ÂKİF EMRE, *İlk, orta ve lise öğrenimini memleketi olan Kayseri'de tamamladı. İstanbul'da mühendislik okudu. Gazetecilik, yayıncılık ve seyahat yaptı. Askerlik de yaptı. Halen* Yeni Şafak'*ta* Göstergeler *başlığıyla köşe yazıları yazıyor.*

İZ YAYINCILIK: 201
Düşünce dizisi: 43
İstanbul, 1997

ISBN 975-355-261-0

dizgi, içdüzen:
İz Yayıncılık
kapak:
Hamdi Akyol
baskı, kapak baskısı, cilt:
Erkam Matbaacılık, 506 71 25

ÂKİF EMRE

GÖSTERGELER

merkez efendi mh. çayhane sk.
albayrak iş merkezi no:1/11 topkapı-istanbul
tel: 613 14 80 (12 hat)

İçindekiler

GÖSTERGELER / 11

Ne Okuyorsan Osun/13 *Fotoğrafın Görme Biçimleri*/15 *Reklamın Retoriği*/16 *Seksen Yoldan Devr-i Âlem*/20 *Coca Cola Cumhuriyeti*/22 *Ansiklopedi 'Kitap'a Karşı*/25 *Medyatik Simulasyon ve Televizyon*/27 *İstanbul, Olimpiyat ve Promete*/31 *Promete'nin Ateşinden Olimpiyat Meşalesine*/32 *Güreşin Semiyolojisi ve Kırkpınar*/35 *Guyana'da Kelebekler Uçardı*/38 *Müslümanların İskambil Oyunları*/40 *Giysilerimiz Ne Renkti*/41 *Her Kovboya Bir Şapka*/43 *Fransız Taklidi Mobilyalar*/45 *Doğu'nun ve Batı'nın Yemekleri*/47 *'Karındeşen Jack'ler Kurban Kesmez*/48 *Gravürlerin Dili*/50 *Haritaların Bilinci*/52 *Bir Yeraltı Haritası*/53 *Çiçekçi Çingenenin Parçaladığı Paradigma*/55 *Siyasetin Dili*/56 *Siyasetin "Beden Dil"i*/58 *Savaş ve Kültür*/61 *Türkiye'nin Cilalı İmaj Devri*/62 *Horozlar Erken Ötüyorsa*/64 *Tartıdaki Döner*/65 *Marks İlahiyatçı mı?*/67 *Kilisenin Sosyalist Tarihi*/68 *Bilgisayar Yazıları*/70 *Elektronik Aydınların Dili*/72 *İnternet'le Devrim*/73 *"Global Köy"de Yeriniz Neresi*/75 *Medyatik Şehitler*/79 *Levhaların Dili*/81 *...O Tren Yolları*/82 *Ekümeniklik mi, Hilafet mi?*/87 *Demon ya da Şeytan*/88 *İngilizler Ne Kadar Uzlaşmacı*/90 *Başarı ve Güven Sorunu*/92 *Braudel'in Üç Sorusu*/94 *Oryantalizmin Soruları*/97 *Batı Hâlâ "Feminen" Bakıyor*/100 *Cinsel Devrim Aileye Karşı*/104 *Bizim Mafyamız İyidir*/106 *Yeni Simbadlar ve Müsiad Fuarı*/107 *Kasım Aydınlanmacılığının 'Doğulu' Hastalığı*/109 *Ateizm, Doğallık ve Aydın Ahlâkı*/110 *"Mc Donaldize" Edilen Toplum*/112 *Somut Buçun Soyut Cezası*/116 *Beyaz Türkler'in Zencileri*/118 *Nerede Kaldı*

Osmanlıca Dersleri?/120 *Manavgat Suyu ile Antisemitizm*/122 *Önce Ulus Ol da Gel!*/123

MEKÂNLAR/127

Balkonsuz Evler/129 *Şehirlerin Ruhu*/130 *Yapay Şehirler*/134 *Entellektüel Cinayetin Altındaki İmza*/135 *Bosna'nın Şarkısı*/138 *Bosna'yı Doğru Okumalı*/139 *New York'un Gülümseyen İnsanları*/142 *Kırım Bize Ne Kadar Uzak?*/144 *Nil'deki Zenci Türk*/146 *İstanbul'u Savunan Trablus*/147 *Neft Kokan Bakü*/148 *Tarkovski'nin Katedrali*/150 *İstanbul'u Ne için Fethettik?*/152 *Abuta Harlem'e Karşı*/153 *Batı'nın İçindeki "Ötekiler"*/155 *Roma Camii'nden Haçlı Seferi*/159 *Arnavutluk ve Tarih Bilinci*/161 *Yahudiliğin 'Süperman'i*/164 *Ortadoğu Onur Savaşı Veriyor*/166 *Ortadoğu'da Beşyüz Yıl Kalan Kim?*/168 *İstanbul'un 'Karşı' Tarafı Neresi*/169 *Oshin'ler Yaşıyor mu?*/171

İZLER/173

Deconstruction ve Kutsal Metin/175 *Din Dili*/178 *Divan'ın Oturduğu Yer*/180 *Esed'in Mekke'ye Giden "Yorum"u*/183

PORTRELER/187

Toynbee Türkleri Anladı mı?/189 *Turabi, Begoviç Kadar Tehlikeli mi?*/191 *Bilge-Kral'ın Konuşmaları*/193 *Nobel Ödülü Kimlere Verilir?*/195 *Bernard Lewis Türkiye'de*/197 *Batıda Gazeteci Olmak Farkı*/200 *Ölüm ve Terkediliş*/201 *Pickthall'in Cuma Hutbesi*/203 *Haris Slazçiç'le Konuşma*/204 *Abdullah İbrahim'in Cazı*/206 *Ayşe Şasa'nın Telefonları*/207 *Toffler Kürt Sorununu Çözecek*/211 *Edward Said'in FKÖ'sü*/212 *Leyla Halid'in Eylemi Hamas'ın Terörü*/214 *Ömer Abdurrahman Kimin Kurbanı*/216 *Gellner ve Postmodern Dın*/221 *Turgut Cansever Mimarlık Okulu*/223 *Che*/227 *Şah Mesud'un Kitaplığı*/229 *Rabbani, Hikmetyar, Mesud*/230 *Dr. Abdüsselam'ın Ardından*/233

SİYASAL COĞRAFYALAR/237
İki Farklı Deneyim; Bosna ve Afganistan/239 Garpzedelerin Bosna'da İşi Ne?/241 Sömürge Deneyiminin Siyasal İradesi/243 Ege Adaları, Çılgın Uysallık/245 Cemaat-Parti Arasında Cemaat-i İslâmî/246 RP Tartışmalarına Bir Katkı/248 Bir Zamanlar Gençlik Çalışmaları Vardı/251 Entellektüel Kamburluk/253 Radikal İslâm Öldü mü?/254 Türkiye İsrailleşiyor/258 Türkiye Fransalaşıyor mu?/259

Önsöz Yerine

Günlük bir gazetede yazarak fikir üretilebilir mi? Bu sorunun cevabı yapacağınız gazete tanımı ile yakından alakalı. Hem günlük bir gazetenin mutfağında bulunup hem de günübirlik tuzaklara düşmemeyi başarmanın mümkün olup olmadığının bir denemesi olarak Göstergeler kaleme alındı..

Gazete yazısı denilince, gazete mutfağının hareketli ortamında yazılmış yazılar anlaşılıyorsa, bu anlamda gazete yazıları Göstergeler. Ama tüm koşuşturma içerisinde zamanı durdurmayı, soluklanmayı denediği için de Göstergeler, bilinen anlamda gazete yazılarından oluşmuyor.

Aslında kitap denilince anlaşılması gerekenin, belli bir düşünce etrafında baştan planlanarak yazılan eser olduğu kanaatindeyim. Her ne kadar bu kitabı oluşturan yazılar, belli bir kalkış noktası gözetilerek yazılmış, kendi içinde tutarlı bütünlüğe sahip olsa da, bilinen anlamda bir kitap değil.. Bu nedenle, günlük gazetede belli aralıklarla yayınlanan yazılarımdan yaptığım seçki, eğer dostların samimi teşviki olmasa idi kitaplaşmayacaktı. Bu anlamda bana cesaret veren tüm dostlara, başta Ayşe Şasa, olmak üzere İlhan Kutluer ve Mustafa Armağan'a teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Göstergeleri oluşturan yazıların tümü *Yeni Şafak* gazetesinde yayınlanan yazılarımdan oluşuyor. *Yeni Şafak*'ta yayınlanan ilk yazım "Ne okuyorsan 'O'sun" başlığını taşıyordu. Bu yazılar kitaplaştıktan sonra, yazarı da ilk yazıda küçük bir değişiklik yaparak ortaya çıkan "Ne yazıyorsan 'O'sun" hitabının bire bir muhatabı olduğunun bilincindedir.

Hayatın devam eden akışı içinde, çoğu kez farkına varmadığımız, önemsemediğimiz, kanıksadığımız gösterge dizgelerini yakalamayı deneyen yazılar biraraya geldi sonuçta.

Bu yazıların yazılma ve kitap olarak biraraya getirilmesi aşamasında, kendi akademik çalışmaları erteleme pahasına destek veren eşim Dürdane Emre'ye teşekkür ediyorum.

Âkif EMRE
15 Nisan 1997
Libadiye/Üsküdar

göstergeler

"NE OKUYORSAN OSUN"

New York Times'ın kitap ekini karıştırırken tam sayfa bir reklam ilanına takıldım. İlan bir yayınevinin reklamıydı. Kitap ekinde bundan doğal ne olabilirdi ki? Sayfanın altında bir spot: "You are what you read." Kelime kelime tercüme edersek, 'Ne okuyorsan osun' şeklinde ifade edilebilir. Türkçe ifade edilecek olsaydı şöyle de denilebilirdi: Bana ne okuduğunu söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim.

Şüphesiz bu cümlenin, İngilizce'nin ifade gücünü iyi kullanmaktan kaynaklanan çarpıcı bir yanı var. Doğrusu bir yayın kuruluşu içinde iyi bir slogan.

Ancak, bu ifadenin beni rahatsız eden bir yanı da var. O da bizatihi sloganın, iyi tasarlanmış, iyi uygulanmış olmasını da aşan bir boyuta sahip olmasından kaynaklanıyor. Bu esprinin bir reklamda kullanılmış olması reklamın kimliği ve düşünsel yaratıcılık arasında kurulması gereken zorunlu ilişki bakımından tedirgin edici.

Yıllar önce, yanılmıyorsam lise yıllarımda Sezai Karakoç'un reklam-felsefe ilişkisini ele alan bir yazısını okumuştum. Yüzyılımızda felsefenin tıkanışını, büyük düşünce adamlarının yetiş-

memesini reklama bağlıyordu. Batı düşüncesinin tıkanması diyordu Sezai Karakoç, düşüncenin reklama yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır.

Reklam metinlerinin adeta birer düşünce ürünü eseri intibaını uyandıracak yoğunlukta olmaları veya düşünce adamlarının reklama entegre olmaları sonucu felsefede, düşüncede bir tıkanıklık yaşanmakta, yeni açılımlar gerçekleşmemektedir.

O dönemlerde ne Mc Luhan'dan haberim vardı, ne de Roland Barthes veya Baudrillard'ı okumuştum. Göstergebilimin (semiology) gelişmesine önemli katkıları olan çağdaş düşünürleri okudukça başlangıçta çok kaba bir çerçeveye hapsedilmiş hüküm gibi görünen Sezai Karakoç'un tesbiti daha bir netlik kazandı. Bir bakıma, reklamın ideolojik kotlarını açıklayan semiolojinin evrensel göstergelerini geliştirmek iddiasıyla yola çıkan düşünürler bu yolda epey çaba gösterdiler. Neticede R. Barthes, ölmeden önce yaptığı bir konuşmada, evrensellik iddiasından vazgeçecek ve 'Geliştirdiğimiz sadece batı medeniyetinin kendi sembolleridir' diyecektir. Postmodernistlerin evrenselliğe karşı duruşlarını bir yana bırakırsak, Barthes'ın geldiği noktaya çok azı gelebildi.

Çağdaş kapitalist-Batı dünyasında düşünce sisteminin reklama endeksli olduğunu iddia etmesek de, bu yönde kitlesel biçimde beyin gücünün yoğunlaştığı yadsınamaz bir gerçeklik olarak durmakta. İşte yazıya başlık olan çarpıcı ifadenin beni rahatsız eden yanı.. Bir hikmet ifadesi gibi duran cümlenin en olmaz biçimde tüketim ekonomisinin manivelası olarak kullanılması.

Tanıtım ibaresinden öte bir derinlik imajı taşıyan, fakat gerçekte hiçbir zaman saf düşünce, hikmetten nasibi olmayan ürünler ortaya çıkmaktadır.

FOTOĞRAFIN GÖRME BİÇİMLERİ

John Berger'in "*Görme biçimleri*" diye Türkçe'ye aktarabileceğimiz "*Way of Seeing*" adlı klasikleşmiş, sempatik kitabını bu konularla ilgili olanlar bilir. Görme eylemini fiziksel bir durumdan çıkarıp estetik boyutunu, felsefî temellerini çizmeye çalışır. Her gün, her an kesintisiz süren refleksel eylemin estetik, hatta etik boyutu olabilir mi?

Bakmak ve görmek arasındaki ayrımın farkına varılması yeni bir durum değil şüphesiz. Hikmetle, aşkın olanla bağlantısını koparmayan insanlık, gözün hikmet ile olan bağlantısını "göz önüne" almıştır hep. İnsan uzvunun aşkın boyutla en ilgili olanı kalb/gönül ile göz ilişkisini görmeden geçebilir miyiz? Tasavvuf kültüründe zengin bir içeriğe sahip kalpgözü kavramının halkımızın düşünce ve evreni algılayış biçiminde, değerler sisteminin oluşmasında belirleyici etkisini günlük olaylar karşısında takındığı tavırlardan hemen çıkarılabilir. Zaten bir şekilde vahiyle bağlarını koparmamış, en azından vahiy etkisinde olan her kültürde, görmenin aşkın boyutuna ilişkin bir karşılık, bir etki görmemek imkânsızdır.

İnsanların, ilkin fotoğraf makinası ile, daha sonra, gelişerek kamera aracılığı ile sinema ve televizyona kadar uzayan teknolojik gözlük edinmeleri ile sonuçlanan sürecin etkileri, bizi ister istemez aşkın olanla ilintili görmenin boyutlarını yeniden ele alma noktasına getiriyor.

Elinizde tuttuğunuz sararmış, solmaya yüz tutmuş, eski hatıralarla dolu bir fotoğraf kartı ya da sinemada izlediğiniz bir filmin, sizi adeta görsellik denizinde yüzdüren canlılığı karşısında, teknik başarı karşısında teslim bayrağını çekmeniz gerekir mi? Teknolojik aygıt sizin duygu dünyanızı, düşünce biçiminizi belirleyecek kadar insanî bir sesi, etkiyi yakalamaya muktedir midir?

Kameranın dondurduğu bir kare görüntü ile, kameranın gerisinde duran fotoğrafçı, kameraman arasındaki ilişkiyi atladığı-

nız vakit sizi alıp bir yerlere götüren görüntü arasındaki ilişkiyi yakalayamayacaksınızdır. Görüntü; kamerayı değil, kameranın arkasındaki gözü ve gözün sahibini yansıtır. Neyi, nasıl gördüğünüzün bir yansımasıdır elinizde tuttuğunuz sararmış fotoğraf kartı. Eşya, insan ve aşkın boyut ilişkisinin çok modern, çok somut ifadesinde, yeni çağa özgü bir görme biçimidir fotoğraf.

REKLAMIN RETORİĞİ

Reklamlar gazete sayfalarında ilk göründükleri dönemlerde herkesin itibar ettiği 'tanıtım' vasıtaları değildi henüz. Gazetelerde çıkan reklamlar genellikle az resimli, biraz daha şamatadan uzak türdendi. Özellikle kitap, çay, kahve, şarap cinsi ilanlar boy gösteriyordu. 1702'de ilk İngiliz gazetesi çıkmaya başladığında günlük hayatta kullanılan tüketim malzemeleri pek yer almıyordu. Ancak daha sonraları, onsekizinci yüzyılın bir özelliği haline gelen sahte doktorlar, üçkâğıtçı gezgin tüccarların artan sosyal etkinlikleri ile birlikte mesleklerini ilgilendiren reklamlar gazetelerde arz-ı endam etmeye başladılar. Dönem, saygın iş adamlarının reklama itibar etmediği, hatta reklam verenlere kuşku ile bakıldığı dönemdir.

Ne zaman ki, Avrupa Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirip kitlesel üretime geçmeye başladı, o zaman işler de değişmeye başladı. İşte o zaman, ürettiğini satmadan üretim yapamayacağını bilen, burnundan kıl aldırmayan saygın işadamlarının yerini yeni sanayici sınıf almaya başladı. Gazeteler boy boy reklamlarla dolmaya başladı, şimdiki gibi olmasa da. Gazetelerin de yaşaması için bunlar yayınlanması gerekiyordu ne de olsa.

Reklamın gazetelerde ilk görünmeye başladığı dönemdeki imajı ile, yani, sahte tüccarlarla beraber anılan dönemi ile ,bugünü arasında esas olarak muhteva farkının olduğu kanaatinde

değilim. Ne var ki, edindiği medyatik imaj ve yedeğine aldığı entellektüel birikim bunları çoktan unutturdu. Hatta pek çok düşünür reklam ajansları için imaj üretmeye, metin yazmaya başladılar. Bu da yirminci yüzyılın hastalığı olsa gerek.

Artık reklam sektörü olmaksızın, pek çok sektör gibi medya sektörünün de bugünkü gücüne ulaşamayacağı apaçık. Fakat tüm bunlarla bizde çok yaygın olan 'batılılar çok okuyor' varsayımı arasında bir ilişkinin kurulması gerektiğini düşünüyorum. Zira Batılıların da modern hayatın keşmekeşi içinde önüne çıkan ilk fırsatta trende, otobüste bizim pek değer verdiğimiz 'okuma' eylemi içinde olmaları mümkün mü? Hep reklamla beslenerek milyonlarca satan gazetelerin, hatta pek çok kitabın saygın 'okuma'larla ne kadar ilgisi olabilir? Veya çağdaş insan bu kadar canhıraş biçimde ne okur? Pembe diziler, Prenses Di'nin malûm hikayelerinin en son versiyonunu üreten gazeteler. Ardından şunu da soralım: Niçin okur? Kendine, çevresine ve doğasına yabancılaşan insanının başkalarına ayıracak ne zamanı, ne de tahammülü vardır.

Evet, bizde var olan okuma tembelliğine bir övgü sayılmamak kaydı ile, değerlerimizin ürettiği insan tipi bu kadar 'yabancılaşma' içinde olan bir insan tipi değildir. Biraz da onun için abuk sabuk şeyleri okuma alışkanlığımızın olmamasından dolayı belki de şükretmemiz gerekmez mi? O çok kutsadığımız, saygın okuma işleminin öznesi durumundaki şeyler bir çırpıda bakılıp atılacak şeyler mi? Hem çok 'iyi' bir gazete çıkaracaksınız, hem de çok satacaksınız. Bu hiç bir yerde mümkün görünmüyor. Batıda da bu türün örnekleri çok satmaz. Ama reklamla ayakta kalabilmeyi hatta belli bir kaliteyi korumayı sürdürebilirler. Türkiye gibi bir ülkede, zaten göreceli olarak dar bir reklam piyasasına çekinceli işe başlayan bir gazete bu handikapı nasıl aşabilir. hitap ettiğiniz kesim içinde reklamla ayakta durabilecek bir üretim ya da tüketim sektörü yoksa, ülke genelinde etkinliği olan bir yayın organı olmayı başarabilir misiniz?

Lately Publiſh'd, and is GIVEN GRATIS,

A

HOLE

To *Creep* Out *At*

From the Late *Act* of *Parliament* Againſt GENEVA, and Other SPIRITUOUS LIQUORS;

By a *New* DRAM far better than GIN, and a *New* PUNCH, far WHOLESOMER than either *Brandy*, *Rum*, or *Arrack Punch*.

THIS Book is *Given Gratis* Up One Pair of Stairs, at the Sign of the Famous

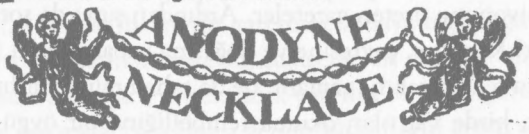

Approved of by the Great Dr. Chamberlen, for Children to WEAR during the Time of their TEETH, *Fits, Fevers Convulſions*, &c. (Price 5 *s.* with Directions) over-againſt Devreux-Court, without Temple-Bar.

And at Mr. Bradſhaw's Stoughton's and Daffy's Elixir Warehouſe, Under the Back Piazza of the Royal Exchange.

At which Places is to be had,

For GLEETS and WEAKNESSES,

Price only 3 *s.* 6 *d.* the Bottle with Directions,

The Great DIURETICK Cleanſing and Strengthening Elixir, to Bring Away By URINE the Pernicious Relicks of any Former VENEREAL DISTEMPER, Known to Lurk in the Body by

A Weakneſs, and Pain in the Back, A Sharpneſs of Urine, its Foulneſs, or Strong Smell, with Kind of Hairs Flying about in it, &c.

And to make the Urine to Come Freely, Eaſily, Plentifully and FULL STREAM'D Away, tho' Before the Perſon could not Make Water but with Pain, Difficulty, Dribbling, and by Drops.

And brings away Along with the Urine Sand, Gravel, and little Stones that hinders the Urine to Come Eaſily Away.

eet in the *Strand*. Where Advertiſements and Letters

Tercih baştan yapılmalı: Ya etkinlik, ya saygınlık. Bir üçüncü yol; okuyucu görünüyor. O da henüz denenmedi.

Reklamın ne olup olmadığı konusunda kafa patlatan isimlerden Judith Williamson kitabına şu cümle ile başlıyor: 'Reklamın ne olduğunu ancak reklamın nasıl söylediğine bakarak anlayabiliriz' (Decoding Advertisement- Ideology and meaning in Advertising). Tanıtımın reklama dönüştüğü, eşya ve insan ilişkisinin çok daha farklı boyutta algılanmaya başlandığı bu noktada, reklam ideolojisinin ilkelerinin geçerliliği söz konusudur. Bu noktadan sonra artık tanıtımdan çok farklı bir boyut ortaya çıkarken tüketimi bir hayat tarzına dönüştüren tarihî kırılmanın ilkeleri geçerlidir.

Williamson'ın reklam için yaptığı tesbiti Türkiye'deki siyasal retorik için uygulayacak olursak şöyle bir sonuca varmak mümkün: 'Resmî söylemin ne olduğunu, nasıl reklam yapıldığına bakarak anlayabiliriz.'

Farkında olsak da olmasak da bu 'nasıl'ları es geçmenin pek o kadar kolay olmadığını düşünüyorum. Zira 'nasıl'ların hayatımızda işgal ettiği yer, sanıldığından daha derinlerde yatmaktadır.

Günlük hayatımızda kullandığımız sıradan tüketim malları için geliştirilen reklam sloganlarında kullanılan kalıplar bile, sanki, bir devrim bildirgesinden düşmüş cümleler gibi duruyor. Modern toplumlara özgü tüketim alışkanlığının yeni yeni geliştiği toplumumuzda daha derinlerde yatan bir başka alışkanlığın, siyasal elitin topluma yeni kimlikler giydirme gayretini yansıtan reklam sloganları, afişleri ile karşı karşıyayız.

Feminist bir derginin kendine slogan olarak seçtiği şu cümleye bakalım: 'Sen bir KİMsin'. Feminizm gibi geleneksel kalıpları zorlayan, özgürlükçü entellektüellerin dergileri için geliştirdikleri retoriğin hangi siyasal geleneğin uzantısı olduğu bu ifadeden rahatlıkla okunuyor (mu). Ülkenin geçirdiği modernleşme sürecinin tüketim toplumuna uyarlanmış versiyonu: Dayatmacı,

tepeden inmeci, ne olmanız gerektiğine sizin adınıza karar veren bir söylem.

Belki bu durum bazılarınca söylemi gereği zaten gelenek karşıtı, aykırı, entellektüel marjinalliğin doğal sonucu olarak hoş görülebilir. Ancak, bu söylemin sadece marjinal akımlarla sınırlı olmadığını, daha genel siyasal bir alışkanlığın, geleneğin uzantısı olduğunu iddia etmek fazla abartılı olmayacaktır sanırım. Bir ayakkabı reklamında bile, argo çağrışımını bir yana bırakacak olursak, içerdiği şiddetten sarsılmamak mümkün değil: 'Hepinize giydireceğiz!'

Benim KİM olmam gerektiğine benim adıma karar veren postmodern özgürlükçülüğün dayatması ile, ne giymek zorunda olduğuma karar veren tüketim mantığının arka planında aynı türden bir serüvenin izlerinin okunmadığı söylenebilir mi? Toplumumuza yeni bir ideolojik gömlek giydirmek isteyen siyasal kültürün tüketim ideolojisi ile kesiştiği bu noktanın bir başka benzerinin olduğunu zannetmiyorum.

"SEKSEN YOLDAN DEVR-İ ÂLEM"

Başlıkta kullanılan ibare sanırım okuyan herkeste aynı çağrışımı yapmıştır; Jules Verne'in '*Seksen Günde Devri Alem*' romanını çoğumuz okumuşuzdur. 19. yüzyıl Fransız Edebiyatı'nın klasikleri arasında sayılan bu eser, modern dönemin öngördüğü insan tiplemesi ve dünya tasavvuru açısından önemli ipuçları verir. Bir bakıma, Rönesans'tan bu yana gelişen evren ve insan ilişkisini tanımlayan düşünce geleneğine yaslanmış edebî eserler arasında önemli bir kilometretaşı sayılabilir. Eşyayı keşfe, evreni fethe çıkmaya kararlı, tabiatı mağlup etme iddiasındaki yeni insan tipinin büyücek tecessüsünün romanı. O bakımdan çağdaş batılı, bu romanda birebir kendi serüvenini okur aslında.

Batı toplumlarının 'geleneksel' bir toplum olduğu iddia edilemez. Ancak Batı toplumu, geleneği olan bir toplumdur. Kendi ürünü olan modernizmin bir geleneğini oluşturmuştur.

"80 Ways Around The World" yani '80 yoldan devri alem'. Bu talihlilerine seyahat ödülü veren bir kampanyanın İngiliz gazetelerinde yayınlanan reklam sloganı. Bu tür tarihsel, kültürel göndermelerle Batılı medyada her an karşılaşmamız mümkündür. Medyada olduğu kadar toplumsal hayatta da Batı'nın kültürel kodlarının ne denli önemli, hatta belirleyici olduğunu biraz içerden bakabilenler gözden kaçırmayacaklardır.

Son dönemlerde Türkiye'nin tanıtımı için devletin yeni bir atağa geçtiği gözleniyor. Gazete, televizyon, duvar afişi gibi reklam aygıtları kullanılarak ülkenin imajını yenileme uğruna masraflı kampanyalar düzenleniyor. Geçtiğimiz günlerde Londra metrolarındaki boy boy Türkiye afişleri ve BBC televizyonunda yayınlanan reklamları görmüştüm. Metroda devasa afişleri ilk defa gördüğümde, cebinde bu ülkenin pasaportunu taşıyan biri olarak bir tür hakarete uğramışlık hissine kapıldığımı belirtmeliyim. Yunan harabeleri, Bizans ve Roma eserleri, Hristiyan ikonları... 'Büyük bir geçmişin mirası'. Aynı görüntüler tv. reklamlarında da vardı.; tok bir ses bu kez dayatıyordu neyin mirasçısı olduğumu...

Türkiye ile ilgili daha önceleri gördüğüm tanıtım reklamlarına hakim olan kimliksizlik son derece rahatsız edici idi zaten. Fakat son kampanya belki, zamanlama olarak GB görüşmeleriyle örtüşecek biçimde ayarlanmıştı; farklı bir kimliği dayatan bir imaj taşıyordu. Bu ülkenin tarihî geçmişini yansıtmadığı gibi, şu an yaşayan insanların ait oldukları bir inanç ve medeniyet sistemini yok sayıyordu. Türkiye'nin doğuya ve Batıya Bakan iki yüzünü bir Roma tanrısı olan Janus temsil ediyor. Bu ilanları temsil ettiği toplumun kültürel göstergelerinden soyutlayarak ekonomik çıkarlara indirgemek mümkün mü?

Reklamın doğasında bir tür yanılsamayı içerdiği söylenebilir. Ancak toplumların kimliğini ve aidiyet bilincini yansıtan göstergelerin yanılsamayla geçiştirilemeyecek önemi vardır. Ne var ki, ülkeyi yönetme durumundakilerin bunun reklamdan öte varoluşsal bir anlam içerdiğini kavramadıkları açık. Zaten, kendi göstergelerini üretemeyen toplumların veya kendi göstergelerine yaslanmayan toplumların medeniyet üretme ihtimallerinin olmadığı apaçık. Ancak Batının değerlerini Orta Asya'ya taşımanın taşeronluğuna talip olabilirler. Modernleşmeyi, toplumun beslendiği tüm geleneklerden kopuş olarak algılayan Türk elitinin kendi modernleşme geleneğini oluşturup oluşturmadığı bugün bile çok ciddi bir sorun olarak canlılığını koruyor. Batı karşısına, İslâm öncesi kültürlere öykünerek çıkma isteği, tüm İslâm dünyasındaki laik modernleşmeci eğilimlerin ortak özelliğidir. Örneğin, Mısır elıti için Yunan medeniyeti, hattâ Firavunlar dönemi Batı'ya karşı komplekslerini tahmin ettikleri "kimlik"leridır. Ne var ki, görsel ve işitsel medyaya yansıyan bu kimliksizliğin pragmatist yaklaşımları haklı çıkaracak bir alışverişe dönüştüğü de su götürür. Her taklit, orijinalin kötüsü olmaya mahkûm olduğu gibi, mukallitlerin de saygınlığa hakları yoktur.

COCA COLA CUMHURİYETİ

Bir zamanlar Coca Cola'nın emperyalizmin, özel bir gönderme ile Amerikan emperyalizminin öncüsü olduğu yönünde bir iddia, hatta 'görüş' vardı. Bir ülkeye Coca Cola girmişse, özelde Amerika'nın, genelde Batı blokunun nüfuz alanına girdiğinin ifadesi sayılırdı. Tıpkı sömürge döneminde misyoner faaliyetlerinin sömürgeciliğin öncü kolu olarak algılanması gibi.

Yıllar önce Pakistan'ın Belûcistan eyaletindeki Taftan çölünü geçerken, elektriğin bile bulunmadığı köylerde Coca Cola ile

karşılaşmam beni şaşırttığı gibi, bu durum, doğrusu hazır şablonla da örtüşmüştü. Yolun devamında uğradığım Hint kıtasının önemli İslâm şehirlerinden Lahor'u gezerken yakaladığım bir kare fotoğraf, uzun yolculuğun bende bıraktığı ilginç izlerden biri olarak kaldı. Beni, geçmiş zaman şehirlerinden birinde geziniyor hissinden uyandıran bir bakkal dükkanının girişindeki ışıklı levha oldu: Tevhid kelimesini çerçeveleyen Coca Cola reklamı. Bu ülke ne biçim ülke idi ki, bir inancın bayraklaştırıldığı yerde, kendilerini sömürgeleştiren dünya gücünün ve görüşünün sembolü sayılan bir marka ile kuşatılıyordu?

Gellner'ci bir ifadeyle, Pakistan ulusunu doğuran, ulus devletin kendisi idi. Pakistan ise din unsuru etrafında inşa edilmiş bir ulus devlet... Daha önce Pakistanlılık kimliği diye birşey yoktu; bu, ancak ulus devletin doğması ile birlikte ortaya çıkan bir aidiyet duygusu idi. Bu noktada sorulması gereken soru şu; bunca yıldan sonra Peştunu, Pencabisi, Belucisi ile bu halkın kimliğini belirleyen esas unsur ne?

Peşaver'de yabancı dilde yayınlar satan bir kitapçıyı gezerken, tanıştığım entel görünümlü sahibi, nereli olduğumu öğrenince yakınlık göstererek 'İkimiz de RCD üyesi ülkeyiz' deme tuhaflığını göstermişti.

En aykırı oryantaliste bile taş çıkartan bu Peşaverli aydın tipin, cografyamızın her köşesinde karşılaşabileceğimiz 'absürt tiplerden olmaktan öte bir değer ifade etmediğini uzun gezi sırasında anlamakta güçlük çekmeyecektim.

Burada kimlik ve Coca Cola ilişkisine dönersek, bu ülkede belki hiçbir islâm ülkesinde, bizde olduğu kadar, en uç ifadesiyle Batıcılık- İslâmcılık gibi keskin bir ayrıma aydınlar düzeyinde bile rastlamak çok zor. Laik Pakistanlı üniversite hocasının, hatta Marksist gruplara mensup bir militan öğrencinin Cuma namazına gittiğini görebilirsiniz.

RED & WHITE
Coke is it!
Coke is it!
Coke is it!
WILLS
GOLD FLAKE
KING SIZE FILTER
RED & WHITE

Ben bu yazıyı yazmaya başladığım sırada Dergâh dergisinin son sayısında Nuray Mert'in bir yazısını gördüm. Yazıda, Türkiye'deki laik-Müslüman ayrımının bu kadar keskin olmasının nedeninin, bizim Batı karşısında yenilmiş bir toplum olmamızda aranması gerektiği belirtilerek, yenen ve yenilen tarafların dünya görüşlerinin çarpıştığını yazıyor. Toplumun her iki kesimi de durumun suçlusunu arıyordu açıkçası. Evet, bu yüzdendir ki; tüm jakoben zorlamaları bir yana bırakırsak, bizde Coca Colalı tevhid kelimesine rastlayamazsınız.

Pakistanlı, kimlik olarak inancını öne çıkarmasına rağmen kaybeden de olsa bir taraf olmadı. Türkiye, kaybeden taraf da olsa sömürge deneyiminden geçmedi. Farkımız burada, belki bu yüzden burada herşey çok farklı sonuçlar doğuracak.

ANSİKLOPEDİ 'KİTAP'A KARŞI

'Kitap' medeniyeti olduğumuzu söyleriz. Vahy'in ilk emrinin 'Oku' olmasından hareketle okumak eylemini kutsarız.

Bu kabüllerde artık herkes birleşmiyor olsa da her kesimden insanımız, aklı bir şeylere basan insanımız okumanın ve kitabın fazileti üstüne mutlaka bir iki söz etmiştir. Hatta ilgili ilgisiz pek çok konu okuma alışkanlığı ile bağlantılandırılır, çoğu kez de mesele, Batılıların nasıl da çok okuduklarına kadar götürülerek tüm geri kalmışlıklarımızın suçlusunu bulmanın rahatlığına erilir. Doğal olarak bunu pekiştirmek için de biraz daha malumatlı olanlar, Batı'da çıkan gazete trajlarından bile örnek vererek diğerlerinden bir adım öne geçmeye çalışırlar.

Bu çok bilmiş tavırların İslâm ve 'Müslümancılık' adına yazan, düşünenlerde yansıması ise değişik bir kırılmadan geçerek karşımıza çıkıyor. 1980 sonrası memlekette yoğun bir şekilde ansiklopedi yayıncılığı yapıldı. Özellikle belli başlı Batılı dilleri-

nin temel eserleri olan ansiklopedilerin çektiği bu kabarık listeden edinmek için bir zamanlar bize servet gibi gelen maliyetler ödemek zorunda kalmıştık. Ne var ki, zamanla bu da aşıldı, serbest ticaret ve düşünce ortamına intibak edişimizin bir göstergesi olarak gayet liberal basınımız sayesinde her aile, kupon karşılığı bu şaheserlerden edindiler. Hatta, İstanbul'da yaşıyor olmak gibi bir ayrıcalığa sahip olanlar bunların her bir cildini bir top teksir kağıdı fiyatına edindiler.

Bir iki cılız eserle ansiklopedi kervanına katılmak isteyen bazı 'Müslümancı' yayın organlarının payına tercüme edilecek pek eser kalmamıştı. Kalanların hem maliyetini kaldıramazlardı, hem de potansiyel müşteri kitlesi için cazip değildi.

İşte, kırılma burada başlıyor. Artık bizim de cilt cilt ansiklopedilerimiz vardı. Fıkıhtan, hadise değin herbir 'Kitab-ı..' diye başlayan külliyat artık ansiklopedi adını almıştı. Cemil Meriç'in ansiklopedi için, Batı'da belli sosyal sınıfın tüm kavram ve disiplinleri yeni baştan kendine göre yorumladığı, yeni bir medeniyet inşasının belgeleri dediği ve pek çoğumuz için de mobilyalık olmaktan öteye fazla anlam taşımayan bu ürünler bir anda 'İslâmî' versiyonlarına kavuştular.

'Kitap'ın bu kadar faziletinden bahsedenler 'kitab-ı ilim, kitab ı bahriye, Kütübü Sitte'leri ne çabuk unutmuşlardı? Ansiklopedi sadece alfabetik olarak sistemleştirilmiş bilgilerin toplamı mı idi? Veya değişik bilimlere ait malumatın bir arada bulunabileceği kitaplar mı? Bunu sorgulayan olmadığı gibi, İslâmî bilimlere bu yakıştırmanın uygun düşüp düşmeyeceğinin de bir sorun olarak önümüze gelmediği görülüyor.

Aslında bu durum, çok kısa sürede oluşan bir süreç değil; söz gelimi, Fıkh'ın modernleştirilerek kavramsal düzeyde muamelatla ilgili bir ilim olarak algılanmaya, içinin boşaltılmaya başladığı geçen yüzyıldan itibaren görülen kırılmanın ayrıntı düzeyinde, ama önemli bir yansıması.

MEDYATİK SİMULASYON VE TELEVİZYON

Postmodern çağı en iyi tanımlayan -öyle bir 'durum' varsa eğer- düşünürlerden Jean Baudrillard'ın anahtar kavramlarından biri, belki de en önemlisi simulasyondur. Sözlükler bu kelimeye, bir şeyin gerçek karşısında 'mış' gibi durması anlamını verseler de, Baudrillard bundan daha ilerisini kasdetmektedir. Yani, bir şeyin gerçek olup olmadığını ölçebileceğimiz bir kıyasa imkân tanımayan durumdan, gerçekle sahte olanı birbirinden ayıran çizginin ortadan kalkmış olmasından bahsetmektedir. Bir bakıma gerçekle, gerçek olmayan diye bir ayrımın mümkün olmaması durumu.

Baudrillard'ın postmodern durumu açıklamada başvurduğu simulasyonun somut ifadesini medyatik ortamda arar. Herşeyin bir yanılsamaya dönüştürüldüğü bir ortamdır medya ona göre. Ve medya aygıtları içinde, yaşanılan çağı daha iyi görmek için taktığı gözlük ise, gerçekte birer televizyon ekranından ibarettir. Postmodern insanı en iyi tanımlayan resim, televizyon karşısında mıhlanıp kalmış bir adam resmidir.

Son günlerde televizyon tartışmalarını takip 'etmezken' gözlüklerimizdeki televizyon ekranı göndermesi aklıma geliyor sıkça. Fakat, belki Baudrillard'dan biraz daha yumuşak da olsa George Orwell'in bir benzetmesini de hatırlamadan edemiyorsunuz. Orwell, kendisini 'siyasal olamayan, edebî olmayan, ahlakî olmayan, ilerici olmayan, eğitici olmayan, tutarlı olmayan, çağdaş olmayan' bir gazete olarak tanımlayan ve Amerika'da çok zaman önce çıkmış ve kapanmış *The Booster* isimli bir gazeteden söz eder. Kendisini olmayanları ile tanımlayan bir gazetenin tavrı tutarlı bir erdem olarak hatırlanmak durumundadır bugün için artık.

Tekrar düşünürümüze dönmeden önce, yine bir Fransız olan ünlü şair Baudelaire, bu kez modern dünyanın doğasını anlamanın en iyi yolunun şehrin caddelerini ve mağazalarını dolaşmak olduğunu söylüyordu. Ünlü şairden yüz yıl sonra postmodern dünyayı anlamaya ve tanımlamaya çalışan Baudrillard da dolaş-

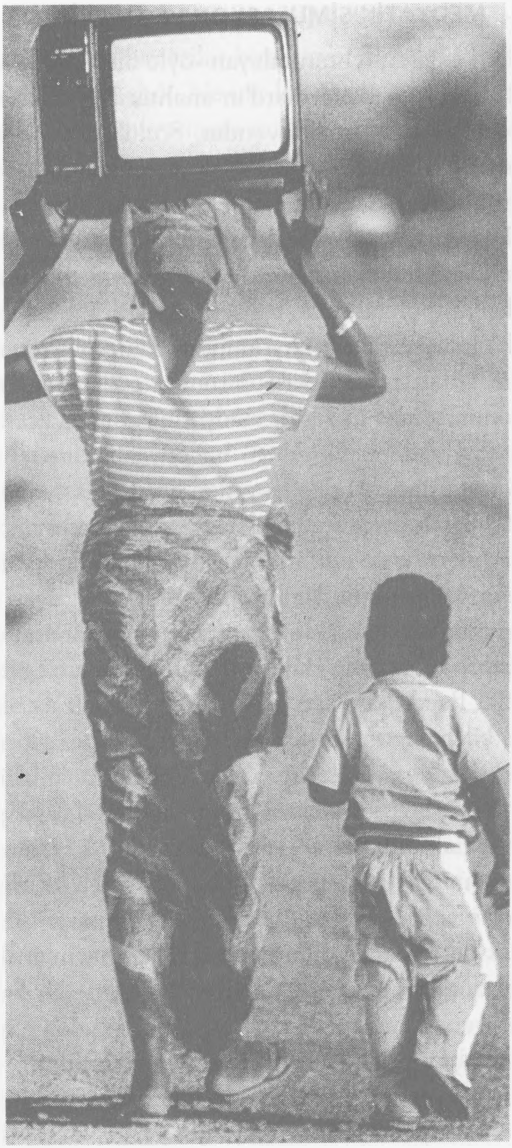

mayı tercih eder; ama onun gözlüklerinde televizyon ekranları vardı. *Amerika* adlı kitabında yaptığı gibi, bir arabaya atlayıp akıp gidercesine sürüp geçmektir tercihi. Ama camları televizyon ekranı olan bir arabadır bindiği. Ve arabasını çöle doğru sürmektedir. Çünkü onun için çöl, yok oluşların estetik formudur, kültürün estetik eleştirisidir.

Her şey gerçeğin sürgüne gönderilmiş olduğunu gizlemek için çalışmakta, gizli bir anlaşma içindedirler. Mesela ona göre, Körfez Savaşı olmamıştır. Olup bitenler birer simulasyondan ibarettir. Bir skandalı ortaya çıkardığını söyleyenler, aslında simulasyon perdesinin katmerleşmesine katkıda bulunmaktan başka birşey yapmıyorlâr. Çünkü gerçeklik ortadan kalkmıştır diyor Baudrillard.

Özel hayatımıza hücum edercesine giren, işgal eden yapay gündemlerin tüm ülkenin 32 ekran bir televizyon camından ibaret hale getirdiği Türkiye'yi mi anlatıyor yoksa Baudrillard?

Hiç de inanmadıkları bir gerçek adına gerçekleri açıklama peşinde koşan televizyoncuların ortaya koyduğu bir akıl kayması değil de nedir? Mutlak anlamda kalkmasa da, hakikat çoktan sürgüne gitmiştir görünürde. Veya hayatın kendisinden ibaret hale geldiği beyaz camdan sürgün edilmiştir. Hakikati bulmak için sahte hayatlardan vazgeçelim önce.

Türkiye'de yaşanan medyatik patlamadan sözedilirken, bununla kasdedilen şeyin daha çok televizyon patlaması ile alakalı olduğunu düşünüyorum. Medyatik olan, informatik olan, televizyonik olan anlamına gelmektedir. Gündemimizi altüst eden olayların gündemimizi boşluk bırakmayacak biçimde işgal edebilmesini televizyona borçluyuz.

Olayların bize yansıyış biçimi, daha doğrusu bu olayları algılayış tarzımızı belirleyen şey olayın bizzat kendisinden çok olayın veriliş biçimi. Yani beyaz camın çerçevelediği bir dünyayı seyrediyor, ondakileri algılıyor ya da o beyaz kareye hapsoluyoruz.

Ve dünya bir televizyon camından ibaret hale geliyor. Tıpkı Baudrillard'ın postmodern dünyayı seyrettiği arabasının televizyon ekranlı camı gibi.

Her şey televizyonla birlikte, derinliksiz bir biçimde tek boyutluluğa indirgenmekte; televizyon dilinin geliştirdiği retorik teslim aldığı insanları adeta terörize etmektedir.

Baudrillard daha da ileri gider: Televizyon, artık hayal kurmayan, düşlemeyen, gerçekle hiç bir ilişkisi olmayan bir görüntüdür. Görüntü özel anlam taşımayan, ayrıksı bir etki yaratan video görüntüsü gibi, dokunmatik ekran görüntüsü gibi bir tür asgari, en az imajdır.

Postmodern zamanların hipergerçek avcısı düşünür, televizyonu sadece anlamsız değil tiksindirici bulmaktadır. Kendisi ile yapılan bir roportajda; sinema ve televizyon karşılaştırması yaparken televizyon ve gerçeklik ilişkisinden şöyle bahseder: Televizyon bizi gerçeğe geri göndermiyor; o hipergerçek içinde, hipergerçek bir dünyada duruyor ve bizi başka bir ekrana göndermiyor. Bir görüntünün var kılınabilmesi ve görüntü zevkinin (the Jouissance of the image) gerçekleşebilmesi için, varlığı zorunlu olan gerçek ile düşsel arasındaki bu diyalektik bana öyle geliyor ki, televizyon tarafından realize edilmiyor (çeviri Oğuz Adanır'a ait).

Düş ve gerçeklik ilişkisi bakımından televizyonu tiksindirici bulmaktadır çünkü; "bir aşama, bir derinlik, muhtemel bir bakış ve dolayısıyla da muhtemel bir ayartma (seduction) söz konusu değil. Görüntü gerçekle kendi keyfince oyun oynuyor ve düşsel ile gerçek arasındaki bu oyun işlemek zorunda."

Televizyon bu anlamda izleyicisini sadece terörize etmiyor, hayal ve gerçeklik dünyamızla keyfince oynuyor. Bu noktada Baudrillard'ın televizyonun doğasından kaynaklandığını düşündüğü tiksindiricilik üzerinde düşünmekte yarar var.

Sinemanın da bir ekran olmasına karşın televizyon gibi, onu hemen var kılabilmeniz için bir tür doğrudan, hemen anında

katılım istememesi ona düşsel ya da fantastik düzeyde bir derinlik katmaktadır.

Bizi anında içine çekmeye, katılmaya çağıran, hatta zorunlu kılan beyaz camın gerçekle aramızda kurduğu bağ sadece düz bir göz atmaktan ibaretse, gerçeklik de bir göz gezdirmeye indirgenmiş oluyor. Burada ciddi bir sorun ortaya çıkmaktadır, kendi duyarlılıklarımız açısından televizyonun işlevselliği tümden hiçe mi indirgenmektedir.

Takip etmekte zorluk çektiğimiz şey, gelişmeler mi, yoksa gelişmelerin bize sunuluş biçimi mi?

İSTANBUL, OLİMPİYAT VE PROMETE

Şehirler, şenliklerde, kutlamalarda dile gelir, bir tür kendilerini ifade ederler. İnsan, tarih, çevre, gelenek, şehri oluşturan toplumsal etkinliklerde harmanlanır, adeta şehrin ve uygarlığın bir özeti olarak kendini ortaya koyar.

Modern şekliyle yeniden canlandırılan Olimpiyat ruhunun üzerinden tam yüz yıl geçti. Ve artık dünya çapında kabul gören, sorgulama ihtiyacı bile duymadan özümsemiş göründüğü bir Olimpiyat düşüncesi inşa edildi. Tüm insanlığa mâl edilecek ölçekte bir etkinliğin tarihî kökenlerine inildiğinde bugünkü Batı'yı oluşturan temelleri buluruz. Tamamen modern bir forma bürünmüş olmasına rağmen, semboller düzeyinde antik Yunan geleneğinin ve toplumsal yapısının izlerini buluruz. Örneğin, kural olarak Olimpiyat Oyunları'nın açılış törenlerine ilk olarak Yunanlı sporcuların girmesiyle başlanması gibi. Yunanlı sporculara verilen bu ayrıcalığın onların sporcu olarak yeteneklerinden kaynaklanmadığını belirtmeye gerek yok. Doğal olarak, bu ayrıcalık Olimpiyat düşüncesi denilen "şey"in doğduğu ve bugünkü modern Batı'yı oluşturan kaynaklardan biri olarak kabul gören antik Yunan uygarlığına verilen öncelikle ilgilidir.

Oysa ki, yine bugünkü Batı'yı oluşturan sacayaklarından biri olan Roma'da belli bir dönemden sonra Olimpiyat Oyunları yasaklanmıştı, ta ki 1896'ya gelinceye kadar. M.S. 393'te resmen yasaklanan Olimpiyat Oyunları için İmparator I. Theodosius'un gösterdiği gerekçe ilginçtir: Pagan dini geleneğine son vermek. Bu Roma için önemlidir, zira Roma bir dönüşüm geçirmiş, ancak Hıristiyanlaşmıştır.

Eski Yunan'da özgür olmayan Yunanlılar'ın, kadınların, kölelerin katılamadığı bu etkinlikler dinî bir anlama sahipti. Batı'nın, yani "tüm insanlığın" ulaştığı medeniyet çizgisinin kaynağı olarak gösterilen Yunan medeniyetinin unsurlarına yöneliş en azından ideolojik bir temele sahiptir. Bu ideolojik temeli gözardı ederek, bir İslâm şehri, Olimpiyatlar'a evsahipliği yapabilir mi? Veya biz olimpiyat düşüncesi denilen yaklaşımı sahiplenebilir miyiz? Sözgelimi bir Bağdat, bir Kahire, bir İstanbul (Konstantinopolis değil) bu düşüncenin ne kadar temsilcisidir? Artık dünya ile bütünleşmenin sorgulanmaz teslimiyeti karşısında bunun bir sorun olarak ortaya konmasının bazı Müslümanlar'ın zihinlerinde bile, abes denilebilecek bir aykırılığı içerdiğinin farkındayım. Ekonomik, siyasal ve tanıtım anlamında yararlarından ve vazgeçilemezliğinden bahsedilebilir. Ancak bütün şehirler kendi köklerine tutunarak ayağa kalkabilirler. Tıpkı bütün uygarlıklar gibi.

İstanbul, olanca tahribat ve acımasız yozlaşma girişimlerine karşın, bozulamayan silueti gibi, kendi olan tarafına yaslanarak yeniden İstanbul olabilir.

PROMETE'NİN ATEŞİNDEN OLİMPİYAT MEŞALESİNE

Atlanta'da startı verilen Olimpiyat Oyunları'nın modern dönemde başladığı tarihten bugüne aradan yüz yıl geçmiş. Antik

Yunan'ın dört büyük dinî festivalinden biri olarak tanrı Zeus onuruna dört yılda bir yapılan Olimpiyat geleneği 1896'dan beri yeniden hayata geçirildi.

Amerika'nın zenci nüfus yoğunluğu ile tanınan Atlanta'da 1996 yılında gerçekleşen Olimpiyat Oyunları'nda, Olimpia'dan yola çıkan meşaleyi açılışta yakan Zenci Özgürlük Hareketi liderlerinden Martin Luther King'in oğlu... Temeli antik Yunan tanrılarına dayanan, yani tümüyle dinî bir içeriğe sahip bu oyunlarda bu yıl meşaleyi bir zencinin ateşliyor olması ile Promete'nin yeryüzüne taşıdığı ateş arasında ilgi kurmamak mümkün değil. Geleneksel olmasa da bir geleneğe dayanan modern dünyayı tanımlayan imge ve simgelerin oluşumunun tesadüfî olması düşünülemez. Tıpkı bunun gibi, seremoni düzeyindeki tanımlamalarda böylesi bir bağlantıyı hatırlatıyor olması tesbiti hiç de zorlama olmasa gerek.

Tanrı Zeus'u aldatarak oyuna getiren Promete, onun insanlardan sakladığı ateşi bulup kaçırarak yeryüzüne getirir. Prometeci aydınlanma bir aldatış bir çatışmanın ürünüdür sonunda. Hileci Promete'nin bir bakıma kendi meşruiyetini sağlamaya yarıyor kapıp getirdiği meşale.

Garip bir örtüşme olarak, bu yılki meşalenin bir zenci tarafından yakılması Promete'nin ateşi ile Atlanta Olimpiyat ateşi arasında Amerika bağlamında zorunlu olarak gönderme yapmayı gerektiriyor. Modern kapitalist sistemin en güçlü olduğu yanlarından biri, belki de, sürekli karşı sistemlere bile eklemlenerek genişleyebilmesi, bir müddet sonra karşı olduklarını içerir duruma gelmesidir. Daha dün denilecek kadar yakın zamanlarda zencilerin sosyal ve siyasal olarak ne durumda olduklarını tek tek sıralamaya gerek yok. Ancak bu kadar kısa süre sonra, Olimpiyat meşalesi gibi sembolik olarak Batı medeniyetinin köklerini temsil eden bir "rituel"in, adı eşitlik ve özgürlük mücadelesi ile anılan bir öncünün oğluna verilmesi anlamlıdır. Bu bir bakıma, ha-

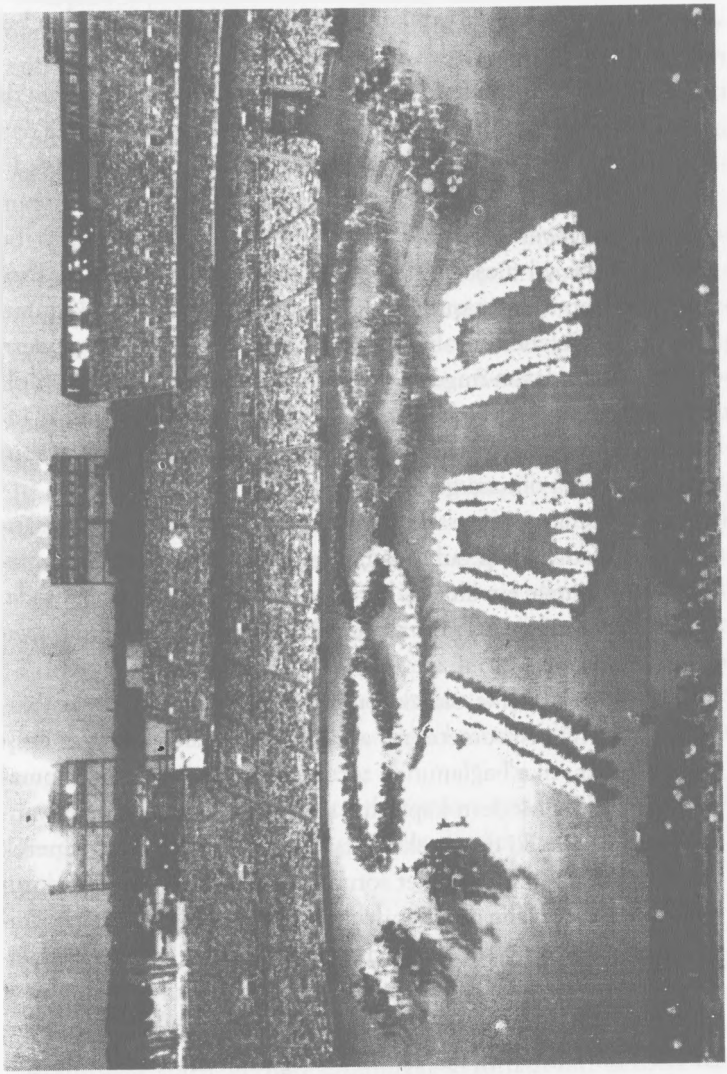

tadan geri dönüş anlamında Amerikan kültürünün hanesine yazılacak pozitif puan olarak kaydedilebilir. Ancak, diğer tarafta Olimpiyat özelinde ele alındığında, tarihsel kökleri ve bunun felsefî temelleri bakımından Prometeci bir ahlâkı görmemek mümkün değil.

Bu tür değerlendirmeler, yazarını, Batı denilince herşeyi olumsuz yanından görmek gibi onulmaz bir saplantıya düşme suçlaması ile karşı karşıya bırakabilir. Fakat, olguları doğru okuyamadığımız sürece bir uygarlığı anlamamız, çözümlememiz ve ondan bir sonuca varmamız mümkün değildir. Batı uygarlığı bir dönem için insanlığı büyük ölçüde etkilemiş ve belirlemiş uygarlıktır. En azından içinde yaşadığımız süreç için. Her ne kadar "şu an"dan bahsediyor olsak bile Batı da bir tarihin sonucudur.

GÜREŞİN SEMİYOLOJİSİ

Olimpiyat öncesi bir televizyon programında, Türk güreş takımından güreşçilerle yapılan söyleşide, güreşçiler gereken ilgiyi görmemekten, şampiyonluk kazanmalarına rağmen vaadedilenlerin yerine getirilmediğinden yakınıyorlardı. Gerçekten de yapılan tüm uluslararası yarışmalarda hâlâ madalya kazanabildiğimiz nadir spor dallarından biri olmasına rağmen neden bu denli kenarda tutulur? Yoksa, bu durum güreşin doğasında var olan bazı özelliklerinden mi kaynaklanıyor?

Belki bu tür sorulara da bir cevap olabilecek tarzda. R. Barthes'ın yaptığı güreş semiolojisi aydınlatıcı olabilir. "*The World of Wrestling*" (Güreşin Dünyası) başlıklı yazısında güreşin felsefî temellerini bulmaya, bağlantılarını kurmaya çalışarak önemli sonuçlara varıyor. Batı güreşinin antik dönemlerden bugüne neye karşılık geldiğini ortaya koyarak bir spor, bir toplumsal etkinlik olarak taşıdığı semboller dizisini çözümlemeye çalışıyor. Türk gü-

reşinin geçmişi ve semiyolojik anlamı bakımından farklı yanları olsa da genel boyutlar bakımından örtüştüğü ortak yanları var.

Her ne kadar güreşin seviyesiz bir spor olduğunu düşünenler olsa da, gerçekte tam bir seyirlik tiyatrodur. Daha doğrusu, antik bir tiyatrodur. Yenen ve yenilen arasında işkenceye dönüşen (boksta olduğu gibi) acı çektirmekten çok, aziz merhametinde bir acımayı içerir. Yenen güreşçi yerde yatan güreşçiye çarmıha gerilmiş İsa gibi bakarmış.

Güreşin temaşaya dönük yanı, "okunma"sı gereken figürler dizesine sahiptir. Her bir pozisyon sabırla örülen, zekice kurgulanmış sahnelerdir. Boksta ise beklenilen bir son vardır, bir bakıma futuristiktir. Şekil olarak en çok benzeşen judo gizemli bir boyuta sahip. Buna karşın güreş, fazlasıyla abartılmış "jest"lerden oluşur. Sınırını zorlayan jestlerdir bunlar!

Amerika'da gelişen güreş bir bakıma iyi ve kötünün kıyasıya yarışması, hatta boğuşmasına dayanır. Kötü adamın hep Kızılderili olduğu bir yarışma. Kıta Avrupası'nda, özellikle Fransa'da moral temellere dayanır. Dayandığı moral değer ise adaleti içerir. Güreş seyircisi, bir çeşit seyirlik entellektüel zevki taddıran moral yarışın ayrıcalığına sahiptir. Güreş seyircisi sadist bir zevki tadmaz, zekâya dayalı bir yarışmayı, mücadeleyi izler.

Ve bu seyirci "hero"lar üretmez. Müsabaka bittikten sonra kolkola giren çiftler, sakin sakin yürüyüşe çıkar.

Bizde ise pîri Hz. Hamza olan bir ermeydanı geleneği vardır. Sadizmin veya pasivizmin değil yiğitlik ve cesaretin sergilendiği bir müsabakadır. Halkın, Güreşçi efendiliği" anlayışının neden "sporcu efendiliği" şeklinde ifadelendirilmediğinin altında Roland Barthes'in semiyolojik çözümlemesi ile alâkalı semboller olduğu kadar, metafizik içeriğe de sahiptir.

Güreşçilerimizin unutulmuşluğunda bir tür doğallık görüyorum.. Bu vefasızlıktan çok, ikonlar üretmeye aykırı bir sporun kaderi belki de...

Bunun somut bir örneği olarak Kırkpınar güreşlerini ele aldığımızda şöyle bir soru gündeme geliyor:

Kırkpınar güreşleri kaç kişiye heyecan veriyor? Bu sorunun cevabı, diğer spor karşılaşmalarına göre olumsuz. Bunun nedenini modern hayatın zevklerine, doyumlarına cevap veremeyen bir geleneğin ayakta kalabilmek için diretiyor oluşuna mı bağlamak gerekir? Yoksa zevklerin de standart hale getirildiği modern zamanların algılayışına göre "ehlileştirilme"yişinde mi aramalıyız?

Sporun popüler ideolojik ihtiyaçları karşılamanın bir aracı haline geldiği çağdaş tüketim toplumlarında, spor anlayışındaki/algılayışındaki köklü dönüşümleri kavramadan Kırkpınar'ı bir yere oturtmamız mümkün gözükmüyor. Kaldı ki, milyonları bir anda sokaklara döken karşılaşmaların kökenini Batı, birkaç bin yıllık bir geçmişle irtibatlandırmaktadır. Yakılan olimpiyat ateşi, Sanayi Devrimi ile yeniden canlandırılan Batı'nın medeniyet köklerini eski Yunan'da arama çabalarının bir parçasıdır. Nasıl ki, 19. yüzyıl'ın ikinci yarısından itibaren Avrupa ülkelerindeki okul ders kitaplarında o zamana kadar varolan tarih algılayışlarının tümünü dışlayarak kendi ve de insanlığın kayda değer erdemlerini Atina'ya bağlayan yaklaşım sürekli empoze edildi ise (Martin Bernal'in Black Athane adlı çalışması bu konuda önemli ipuçları verir), bu çerçevede eğlence ve boş zaman (leisure time) değerlendirmesi de yeni bir muhtevaya büründü. Spor, popüler kültürün bir unsuru haline getirilirken ayrıcalıkların elinden alınarak (çoğunlukla) kitlelere mâledilmesi için gerekli ayarlamalara da gidildi.

Bir yanda zevkleri standartlaştıran medyanın (reklam) sunumuna uygun hale getirebilmek için varolan değişik spor etkinliklerine "norm" getirildi. Örneğin Batı'da pek yaygın olmayan güreş bile, Batılı insan fiziğinin gereklerine göre kurallara bağlandı. Bir yanda Batı dışı geleneksel sporlardan bir kısmı kendi bünyesine uygulanarak kurallara bağlanırken, diğer taraftan kö-

kü kendinde olan spor dallarıyla birlikte evrensel ölçekte yaygınlaştırılmış oldu. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus da, netice olarak bu sportif aktivitelerde kitlesel edilgenliğin ortaya çıkmış olmasıdır. Ve bu olgunun kapitalist dünyanın tüketim toplumu inşası gayreti gözönüne alınmadan kavranılması imkânsız gibidir.

Tüm bunlardan, güreşte neden başarısız olduğumuz sorusunu sorabiliriz. Yüzlerce yılın birikimiyle süzüle süzüle gelen karakucak güreşi ile, serbest stil ve grekoromen arasında nasıl bir bağlantının oluşu ile doğru orantılı bu sorunun cevabı. Bir yanda seyirlikten çok neredeyse katılımı içeren, coğrafyanın, iklimin, fiziğin, tarihin belirlediği (ama belki de bugüne devredilmeyen) güreşle; modern toplumun isterlerine göre dizayn edilen güreş.

GUYANA'DA KELEBEKLER UÇARDI

Gösterime giren yerli yapım bir filmin (İstanbul Kanatlarımın Altında) ardından başlayan tartışmalar hâlâ devam ediyor. Devam eden bu tartışmaya film tartışması demek mümkün değil. Üzerinde konuşulup yazılanlar artık belli bir tarih, bilim, dünya görüşü etrafında yoğunlaşan polemiklere dönüştü.

Hiç Osmanlıca metin okumamış bilim adamları, akademisyenler, hitap ettiği toplumun kültürü ile sözlük yardımıyla ilişkiye geçebilen aydınlar, her şeyi bilen gazeteci-yazarlar her geçen gün bu halkaya katılmaya devam ediyor. Bilimsel anlamda kaynak olamayacak ikinci, üçüncü dereceden kitaplarla aklar ve karalar cephesinde Osmanlı'ya hüküm giydirmeye devam ediliyor. Değil mi ki, Osmanlı oyunu kaybetmişti ve varsa yoksa çağdaş uygarlığın erdemleri söz konusu idi.

Tarihimize ilişkin değerlerin arkaik birer nesne olmaktan ileriye gitmediğine inanılmış olsa idi, bir film vesilesi ile çıkan

tartışmalar belki de bu kadar polemiğe yol açmayabilirdi. Daha soğukkanlı, hatta daha bir iyimser eda ile nostaljik yaklaşımlarla karşı karşıya kalabilirdik, eğer tartışmaların muhatapları bu topraklarda var olmasalardı. Aztek medeniyeti kadar saygı görür, hayranlık veren bilimsel başarılarından biraz da övünerek bahsederlerdi satır aralarında.

İsmini bile doğru telâffuz edemedikleri bir çelebinin hayat hikâyesinden hareketle bugünün politik gündemi ile bir şekilde ilintilendirilen geçmiş, hâlâ ürkütücü, hâlâ tehditkâr. Çünkü, maliyeti toplanan vergileri ile karşılanan filmde geçmişi aşağılanan halkın diri kalan değerler manzumesi var. İtiraf edilmese de iki dünyanın yarışı, mücadelesi demek daha yerinde, devam etmektedir.

Bu tür tavırların tek yanlı olduğu söylenemez doğrusu. Geçenlerde Fransız Guyanası'nda uzaya gönderilen Türksat I-C'nin fırlatılışını televizyonda naklen seyrederken Henry Charriere'nin ünlü Kelebek romanını hatırlamam mümkün mü? Türksat yokken kelebekler vardı Guyana'da çünkü. Uzay rampası kurulmadan zindanlar kurulmuştu buralara çünkü. D. Hoffman'la S. McQueen'in oynadığı filmini çoğumuz seyretmiştik, romanını okumaya vaktimiz olmasa da. Yapımına hiçbir katkımızın olmadığı uydunun fırlatılmasını hayranlıkla anlatan sunucunun Emile Zola ile Dreyfus davasının, dolayısı ile Fransız Guyanası'ndaki zindanlar arasındaki ilişkiyi bilmemesini bir noktaya kadar hoş karşılasak da sıradan bir sinema izleyicisinin bile hatırlayabileceği Kelebek'le hiçbir bağlantı kurmamasını nasıl izah edebiliriz? Bunun Fransız bilimi, uygarlığı karşıtlığı ile bir bağlantısı olabilir mi? Muhtemelen bir Fransız televizyon sunucusu kendi halkına böyle bir naklen yayını verirken, oranın tarihsel geçmişini rahatlıkla anlatırdı.

Ortada iki farklı tavır var. Bir yanda geçmişe siyah gözlüklerle bakan ve dolayısı ile geçmişin ayak seslerini, karanlığın her ta-

rafı kaplayacağı korkusu ile yaşayan ve bu korkuyu yaşatmaya çalışanlar... Diğer tarafta geçmişi ve geleceği bir uygarlık, bir değerlerin mücadelesi olarak görenlerin kendinden emin tavırları...

MÜSLÜMANLARIN İSKAMBİL OYUNLARI

Yakın tarihimiz üzerine, daha doğrusu batılılaşma serüvenimiz üzerine yapılan yorumlar arasında bilinenlerden farklı olarak şöyle bir yorum yapılır: Eğer Cumhuriyet devrimleriyle gerçekleştirilen değişim bu denli radikal biçimde olamasa idi, Türk modernleşmesi çok daha sancısız biçimde hayata geçirilebilirdi. Bu yaklaşımda zımmen de olsa, en radikal modernlik karşıtlığına kadar uzanan çoğu muhalif çizginin gizliden gizliye barındırdığı 'modernleşmeci' muhtevayı ele veren işaretler var.

Osmanlı batılılaşmasında, sanılanın aksine olarak ulemanın sürekli meşrulaştırıcı, hatta öncü bir işleve soyunmuş olması gerçeği, bilinçaltı bir durum olarak, Müslüman çevrelerin karşı çıktıkları modernleşme ile uzlaşık, hatta modernleşmeci denilebilecek eğilimleri barındırdığı söylenebilir.

Bu bağlamda karşı çıkılanın modernleşme mi, yoksa uygulanan modernleştirme politikaları mı olduğunun ayrımına varmamız gerekmektedir.

Birbiri ile özdeşleşen batılılaşma ve modernleşmenin İslâm dünyasına, özellikle Osmanlı'nın bakiyesi coğrafyalara taşınmasında, izlenen politikaların acımasızlığı bir yana, batılı kültürel sembollerle birlikte taşınmış olması gerçekte kimin neye karşı olduğunu anlamamızı zorlaştırmaktadır.

Eğer Cumhuriyet'in radikal çözümlerinin doğurduğu sancılar tadılmamış olsa idi, yumuşak geçişle gerçekleştirilecek dönüşümlere bu denli karşı çıkılacak mı idi. Sözgelimi Cumhuriyet sonrası uygulamalara ağır eleştiriler yöneltilirken, özellikle son

dönem Osmanlı hukukundaki laikleşme trendi gözden kaçırılır. Ticarî, adlî hukukta yumuşak geçişlerle yapılan değişimler adeta yok sayılarak, sürdürülen batılılaşma eleştirileri arasında hiç söz konusu edilmez, batılılaşma nerede ise devrimlerle başladığı zannedilir.

Topkapı Sarayı'nda bulunan Memlükler dönemine ait iskambil kâğıtlarını, bizim batıcılar keşfedip, sözgelimi papazlı iskambil kâğıdı yerine oryantal bir kilim motifli versiyonu ile sunma zekâsını gösterebilselerdi, acaba bu Batı (!) oyununa aynı tepkiyi gösterebilecek miydik?

Batılı kültürel normlarla sunulan modernliğin getirdiği yaşama biçimi ile kültürel kodlamaları birbirine karıştırmadan, neye, niçin karşı çıktığınızı izah edemiyorsanız; bir yerde karşı olduğunuz sistemin değişik bir yönü ile yanyana durduğunuzu farketmeyebilirsiniz.

GİYSİLERİMİZ NE RENKTİ?

Toplum olarak sadeliği seven, abartıdan kaçan bir toplumuz. Makul ve ölçülü olmak tüm Müslüman toplumların ortak özelliği. Bu orta yolu, oryantalist söylemdeki 'Doğu'nun durağanlığı' tezinden ayıran nokta, sadelikle içiçe bir canlılığı, diriliği içermesidir.

Çocukken, bugünkü kadar sık görmediğimiz turistlerin giysilerinin renkleri dikkatimi çekerdi. Mesela, o zaman için hayal bile edemeyeceğim cesarette veya acaiplikte renkte elbiseleri: Sarı ceket, kırmızı pantolon giymiş bir erkek...

Çevremdeki insanların, özellikle erkeklerin kılık kıyafetinde adeta üniforma giymişcesine bir tekdüzelik hakimdi; koyu, soluk, uçuk renkler. Bir erkeğin kırmızı ve sarı renkte ceket giye-

bileceğini düşünmek hayli zordu.Sadelikten çok monotonluğa kaçan bir tutum vardı sanki.

Renklerin bu denli sığ ve donuklaşmasında Cumhuriyet'le birlikte gelen kılık kıyafet politikalarına paralel olarak sistemin oluşturmaya çalıştığı toplum modeli ile yakından ilgili olduğunu düşünüyorum. Bu türden politikanın daha aşırı uygulamasına Komünist Çin gibi totaliter rejimlerde bugün bile rastlamak mümkün. Her türlü çeşitliliğin, kültürel zenginliğin yok sayıldığı resmî uygulamalar. Halkın günlük hayatında giydiği kıyafetlerde hakim olan içe kapanık, fazlası ile donuk renklerin bir bakıma böylesi politikaların yansıması olduğunu düşünüyorum.

Oysa ki geçmişte, özellikle Osmanlı kültüründe kıyafetlerde renk seçimi bakımından bu denli üniformayı çağrıştıran uygulamaların olduğu söylenebilir mi? Bilakis, kültürel farklılıkları, tercihleri tanıyan ve kıyafette de kendilerini ifade imkânı tanıyan bir giysi kültürüne sahip bir toplumdan geliyoruz.

Bu anlamda ekonomik gücün belirleyici olduğu sınıflı Batı toplumlarındaki dikey bölünmenin aksine, kültürel farklılıkları esas alan yatay bir 'bölüm'lemeye dayalı 'sınıf' yapısından bahsedebiliriz toplum yapımız için.

Hatta aynı kültüre, dine mensup kitleler arasında bile çeşitliliğin ifadesine imkân veren bir kıyafet kültürü, modern döneme kadar tüm canlılığı ile yaşadı. Bu durumu sıradan bir minyatürde bile okumak mümkün. Ayakta kalmış mezartaşlarının biçiminden bile bu kültürel dokuyu yakalayabilirsiniz.

Bu canlılık kayboldukça, 'evrensel Batı' kültür ailesine girme uğruna tekdüzeleştik, donuklaştık, adeta kullandığımız renkler bile içe kapandı.

Türkiye'nin geçirmekte olduğu dönüşümün (bence) önemli göstergelerinden birini kılık kıyafetteki renklerin değişiminde gözlemek mümkün. Artık erkekler de dikkat çeken, adeta bağı-

ran renkte kıyafetler giyebiliyor. Ancak renklerdeki bu değişim kültürel zenginliğin ifadesi olmaktan çok, tüm insanlığı 'tek kültürlü'lüğe indirgeyen egemen kültürün bir yansıyış biçimi olarak ortaya çıkıyor. Batı toplumlarında görülen, adeta teşhirciliğe varan 'dikkat çekme' gibi bir toplumsal hastalığın belirtileri bu bağıran renkler.

Belli bir uyum içinde canlı renklerin yer aldığı kültürel dokumuzda karşılığı olmayan, deforme olmuş hastalıklı bir ruh halini yansıtıyor.

HER KOVBOYA BİR ŞAPKA

Bir toplumun kendisini nasıl gördüğü kadar başkalarının nasıl gördüğü, tanımladığı da o denli önemli. Varoluşsal bir sorun olarak "ben ve öteki" sorunu kimliklerin ortaya çıkmasında her zaman için merkezî bir yer işgal eder.

Türk dilini bir İngiliz üniversitesinde öğretmeye çalışan arkadaşım, Türk' deyince nasıl bir 'resim' çizebileceklerini sorduğu (İngiliz) öğrencilerden 'resimsiz sayfa'lar alıyor. 1990'lı yıllarda yaşayan Türk insanını tarif edemiyorlar. Tipik fesli, bıyıklı Osmanlı tipi bugün için oturmuyor; doğal olarak bir kısmı da böyle tanımlıyor bizi. Ceketli, şapkalı tip. Kim o?... Oysa ki iddia sahibi herhangi bir toplum, kendini resmeden, aidiyetini ortaya koyan bir tiplemeye sahiptir. Bir İspanyol'la Hollandalı'nın modern kıyafetlerinde, yaşayışlarında ilk bakışta farklılık göremeyebilirsiniz, fakat bir boğa güreşçisi matador veya geçmiş yüzyıllardan kalma tipik bir flamenk fotoğrafı kimlik kartında yapıştırılmıştır. Ve bu fotoğrafı yırtmayı hiç kimse modernliğin gereği olarak görmez.

Aksi durum belki sömürge deneyiminden çıkma 'bağımsızlık kazanmış' ülkeler için sözkonusu olabilir.

Yeşilköy havaalanının dışhatlar terminalinden Türkiye'ye giriş yapan yabancıların, terminal salonuna girer girmez dev bir poster dikkatlerini çeker. Yerli yolcuların o kadar dikkatini çektiğini zannetmiyorum. Marlboro sigarasının artık aşina olduğumuz kovboyu: Welcome to Marlboro's Country!..

Üstün kuzey ırkına mensup olmakla övünen Batılılar sahip olduklarına inandıkları ırkî özelliklerini üstünlük göstergesi olarak gerektiği biçimde ifade etmekten kaçınmazlar. Çok iyi bilinen WASP (beyaz-anglo sakson-protestan) formülü de bir tür kendini tanımlama biçimi olarak ortaya çıkar.

British Airways'in değişik servislerinde çalışan hosteslerin tiplemesinden, tv'deki reklam filmlerinde seçilen anglo sakson beyaz bebek imajlarının, kendini tanımlayışın ifadesi olarak özenle seçilmiş tipler olduğunu biraz dikkatle bakanlar hemen görürler.

Bu tür kültürel göstergelerin siyasal tercihlerde oynadığı rolün görmezlikten gelinemeyecek önemde olduğunu söylemek bir abartı sayılmamalı. 1989 yılında Polonya Cumhurbaşkanı Leh Walessa ABD'yi ziyaret ettiğinde yapılan kredi anlaşmasının açıklandığı basın toplantısında, maliye bakanı, beyaz, büyükçe bir kovboy şapkasını misafirinin başına koyarken söyledikleri önemli idi: 'Tüm kovboyların bir şapkası vardır.'

Şapkayı başına geçiren Walessa'nın, aynı zamanda Amerika'nın temsil ettiği değerler sistemine de dahil olduğunun farkında olmadığını söyleyebilir misiniz.

Bu sembolik ayrıntının gerisinde ideolojik temelli kültürel ve siyasal zeminin yattığını söylemek çok cesur bir tesbit olmasa gerek. Bir toplumun hem kendisine bakışı, hem de başkalarına bakışının ip uçlarını veren ifadeleri gülüp geçtiğimiz detaylarda görmemiz mümkün. Savruk beyanlar, galiba bizim siyasilerimize mahsus.

FRANSIZ TAKLİDİ MOBİLYALAR

Evlerimiz, ev olmaktan çıkıp apartman dairelerine dönüşmeye başladığı süreç sadece bir mekân daralması anlamına gelmiyor. İstanbul'un, bir zamanlar münevverlerin yaşadığı semt olarak bilinen Süleymaniye'deki konakları terkedip Nişantaşı'nda, Pera'da apartman katlarına sığınan son Osmanlı seçkinleri gibi bir tercihi yansıtıyor apartman hayatı. Bu tercih, hayatı, insanı, evreni nasıl algıladığımızla çok yakından ilgili idi. Çünkü yaşamak istediğimiz hayat tarzına biçim veren şey, doğrudan bizim değer yargılarımız değil midir?

İstanbul, şehir örgütlenmesi bakımından bir İslâm şehri olduğu kadar 'Avrupa' şehirlerini hatırlatan bir dokuya da sahipti. Bir oryantalistin dediği gibi, 'İstanbul, Türkler için Avrupa şehirlerini aratmayacak bir güzellik bahşederken, öte yanda, bu güzelliği ile onları bu şehre hapsetti. Başka ufuklara yönelmelerini önledi'. Tatlısu frengi Türk seçkinlerinin konakları terkedip apartman katlarına sığınmaları, ihmal edilen bir dünyanın bir bakıma keşfi, yeni dünyaya bir açılımdı kimileri için. Elimizdeki hazinenin kıymetini unutup Paris'in, Londra'nın, Viyana'nın büyüsüne kaptırmıştık kendimizi.

Evet, başkalarında da birşeyler olduğunun farkına varmış, bizi biraz da kör eden küçümseyici Osmanlı gururunu terketmiştik, ama bu arada kendimize olan güvenden eser kalmamıştı.

Değişim, sadece semtlerle sınırlı değildi şüphesiz, yüzlerce yılın birikimi ile oluşan bir hayat tarzını, algılayış biçimlerini değiştirmeye karar vermişti intelijensiyamız. Fransız kültürü, bu aşamada diğer batılı geleneklere göre daha bir belirleyici oldu. Evler de, artık apartman daireleri idi, konuşulan dil bile değişmiş, çocuklara yabancı mürebbiyeler tutulmaya başlamıştı. Yaşadığımız mekânlar Fransız taklidi mobilyalarla doldurulmuştu.

Batılı hayat tarzının seçkinlerin taklit ettiği ayrıcalık olmaktan çıkıp, 'hakimiyet ve evrensellik' peşindeki Batı'nın da-

yatmalarına dönüştüğü günümüzde, Tanzimat aydınlarından kalma alışkanlıklarımız hâlâ devam ediyor. Her ne kadar artık Fransızca'ya değil İngilizce'ye, dış politikadan, 'fast food'lu hale gelen yemek kültürümüze kadar Amerikan tarzına rağbet ediyor olsak da, belli bir düzeyde Fransız etkisi gizliden gizliye devam eder durur.

Amerikalı bir Müslüman olan Hamid Algar, özellikle tasavvuf konusundaki araştırmaları ile bilinir. Bunun yanısıra İslamî hareketlerle de yakından ilgilenen bir isimdir. Belki de bu yönünden dolayı evi, kimliği 'meçhul' şahıslarca ateşe verilmiş, yılların birikimi olan kütüphanesi, arşivi, çalışma notları kül olmuştu. Türkiye'deki Müslüman çevrelerle de görüşen, onları tanıyan biridir. Türkiye'deki oluşumları eleştirirken yakaladığı bir ayrıntı, bana göre çok şeyin ipucunu veriyor: Evini Fransız taklidi mobilyalarla döşeyen bir anlayıştan İslâmî liderlik olmaz. Biztim için artık birer ayrıntı, hem de Amerika'dan gelen birinin uyarısı ile farkettiğimiz bir ayrıntı durumuna düşen evlerimizin döşemes,i bir zamanlar belki de iman sonu olarak algılanıyordu.

İki yüzyıla varan bir sürece yayılmasına karşın bu macera, hâlâ taklit düzeyinde kaldı. Her gün kullandığımız eşyaları ne kendimize uygun bir hale getirerek dönüştürebildik ne de orijinalini olduğu gibi adapte edebildik. Söz gelimi, gerek bizde üretileni olsun, gerekse doğrudan ithal edilenler arasında olsun; mobilyalar arasında kitaplık, kütüphane olabilecek bir model bulabilir misiniz? Batı'da çıkan her yeni modanın artık eşzamanlı olarak buralara yansıdığı, yabancı markaların satış mağazalarının açıldığı günümüzde evlere neden kütüphane girmez?

Her eve, televizyon ve müzik setinin kitaplıktan önce neden ve nasıl girdiğinin cevabını verebilirsek, bu uzun serüvenle birlikte neden evlerimizde kitaplık olmadığının cevabını da verebiliriz sanırım.

DOĞU'NUN VE BATI'NIN YEMEKLERİ

Yemek kültürünün, daha basit ifade ile damak zevkinin toplumdan topluma farklılık gösterdiği bilinir. Bu farklılığı belirleyen önemli faktörlerden birinin coğrafya olduğunu ayrıca belirtmeye gerek yok.

Olayı İbni Haldun'cu yaklaşımla çözümlemeye çalışırsak, alınan gıdaların insan karakteri üzerinde nasıl etki yaptığı konusuna kadar girer, belki de işin içinden çıkamayız. Tek başına olmasa da alınan besinlerin insan davranışları üzerinde etkili olduğundan hareketle, kültür-medeniyet gibi insanlığın ortaya koyduğu kalıcı değerlerin oluşmasında yiyeceklerin mi, yoksa yeşil mutfağın mı etkili olduğu tartışmasına kadar uzanabiliriz.

Oysa ki toplumların geliştirdiği medeniyet değerlerinin yemek kültürüne yansıdığı, veya bu kalıcı değer birikimlerini yemek kültüründe de görmenin bir tür ait olunan medeniyet değerlerini okumanın yolu olduğunu belirtmek daha doğrudur.

Sezai Karakoç'un nefis tanımlaması ile Müslümanlar et yedikleri için Hindulardan daha canlı ve hareketli, şarap içmedikleri için batılılardan daha mutedil, taşkınlığı olmayan bir ümmettir.

Sözkonusu Müslümanlar olunca, İslâmdan kaynaklanan 'değer'lerin hayatın pek çok alanı doğrudan belirleyiciliği daha bir öne çıkmaktadır. Eşyayı nasıl algıladığınızı okumak anlamında özellikle Müslümanlar için neyi ve nasıl yediğiniz daha çok önem kazanmaktadır.

Özellikle nasıl yemek yediğiniz sorusunun altını çizmek gerekiyor. Japonlar neden çubuk kullanarak yemek yerler? Veya neden batılı yemek kültüründe çatal ve bıçağın vazgeçilmez yeri vardır? Japon kültürünü bu anlamda okumaya çalışan Roland Barthes, çubuk kullanarak yemek yemenin parçalamaktan çok, bir bütün olarak almanın, istediğini seçmenin işareti sayar. Bir tabloya benzettiği Japon sofrasında istediğini küçük parçalar ha-

linde almanın munis biçimi olarak görür çubuğu. Batılılar'ın çatalı batırıp, bıçakla parçalamalarını batılı mizacı ile bağlantılandırarak izah eder..

Sadece Araplarda değil, pekçok Doğu ve Afrika kültürlerinde elle yemenin yaygın bir tarz olduğu bilinir. Klasik dönemde yazılmış Müslüman ahlak kitaplarında yemek yemenin adabına dair çok geniş bahisler vardır ve bunlar çoğunlukla İslâm dünyasında geçerli olan, uyulan kurallardır. Neden besmele ile yemeğe başlarız? Sadece iki parmakla yiyeceği almak neden kibir alameti sayılmıştır? Özellikle Türkler arasında ekmek neden 'mübarek' bilinir?

Bunların bir kısmını da beşeri faktörler geçerli olsa da, vahiy kaynaklı bir medeniyetin çocukları olarak, hiçbir kültür ve medeniyette olmadığı ölçüde inaçlarımız İslâm dünyasının en tenha köyündeki bireye kadar davranışlarımızı belirlemektedir.

Modern dünya ne dayatırsa dayatsın Müslümanlar yine şarap içmeyeceklerine göre, şarap içmeyenlere özgü karakter oluşumunu sürdüreceğiz demektir.

'KARINDEŞEN JACK'LER KURBAN KESMEZ

Kurban Bayramı öncesi gazetelerde çıkan bir habere göre, kesilecek kurbanların acısını azaltmak için elektrik şokuyla bayıltılabileceği yolunda Diyanet'ten bir fetva çıkmış. Hatta, gazete bu konuda bazı yatırımcıların tepkisini bile almış. Doğrusu, Diyanet'in böyle bir fetva verip vermediğinden şu ana dek emin olamadık. Ne de olsa resmî kurum olduğu için bayram tatilindeler. Anlaşılan, kendinde Müslümanların ibadetlerine ilişkin fetva verme yetkisini gören bir kurum da tatile çıkmış. Bu arada Müslümanların fetva sorması gerektiren bir durumu olursa tatil dönüşü bakılacakdemektir.

Niyetim ne bu fetva sebebi ile Diyanet eleştirisi yapmak, ne de konunun fıkhî boyutunu tartışmak. Böyle bir fetva ister verilmiş olsun, isterse verilmesin, ortada pek de yeni olmayan ve değişik biçimlerde ortaya çıkan bazı tavırların kalkış noktasını göstermesi bakımından bu haberi önemli buluyorum. Aydınlanmayla birlikte gelen insan ve kozmos tasavvurundaki sapmadan bahseden Müslüman aydınların, insan ve nebat, insan ve cemat ilişkisini, yine bu aydınlanma etkisiyle atladıklarını söylemek mümkün. Yaşanmakta olan 'alination of human being' türünden bir 'alination of animal being' diyebileceğimiz hayvanın doğasına yabancılaştırıldığı olgusu dikkatlerimizden kaçmakta, insan-cemat ilişkisi hayvanları koruma derneği kuruluş tüzüğündeki maddelere indirgenmektedir. Tıpkı insanın varoluş alanını, insan hakları savunucularının çizdiği çerçeveye hapsedilmiş olması gibi.

İmdi, insan-nebat ve cemat ilişkisinden kalkarak, bir Müslüman neden kurban keser sorusunu sormamız gerekiyor. Bunun hikmetleri ve yararları hususunda klasik kaynaklarımızda yeterince malumat var. Gazetede sözkonusu edilen haberden yola çıkarak olaya şöyle yaklaşmaya çalışalım; kurban sadece fakirlere et dağıtmak için, acısız, sızısız ve de kansız bir sosyal yardımlaşma olayı mıdır?

Yoksa, insanın fedakarlık dahil olmak üzere, insanlık durumuyla ilgili oluşlarının sınandığı, terbiye edildiği bir ibadet mi? Bunu salt bir sosyal yardımlaşma düzeyine indirgeyemeyeceğimiz açıktır. Bu boyutu da olmak üzere pek çok manevi işaretleri olduğu da muhakkak.

Müslümanlar, kestikleri kurbanın, hatta herhangi bir kesim işinin tüm aşamalarını, hayvanın can çekişmesini, kanının akışını görmeliler. Çekilen acıya tanıklık etmeliler. İnsanın emrine verilen hayvanın yaşadığı bu küçük 'katliam', bu mikro planda gerçekleşen boğazlama eylemi makro kozmosun efendisi insanın

tanıklığına sunulmalı. Ki, can almayı, kan akıtmayı gören insan, bizzat insanın canı ve hayatı konusunda bir ürperti duysun.

Bu kurban kültürü veya kan akıtma kültürü nedeniyledir ki, Müslümanlar arasında efsanelere konu olacak 'Karındeşen Jack'ler çıkmaz. Kanın ve canın ne anlama geldiğini o sevinçli çocukluk bayramlarından öğrenmişlerdir çünkü.

Olsa olsa, 'yek vuruşda düşmanın kellesini düşürüp...' atılan yiğitler çıkar. Ama Kazıklı Voyvodalar asla.

Bu anlamda bu din son derece realist, son derece rasyoneldir. Yani "fıtrat dini"dir...

Lütfen kurbanlarımız üzerinde duygu sömürüsü yapmayınız!

GRAVÜRLERİN DİLİ

Batılı insan, Rönesans sonrası çıktığı dünya ve evreni keşif macerası sırasında yeni bir evren ve dünya algılayışı geliştirdi. Dünyayı keşfe çıkan kâşiflerden macera peşindeki insanlara kadar pek çok kimse yeni şeylerle döndüler topraklarına; hatta bir kısmı geri dönmedi bile gittikleri yerlerden. Kimi yeni köle kaynakları keşfetti, kimi yeni kıtalar.

Gelişmeye başlayan bu yeni algılayışın ilk tezahürleri, hemen her medeniyette olduğu gibi sanatta kendini gösterdi. Bunlar arasında 'barbarlar'ın ülkesinden insan manzaraları çizmeye giden sanatçılar da vardı. Özellikle Doğu'ya, İslâm dünyasına yönelen bu sanatçılar, gezip gördükleri coğrafyaları resimlediler. Bunlardan kimi gravür, kimi değişik tekniklerin uygulandığı resimlerle döndüler.

Yeni bir ekolün öncülüğünü yapan bu çalışmalar daha sonra Oryantalist resim'in temelini attılar. Kuzey Afrika'dan Osmanlı topraklarına kadar geniş bir alanda uzun yıllar, zor şartlar altında seyahat eden bu ressamlar gezdikleri yerleri tuale yansıttılar.

Bu resimlerin, o dönem Avrupalı insanının kafasındaki doğu imajının oluşmasında önemli etkileri oldu.

Oryantalist resmin etkisi 'imaj'la sınırlı kalmadı. Kendisinden sonra gelişecek olan yeni bir disiplinin, Edward Sait'in deyimi ile 'sömürgeciliğin keşif kolu' oryantalist araştırmaların, temelinin atılmasına da öncülük etti.. Oryantalistlerin Doğu ve İslâm yaklaşımının şekillenmesinde yadsınamayacak etkileri oldu bu resimlerin. Bu nedenle oryantalizmin temel kalkış noktasının kavranması için oryantalist resmin iyi 'okunması' gerekiyor.

Bu resimlerdeki Doğu, edilgen bir Doğu'dur ve çoğunlukla feminen bir görüntü sergiler.

Bir yanda durağan, edilgen, biraz da egzotik bir Doğu anlayışı resmedilirken, diğer tarafta düşman bir Doğu da vardır ve çoğunlukla 'barbaric' özellikler taşır: Kelle uçuran cellat, gözüdönmüş acımasız savaşçılar... Harem görüntüleri ve hamam sefası yapan kadın resimleri; sosyal hayatta durağan, hatta uyuşuk insan manzaraları olarak resmedilmiştir bu tablolarda. Özellikle 19. yüzyılda olgunlaşan bu tarz Frederico Bartolini, Leon Belly, Jean Gerome gibi ressamların görece masum resimlerinde bile, böylesi bir temel bakış açısının izlerini hemencecik yakalayabilmek mümkün. Bu noktada oryantalistlerin Doğu toplumlarına ilişkin geliştirdikleri teorilerin oryantalist ressamlarla ne kadar örtüştüğü açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu kavrayış tarzı 19. yüzyılla sınırlı kalmadığı gibi, Max Weber'e kadar uzanan bir çizgide 19. yüzyılın önemli sosyologlarına kadar sosyal bilimcilerin çoğunda bu izleri görebiliriz.

Gravürlerle başlayan oryantalist imaj, geçmişe yönelmek isteyen çağdaş aydınlar üzerinde de etkisini sürdürmektedir. Artık bizim kafamızda oluşan geçmiş yüzyıllara ait kendi imajımızın altında bir oryantalist ressamın imzası var. Oryantalizm karşıtı bir söylem geliştirmeye çalışanlarımız bile yayımlarında bu resimlere başvuruyor: Dergi sayfalarından kitap kapaklarına kadar...

Bu iki akım arasındaki örtüşmenin gözden kaçırılmayacak önemde olmasının ve ikisi arasındaki zorunlu ilişkinin farkedilmemesi bilinç düzeyinde bir yanılsamanın başlangıcı anlamına gelecektir.. Dikkatsiz editörlerimizin iyi niyetli, fakat neticesini hayal edemeyecekleri bir 'hayal' dünyasına kurban gitmeyelim.

HARİTALARIN BİLİNCİ

Haritaların da birer ideolojisinin olabileceğini, önümüzde duran girinti çıkıntıların çizerlerinin dünya görüşleri ile yakından ilişkili olabileceğini hiç düşündünüz mü? Hatta, kimi uygarlıklara ait evren tasavvurlarını yansıtan tarihî belge oluşları gibi. Her biri jeodezik hesaplamaların sonucu görünen haritalarda, bir toplumun tarih bilincinden cografî duyarlılığına kadar pek çok noktayı yakalamak mümkündür. Söz gelimi 19. yüzyılda Orta Doğu'nun sınırları bugünkü Hırvatistan-Bosna Hersek sınırlarından itibaren başlardı, Batılılarca çizilmiş haritalarda. Muhtemelen ikibinli yıllarda bu harita Edirne'den başlayıp Orta Asya'yı da içine alacak biçiminde uzanacak. Çünkü yirminci yüzyılda dünya dengeleri açısından geliştirilen Orta Doğu tanımının kapsamı genişlemektedir.

Bir toplumun tarih bilincini, 'kendi' olanla 'öteki' olan ayrımını somut biçimde haritalardan okuyabiliriz. Adeta tarih, siyaset, coğrafya, sosyoloji, jeodeziyi içine alan disiplinlerarası bir çalışmanın belgeleri gibidirler. Doğal olarak(!) bizde basılan haritalarda toplum bilincinden çok resmî bilincin, resim Türkiye'nin yansımalarını buluruz. Bu durum daha çok uluslararası ilişkilerde kendini gösterir. Mesela, Balkanlar diye bir yerde beşyüzyıllık maceranızı bir kalemde unutmuşsanız, sizin haritalarınızda birkaç yıl öncesine kadar Bosna Hersek diye, Kosova diye bir yer; Boşnak, Arnavut, Pomak diye hiçbir etnik ve kültürel

unsurlar yoktur. Sadece Yugoslavya diye bir devlet ve Onun Yugoslav halkı vardır.

Fakat toplumların bilincinde, uluslararası anlaşmaların getirdiği konjonktürel durumları aşan bir mekân ve tarih tanımları vardır. Ve bu durum resmî tavırlara da yansır. Söz gelimi hâlâ Türkiye'ye girmesi yasak olan bazı büyük dünya atlaslarında uluslararası anlaşmaların tanıdığı sınırlardan başka tanımlar da vardır. Söz gelimi Türkiye'de bazı bölgeler hâlâ Armania olarak gösterilir. Bu, görülecek bir hesabın olduğunu, bazı defterlerin toplumsal ve siyasal bilinçte silinmediğini göstermez mi? Veya neden İstanbul değil de Konstantinopolis dendiğini. Ama bize gelince, neden Göreme değil de Kapadokya diye isimlendirmeye başladığımızı anlamlandırabiliyor musunuz?

Seksenli yıllara ait bir sayısında, Almanların ünlü *GEO* dergisinin yayınladığı izahlı Kafkasya haritasında gördüğüm bir ayrıntıyı son Çeçen olayları nedeni ile yeniden hatırlıyorum. Çeçenler hakkında detay bilgiler verdikten sonra şu not düşülmüş; "19. yüzyılın ortalarından beri Ruslarla savaş halindeler." Şeyh Şamil'in başlattığı kıyamı biliyoruz ama Pax-Sovyetika içinde 'savaş halinde' oldukları ne anlama geliyordu? Bu detay bilginin, Almanların Avrasya politikaları ile yakından ilgisi olabileceği gibi, bizim Misak-ı Milli sınırları ötesine yönelik hafızamızın nasıl silinmiş olduğunu da gösterir. Bu noktada neyin terör, neyin tarihin vicdanı olduğunun farkında olmayan resmi söylem ve basına rağmen, sembolik de olsa Çeçen eylemcilerine halkın gösterdiği coşkuyu anlamlandırabiliyoruz.

BİR YERALTI HARİTASI

Eğer yolunuz Londra'ya düşerse, havaalanında elinize tutuşturulacak ilk şey bir metro haritası olacaktır. Dünyanın en eski ve en

işlevsel metrolarından birine sahip olan Londra'da en iyi ulaşım aracı metrodur. Tarihi şehri yeraltından bir ağ gibi ören bu tren şebekesini iyi kullanmanın yolu da iyi bir metro haritasına sahip olmaktan geçer. Elinizdeki bu haritayı iyi okuyamadığınız takdirde, hayatı kolaylaştıran bu sistem sizin için içinden çıkılmaz bir labirente dönüşebilir. Yolunuzu şaşırabilirsiniz.

İngiliz grafik sanatı bana biraz karmaşık ve soğuk gelmiştir. Ancak Londra metro haritası türünde çok iyi bir örnek. Söz gelimi Paris metro haritası ile karşılaştırdığımızda çok daha sade ve anlaşılabilir özelliği ile başarılı bir grafik sanatı örneği sergilemektedir Londra metro rehberi.

İngilizlerin yeraltı ile bağlantıları metro ile sınırlı değil. Geleneklerine ne kadar bağlı bir toplum oldukları herkesin bildiği bir gerçek. Söz gelimi metroda kullanılan 'logo'lar, istasyon isimlerinin yazılış stili en son 1916'da yapılmış ve bir daha değişmemiş. Modern olanla geleneğe ait olanın İngiliz tarzı izdivacı sayılabilir kimlerince bu grafik çalışması.

Avrupanın önemli kültür, sanat ve iletişim merkezi olan çağdaş Londra'nın canlılığına ulaşabilmenin yoluda bir bakıma "yeraltını' iyi tanımaktan geçiyor. En azından elinizde iyi bir harita yoksa Londra'nın kendine özgü etkinliklerine ulaşmanız çok zordur.

Günlük hayatın bu sıradan gerçeği ile Londra'nın, İngiltere'nin, hatta Batı kültür, sanat ve düşünce hayatı arasında anlamlı bir bağ kuran sanatçı Simon Patterson ilginç bir çalışma yapmış. Haritalar, diyagramlar, çizelgelerle, değişen dünyadan algıladıklarını aksettirdiği çalışmalarını ünlü Tatley Gallery'de sergilemiş. Londra'nın yeraltı haritası ile ait olduğu toplumun kültür ve düşünce haritası arasında ilginç, ilginç olduğu kadar da anlamlı bir bağ kuran sanatçı; Londra metro haritasını, üzerinde sekiz yapmış olduğu mimik değişikliklerle bir kültür ve düşünce haritasına dönüştürmüş. Yapılan iş aslında basit, istasyon isimleri de-

ğiştirilerek anlamlı bir sıralama ile felsefecilerden sinema yıldızlarına kadar değişik isimler yazılmış. Örneğin King's Cross istasyonu Kirk Douglas olmuş. Böylece her bir istasyon yeni isimler alarak Wittgenstein, Albert Einstein, Thomas Moore, Karl Marks, Jean Paul Sartre, Titian gibi isimlerin yeraldığı, türünde az bulunur bir resim çıkmış.

Metro haritasını hangi dünya görüşünden olursa olsun toplumun değişik kesimlerinden herkes nasıl kullanabiliyor ve her fert için aynı anlama gelmiyorsa, yerine ikame edilen kültür haritası da aynı işleve sahip.

Ortak bir kültür haritasında uzlaşamayanların, "herkes için" bir kültür haritası üretemeyenlerin iyi bir ulaşım haritasına sahip olmaları beklenemez.

Yeryüzüne ulaşmanın yolu bazan yeraltındakileri iyi bilmekten geçiyor.

ÇİÇEKÇİ ÇİNGENENİN PARÇALADIĞI PARADİGMA

Bir akşam üstü eve dönerken vapur iskelesinin hemen çıkışında, sol köşede çiçek satan çingenenin elindeki son çiçek demetleri gözünüze ilişiyor. Gözünüze ilişmese bile hafif çiseleyen yağmur altında titrek sesi ile 'demeti 30 bin' deyişi size kadar gelecektir. Hiç adetiniz olmadığı halde pazarlığa girişiyorsunuz çiçekçi ile. Sonunda 'olsun abi, kiminin duası, kiminin parası' diyor ve pazarlık bitiyor. Fakat o, bu ifadesi ile neleri parçaladığının, hangi dünya sistemine kafa tuttuğunun farkında bile olmadan elinde kalan son çiçek demetlerini satmanın sevinci ile sizi uğurluyor.

Bilmem farkında mısınız, artık tümden unuttuğumuz 'Alman usulü' denilen bir deyim vardı. Bu iki kelimelik deyim, hem bize yabancı olanı, yadırgadığımız bir ilişki biçimini formule ederken; hem de biraz istihza ile dudak büktüğümüz bir tür sonradan

görmüşlüğe karşı tavrı ifade ederdi. Bir bakıma, modern hayatın bize sunduğu, bizi zorladığı ilişki biçimine karşı yerli olanın tavrı idi. Artık unutulmuş gibi görünen 'Alman usulü' tabiri aslında, paradoksal biçimde hayatımıza girdi. Modernitenin örgütleyerek bizi içine çektiği kendi dünyasına özgü davranış ve ilişki tarzının, her türden 'özgün' olanı tek tek teslim alışına, bir bakıma özgürlüksüzleştiriciliğine karşı anlam ifade ediyordu.

Yakın bir döneme kadar 'Alman usulü' diyerek küçümsediği hayat tərzına geçiş yapan toplumla, 'kiminin duası' diyerek tüm kapitalist ilişki biçimlerini örgütleyen mantaliteyi yırtan çiçek satan çingene, aslında aynı topluma ait çelişkiyi sergiliyor.

Sadece toplumumuza ait olmayan bu çelişkiyi belirleyecek olan, modern olanın yığınlaştırıcılığına, Weberyen tabirle, kapitalizmin bizde geç uyanan 'ruhu'na karşın, bu ruha yabancı Müslüman kişiliğin direnci olacaktır. Bu anlamda İslâm, sanıldığının aksine olarak, bireyi besleyen, geliştiren, bireyin kendine özgürlük alanı açan, kişiliği öne çıkaran bir din olarak; gerçekte üzerimize çullanan sisteme meydan okumaktadır. Muhtaç olunan kudret 'kiminin duası'nda gizli.

Çağdaş dünyada gittikçe kapanan yerli olanla, (Batı'nın tanımladığı) evrensel arasındaki çelişkiyi büyütecek olan, İslâm insanın 'dua'sında gizlenen ruh olacaktır. Modern dünyanın temelinde yatan kapitalizmin ruhuna karşı İslâm'ın ruhu, sunduğu dinamikleri ile direnen tek uygarlık olma özelliğini koruyor.

SİYASETİN DİLİ

Siyaset bir dil işidir şüphesiz. Siyasetin bir dili vardır. Siyasette kendine özgü bir dil sahibi olmayanların siyaset yapma hakları olduğundan bahsedilebilir mi? Diğer bir açıdan bakılacak olursa, siyaset ve meşruiyet ilişkisi bakımından "dil" iyi bir göstergedir.

Türk siyaset adamlarının siyaset diline, siyaset edebiyatına yaptıkları katkının çok zengin olduğu söylenemez. Genel hatları ile bakıldığında bıktırıcı bir benzerliğin, yavanlığa kaçan basitliğin, tekrarın hakim olduğu görülür. Siyasal üst yapı ile kültürel devamlılığın temsilcisi taban arasındaki kopukluğun dramatik örnekleriyle doludur siyasî hayatımız. Geçtik şeflik dönemlerini, 70'li yıllara kadar bile, halkın mukaddeslerinden bahsetmek siyaset yasaklısı söylemlerdi. Söz gelimi, bir hükümet görevlisi "Allah" kelamını telaffuz etmemek için özel gayret gösterir, zorunlu durumda ise bilinçle seçilmiş "Tanrı"yı tercih ederdi. Resmî söylemde Ramazan Bayramı son yıllara kadar şekere dönüşmüştü.

Siyasî hayatımızda yarım yüzyıl boy gösteren İsmet İnönü'nün bu konudaki "titizliği" herkesçe bilinir. Yarım yüzyıllık siyaset macerası içinde bugüne kalan "ortanın solu"ndan başka hafızalarda kalacak bir sözünü hatırlayabilir miyiz? Bu tabirin kültürel karşılığı bu toplumda ne kadarsa siyasal meşruiyeti de o kadardı diye bir çıkarsama yapabiliriz. Karşı taraftan sağcılık söylemi de eşdeğer bir meşruiyet sorunu ile içiçedir.

Çeyrek yüzyılı aşan bir süredir Türk siyasetinin başaktörlerinden biri olan Demirel'in siyaset kültürüne, edebiyatına kattığı "unutulmaz"ları nelerdir? "Dün dündür, bugün bugündür" den ibaret kalan bir siyaset adamının elindeki bir memleketin ufuk genişliği nereye kadar uzanabilir?

Daha yakınlara gelecek olursak, bir edebiyat adamı olmakla övünen Ecevit'in "olanakları" ve "olasılıkları" dışında katkısını(!) hatırlamıyorum.

Şüphesiz siyaset ve dil ilişkisi uygulanan politikaları besleyen siyaset düşüncesinin derinliğinden ayrı düşünülemez. Ancak kültür ve düşünce hayatının genel seviyesi siyaset adamlarının bu anlamda hareket alanlarını belirlediği bir gerçek. Günlük politika ile yakından ilgilenen yazarların, gazetecilerin kültürel birikimleri, ilgileri daha farklı olan siyasîlerden hiç de ileri düzey-

de değil. 80 öncesi siyasî söylemine "kerhen"i kazandıran Erbakan'ın ardından gazeteler bu yeni kelimeyi ne anlama geldiğini açıklayarak kullanmışlardı. Belli ki, lugat yardımıyla çözülmeye çalışılmış, toplumunda kendi kültürel düzeylerinde (en azından) olduğu düşünülerek bu yolla kullanıma sokmuşlardı.

Refah Partili bir hükümetin kurulmuş olmasına ilişkin tartışmalar daha uzun süre devam edeceğe benziyor. Bu arada gerek yazarların, gerekse medyanın kullandığı siyasî dilde de bir etkilenme, bir değişim gözüküyor. Gerek istihzalarda, gerekse ithamlarda adeta kavramsal sıçrayış sürecine girdi medyamız: Cehaletin cesur sıçrayışları...

SİYASETİN "BEDEN DİL"İ

Ayrıntılarla uğraşmanın, daha doğrusu ayrıntılara takılıp kalmanın bütünü görmeyi engellediğinin farkındayım. Ancak bazı durumlarda satıraralarının, kimi önemsiz görünen ayrıntıların bütünün habercisi olabileceği gerçeğini de kollamışımdır hep.

İlişkilerin çok çapraşık bir biçim aldığı günümüzde söz konusu semboller olunca durum çok daha ciddi bir mahiyet arzediyor. Özellikle diplomatik ilişkilerin ve diplomasi dilinin neredeyse tamamının sembollere yaslandığı durumlarda 'ayrıntı'lar artık ayrıntı olmaktan öte bir anlam yüklenir. Yapılan bir açıklamada kullanılan bir kelime, seçilen bir amblem... Söz gelimi uluslararası andlaşma metinlerinde normal şartlarda hiçbir önem atfedilmeyen kelimeler arası nüansın nasıl önem taşıdığını, ne tür krizlere yol açabileceğini sıradan bir gazete okuyucusu bile farketmiştir.

Neyse ki, Umberto Eco gibi filozof edebiyatçılar sayesinde 'okur yazar'ların iyice gündemine giren göstergebilim (semiology-semiotic) biraz popüler hale geldi de, sembollerden yola çıkarak çözümlemeler yapmaktan hoşlananların geliştirmeye çalıştığı söy-

lem bilimsel temellere kavuşmuş oldu. Hele hele reklamcıların bir hayli itibar kazanmaları ile birlikte reklam teorisyenlerini de yedeğine alan semioloji iyice meşruiyet kazanmış oldu. Artık uçuşlarımızı akademik disiplin içinde bir yere oturtabiliriz.

Halbuki sembollerin, göstergelerin hayatımızdaki yeri çok daha derinlerdedir ve R. Barthes, U. Eco gibi çağdaş filozofların bunu bilimsel disiplin olarak sunmalarından çok daha önceleri de vardı; insanlar da bunun bilincinde idiler. Gerçekte semboller bir toplumun hafızasıdır ve bir geleneğe yaslanır.

Örneğin siyasal hareketliliğin gündemimize iyice yerleştiği şu günlerde, siyasal kültürün karakterini 'okumak' için meclis salonunun yerleşim düzenine bir göz atmanın yeterli olduğunu düşünüyorum.

Meclisin çalışma biçiminden, siyasal hayatımızdaki yerinden bahsetmeden önce, salonun yerleşim biçimine dikkat edildiğinde, yazılı olan ve olmayan, sistemin işleyiş biçim hakkında yeterli fikir verecektir. Halkı ile mesafeli olmayan parlamenter ve demokratik sistemlerin çoğunun parlamentolarında üyelerin yerleşim şekli; oturduğu yerden özgürce tartışmaya, fikirlerini belirtmeye elverecek biçimde düzenlenmiştir: muhalefet ve iktidar partisi ülkelerinin birbirini görmelerini sağlamak için dairesel yahut karşı karşıya otururlar.

Tartışmaktan çok verilen direktifler doğrultusunda parmak kaldırma esasına göre kurulan, geçmişini, hiç görmediği bölgeye milletvekili olarak atanmış üyelerin oluşturduğu parlamentolarda ise; yöneticinin salona hakim olduğu, diğerlerinin yok sayıldığı bir oturuş düzeni hakimdir. Meclis sıraları mevcut siyasal kültürün en iyi göstergesidir.

* * *

Siyaset ve dil ilişkisi söz konusu olduğunda şüphesiz ilk akla gelen siyasilerdir. Siyasilerin dilini resmî beyanatlar ile sınırlama-

mız mümkün olmadığı gibi, bizzat dilden de sadece konuşma dilini anlamamamız gerekir. Konuşan bir varlık olan her insan gibi siyasiler konuşma dilini kullandıkları kadar beden dilini (body language) de konuştururlar.

Siyasi kültürümüzü oluşturan anlam dizeleri açısından beden dilinin de konuşma dili kadar zengin olduğu söylenemez. Milletvekillerinin düz bir sıra halinde, bir şeylerin dikte edilmesine uygun tarzda oturdukları Meclis sıralarının dizayn edilişi Cumhuriyet döneminin siyasal anlayışı ile yakından ilgilidir. Neden, demokrasinin gelişmiş örnekleri olduğu söylenen ülke parlamentolarında olduğu gibi karşılıklı olarak tartışmaya, konuşmaya imkân verecek biçimde yerleştirilmemiştir Meclis sıraları?

Meclis sıraları nasıl tekdüze, birbirine benzer biçimde sıralanmışsa, bu sıraları işgal edenlerin bedensel görünümlerinde de tektiplik egemen. Gerek Meclis içtüzüğü, gerekse yazılı olmayan teamüller gereği belli kılıkta gelmek zorundasınız Meclis'e. Kravatsız girmeniz düşünülemeyecek bir "ihanet" sayılabilir. Bu bağlamda rahmetli Osman Yüksel Serdengeçti"nin beden dilinin hayli "zengin" olduğu anlatılır. Kravat takması yönünde arkadaşlarından gelen aşırı talep üzerine kravatını beline bağlayarak okula gelmesi gibi. Şüphesiz bu tavırda orijinallik sergileme kaygısından çok bir protestonun ifadesini aramak gerekir.

Buna benzer anlamlı bir başka tavır olarak 1973 seçimlerinden hemen sonra İsmet İnönü'yü ziyaret eden üç milletvekilinin jesti satır aralarında kaybolmuş gibidir. Millî Selamet Partisi'nden parlamentoya giren üç sakallı üye, parti adına Millî Şef'e nezaket ziyareti yaparlar. Olay bu kadar basit ve bu kadar anlamlıdır. Belki de Meclis'e giren ilk sakallı üyeler olarak Cumhuriyetin ikinci adamına "beden dili"yle yaptıkları söylevin anlamı; İnönü açısından da sakallı milletvekillerinin misyonu açısından da çok önemli sayılmalıdır.

Bugün Refah Partili milletvekilleri arasında, hatta diğer partilerde de sakallı sayısının artması, sakalın 1973'de İnönü'ye ya-

pılan ziyaret kadar anlam ifade etmediği ortada. Bazıları hâlâ rahatsız olsa da artık alışıldı. Müslümanlar bundan böyle siyasi söylemleri kadar "beden dil"lerini de zenginleştirmeli, kalıcı, özgün ve özgür örnekler sergilemeliler.

Bazen sözün anlatamadığını "tavırlar" daha iyi anlatır.

SAVAŞ VE KÜLTÜR

Bu yazının başlığı aslında savaş kültürü de olabilirdi. Her ne kadar birbiri ile ilintili olmakla birlikte, farklı durumları ifade ediyor olsa da, günümüzde bu iki kavram yanyana anılmaya ve algılanmaya başlandı.

Oysa ki kadim kültürlerde savaşın bir etik ve kültürel yanı olmasına karşın, savaşın, kültürün yerini aldığı ya da kültürün bir savaş gibi algılandığı durumlar esas itibari ile pek yeni bir durumdur. Yani, en ilkel toplumlarda bile, insanların savaşmayı meşru kılacak bir takım ilkeleri vardı. Savaşırken de çoğunlukla savaşan tarafların karşılıklı anlaştıkları bazı kurallardan, hatta ilkelerden bile sözedilebilir. Bu durum bugün de değişmiş değildir. En umulmadık davranışlarda bile, zımmen, böylesi bir anlaşmanın varlığı söz konusudur.

Ancak teknolojinin savaş aracı olmaktan çıkıp, savaşın amacı haline dönüştüğü modern dünya sisteminde, savaşın mahiyetini etkileyen bir algılayış, kültür değişmesinden bahsetmek çok iddialı bir sav olmasa gerek. Bu değişimin, savaşın mahiyeti ile sınırlı olmakla kalmayıp kültürü de etkilemesi kaçınılmazdı.

Artık olur olmaz durumlarda bile, günlük hayatın akışı içinde kültür savaşından bahsetmekteyiz. Bu ifadeden, farklı kültürlerin birbiri ile ilişkilerinin ne durumda olduğunu mu çıkarmamız gerekiyor; yoksa, savaşların bizzat kültür alanında verildiği

sonucuna mı varmamız gerekiyor? Sanırım artık çağdaş dünyada her iki durumun da bir karşılığı var.

Bir savaşı naklen televizyon yayınından koltuklarında izleyenlerin elinden alınan taraf olma hakkı, ya da tek taraflı olmaya zorlanmaları iletişim çağı denilen kültürel bombardımanın sonucu değilmi. İnsanlığın tek kültürlü bir topluma indirgenme gayreti ile, muhtemel rakiplerini safdışı tutmayı planlayan bir savaş kurmay heyetinin hesapları arasında sizce hiç bir bağlantı yok mudur? İnsanlığın sahip olduğu tüm otantik ve yerel (daha doğrusu yerli) değerlerini yok eden medyatik patlama, aynı zamanda savaş kültürünü de öldürmekte değil midir?

Burada hemen şöylesi bir itiraz yükselebilir; 'Daha ne istiyorsunuz, illa ki belaya mı talipsiniz? Ne güzel, savaş ortamı ortadan kalkıyor.' Buna şöyle bir cevap verebilir: Kaldırılmakta olan savaş ortamı değil, tek taraflı olarak bu güce sahip olmayan benim gibilerin kendi hakkına sahip çıkma irade ve gayreti. Yani bir tür edilgenleştirme. Bilinen bir misaldir; köleler her zaman zorla köle olmazlar. Çoğunlukla kendilerinin köle, diğerlerinin efendi olarak yaratılmış olduklarına inan(dırıl)ırlar.

Reuters ajansının geçtiği Bosna'nın Tuzla kentinde kucağında Coca Cola kutuları taşıyan Amerikan askeri kimine göre barışın simgelerini taşıyor, kimine göre de çağdaş savaş kültürünün öncü değerlerini. Bu 'Coca Cola klasiği 'bazılarımız için fazla abartılı gelebilirse de inanılmaz sandığımız pek çok şeyin, kendimizi görmezlikten gelmeye zorladığımız detaylarda gizli olduğu da açık bir gerçeklik.

TÜRKİYE'NİN CİLALI İMAJ DEVRİ

Doğu-Batı ilişkilerinde gerçeklerden çok imajların belirleyici olduğunu tarihî bir gerçeklik olmaktan öteye süregelen aktüel bir durum olduğunu söylemek çok iddialı olmasa gerek. Medeniyet-

ler arası ilişkiyi popüler planda belirleyen kültürel algılayış farklılıklarına dayalı imajlardır çoğu kez.

Ünlü romancı Exupery'nin *Küçük Prens*'inde çizdiği batılı imaj çağdaş bir örnek olarak hafızalarımızda. Gezegenler üzerine yaptığı keşfini uluslararası bilimsel bir toplantıda açıklayan bir Osmanlı bilim adamı batılı meslektaşlarınca ciddiye alınmaz. Çünkü kıyafeti, tipi ile bilimsel çevrelerce küçümsenen doğulu bir tiptir. Daha sonra çıkan bir Türk lider halkını batılı kıyafetler giymeleri konusunda zorlar. Ve yeni kıyafetleri içinde yaptığı bilimsel buluşu açıklayan aynı astronom, bu kez alkışlanarak tebrik edilir ve bilimsel çevrelerde kabul görür.

Doğrusu ben Exupery kadar, Türkler'in kıyafetlerini değiştirmeleri ile batılıların önyargılarını giderdikleri konusunda iyimser değilim. Çünkü, bir toplumun ortak nefretlerinin, sempatilerinin, dostluklarının oluşması çok uzun sürelerde oluştuğu gibi, bunun silinmesi de bir kılık kıyafet devrimi ile silinemez. Zihniyet oluşumunun kafaya bir şapka geçirmek kadar kolay ve basit olmadığını, tüm imaj yenilemelerimize karşın özellikle batılıların bize nasıl baktığını birazcık yurt dışı deneyimi olanlar bile bilir.

Bu konuda beni en fazla şaşırtan nokta, hayat tarzından biçimsel görünümlerine kadar öykündükleri topluma benzemeye çalışan garpzedelerin (occidentalist) muhatap oldukları itilip kakılma derecesindeki aşağılanmalara karşın, kendi toplumlarına yüzlerini döndüklerinde takındıkları tavırlar, daha doğrusu maskelerinin duruşu.

Bunun somut örneklerinden biri Türk hariciyesinin batılı dostları ile İslâm ülkelerinden 'dostları'na karşı takındıkları tavırda gözlemlenebilir. Bir yanda, edebiyatında Türkler için 'unspeakable' (iğrenç) gibi bir terime sahip ülke temsilcilerini beyaz efendi gibi görürken, diğer yanda İslâm ülkelerinden gelen meslekdaşları ile karşılaştıklarında ise beyaz efendi rolüne soyunup Kunta Kinte uygulaması yapmaya kalkmaları hayli ilginçtir.

Devleti temsil edenlerin Halkı Müslüman dört ülkeye resmi ziyaret yapmakla Batı karşısında Türkiye'nin imajının kirletildiği tarzında yayın yapanların gerçekte imajımızın ne olduğunu bilmemeleri mümkün değildir. Hatta bu türden yazı yazanların Ali, Ayşe gibi isimler taşıdıkları sürece muhatap oldukları uygulamanın öcünü Müslüman ülkelere karşı göstererek rahatlamaya çalıştıkları düşüncesine kapılıyorum zaman zaman.

HOROZLAR ERKEN ÖTÜYORSA

Bizi çepeçevre sarıp sarmalayan kozmik dengeye gönderme yapan bazı işaretler vardır. Çok kez bunların kozmik boyutundan habersiz yaşarız. Mevsimlerin dönmesi, ağaçların çiçek açması, meyve vermesi. Bazılarının meyve vermemesi... tabiata dair, hayata dair akıp giden bir ahengin unsurlarıdırlar. Tıpkı hayat ve ölüm gibi... Bu sembollerin bilincinde olan bazı kültürler, aslında otantik kültürlerin çoğu bu kategoridedirler, doğum ve ölüm arasındaki kozmik semboller, işaretler; hatta doğum ve ölümün kendisi kimi öğretilerde, kültürlerde kutsandığı bilinir. Bu kutsamayı ifrat noktasına götürerek, tersinden kozmiğin metafizik dengesinin bozulduğu sayısız örneklerle dolu tarih.

Günlük hayatımızla ilgili yarı kutsanmış olay ve işaretlerin yerinin oynatılması modern kültürde batıl inanç denilen, geleneksel kültürlerde metafizik cezalandırmaya yorumlanan belalar devreye girer. Kutsalın çiğnenmesi, metafizik dengenin bozulması artık hayra alamet değildir. Bunun belirtileri her zaman soyut ya da metafizik boyutta olmazlar; bizzat yaşanan hayatta karşılığı görülen bir olgudur.

Nankörlük edilen ekmek neden ve nasıl çarpar?
Bereket denilen şey nasıl bir eczadır ki uçup gider?
Horozlar neden üç kez vaktinde öter?
Neden horozun erken ötmesi hayra alamet değildir?

Emanetin ehline verilmemesi neden dünya düzenin bozulduğuna alamettir? Bu listeyi uzatmak mümkün.

Vahiyle bağlantıları olanlar bir yana, tamamen geleneksel kültürle alakalı olan bu inançlar manzumesinin, belki de evreni bir tür algılayış biçimi demek daha doğru olur, izahını kimi zaman doğrudan pratik hayatın sonuçlarından çıkarmamız mümkün.

Ama pek çoğunu izah edemeseniz bile, tehdidin yakıcılığını derinliklerinizde hissedersiniz.

Ama en önemlisi herhangi bir kutsiyet izafe etmeseniz bile sonuçları bakımından, dünya işleri bakımından hayra alamet olmadığını kavrarsınız da.

Horoz ötmesi ile sabah ezanı arasında bir bağlantı kurmamak için kendinizi zorlayabilirsiniz ama, olması gerekenin vaktinde ötmesi olduğunu bilirsiniz.. Bunun tersine bir ötüşün normal olmadığını, horoz olmanın doğasına aykırı olduğunu kabul edersiniz.

Kafa dinlemek için gittiği yazlığının iki yanına açılan gece kulüplerinden yapılan 15 bin ve 8 bin wattlık müzik yayınının dehşetini tatilci kadın anlatırken, belki farkına varmadan şu otantik örneği veriyor: Köpek geceleri sürekli havlıyor ve havlamaktan ağzının şekli bile değişti. Horozlar gece yarısı ötmeye başladı. (Hürriyet gazetesinden) Eğer, köpeklerin ve horozların bile dengesini bozacak bir dünya inşa ediyorsak etrafımızda, artık "horozlar erken ötmeye" başlamış demektir ve hayra alamet değildir. Yine de, horozları evlerinden ve kasabalarından kovanlar için hiçbir şey ifade etmeyecektir bu erken ötüş...

TARTIDAKİ DÖNER

Bizim zamanımızda diye başlayacak kadar bir tecrübe sahibi değilim henüz. Zaten yaşım da böylesi güngörmüş, bilge tavırlar takınmaya elverişli değil.

Ne var ki, yaşadığımız çağın hızı, az yaşayıp çok bilmek anlamında bir fazlalık sağlasa da bilgeliğe götüren tecrübeye dönüştüğü anlamını çıkarmak hayli zorlama olacak. Çağımızın hızı eskilerin çok yaşayan mı, çok gezen mi bilir formülasyonu ile de aynı anlamı içermiyor. Gerçi yetmişlik işadamı Üzeyir Garih kendisini 800 yaşında sayıyormuş. Çünkü babasının hayat hızı esas alındığında böylesi bir sonuca ulaşmış Garih.

Nasıl ki, bilgi ile malumat aynı şeyler değilse, yaşamak ile ömür geçirmek de aynı şeyler değil. Bu hesaba göre ortalama 300-400 yaşında olmamız, içinden geçtiğimiz bunca değişim ve hayat çeşitlerinin bize kazandırdığı bilgelik, ağır aksak geçen 50, 60 yıllık ömüre karşı tercih edilebilir bir birikim sunuyor mu gerçekten.

Tüm bunları yazmamın nedeni başımdan geçen, eminim hepinizin belki de her gün tanık olduğu çok sıradan bir olaya giriş yapmak içindi. Evvelki gün öğle yemeği için döner alırken hayretler içinde dönercinin kestiği dönerleri tartarak verdiğini gördüm... Üstelik, hafiften takılarak yaptığım espriye de bir hayli bozuldu. Hiç dikkat etmediğim bu ayrıntıyı nasıl olup da kaçırmış olduğuma arkadaşlarım bile hayret ettiler.

Her şeyin tartıldığı bir dönemdeyiz.

Çocukluğumda bazı hizmetlerin tarifesinin olmadığını hatırlıyorum. Mesela, berberlerin belli bir fiyatı olmazdı. "Ne verirsen" hesabı çalışılır, müşterinin takdir ettiği kabul edilirdi. Bunun gibi birçok iş kolunda gizli bir anlaşma ile oluşmuş piyasa vardı adeta.

Bu piyasanın, özellikle birebir insan ilişkilerine, insan hizmetine dayalı sektörlerde geçerli olması önemli. Böylesi bir piyasa anlayışını geliştiren toplumsal davranışın temelinde nasıl bir espri yatmaktadır?

Sosyolojik olarak her şeyin yüzyüze insan ilişkisine dayandığı bir siyasal, sosyal hatta hukukî ilişkiler çerçevesinin geçerli olduğu dönemin az gelişmişliği ile izah ederek es geçilecek bir yapısal tarz olduğu düşünülebilir çoğu kimse tarafından.

Her şeyi tartıya ve kayıda bağlayan ve bu anlamda "rasyonel" olan bir öğretinin biçim verdiği toplumun bu tavrı "irrasyonel" olarak algılanabilir mi? Bu tür ilişkiye dayalı ekonominin, insan insanın kurdu olduğuna inanan bir anlayışın şekillendirdiği sistem anlayışında yeri ne olabilir?

Bu soruların cevabı, dönerlerin tartılıp tartılmamasından veya berberlere fiyat listesi asıp asmamaktan çok, bu davranışları geliştiren mantalitenin geçerliliğinin sorgulanmasında aranmalıdır. Sorun, "gönül işi" ile insan insanın kurdudur anlayışı arasındaki çelişkinin hayata ilişkin yanını nasıl formüle edebileceğinde yatıyor.

MARKS İLÂHİYATÇI MI?

Bir medeniyetin düşünce ve ilim geleneğinde sözlüklerin yeri nedir? Sadece kelime ve kavramların karşılıklarını bulmak için acele ile açılıp bakılan ve kapatılan açıklama yığını kitaplar olduğu söylenebilir mi?

Evet, sözlükler kelimelerin karşılıklarını bulmamız için başvuru kitaplarıdır. Ancak sözlükler, özgün bir kültür ve bilim geleneği oluşturabilmiş toplumların, kelime ve kavramlardan yola çıkarak nasıl bir düşünce, edebiyat, eşya tanımı, metafizik geliştirdiğinin; insana, dışındaki ve ötesindekileri nasıl tanımladığının ipuçlarını verir. Bir bakıma sözlüğü olan toplum, kendini ve dışındakileri özgün ve kendi içinde tutarlılığa sahip tanımlamalar geliştirebilen toplum demektir.

Cemil Meriç'in 'biz sözlüğe bakmasını bilmeyen bir toplumuz' deyişinden toplumumuza ait değerler sistemindeki iç tutarlılığın çözülmesine işaret eden bir anlam çıkarıyorum kendi adıma. Bu anlamda kendini ve ötekini tanımlayabilen toplumların özgün kültürler oluşturabileceklerinden bahsedebilir ancak.

Elimde, İngiliz üniversitelerinde Hristiyan ilahiyat eğitimi için hazırlanmış bir sözlük var: "Who's who in Theology". Yani 'İlahiyatta kim kimdir.' Hristiyan ilahiyatı üzerinde üniversite düzeyinde eğitim gören biri için el kitabı olarak hazırlanan sözlüğü John Bowden hazırlamış. Üniversite kitabı olduğu için marjinal bir bakış açısını değil, akademik çevrelerde genel kabul gören bir yaklaşım tarzını yansıtıyor.

Sözlük düzeyinde yabancısı olduğum Hristiyan ilahiyatına ait yüzlerce isim arasında bir gezintiye çıkar çıkmaz, batı düşüncesi ile orta düzeyde ilgili birinin bile aşina olduğu isimlerle karşılaşıyorsunuz. Sanki ilahiyat sözlüğü değil, 'alıştığımız' türden bir felsefe sözlüğü.

Harfler arasında geziniyorum Marx, Karl Heinrich; Mill, John Stuart; Jaspers, Karl; Habermas, Jürgen; Husserl, Edmund; Heidegger, Martin; Hegel Georg Wielheim Friedrich; Derida, Jacques; Wittgenstein, Ludwig Josef Johann ve devam ediyor.

Bu isimlerin bir ilahiyat sözlüğünde yeralması batılı felsefecilerin, düşünürlerin dini ilgilendiren alanlarda da ürün veren kimseler olduğunu mu gösterir; yoksa, Batı düşüncesinin din dışı görünen alanlarda bile dine ilişkin, din ile bir şekilde bağlantılı bir düşünce sistemi olduğuna mı işaret eder? Sizi bunun cevabını aramakla başbaşa bırakırken, ben de, eğer bir gün Türkiye'de 'ilahiyatta kim kimdir' türünden bir almanak hazırlanacak olursa, bizden kimlerin girebileceğini düşünmeye başlıyorum!

KİLİSENİN SOSYALİST TARİHİ

Sınıflı bir toplum yapısına sahip olan Batı ülkelerinde kilise, piramidin ucunda yer alır. Bu durum kilise mensuplarının toplum içindeki ekonomik, sosyal statüsünü belirler. Zira, sınıflı toplum yapısı içinde her ayrışmanın toplumsal olarak bir karşı-

lığı vardır. Bu anlamda kilise dini bir kurum olarak, özellikle İngiltere gibi geleneksel yanı ağır basan pek çok ülkede toplumun kimliği ile özdeşleşmiş bir yanı temsil ederken, diğer taraftan ekonomik ve siyasal bir güç olarak kurulu sistemin temel taşlarından birini oluşturur. *The Guardian* gazetesinin ekinde kilise ve sosyalist hareket ilişkisi açısından bana çok ilginç gelen tarihi olaya yer veriyor.. Büyük Britanya'daki sosyalist hareket tarihi içinde önemli bir yere sahip olan Sosyalist Pazar Okulları (Socialist Sunday School), isminden de anlaşılacağı gibi Pazar günleri sosyalist öğretiyi çocuklara öğretmek için açılan kurslar. Ancak bu kursları ilginç kılan husus, her Pazar günleri kilisede toplanan, bir örnek olsun istenirse belki bizim Kur'an kurslarına benzetilebilecek olan; hristiyanlığı, İsa'yı, İncil'i öğretmeye yönelik ders niteliğinde düzenlenen toplantılar da yapılıyor oluşu.

İlk 1885 yılında, yani bundan tam bir asır önce İskoçya'nın Glaskow şehrinde bir kilisede faaliyete geçen Sosyalist Pazar Okulu, zamanla tüm İskoçya'ya yayılıyor ve oradan güneye inerek orta İngiltere'ye kadar uzanacak kadar yaygınlık kazanıyor. Kilisenin geleneksel ibadet formunu da tahrif ederek 'Sosyalist On Emir'i çocuklara öğretmeye başlayan bu okullar, zamanla İşçi Partisi'ne eleman gönderen önemli kaynaklardan biri oluyor. Amaç, kapitalist tehlikeye karşı sosyalist ilkelerin kitlelere öğretilmesidir. Ve bu hareket ikinci dünya savaşı sonlarına kadar devam ediyor. Sosyalist fikirleri ile bilinen o zamanki İşçi Partisi'ne önemli isimler kazandırıyor.

Bu okulların kuruluş tarihine bakacak olursak; Komünist manifestonun İngiltere'de yayınlanması arasında pek fazla zaman farkı olmadığı görülür. Yani son yüzyılın Batı'da çıkan en radikal ideolojisi, Batı toplumunda en köklü geleneğe sahip ve toplumun kimliği ile özdeş sayılabilen bir kurum içinde neşvü nema bulup uzlaşabilmektedir.

Bu uzun alıntıyı aktarmama neden ise, Cumhuriyet tarihi boyunca devlet eli ile hemen hiç cammi inşa edilmmemiş olmmasına karşın, siyasilerin dini konulardaki hassasiyetlerinin bir karşılaştırmasını yapmmak Türk siyasi tarihinin en radikal dönüşümlerinden birini gerçekleştirme iddiasındaki bir partinin meşruiyetinin neden hâlâ tartışmalı olduğunun izahı olabilir belki de bu demeç. Ya da siyasi elitin tüm dertlerin kaynağı olarak göstermeye çalıştığı, açılan her yeni Kur'an kursu, İmam-hatip binası ya da henüz başlanan bir gecekondu mahallesindeki cami inşaatına karşı tavırları...

BİLGİSAYAR YAZILARI

Yaşadığımız çağı herhalde en iyi tanımlayan özellik, kendisini en çok tanımlayan yüzyıl olmasıdır. Bir zamanlar atom çağı idi, 60'lı yıllarda feza çağı oldu, daha sonra bilgi çağı ve nihayet iletişim yüzyılına ayak bastık.

Modern dönemin bir özelliği olarak eşyanın öne geçiyor olması, fizik başarıların teoriyi bu denli belirleyici olması, insanın varoluş sorunu ile yakından ilgili olsa gerek. Evet, eşyanın düşünceyi ve muhtevayı belirlediği, şekil verdiği bir yüzyılı yaşıyoruz.

Bilgisayar çağında yaşadığımızın söylendiği bir dönemde, isimlerini bile takip etmekte güçlük çektiğimiz bir hızla yeni yeni bilim dalları ortaya çıkıyor. Bu konuda da öncülüğü elinde tutan batılı üniversitelerde kültür çalışmaları, kültür araştırmaları bağımsız bilim dalı olarak okutulmakta uzun bir süredir. Kültür araştırmalarının ortaya çıkardığı bir sonuca göre, bilgisayarla yazılan yazıların üslûbu bilinen usullerle, söz gelimi kalem gibi araçlar kullanılarak ortaya konan ürünlerden belirgin biçimde farklı oluyormuş.

Özellikle akademik çalışmalarda kendini gösteren bir özellik olarak bilgisayarla kaleme alınan (yazılan demek daha doğru) yazı ve makalelerin daha mekanik, daha formel, daha basit cümlelerden oluşan yazılar olduğu tesbit edilmiş. Özellikle bilgisayarın sunduğu rahat sil boz yapabilme gibi imkanları kullanan yazarların makalelerinde, biçim (ve belki de içerik) açısından bir farklılaşma görülmekte. Gerçekten de dikkatli bir okuyucu bile bunu tesbit edebilir.

Bu durumu ilk defa, 80'li yılların sonlarında editörlüğünü yaptığım bir çalışma sırasında farkettim. Amerikalı Müslümanlar'dan ve Amerikan İngilizcesi'ne ilk Kur'an tercümesini yapan ve Türkçe'ye de birkaç kitabı tercüme edilen T.B. Irwing'den konusu ile ilgili yazı yazmasını istediğimde, tam bir batılı alışkanlıkla zamanında ve istediğim hacimde yazısını göndermişti. Ancak gönderdiği yazıda bana garip gelen bir husus vardı; yazının içinde yeralan her arabaşlığın yanında kaç kelimeden oluştuğu belirtilerek (mesela 216 kelime gibi), yazının sonunda toplam olarak kaç kelimeden oluştuğu belirtiliyordu.

Doğal olarak yazılar için bizim istediğimiz belli bir hacim sınırlaması vardı ve Irwing de buna titiz biçimde uymuştu. Fakat yazının bana garip gelen yanı daha çok üslubundan kaynaklanıyordu. Adeta, bir zamanlar bilgisayar hafızasına yüklenmiş kelimeler bu yazı için bir bilgisayar programının yardımı ile yeniden üretilmiş gibi bir ifade biçimine sahipti.

Daha sonra iletişim teorileri ve kültür çalışmaları ile daha yoğun ilgilendiğim dönemde ortaya atılan bu iddia ile karşılaştığımda, yıllar önce o yazıda bana garip gelen tarafın ne olduğu kafamda daha netleşmişti. Bu durumun, modern çağın bir özelliği olarak ortaya çıkan biçimin muhtevayı belirliyor oluşunun mikroplanda bir örneği ile karşı karşıya olduğunu neden sonra farkedecektin?

Şimdi size bir soru; bu yazı hangi araçla yazıldı?

ELEKTRONİK AYDINLARIN DİLİ

Elektronik medya, teknolojik buluşların bahşettiği imkânları önüne katarak yeni iletişim alanları sunuyor. İnternet dosyaları arasında dolaşarak dünya dolusu malumata ulaşabilir, tanımadığınız kişilerle konuşabilir, varlığından bile haberdar olmadığınız bir adresin kapısını çalabilirsiniz.

Gelişim hızına yetişemediğimiz bilgisayarların büyük oranda yükünü çektiği elektronik medya, pek çok şeyi hızlandırmanın yanısıra kolaylaştırıyor. Teknolojinin verdiği imkânlarla pek çok şey artık çok daha kolay. Artık kendi başınıza dünya çapında yayın yapabilir, gelecekte, belki de kendi televizyon istasyonunuzu bile kurabilirsiniz.

Bu durum karşısında en çok sevinmesi gerekenler, sunduğu imkânlar nedeni ile kültür, düşünce alanında bir şeyler üretmek durumunda olanlardır. Belki de, bu konuda en çok sevinmesi gerektiği düşünülen insanların, bu noktada daha çok düşünmesi, kendilerine sunulan 'imkânı' sorgulamaları beklenir.. Sunulan bu kolaylık, kültürel anlamda gerçekten olumlu bir sonuç devşirmemiz anlamına mı geliyor?

Dünyanın en önemli endüstri dallarından biri haline geldiği için, yedeğine aldığı pek çok sektörle birlikte 'elektronik', aydınların da fikri desteği ile, bu tür sorgulamaların fazlaca sesinin çıkmadığı bir gerçek. Oysa ki, kendi alanını doğrudan etkileyen bir gelişimin sorgulanması aydınlardan beklenir.

Elektronik medya ve dil ilişkisi konusunda, global etkisini daha da pekiştirmekte olan İngilizce'nin bile ciddi tehditler altında olduğu sosyolinguistik ve kültür araştırmacılarının ortaya koyduğu çalışmalarda ortaya çıkıyor. Dünya dili olma yönünde, kurduğu kültürel hegemonyasını elektronik medya ile artık nerede ise sarsılmaz biçimde pekiştiren İngiliz dili ve kültürünü bile birtakım sorunlar bekliyor.

Elektronik medyanın insan insana iletişimi ne yönde etkileyeceği, bunun kültürel ve felsefî anlamda neleri içerdiği bir ya-

na; araç olarak kullanılan dil üzerindeki etkileri bile dil bilimciler açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Söz gelimi, dilin standart dışı yeni bir kullanım biçimi ortaya çıkmaktadır. Bu durum uzun vadede, edebiyatı da içine alabilecek bir etkileşim alanını doğurmaktadır. Bilgisayarlı iletişimin geliştirdiği bu dil tüm dilleri etkilemektedir.

Ekonomik entegrasyonu nasıl siyasal entegrasyondan ayrı düşünemiyorsak, bunun bir üçüncü boyutu da kültürel entegrasyondur. İnternetli bir dünyada sörf yapmanın keyfini çıkartırken dayandığınız kültürel temellerin global elektronik medya ağından nasıl etkileşime uğrayacağı konusunda bir görüşümüz var mı acaba?

Söz gelimi tüm iletişim sisteminin İngilizce olduğu bu yazılım sisteminde Arapça'nın, Hindce'nin bir hükmü olabilir mi? Veya sankrist alfabesi ile yazışabilme özgürlüğünüz olacak mı bu yeni internetli dünyada?

Bir anlamda, kültürel alanlar için sonsuz kolaylıklar açtığı söylenen bu iletişim sistemi, bizi ördüğü tek kültürlü, tek sesli iletişim ağının içine çekerek çaresiz durumda teslim mi alıyor?

Yoksa, Fransızca konuşmasına rağmen Sorbon mezunu olmayan Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne itiraz eden Fransa'nın bu tavrının bir anlamı yok mu?

İNTERNET'LE DEVRİM

İnsan teknoloji ilişkisi siyasal yapılanmaları, bireylerin siyasal tercihlerini de etki alanına aldı. Bu konu edebiyatın ilgi alanına çoktan girdiği gibi, nerede ise yeni bir bilim dalı haline gelen, doğrusu ben herhangi bir sınıflamaya tabi tutamıyorum' fütürolojinin de baş konusu. Teknolojinin, özellikle de bilgisayarın hayatımızda oynadığı ve ilerde oynayacağı rol hakkında çoğunluk-

la toz pembe tablolar çiziyor. Tümden haksız oldukları söylenemez, kullanılan bir alet olarak müthiş imkân sunuyor.

Fütürologların mutluluk vaadeden iyimserliklerinden önce, her zaman için toplumun vicdanı olan en duyarlı kesimi, edebiyatçılardan karamsar bir tablo çıkmıştı. George Orwell, artık bir klasik olan *1984* adlı romanında geliştirdiği 'Big Brother' tiplemesi ile gerçekte teknoloji eleştirisi yapmaktadır. İnsan unsurunu bir kenara bırakırcasına idealleştirilen bilgisayara dayandırılan ütopyaya acımasız bir eleştiridir *1984*.

Elektroniğe, özellikle bilgisiyara dayalı yeni toplum modelleri, siyasal sistem projeleri geliştirmede hayli ünlü bir isim olan Alvin Toffler'in kitapları artık bu konunun amentüsü gibi oldu. Sanayi sonrası toplum modellerini bilgisayarın temel alındığı bir gelecek üzerine kuran fütürologlara göre, 'yarın her şey daha iyi olacak.' İletişim toplumunda demokratik tercihler daha etkin olarak siyasal yapılanmaya yansıyacak. Totalitarizm ortadan kalkacak (Orwell'in kulakları çınlasın), sanayi toplumunun ortaya çıkardığı sosyal sınıflar daha değişken olacak. Üretim, iş saatleri gibi kavramlar yeni bir anlama bürünecek. Bu listeyi daha da uzatmak mümkün. Üçüncü dalga cumhuriyetinde sanayi toplumuna ait tüm kötülükler ortadan kalkacak özet olarak.

Marks Almanya'dan İngiltere'ye yerleşmiş bir mülteci, hem de bir azınlık mensubu, olarak dünyada sanayi devrimini ilk gerçekleştiren ülkede bir işçi devrimi bekliyordu. Ne varki proleterya devrimi daha çok bir köylü devrimi özelliği ile Batı Avrupa ile kıyaslandığında tarım ülkesi olan Rusya'da gerçekleşti.

Teknolojinin yanılttığı son örnek Rus devrimi değildi şüphesiz. Teknolojiyi üretenlere göre bir gerici devrim olan İran devriminin bir başka adı 'kaset devrimi' olacaktır. Ve bu teknolojik devrim yine bir Batı toplumunda değil, tamamen doğulu bir toplumda gerçekleşecektir. Humeyni'nin yurtdışında kaydedilen ko-

nuşmaları kasetlerle İran'ın dört bin yanına yayılayarak kurulan iletişim ağı sayesinde milyonların ayağa kalkması sağlanmıştı.

Gündemde İnternet var. İletişim toplumunun en son harikası. Ne var ki bu harika yine geri bir ülkede harikasını gösterecek gibi görünüyor. Henüz bir devrim tanımlaması yapmak çok erken olsa da, Sırbistan'da ayaklanan muhalefet, ülkedeki tek özel radyo kanalının kapatılması üzerine, İnternet'in bir devrim sürecinde aktif olarak rol alması belki de ilk defa gerçekleşiyor.

Üçüncü dalganın insan iradesini teslim alarak herşeyi düzeltmesini bekleyen fütürologlara, iradeyi eline alan insanın 'üçüncü dalga ile dalga geçişinin resmidir' diyesi geliyor insanın. Rus devrimi, İran'daki 'kaset devrimi' ve şimdi eski Yugoslavya'daki 'İnternet devrimi.' Üçüncü dalga kendisini üreten toplumlardan önce 'yaka takımı'na demokrasi ve özgürlük getirirse şaşmamalı.

"GLOBAL KÖY"DE YERİNİZ NERESİ

Özellikle son yıllarda, pek çok alanda olduğu gibi basında da bir etik sorunun yaşandığı yönündeki tedirginliklerimiz, artık bir toplumsal sızlanmaya dönüştü. Oysa ki, var sayılan 'basın ahlakı'nın bizde temellendiği ne toplumsal ne etik anlamda bir karşılığı hiçbir zaman olmadı. Pek çok kurum gibi basın da, üzerimize giydirilmiş 'deli gömlekleri' gibi ısmarlama olmaktan ileriye varamadı.

Basın ahlakı dediğimiz olgu, Batı Avrupa'nın tarihsel ve toplumsal değer yargılarına yaslanarak ortaya çıktı. Bugünkü anlamda basının oluşması 1850 sonrası döneme rastlar. Yükselen burjuvazinin etik değerlerinden beslenerek bugünlere geldi. Yani, burjuvazinin temsil ettiği dünyanın değerleri üstüne yükseldi. Gelişen kapitalist sınıfın etkisine paralel büyüyerek kendine ait, bağımsız bir alan açtı.

Özellikle yirminci yüzyılın başlarından itibaren yükselen bir değer olan liberalizmin etkisi ile de olacak, bir 'elit basın' oluştu. Bu elit basının belli başlı özelliği olarak; basının devletten bağımsızlığını kazanması, profesyonel gazeteci sınıfın doğması, bugün adeta her sınıfın uzlaşmaya vardığı bazı temel basın ilkelerinin oluşması biçiminde özetlenebilir. Basının saygınlığı ilkesi sloganı basitçe bu temellere yaslanır. Almanya'nın ve İngiltere'nin 'saygın gazetelerinden' diye bahsettiğimiz ve ne çıksa alıntı yaptığımız gazeteler, gerçekte, bu 1850 sonrası dönemde yaşanan gelişmelerin ürünüdür.

Ticari gazetecilik olarak tanımlanabilen ve özellikle bizdeki hemen her gazetenin (saygınlık iddiasına karşın) daha çok benzemeye çalıştığı türden gazeteler, 'elit gazete'nin doğuşundan sonra gelişti. Bu tür gazetecilik, başta burjuva değerleri üstüne yükselen elit gazeteciliğin standartlarını aşarak-takmayarak ürettiği yıldızları öne çıkaran, sansasyonel, cinayet-şantaj türünde haberlere prim vererek popülerlik kazandı. Sıradanlaştıkça çok sattı ve bugün gelişen teknolojinin imkânları ve medya türleri ile basın (artık medya) sektörü dünya ekonomisinin en büyükleri arasına girdi.

Batı'da gerek elit gazeteciliğin, gerekse ticari gazeteciliğin her şeye rağmen kendilerini uymakla yükümlü hissettikleri birtakım olmazsa olmazları vardır hâlâ. Bunlar büyük ölçüde, kapitalist ahlakın toplum tarafından ne kadar benimsendiği ve paranın ne kadar sınır tanıyabileceği ile orantılıdır. Nasıl kapitalist sınıf, bizdeki gibi devletin besleyerek büyüttüğü bir sınıf olmaktan çok siyasal iktidardan bağımsız, hatta onu belirleyen konumda ise; medya da bu anlamda politikacılardan uzak durmaya, siyasal angajmanlarla 'lekelenmemeye' çalışan bir 'güç'tür.

Medya bu yönde alabildiğine gelişip, demokratik ve sivil toplum oluşumunun vazgeçilmez unsurları arasına girerken, siyasal sistem de muhtemel medya istismarına karşı yasal tedbirlerini

aldı. Örneğin birçok batılı ülkede basılı (gazete, dergi vs.) yayın yapan bir kuruluş aynı zamanda televizyon yayını yapamaz. Kamuoyunun yönlendirilmesinde tekelleşmeyi önlemek için akla ilk gelebilecek tedbirlerden biri bu... Toplumun 'değer' saydığı ilkeleri çiğneyemez.

Öykünülen hiçbir şeyin bedelinin ödenmediği ülkemizde bunlardan hiçbiri olmadığı gibi, var olan otantik değerler de aşağılanmaya devam edildiği sürece, sadece siyaset ve medyada değil, tüm değer ifade eden katmanlarda çürümeye mahkûmuz.

Türkiye'de günlük gazete trajı rekor rakamlarda, 6 milyon civarında seyrediyor bugün.

Bilginin malumatla karıştırıldığı iletişim çağında, iletişimin de bilgi ve haberleşme anlamında kullanıldığı bir Türkçe kavramlaştırma sorunundan bahsedersek nasıl bir kargaşanın söz konusu olduğu ortaya çıkar. Yazılı ve görsel medyanın yanısıra bilgisayardan internet'e kadar uzanan yoğun iletişim kanalları karşısında zihnimizde sorgulama düzeyinde bir sayfaya yer kalıyor mu acaba?

Özellikle medyanın herşeyi haberleştirme yetkisini elinde tuttuğu, haberin adeta kutsandığı bir ortamda, bu alanda varlık göstermek isteyen Müslümanların haber karşısındaki tutumu ne olmalı? Haber haber deyip, haber peşinde koşan haberli yayın kuruluşları mı oluşturmalıyız?

Bu sorulara doğru cevaplar verebilmek için medyanın doğası üzerine kafa yormak zorunda olduğumuz açık. Mc Luhan'ın *'Understanding of the Media*'sının bile henüz dilimize çevrilmediği düşünülecek olursa, 'medyanın anlaşılması' konusunda cesur şeyler söylemenin zorluğu ortaya çıkar.

Yazılı basın geleneği en az ikiyüz yılı aşkın bir sürece sarkan, görsel ve işitsel medyanın teknolojik patlamaya paralel geliştiği iletişim toplumunun doğasını anlamaya yönelik çabaların yoğunluk kazanması gerekmektedir. Doğasını anlamadığınız, top-

lumsal ve teknolojik düzeyde yansımalarına bakarak hüküm vereceğiniz medyatik ortam adına kendi yapılanmanızı ne kadar sağlıklı oluşturabilirsiniz?

Söz gelimi bir fikir gazetesi çıkarılabilir mi? Cevabımız 'evet' ise, düşüncenin, günlük'ün olup bittileri arasında üretilip üretilemeyeceği sorusuna cevap aramak zorundayız. Düşüncenin günlük tüketim metaı haline getirilmesi durumu ile karşı karşıya kalmayı teorik düzeyde kabullenecek kaç kişi gösterilebilir? Oysa ki, pek çoğumuzun gönlünde, tanımlaması tam yapılmamış bu tür gazete beklentisi vardır.

Geriye, her zor durumda sığındığımız 'gazete haberdir' şablonu kalıyor elimizde. Şüphesiz, sivil ve demokratik toplumun oluşturulmasında iletişimin, yani, haber edinme, yayma hürriyetinin belirleyici bir yeri var. İletişim teknolojisinin gelişimi kadar, haber özgürlüğünün büyük katkısı oldu iletişim devrimi efsanesinin oluşmasında. Buna karşıt olarak sansür kavramı medyatik olduğu kadar, totalitarizmi çağrıştıran siyasal bir kavram ve Batı dillerinde olumsuz çağrışımları vardır çoğu kez.

Bu noktada üzerinde durulması gereken soru ise; gerçekte 'haber'in ne olduğudur. Bir adım daha atacak olursak, tarafsız haberin mümkün olup olmadığı sorusu gündeme gelecektir.. Bu hem dünyayı global köye çeviren medyatik örgütlenmenin yapısı bakımından, hem de nesnel olarak haberi gönderenin (signifer) durumu bakımından geçerliliği her an kaldırılabilecek yalınlıkta bir olgudur. Oysa haberi bizzat yanılma aracı olarak kullanan, haberi yapan, medyadır. Doğası gereği medya, gördüğünü değil, göstermek istediğini yansıtır..

Kötülüğün duyurulmasını, kötülüğün meşrulaştırılmasını sağlayacağı ilkesinden hareketle, her olgunun yansıtılmasını tasvip etmeyen Müslüman duyarlığı karşısında, iletişim devrimi efsanesinin kutsadığı 'haber' nerede duruyor? Bu anlamda 'haberli gazete' olmak teorik olarak neye tekabül etmektedir? Kendi

dışımızda kavramsallaştırılan, teorik çerçevesi çizilen medya ortamında iletişim özgürlüğünün alternatifi olarak, yine aynı çerçevede kavramsallaştırılan 'sansür'cülük önerdiğim sonucu da çıkarılmamalı. Bunun sınırını çizecek olan, kendi 'doğallığı'nı yaşama hakkını elde edebilmiş, sağlıklı Müslüman toplumların iç dinamiğidir.

Ancak kabaca 'bizim de olsun' mantığı ile formule edilen yaklaşımlar, İslâmî duyarlılığı yansıtmaya yetmeyecektir. 'Haber'in, medyanın yeniden tanımını yapmadan, teorik çerçevesini çizmeden yapılacak haber mantığı bizi; 'Gazeteciliğin kurucusu peygamberlerdir, çünkü, onlar da haber getirmişti' gibi zihinsel sapmalara kadar götürür.

MEDYATİK ŞEHİTLER

Toplumsal duyarlılık sahibi olmak, içinde yaşadığınız toplumun kültürel normlarına sahip çıkmak gibi bir iddiayı da beraberinde getirir. Hele bu iddianın sahipleri neşvü nema buldukları toplumla bir ayniliği kolluyorlarsa, olayın kültürel boyutu daha bir öne çıkıyor demektir.

Gerek yerlilik, gerekse ve dolayısı ile İslâmîlik iddiasında olanların toplumsallıkları açısından ne kadar yetersiz kalırsa kalsınlar üzerinde titizlikle durdukları kavramları olmuştur hep.

Toplumsal (ve de siyasal) meşruiyetin yolunun kavramsal meşruiyetten geçtiğini kabul etmeyen yoktur birazcık aklı basanlarca.

Bu nedenle olacak, Türkiye'de pek çok radikal dönüşümün en belirli olduğu kültürel devrim alanında bile, belli bir noktada meşruiyet kaygısı öne çıkmıştır. Bu meyanda ortaya çıkan devrim şehidleri gibi kavramlar tarihe ve kültüre bir sığınma, bir

acziyet belirtisinden başka bir şey değildi. Değerler düzeyinde Sığınmacılığın yapaylığı, trafik şehitliği gibi ucube kavramsallaşmalarda zaman zaman kendini ele verecektir.

Özellikle resmî söylemin içine düştüğü kültürel zıtlaşmayı legalize etmeye yönelik geliştirilen sığınmacılığa karşı Müslüman kesimlerde geliştirilen (insiyaki bir tavır da olabilir) duyarlılık, sistemle arasında varolagelen mesafeyi sürekli korumuştur. Toplumun kültürel dokusunu tahrip eden yeni radikal değişimlere karşı aktif bir proje geliştiremese bile, bu yeni oluşumlara meşruluk şansı tanımayarak kendini ve kendi değerlerini yaşatmasını bilmiştir.

Bir yanıyla edilgen gibi duran, gerçekte kendini ayakta tutan, dirilik veren konumlarını terkedeli beri Müslümanlar, ellerinde tuttukları tek silahı da bırakma eğilimi göstermekteler.

Gelinen nokta itibarı ile, toplumsal etkinlikleri bakımından kendilerine açtıkları alan genişledikçe diri tutmaya özen gösterilen sembolik değerlerden vazgeçme eğilimi beraberinde gelişiyor. Şehidlik kavramına sığınan resmî ve gayriresmî çevrelerle gizliden gizliye istihza eden, bir bakıma kendinden emin tavrın yerini, eklemlenme ile ifade edilebilecek yeni bir durum aldı. Toplumsallaşma sürecine giren bu oluşum Müslüman duyarlılığını koruyacağına, yeni toplumsal projeler üreteceğine elinde tuttuğu kavramsal meşruluk kodlarından vazgeçme eğiliminin işaretlerini vermektedir.

Söz gelimi, Müslümanların çıkardığı medya organlarının hemen hepsinin haber dilinde, geçmişin edilgen ama duyarlı tavrının kolayca terkedildiği bilmem gözden kaçıyor mu? Toplumsallaşma, meşruiyet alanlarınızı koruyabildiğiniz oranda mümkündür. Hangi şarkıyı söylediğini bilmediğiniz koroya uymak varlığınızı sorgulamak anlamına gelir.

Marjinallikten kurtulmak iyidir, ancak meşruiyetini kaybetmeden.

LEVHALARIN DİLİ

Britanya imparatorluğu, bir zamanlar hakim olduğu topraklar üzerinde güneş batmayan bir sömürge yönetimi kurmuştu. Herhalde, bu zamana kadar toprak genişliği bakımından onu geçen olmamıştır. Bu kadar çok ulusu bir arada tutabildikleri için de İngilizler çok iyi çoban olarak tanıtılır. İngilizler'in ulusal özelliklerini anlatmak için burada seçilen çoban kelimesinin de ben pek tesadüfi olmadığını düşünüyorum.

The Times gazetesi her yıl özellikle turistik amaçlarla dünyanın dörtbir tarafına yayılan okuyucularının gazeteye gönderdiği ilginç fotoğrafları albüm halinde yayınlıyor. Elime geçen bu albümlerden birinde ilginç trafik levhalarının resimleri derlenmiş. Dünyanın değişik bölgelerinden, bu kadar değişik levha görüntüleri biraraya gelince tesadüflerin oluşturulduğu tatlı mizansen ister istemez dudaklarınıza bir tebessümü yayıyor.

Fotoğraflar üzerinde biraz daha dikkatlice bakıp, ayrıntılar üzerinde düşündüğünüzde o kadar rahat tebessüm edemiyorsunuz. Levhaların ait olduğu ülkeler çoğunlukla eski İngiliz sömürgesi altıda yaşamış ülkeler; yani, resmi dilleri ve çoğunlukla geçerli dil olarak İngilizce'yi kullanıyorlar. Geri kalanlar da böyle bir deneyimi yaşamamış olsalar bile, bu sefer belki de Amerika'nın dilinin İngilizce olmasından kaynaklanan bir yaygınlık ve meşruiyet kazanmasından dolayı, trafik levhalarını bile bu dille yazmakta bir sakınca görmeyen ülkeler.

Yayıncının 'komik trafik işaretleri' diye takdim ettiği bu görüntülerin arkasında aslında hiç de komik olmayan, hatta trajik olan bir yan var. İngilizler'in fetiş noktasına vardırdıkları dillerine olan titizlikleri; bu dili kullananlar arasında da sosyal bir tabakalaşmaya benzer lingulistik sınıflaşmayı getirdi. Bu dili çok iyi bilebilirsiniz ancak kullandığınız dil İngiliz İngilizcesi değildir. Dolayısı ile her an komik duruma düşmeye veya şöyle söyleyelim, bir İngiliz'in sizin kullandığınız İngilizce'den dolayı size gülmeye, hatta aşağılamaya hakkı var demektir.

Şüphesiz bu çerçevede linguistik veya semiolojik bir tahlile girişmek niyetinde değilim. Ne var ki bu komik levhaların tümünde dikkati çeken husus, görünüşte dil hatası gibi duran 'yanlışlıklar'dan çok, bir tür algılayış farklılığının hemen kendini ele veriyor olması. Koloni uygulamalarının bir tür kırılmaya uğrattığı yönetici elit mantığının kolonici efendilerine öykünen tavrı ile yerel olanın ortaya çıkardığı çelişki...

Artık gazete isimlerinin bile İngilizce verilmeye başladığı ülkemizde, koloni kültürünün ürünü ülkelerle aramızda hâlâ bir farkın olup olmadığını merak etmiyorsanız bu tür albümlerde yerinizi şimdiden ayırınız.

...O TREN YOLLARI

Amerikan kızılderilileri için kara tren; uçsuz bucaksız vadieri yarıp karanlık ormanlardan geçerken, sadece akıl erdiremedikleri bir teknoloji harikası değil, aynı zamanda beyaz adamın eldeğmemiş tabiata müdahalesi, saldırısı anlamını taşıyordu. Kutsadıkları ormanın, suyun, toprağın birlikte kurduğu harmoniyi bozan gürültülü bir felaketti kara tren.

Aynı kara trenin, Amerikan iç savaşında taraflardan biri için de yenilginin nedeni olabileceğini Apachi kellesi peşindeki inek çobanlarının düşünmesi elbette imkansızdı. Güney-Kuzey rekabetinin, daha doğrusu çatışmasının sonucunu belirleyecek olan da bir bakıma demiryolu idi. Bir taraf nehir yollarını kullanarak iç kesimlere ulaşmaya çalışırken, diğer taraf geliştirdiği demiryolu ağları ile avantajlı durumu yakalayacaktı. Vahşi kapitalizmin endüstrileşmesi ve sanayi ürünleri bu yolla taşınacaktı vahşi tabiatı aşarak.

Eldeğmemiş vadilerinde siyah dumanlar çıkarıp büyük gürültülerle yol alan beyaz adamın 'demir at'ını siluet gibi, ürkek na-

zarlarla tepelerden, at sırtında izlemeye çalışan Mohikan reisi, kendinden yüzyıl sonra, çok uzaklarda, büyüksuyun ötesinde 'kısrakbaşı' gibi Akdeniz'e uzanan coğrafyanın reislerinden birinin beyazadam uygarlığını yakalamak adına trenyollarını 'komünistlik'le suçlayacağını hayal bile etmemişti şüphesiz. Ve aynı Mohikan reisi, kendi kutsalını tarumar eden 'demiratın' kısrakbaşlı coğrafyanın kutsal olan değerlerine sahip çıkmak isteyen insanlarınca savunulabileceğini de hiç mi hiç aklına getirmemişti şüphesiz.

Yine aynı zamanlarda, Hayber geçidinden Delhi'ye uzanıp Hind altkıtasını Orta Asya'ya bağlayan; bugün bile Pakistan ve Hindistan'ın ulaşım ihtiyacına büyük ölçüde yeten demiryolu ağını inşa ettiren İngilizler'in genel valisi yaptığı işin ne anlama geldiğini biliyordu.

İslâm birliği siyasetinin mimarı Abdülhamidi Sani, Devleti Aliye'nin bir ucundan öbür ucuna döşediği demiryollarının bir gün ne işe yarayacağının bilincinde idi. Tıpkı Lawrance'in, Hicaz demiryolu hattına sabotajlar düzenlemekle işe başlaması gibi.

Orient Ekspress'le nostaljik turlar hâlâ canlı tutulurken, tarihi ipekyolu düşüncesi diriltilirken, hâlâ döşeli durumdaki Hicaz demiryolunun adının bile anılmaması da ileri düzeyde bir bilinç gerektirir.

Kızılderili'nin kutsalını bozan 'demirat', paradoksal biçimde bizim kutsallarımızla aramızdaki mesafeyi kapatıp, bizi kutsal mekanlarla buluşturma konumunda bugün.

Ülkeyi dört bir baştan demirağlarla örmek yerine, otobanlar döşemekle övünenler, insanımızın başına neler örüldüğünün farkındalar mı?

* * *

Türkiye'yi yönetenler zaman zaman belli konularda yabancı uzmanların görüşlerine başvurur. Bu yabancı kurum ve kuruluşla-

rın ya da uzmanların hazırladıkları görüşler dikkate alınarak danışılan konuda ülkenin geleceğini etkileyecek, hatta ipotek altına alacak uygulamalar yapılır. Bu konuda çok güncel örnekler vermek mümkün; mesela, özelleştirmenin nasıl yapılması gerektiği konusunda danışman kurumа verilen para ile özelleştirmeden elde edilen para arasındaki farkın komikliği bu tür işlerin en azından nasıl 'işleyebileceği' konusunda fikir verebilir.

Bir başka güncel danışmanlık konusu da, daha az dikkati çeken, hatta önemsenmeyen bir dalda. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu bundan böyle ne tür bilimsel araştırmalara öncelik verilmesi gerektiği konusunda Hollandalı uzmanlara bir rapor hazırlattırır. Hollandalı uzmanlar, Türkiye'nin bilim politikasını ilgilendiren böylesi hayati bir konuda hazırladıkları raporda, Türkiye'nin stratejik ve teorik konularda bilimsel faaliyetlerde bulunmasının gereksiz olduğunu, daha uygulamaya ilişkin alanlara yönelmesi gerektiğini belirtiyorlar. Ve bunun üzerine bu kurumun bilimsel örgütlenmesi, belirtilen hedefe uygun olarak bazı stratejik ve teorik araştırma birimleri dağıtılarak yeniden organize ediliyor. Bilim politikasını bile yabancıların raporuna göre belirleyen bir ülkenin kendisinin olan hangi politikası kalıyor elinde?

Yabancı uzman konusu şüphesiz yeni bir konu değil. Osmanlı yenileşme politikalarından bu yana askeri uzmanlardan siyasi danışmanlara kadar bir yığın batılı akıl verdi durdu bize. Neticeye bakıp şunu söylemeden edemiyor insan, acaba bu 'akıl'dan mahrum olsak ne kaybederdik?

Bu konuda, Türkiye'de demiryolu yerine karayolu taşımacılığına önem verilmesini öneren bir akılın olup olmadığı ilk aklıma gelen sorulardan biri. Artık, her gün İstanbul'da kıtalararası yolculuk yapmak zorunda olan birisi olarak, sağsalim günlük yolculuğunu tamamlamayı cana minnet sayma durumuna getiren, maddi ve manevi kaybın sorumlusu taşımacılık sisteminin arka-

sındaki 'akıl' kimlere ait? Dünyanın en geniş ve en uzun ömürlü devletlerinden birini kuran iradenin varislerinin bu kadar akıldan yoksun olabileceğine inanmak istemiyorum.

Basit bir hesapla; teknolojisinin hemen hemen tamamının yerli olduğu, enerjide dışa bağımlı olmadığı, ekonomik olarak daha ucuz ve en önemlisi daha güvenli ve sanıldığının aksine daha hızlı ulaşımı sağladığı bilinen demiryolu taşımacılığının adeta terkedilmiş olmasının ne anlama geldiğini akledecek düzeydeyiz. Otobanlarla örmeye çalıştığımız ülkenin motor teknolojisinin, enerji ihtiyacının, yedek parçasının, her birim başına maliyetinin ve de ülkeyi savaş alanına çeviren can güvenliği sorununun da ne anlama geldiğinin, faturasının ise ne olduğunu görmezlikten gelemeyecek kadar cep ve can yaktığının bilincindeyiz. Yani belimizi büken bir dışa bağımlılık faturası.

Elli yıldır hemen hemen hiç yeni hattın açılmadığı memlekette, bu uygulama(sızlık) ülkenin istiklâli le özdeş bir sorun konumundadır. Demiryolunun bu ülkede gelişmesini istemek, söz gelimi şeriatla yönetilmesini istemek kadar 'tehlikeli' bir şeyi önermek anlamına gelir olmuştur.

* * *

"Demiryolunun ölümü, genellikle bir imparatorluğun çöküşünden daha uzun sürer."

Bu sözler *Independent*'in ünlü yazarı Robert Fisk'e ait. *Independent*'da yayınladığı Riding The Iron Road adlı yazı dizisinin son bölümünün başlığı daha ilginçti! "Sultanın İnançla restore edilen Rüyası".

Demiryolu, Sultan gibi başlıklardan belki çıkarmışsınızdır, Robert Fisk Hicaz Demiryolu'nu anlatıyor.Robert Fisk iyi bir Ortadoğu uzmanı olan, gazeteciliğini akademik birikimiyle besleyen bir gözlemci. Özellikle Ortadoğu'ya ilişkin yazdığı yazılarında, haber geçerken bile tarihsel ve kültürel boyutu vermeye

çalışır. Bizde tebessümle karşılanan gazeteci hafifliğinin ötesinde birikime sahip bir isimdir. Zaten medya, iletişim, sinema gibi dallarda şu veya bu şekilde iddiası olan bir kimsenin, sosyolojiden kültürel çalışmalara, semiyolojiden tarihe kadar geniş bir yelpaze ile ilgili olmak zorundadır. Belki de iletişim diye bir disiplin varsa (veya olacaksa) tüm insan bilimlerinin anlamlı bir harmonisinden ibaret olacaktır.

"General Allanby'nin Şam'a girmesinden sonra bir daha hiç tren kalkmadı Hicaz'a doğru." Şam'dan itibaren onarılan eski yolun Suriye kısmında nostaljik sefere başlayan trende Abdulhamid'in özel vagonu da bulunuyor. Görüştüğü Mühendis Ahmet, "Biz kendi payımıza düşeni yaptık. Hicaz demiryolunun tekrar faaliyete geçmemesi için hiçbir teknik neden yok" diyor.

Hicaz Demiryolu'nun kapatılması da teknik nedenlerden çok siyasi nedenlere bağlı idi. Yoksa Lawrance'in yaptığı sabotajlardan dolayı İstanbul'dan Medine'ye uzanan bu anlamlı yolun işlemez hale geldiğini kimse iddia edemez. Tersine, Hicaz Demiryolu'nun döşenmesinin Osmanlı için stratejik önemi olduğu kadar, hatta bir o kadar kültürel ve siyasi boyutları vardı. Daha da ileri gidersek, Cumhuriyet'ten beri neredeyse eski hatlara yenilerinin ilave edilmemiş olması ile demiryolu-kültür-siyaset arasında bir ilişki kurulabilir.

Hicaz Demiryolu'nun inşasında amaçlarının Müslümanları Hacc'a götürmek, İttihad-ı İslâm politikasının yürürlüğe konması gibi Abdülhamid'in siyasi vizyonu ile yanyana konulunca salt askeri amaçlarla izah edilemeyecek boyutlar ortaya çıkıyor. Avrupa'da onlarca yeni ulus-devletler ortaya çıkmasına karşın Orient Ekspress seferlerini sürdürdü durdu. Allenby'nin Şam'a gelmesi ile kopan hattın sona ermesi askeri yenilgiyle izah edilebilir mi?

Ne var ki, ortaya koyduğunuz politikalarınız yerli olanla örtüşebiliyorsa, fiili olarak devletler yıkılsa da hayatiyetini sürdü-

rebilir. Tıpkı, demiryollarının imparatorluklardan daha uzun ömürlü olması gibi. Marifet, demir ve taştan yapılanı kültürel bir temele oturtabilmek. O zaman taş ve demir zamana karşı gelebilir ve direnebilir.

EKÜMENİKLİK Mİ, HİLAFET Mİ?

Ortodoks kilisesinin himayesinde gerçekleşen "Vahiy ve Çevre" başlığını taşıyan konferansla birlikte Fener Rum Ortodoks Patrikliğinin ekümenlik iddiası yeniden gündeme getirildi.

Özellikle Türkiye'nin Batı'ya entegre edilmesini devlet politikası haline getirmeye çalışan resmi çevrelerden iş dünyasına kadar etkin isimlerden oluşan geniş bir kesimin, sistemin varlık ve meşruiyet nedeni olarak gördükleri Lozan'a rağmen Patrikhane'yi evrensel boyutlara taşıma yolunda adım adım ilerlediklerini gizlemeye bile ihtiyaç hissetmedikleri görülüyor.

Türkiye'deki Ortodoks Patrikliği'nin ekümenlik vasfının altını çizen iki farklı yaklaşımdan bahsedilebilir: Biri; Patrikhane'ye bu statüyü veren bizim atalarımız, yani Osmanlı'dır ve nasıl ki bu tavır Osmanlı'nın büyük devlet oluşundan kaynaklanan bir tutum idi ise, Türkiye'nin de aynı yolu izlemesi o'nu büyük devlet statüsüne çıkaracaktır. Bu argümanı savunanlar aslında, Müslümanları birer salyangoz gibi gören, isimlerinden başka, bu halkın kültürü ile hiçbir bağı olmayan -artık bu çevrelere mensup özellikle genç kuşağın yabancı eşlerle evlendikleri ve çocuklarına bile yabancı isim vermeye başladıklarından bu bağları da kopmaktadır- iş, sanat ve entellektüel çevrelerle devlette belli bir ağırlığı bulunan bürokratik çevrelerdir. Bunlara göre tüm dünyanın kabul ettiği(!) realiteye resmiyet kazandırmakla bir şey kaybetmiş olmayız. Bu nevzuhur laik ümmetçilere göre Patrikhane Türkiye'nin Avrupalı kimliğini öne çıkaracaktır. Tıpkı,

Gagavuz Türklerinin Hristiyan kalmasında ısrar eden ve böylece Türklerden sadece Müslüman değil, iyi Hristiyanların da çıkabileceğini Batı'ya göstermek isteyen devlet politikası gibi.

İkinci ve açıkça telaffuz edilmeyen, ancak işin gerçek mahiyetini oluşturan boyutu ise; Patrikhane'nin Vatikan gibi bağımsız ve egemen bir devlet haline gelip, Bizans'ın sadece manevi değil, maddi mirasına sahip çıkmasının sağlanması olarak özetlenebilir. Bu art ve asıl niyetin açıktan telaffuz edilmesi ile doğuracağı muhtemel tepkileri önlemek için şimdilik birinci şıktaki argümanın daha çokça öne sürüldüğünü ayrıca belirtmeye gerek yok.

Ancak ekümenik ümmetçilerin gözden kaçırdıkları bir nokta var: Evet, Ortodoksluk içinde de tartışmalı olan Ekümenikliği resmen ihdas eden Osmanlı'dır. Ancak, bu politika Osmanlı'nın hilafet merkezli ümmet esasına dayalı devlet politikası ile açıklanabilecek ve meşruluğunu da bundan alan bir uygulamadır. Osmanlı sultanı tüm Müslümanların halifesi olduğu kadar tüm Ortodoksların da sultanı idi ve diğer tüm inanç ve kültürler gibi Ortodoksların da hamiliğini üstlenmek gibi bir iddianın sahibi idi.

Yani, Hilafet, Ortodokslar gibi Osmanlı tebası tüm Müslüman olmayan unsurların inanç özgürlüğünün garantisi idi. Ekümenikliği savunanlar hilafeti gözardı ederek tezlerine meşruiyet kazandıramazlar. Ya laiklik ya ekümeniklik veya hem ekümeniklik, hem hilafet... Hilafet olmadan ekümeniklik olmayacağı gibi hem laiklikten bahsedip hem de ekümeniklikten dem vuramazsınız.

DEMON YA DA ŞEYTAN

Alevi eksenli bir iç savaş provası gibi tüm Türkiye'nin sinirlerini geren 95 Gaziosmanpaşa olaylarıyla ilgili yabancı yayın or-

ganlarında -'doğal olarak' bu ifade ile batılı medyayı kasdediyoruz- yeralan haber ve yorumların ne kadar çarpıtıcı, ne kadar ülke gerçeklerinden bihaber olduğunu 'yerli' basın da farketti. Kimi köşe yazarlarına göre, Türkiye'yi tanımayan, üçüncü sınıf muhabirlerin kaleminden çıkan bu yazılar ülkemizi kötü tanıtıyordu. Artık bu acemi muhabirleri baş tacı etmemeli idik...

Kuzey Irak harekâtı, gündemi tıkanan medyaya geniş bir soluk aldırdı doğrusu. Olayın magazin tarafı ile, popüler kültür yanı ile ilgili bol bol haber - yorum çıktı, çıkıyor. Ancak bu tür yazıları okuyunca, yazıyı kaleme alanların adeta bir Beyazrus gazetecinin kaleminden çıkma 'yabancılığı' ile karşılaşıyorsunuz. 'İşte gerçek rambolar' veya 'bizim schearcoff' türünden ifadeleri kim kullanmış olabilir?

Halbuki, özellikle burada sözkonusu olan olayın politik ve askeri konular dışında kalan yanı, toplumun kültürel kodlarını vermesi bakımından daha az 'ciddi' bir konu değildir. Toplumların duyarlılığı günlük olay ya da işin magazin yanı deyip geçiştirdiğimiz haberlerin satır aralarında okunabilir. Toplumuyla doğal bir 'iletişim' içinde olan iletişim aygıtlarında aranan özelliktir bu husus.

Time dergisi 1990 yılında Körfez Krizi patlak verdiğinde Saddam için şu ifadeyi kullanmıştı: Demonik imajın arkasındaki adam. Buradaki demon kelimesini birebir tercüme ile şeytan olarak verebiliriz(?) 'Demon' kavram olarak eski Yunanca'dan Batı dillerine geçen, Hristiyanlık sonrası dini bir içerik kazanmış bir kelime. Özellikle 15. yüzyıldan sonra düşünce ve sanatta etkisi günümüze kadar gelen önemli bir kavram olarak yerini alıyor. Hatta Batı düşüncesinde o denli belirleyici yere sahip ki, Şerif Mardin, bizim edebiyatımızda özellikle romanın gelişememesini demonik unsurun bulunmayışına bağlar. Bu anlamda demon korku, nefret ve her türlü cehennemi felaketin temsilcisi olarak görülür.

Bu kavram hemen tüm Batı dillerinde aynı şekilde kullanılıyor. Yani Batı kültürünün ortak malı. Şüphesiz sokaktaki bir insan için demonun felsefî içeriğinden haberdar olması gerekmiyor. Ancak, siyasetten sanata kadar tüm düşünsel içeriğiyle birlikte toplum zihninde yer eden bir karşılığı var. Aynı kavram Doğu blokunda yükselmeye başlayan milliyetçilik dalgası için de kullanılmış. Her tür felaketin habercisi olarak. Tüm bunların toplum bilincinde bir karşılığı olduğu kadar tüm düşünsel alanlarda da kavramsal yere sahip.

Amerika için de Humeyni 'büyük şeytan' demişti ve bu itham, tüm İran'ı Amerika'ya karşı ayağa kaldırmaya yetmişti. Çünkü, Humeyni halkının 'dili'ni biliyor ve o dilden konuşuyordu. *Time*'ın kullandığı dili batılı devlet adamları da kullanmış ve bir cüce güce karşı bunca güç kullanımına bir meşruiyet, zemini bulabilmişlerdi. Bizdeki medyanın, politikacı ve idarecilerin kullandığı dille toplumun tarihsel bilinci arasında bir aynilik kurabilir misiniz? Ya yerli herşeyi dışlayıcı, alçaltıcı veya dinî olmamak kaygısı ile soğuk ve yabancı bir dille karşılaşırız. Bunun en ucuz yolu Batı'dan birşeyler 'aparmak'tır. Ancak ödünç alınan bu yakıştırmaların dinî içeriğini gerçekten biliyorlar mı? Tarihçi Carl Schimit özellikle siyaset biliminde kullanılan kavramlar için 'tâmamı dini kaynaklıdır' diyor.

İNGİLİZLER NE KADAR UZLAŞMACI?

İngilizler dünyada yazılı olmayan anayasa ile yönetilen tek demokratik ülke olmakla övünürler. Gerçi İngilizler'in övünmeleri için kendilerini zorlamalarına pek gerek yok. Zira üstün Kuzey ırkının en kendini beğenmiş toplumu olarak yüzyıllarca onlarca ulusa çobanlık yapmanın kazandırdığı deneyimlere sahiptiler.

Ondan da öteye, evrensel değerler ürettiği iddia edilen anglosakson medeniyetinin kurucuları idiler.

Övünmeyi fetiş haline getiren bu kültürün mensupları alışkanlıklarını rasyonalize etmek için şöyle bir argüman kullanırlar: İngilizler belki az şey yapar ancak yaparsa dünya çapında yaparlar. Buna örnek olarak da, British Library, British Museum gibi gerçekten türünün eniyi örneği olan çalışmaları gösterirler. Ama bugünlerde sağınıza solunuza bir baktığınızda övünülecek pek birşeyin kalmadığını, varolanların da emperyal dönemlerin ürünü olduğunu görürsünüz.

İşte bu çok övünen toplumun dünyaca ünlü dergisi *The Economist*'in son sayısında İngiliz Anayasası'nda reform taleplerini dile getiren bir dosya açılmış. Dünyanın ilk demokrasilerinden biri olan İngiliz sistemi, Fransız devrimi kadar bilinmez, ya da demokrasi Fransız devrimi ile özdeş hale gelmiştir. Oysa İngilizler Ortaçağ'a özgü batı siyasal ve toplumsal modelinden kendilerince bir yöntemle, bir bakıma güçler arası uzlaşma ile bugüne kadar hayatiyetini koruyan sistemlerini kurmayı başarmışlardı.

Cemil Meriç, İngiliz düşüncesinin radikal düşünürler çıkaramayacağını söylerken; toplumsal ve siyasal hayatlarındaki köklü dönüşümleri uzlaşma ile gerçekleştirdikleri için radikal düşünürler çıkaramamışlardır, gibi bir yorum geliştiriyordu. Ancak, köklü dönüşümlerin bu denli 'uyumlu' gerçekleşmesindeki zamanlamaya dikkat edecek olursak, emperyal güçlerinin yükselişe geçtiği, dünya nimetlerinin güneş batmayan imparatorluğa akmaya başladığı dönemde gerçekleştiğini görürüz.

The Economist'teki yazıya göre, 'dünyanın en iyi çobanları' olduklarını iddia eden bu toplumun anayasalarında artık çok ciddi reformların gerekli olduğunu, sistemin seçime dayanan diktatörlüğe dönüştüğü yönünde toplumsal itirazların yükseldiği kaydediliyor. Anlaşılan İngilizler, Avrupa Birliği arefesinde, yeniden köklü reform taleplerini gerçekleştirmenin arefe-

sinde duruyorlar. En azından, bu yönde sesini yükselten toplumsal talipler var.

Bu noktada İngilizler kadar, anglo-sakson sistemi bir sınavdan geçecek gibi görünüyor; köklü dönüşümler yine uzlaşma ile başarılacak mı? Bundan pek o kadar emin olmadığımı, en azından şartların çok değişmiş olduğunu belirtmekte yarar var. Çünkü İngiltere bugün, üzerinde güneş batmayan imparatorluğu hatırlatacak çok az şeye sahip. Var olanlar ise, yaşayan nostaljilerden ibaret. İmajları yaşatarak dünya gündeminde kalmaya, hâlâ büyük devlet konumunda 'gibi' belirleyici güç olmaya çalışıyor. Zayıflığı arttıkça içte yoğunlaşacak toplumsal gerilimleri dış politikaya, sınırları dışında oluşacak sıcak bölgelere taşımaya çalışacaktır. Bu noktada İngiliz uzlaşmacılığı değil, İngiliz siyaseti devreye girecektir ki, bunun ne demek olduğunu ne denli sinsileşebileceğini bu yüzyılın başına kadar süren tarihsel maceramızda yeterince görmüş, deneyim sahibi olmuş bir toplumun çocuklarıyız.

Aksi durumda İngiltere bölünebilir. Bölünmeden, bir yerleri bölerek ayakta kalmaya çalışıyor İngiltere bugün.

BAŞARI VE GÜVEN SORUNU

Toplumumuzun içinde bulunduğu güven sorununu en iyi yansıtan durum, yabancı (daha doğrusu Avrupalı) takımlarla yapılan futbol maçlarında ortaya çıkıyor. Toplumun sevinç kutlama biçimini ya da öfkesini, üzüntüsünü belirtmek için toplumsallaşan gösteriler derinlerde yatan ciddi krizlerin yansımasıdır aslında.

Öfke, sevinç gibi refleksif tepkilerin, bireylerin olduğu kadar toplumların da içinde bulunduğu ruh halini en iyi ortaya koyan davranışlar olduğu bir gerçek. Yabancı futbol takımları ile yapılan maçlar artık toplumun öylesine merkezine oturmuş durum-

da ki, Türk toplumunu (en azından önemli bir kısmını) anlamanın, içinden geçtiği sosyal ve psikolojik değişimin nasıl kriz boyutlarına ulaştığının en iyi göstergesi durumunda.

Doğrusu toplumu tümden "malûl" göstermenin anlamı yok. Ancak toplum üzerinde sorumsuz bir baskı ve etki gücü haline gelen bazı aygıtlar, toplumun sağlığını bozmada, adeta isteriye dönüşme görünümü veren davranışları pompalamada birinci derecede sorumluluğa sahip. Hatta bunca sağlıksız yayın organı ile her gün yüzyüze gelen toplumun maruz kaldığı etkileşime rağmen sağlıklı olduğu, önemli bir direnç gösterdiği bile söylenebilir.

Toplumda yaşanan, özellikle futbol maçlarında alınan başarılarda kendini gösterek kutlama biçimlerinde gazete manşetlerinden adeta dökülürcesine taşan "başkası" karşısında bir tür ezikliği, kimlik krizini yansıtmaktadır. Batı ve Avrupa karşısında bir futbol maçında elde edilen başarı, hatırasız ve hafızasız sömürge toplumlarına özgü zafer çığlığına dönüşüyor. Derin bir özgüven bunalımına ittikleri toplumun Batı karşısında kazanılan bir spor başarısını ideolojik söyleme dönüştürüp sahte bir tatmine ulaştırma çabası hemen farkediliyor. "Atam, işte Beşiktaş!" Ne gariptir ki, golü atanlardan her ikisi de yabancı!

Burada, çok doğal olarak taraflardan birinin kazanması durumunda ortaya çıkacak bir sevinçten bahsedilemeyeceği ortada. Milli bir onur, ideolojik bir haklılık haline getirilen karşılaşmaların toplum tabanınında ne tür davranışlara yol açtığını dehşet içinde seyrediyoruz. Seyrettiğimiz, hiçbir tarihi olmayan, Batı'yla, Doğu'yla hiçbir medeniyet hesaplaşması yaşanmamış toplumlara özgü derinlik yoksunluğu manzarasıdır.

Yenilgiyi bir Viyana bozgunu gibi algılayan, zaferini sevinçten öteye derinlerde sakladığı komplekslerini dışa vururken bir garip bağlantı kurarak ideolojik puana dönüştürmeye çalışan yapının "sağlık" durumu hepimizi düşündürmeli.

Toplumun üzerinde güvenle durduğu zemini çekip alan bir söylemin sahipleri, ülkenin önündeki en büyük engel olarak durmaktadır gerçekte. Herşeye rağmen ne yaptığının bilincinde olan, toplumun dinamiklerini harekete geçirecek başkaları da var Türkiye'de.

BRAUDEL'İN ÜÇ SORUSU

Akdeniz'e tutkun tarihçi Fernand Braudel, Annales tarih ekolünün önemli isimlerinden biri. Bir bakıma toplumsal tarih diye özetlenebilecek bu tarih anlayışı, siyasî gelişmelere ve fazlasıyla da şahıslara bağlı kalarak geçmişte olanları açıklayan anlayışa karşı onemli mevziler kazandı. "Şeyler"in tarihini yazarak, tarihi yapanların yeri geldiğinde sıradan insanların, sıradan eylemlerinin bir sonucu olabileceğini gösteren bu ekol artık Türkiye'de de ilgi toplamaya başladı.

Bütüncül bir tarih peşinde koşan Braudel, *Akdeniz* gibi orijinal bir eserden başka otuz yıllık bir çalışma ile ortaya koyduğu *Maddi Uygarlık*'ta gerek uyguladığı yöntem, gerekse vardığı sonuçlar bakımından önemli bir medeniyet tarihçisi olduğunu göstermiştir. Bir medeniyet tarihçisi olarak Braudel, yüzyılın önemli tarihçilerinden Arnold Toynbee gibi önemli sorular soruyor. Daha doğrusu, iyi bir tarihçi olmaktan öteye tarih felsefesi geliştiriyor, tıpkı Spengler gibi,Toynbee gibi.

Ne var ki, Osmanlı için "durdurulmuş medeniyet" tabirini kullanan Toynbee çağdaşı batılı tarihçi ve oryantalistlere göre İslâm söz konusu olduğunda daha soğukkanlı görünse de; Şerif Mardin'in deyimi ile, kendi kültürünün gizli kültür paradigmalarını söylemine gizleyerek İslâm uygarlığına yaklaştığı gözden kaçmıyor. Batı medeniyetini incelerken gösterdiği soğukkanlılığı, başka medeniyetlere yaklaşımında gizliden gizliye terkettiği

duygusunu uyandıran yaklaşım, basmakalıp ifadeler göze çarpıyor. Her ne kadar, tedirgin edici oryantalist söylem doğrudan bu tür bilim adamlarında görülmese de bağlı bulunduğu Batı uygarlığının, 'öteki' söz konusu olduğundan tarihsel bakış açısı gizliden gizliye sinmektedir.

Bu kategoride ele alabileceğimiz Braudel, İslâm medeniyeti için üç önemli soru soruyor. Zaten verilen cevaplar kadar sorulan soruların da önemli olduğuna inandığımız için tartışmayı buraya taşıyoruz. İslâm medeniyetini ikinci el Batılı kaynaklardan yola çıkarak yorumlasa da geçmişi değerlendirirken iyi bir uygarlık tarihçisi olduğunu gösteren bir soğukkanlılıkla, genellikle önyargıdan kurtulmuş gibidir. Yaşadığımız âna ilişkin değerlendirme yaparken İslâm dünyasına yönelik üç soru sorar Braudel:

- Bunca siyasal bölünmüşlük içinde, acaba hâlâ teşhis edilebilen bir İslâm uygarlığı mevcut mudur?
- Eğer böyle bir uygarlık varsa, Batı tarafından imal edilen ve dünya ölçeğinde egemen olan endüstriyel uygarlığa dahil olmakla tehdit altında mıdır?
- Ve İslâm âlemi, dinini tahrip edecek yollara yönelerek (Marksizm gibi) daha da tehlikeli bir duruma düşmüyor mu? (Bu sorunun soğuk savaş dönemi dünya şartları içinde ortaya atıldığını hatırlatmakta yarar var.)

Bu üç soruya her birimiz nasıl bir cevap verebileceğimizi düşünürken Braudel'in cevaplarına geçelim.

* * *

Uygarlıkların Grameri'nde bu sorulara özetle şu cevapları veriyor:

Her ne kadar İslâm'ın merkez coğrafyasından, yani Akdeniz havzasından uzaklaştıkça aynı etkinlikte olmasa da, inanç, âdet, toplumsal ilişkiler, zevkler ve günlük hayatın alışkanlıkları bağlamında, evet yaşayan bir İslâm uygarlığı vardır. Ama ona göre,

özellikle ekonomik anlamda, İslâm uygarlığı denen değerler köhneleşmiş geleneksel ilişki biçimleri ve kurumlardır.

Modern endüstriyel ve tekniğe yaklaşması ölçüsünde, İslâm, eski geleneksel uygarlığını terkedecek mi, daha doğrusu modern uygarlık karşısında geleneksel değerler direnebilecek mi? Bu soruya net cevap vermese de modern Batı uygarlığını ve onun üretti̇ği değerler sistemini merkeze alan bir tavır söz konusu Braudel'de. Makineye dayalı yapının, bir uygarlığın yapısını belirterek yine de tüm dünyayı tektipleştiremeyeceğini savunuyor. Buna örnek olarak da gelişmiş Avrupa ülkeleri arasındaki yerel farklılıkların korunmasını gösteriyor.

Üçüncü soruya ise, "İslâm Marksizm'e Hıristiyanlık'tan daha zorlukla direnecektir, çünkü dünyevî ile ruhanîyi henüz ayıramamıştır" diyor ve ilave ediyor: "Hıristiyanlık her yerde, Endüstri Devrimi'nin darbesinden önce bilimsel, rasyonalist ve laik bir ilerlemenin darbesine maruz kalmış ve uzun bir dönem içinde buna uyum sağlamıştır; bu uyum süreci sancılı olmuştur ama sonunda terketmesi gerekeni terkederek, bugünkü dengesine ulaşmıştır. Artık tekniğe, rasyonalizme ve Marksizme karşı donanımlıdır."

Burada, sorulması gereken ve gözden kaçırılan nokta şudur: Modern Batı medeniyeti insanlığın içinden geçmek zorunda olduğu bir süreç midir? İslâm'ın, otantik din hüviyetini koruyarak kendi medeniyetini yeniden nasıl inşa edeceği hususu da bu arada hep "kaçırılan" bir nokta olarak dikkati çekmektedir. Bu özelliği nedeniyledir ki, yeryüzünde var olan yerel kültür ve medeniyetleri tahrip eden Batı uygarlığı karşısında direnen ve özelliğini koruyabilenler, Müslümanlardır. Ve bu otantik potansiyel yüzünden Batı tıkandığı noktada Ortadoğu'yu atlayarak Uzakdoğu kültürleri ile temasa geçmekte, Taoculuk gibi sisteme alternatif olamayacak kültürlerden adapte edeceği unsurlarla bünyesini takviye etmeye çalışmaktadır. Kaldı ki İslâm düşüncesi, Hıristiyanlık gibi, felsefî anlamda bazı problemlerle ilk defa karşılaşmamaktadır. Bir "din"

olarak kalmayı başarıp modern dünyanın meydan okumalarına da cevap verebilecek potansiyele sahip olduğunu göstermiştir.

Evet, Braudel de kendi kültür ve medeniyet değerlerini merkeze koyarak soruyor sorularını. Ancak Batı'nın oluşumunu anlamamıza yarayacak açıklamalarını da gözardı edemeyiz.

ORYANTALİZMİN SORULARI

Doğru sonuçlara ulaşabilmenin temel şartlarından birinin, uygun soru sormak olduğunu söyler felsefeciler. Bu temel şartın bizim durumumuzla örtüştüğü ender zaman dilimlerinden birini yaşıyoruz. Doğru soru sormayı unuttuk.

Müslüman toplumların son birkaç yüzyıllık maceralarına bir göz attığımızda öne çıkan en önemli özelliklerinden biri, daha doğrusu zaafiyeti, 'soru sormayı unutmuş' bir toplum haline gelmiş olduğumuzdur. Bu sebepten dolayıdır ki, Müslümanlar kendi değer sistemleri içinde zamanı karşılayan çözümler üretemeyerek kendini tekrarlamaya başladı. Geleneğin belli bir sürekliliк içinde yeniden üretilememesi, radikal bir kopuşla neticelendi. Bu radikal kopuşun İslâm dünyası için ne denli acılı olduğunu, nelere mâlolduğunu bugün hep birlikte görüyoruz.

Oysa ki, sorusuzluğun 'sorunsuzluk' gibi bir sorumsuzluğa kapı aralayacağını sürekli uyaran bir değerler sisteminin bağlıları olmak gibi bir iddianın sahipleriyiz.

Özellikle Cumhuriyet döneminde yetişen düşünürlerimizin geliştirdiği söylem, bu bağlamda daha bir anlamlı durmaktadır. Yüzlerce yıllık uykudan sonra şair, düşünür, polemikçi, sanatçı yanları ile geliştirdikleri ya da önerdikleri çözümlerden çok, ateşledikleri soru kıvılcımları ile bu toplum için çok önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir.

Aynı durumun, farklı düzlemine rağmen oryantalist disiplin için de söz konusu olabileceğini düşünüyorum. Avrupa'nın emperyalist yayılmacılık dönemlerinde İslâm'a karşı tarihsel önyargıları ile yaklaşan oryantalistlerin, sömürgeciliğin keşif kolu gibi işlev görmesi ve hep öyle algılandığı bilinen bir gerçek. Ancak özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra oryantalizmin geçirdiği değişim göz önüne alındığında, bazı noktaları gözden kaçırma tehlikesi ile yüzyüze gelinebileceğini düşünüyorum. O da, vardığı sonuçlar ne olursa olsun -ki, çoğunlukla katılmadığımız cevaplardır- bu çalışmalar çerçevesinde sorulmuş soruların dikkate alınması gerektiğidir.

Her medeniyet kendi sorusunu kendi problematiği içerisinde geliştirir ve geliştirmelidir de. Oryantalist geleneğin yeşerdiği medeniyet çerçevesinde İslâm dünyasına yönelik sorulmuş soruların Müslümanların işine yarayıp yaramayacağı itirazı bu bağlamda anlamlı durmaktadır ve esas olarak da doğrudur. Ancak soru sormasını unutmuş bir toplum için seçme yapabildiği takdirde, uygun ve doğru soruların ve sorunsalların üretildiği de yabana atılmamalı.

Gözü kapalı bir oryantalizm reddiyesi, gözü kapalı bir oryantalizm tutkunluğunun yanlışlığına düşme tehlikesini her zaman için bünyesinde barındırmaktadır.

* * *

İslâm dünyasının geri kalmışlığı üzerine epeyce tezler öne sürüldü. Bunların büyük kısmı, belki de tamamına yakını Batılı sosyal bilimciler ve oryantalistler tarafından ortaya atılmış teorilerden oluşuyor. Geriye kalanlar ise, bu tezlerin ikinci elden değişik versiyonları. Bu anlamda özgün, ciddi bir çalışma, zihinsel gayretin ürünü sayılabilecek tezler nadiren çıktı İslâm dünyasından. Bazıları için bu bile, İslâm dünyasının ne halde olduğunu göstermeye yetecek bir karine teşkil ediyor. Buna, hem evet, hem de hayır şeklinde cevap verilebilir.

Bu tezden yola çıkarak Islâm dünyasının geri kalmışlığına yönelik özgün tezler geliştirememesini bizzat geri kalmışlığının bir göstergesi sayan, yukarıdaki iddiayı evetleyen bir netice çıkarılabilir. Çünkü teknik, daha doğrusu maddi anlamda geri kalmışlığın tek boyutlu olmadığı herkes tarafından kabul ediliyor. Eğer sosyal disiplinlerde, sanat, düşünce gibi alanlarda bir atılım yapamamışsanız maddi anlamda gelişme göstermeniz mümkün değildir. Basitce kendi tarihimizden örnek verecek olursak, Baki'nin, Fuzuli'nin yaşadığı dönemde Viyana kapılarında idik. Mimar Sinan'ın Selimiye'de ortaya koyduğu sanatsal ve estetik abide, aynı zamanda bir mühendislik abidesidir. İslâm dünyasının geri kalmışlığı ile bu durumu açıklamaya yönelik tezlerin kahir ekseriyetle batılı çalışmalar tarafından, yerli olanların da batılılarca ortaya atılan teorilerin değişik versiyonlarından öteye geçememesi durumumuzun bir açıklaması olamayacağına ilişkin karşı tezin dayanağı da bizzat kendisidir. Yani gelişmeyi ve geri kalmışlığı tarif eden bizzat batılılar olduğuna göre, bunu bir mesnede bağlamaları zaten yine onlara düşerdi.

Her iki tezin de kendini haklı çıkaracak argümanları bol miktarda var. Ancak bir de yaşadığımız hayat var ki, bu da İslâm dünyasının içinde bulunduğu durumun şu haliyle batılı egemenler olmasa bile iyi olmadığını gösteriyor. Diyelim ki, batılıların dayatmaları nedeni gördüğümüz zarar bir yana bırakılsa bile -ki, bu aslında durumumuzun yarıdan fazlasını açıklamaya yetmektedir- kendi medeniyetimiz adına, işlerin pek iyi olmadığı da ortada gibi. Söz gelimi, bir şehir medeniyetinin varisleri olarak neden yeni kurduğumuz şehirler darmadağın, neden trafik sıkışıklığından yollarda kalır, mesela toplu taşıma denilen aygıtı önceden düşünemeyiz? Halbuki bunlar Batı'da zaten yüzyıl öncesinden geliştirilmiş şeyler. Yani neden adam gibi taklit edemiyoruz?

Sanıyorum Rene Guenon'un yaklaşımı bu konuda açıklayıcı olabilir. Doğulular Batı'nın mekanik buluşlarını bir an önce baş-

larından defetmeleri gereken bir bela olarak aldılar. Modern dünyanın temel özelliği haline gelen değişim, onlar için huzur bozucu, alçaltıcı bir durumdur. Osmanlı'nın Batı teknolojisine başvurmasının da askeri yenilgilerle yakından alakalı olduğu göz önünde alındığında bu tesbitler daha bir yerli anlam kazanıyor.

BATI HÂLÂ "FEMİNEN" BAKIYOR

Batı'nın İslam'a ve İslâm dünyasına karşı takındığı tavrı belirleyen şeyler güncel olmaktan çok tarihseldir. Yani Batı'nın kendi içinde geçirdiği tüm dönüşümlere rağmen İslâm dünyasına ilişkin geliştirdiği söylemi besleyen, belirleyen unsurlar tarihsel süreç içinde çerçevelenmiş, hatta şablona dönüşmüş belli önyargılardan oluşuyor.

Sözgelimi Haçlı Seferleri'nin üzerinden bunca zaman geçmiş olmasına, Batı'nın kendi oluşumu içerisinde Rönesans'tan başlayarak önemli dönüşümler geçirmesine, dine karşı tutumunda çok farklı yerlere gelmiş olmasına rağmen İslâm dünyası ile ilişkilerinde fazla bir değişiklik olmamıştır. Birey olarak ne kadar laikleşirse laikleşsin ortalama bir batılının Müslümanlara karşı tavrını belirleyecek olan o Haçlı ruhundan kendisine akseden yansımalardır.

Oryantalist çalışmaların yoğunlaştığı dönemlerde verilen ürünler, istisnaları yok denecek kadar az olmakla birlikte genel karakteristiği bakımından bir önyargılar manzumesidir denilebilir. En azından bu dönemde ortaya konan sanatsal ve akademik çalışmalarda, üstünlüğü elde etmiş bir tarafın karşı medeniyeti aşağılamanın değişik biçimleri ile karşı karşıyayızdır.

Özellikle oryantalist resimlerde -ki o dönem batılının Doğu ve İslâm imajının oluşmasında önemli bir yeri vardır- İslâm dünyasının ele alınışında feminen unsur belirgin biçimde öne çıkmıştır. Bir yanda şehvet düşkünü barbar bir Doğu portresi veril-

miştir. Haremler kuran, kadını köle gibi kullanan, biraz egzotik bir doğudur bu tabloda resmedilen.

Öte yandan verilen harem görüntüleriyle, rakseden kaçamak kadın figürleriyle Doğunun gizemi "keşfedilirken", gerçekte İslâm'ın, Müslümanların bu dönemde nasıl algılandığının fotoğrafını görmemiz mümkün. Keşfedilen gizem, aslında feminen özellikleri öne çıkmış, edilgen bir Doğuya yaklaşımın 'görme tarzıdır.'

Doğu'nun, yani İslâm dünyasının dişil yanını ele alış tarzında temel bir değişim olmadı Batı açısından. Yalnız kendi içinde gelişen kadın hareketleri olumsuz İslâm imajına yeni "done"ler sunarak ayrı bir parantez daha açtı.

Afganistan'da yine Batı'nın müdahalesiyle ortaya çıkan durumla ilgili tartışmaların merkezinde kadın unsurunun, kadının konumunun olması, doğrudan İslâm ve şeriat tartışması gündemde olduğu için, hiç de şaşırtıcı gelmiyor. Batı'da çıkan büyük gazetede ve dergilerde, hem de entellektüel ağırlığı olan yayınlarda,televizyon haberlerinde Afganistan'ın sosyal ve siyasal yapısında sanki yeni bir değişim söz konusu imiş gibi, bu vesile sözgelimi Pakistan'da kadınların nasıl ezildiğine dair bir yığın yazı, röportajlar bir anda yoğunluk kazandı.

Bu tür yayınlar, Batı'daki kadın hareketleri ile ilgili bir yanı var gibi görünseler de gerçekte batılı insanın bugünkü Doğu, daha doğrusu İslâm algılayışını son birkaç yüzyıllık geleneğin belirlediği ve bu tarihsel algılayış biçiminin değişmediği kritik aktüel gelişmelerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Batı'da gelişen feminizmi bir noktaya kadar anlamak mümkün. Ortaçağ'dan beri Batı toplumlarında şeytan, hayalet gibi kötülük unsuru kabul edilen varlıkların toplumsal yapı, inanç ve düşünce sistemlerini belirleyen bir yeri olmuştur hep. Bu algılayış tarzı günlük hayatta 'evil', edebiyat ve sanat gibi alanlarda da 'demon' olarak karşımıza çıkmış şeytan ve şeytanîlikle ilintili

kavramlar. Eğer bunlar Ortaçağ'da kalmış, bugün etkisini yitirmiş inanç şekilleri olsa idi, büyük bir ihtimalle Türkiye'de kadın ve siyaset ve de Müslümanlığın tartışıldığı bir ortamda gündeme gelmeyecekti. Ne var ki, Batı'da günlük hayatta olduğu kadar özellikle sanat ve entellektüel alanlarda da etkisini sürdürmektedir. Herhangi bir Batı başkentinin merkezinde büyük bir parkta toplanan kalabalıkların belli gecelerde ateş yakarak kötü ruhları (ghost) kovduğunu görenler, modern dünyada bu tür seremonilerin yansımaları ve anlamı üzerine yoğunlaşırlarsa, kendi toplumunun değerler sistemine hiç olmazsa folklorik anlamda olsun saygı duyma gereğini hissederler (belki). Sanat çevrelerinde yaygın olarak hâlâ sanatçı denilince erkek tipin anlaşılması gibi feminist hareketin tezlerine delil olarak kullandığı, genel bir eğilimin başat durumda olmasının başka türlü izahı olabilir mi?

Bu şeytanîlikten nasibini alanlar sadece kadınlar değildi; marjinal gruplar, mesela Yahudiler, karşıt olarak da Müslümanlar. Anti semitizmin temelini oluşturan Ortaçağ inancına göre Yahudiler, çocukları kanı için kesen ve etini yiyen mahluklardı (W Arens, The Man-Eating Myth, New York, 1979). Belki bu nedenle Batı, Yahudilere karşı suçluluk psikolojisinin verdiği tarihsel eziklikten kurtulmak için onları özellikle Müslümanlara karşı koruyan bir tutum sergiliyor. Kadınların ise, kilisenin ve medeniyetin düşmanı olduğuna inanılırdı. Hile ve desisenin kaynağı, şehvet düşkünü, şeytani ruhun temsilcisi olarak bakılırdı (Woman and Colonization: Anthropological Perspectives, Mona Etienne-Eleanor Leacock, New York, 1980). Bu anlamda feminizme karşılık gelebilecek kültürel arka plan mevcut Batı'da. Hz. Peygamber ise Hz. İsa'ya karşı şeytanla işbirliği yapan...

Tarihî ve kültürel birikiminde böylesi bir kadın ve 'öteki' anlayışının hakim olduğu bir toplumun, daha doğrusu bir medeniyetin bakış açısını kendi kültürüne ve toplumuna taşıya-

cak kadar ilkel bir davranış düşünemiyorum doğrusu. Hüseyin Hatemi'nin nefis yaklaşımı ile; ilk müntesibi kadın olan, ilk şehidi kadın olan, ehlibeytini kadın nesille taşıyan bir dinin mensuplarının da, Müslüman hanımlara başörtülerinden dolayı meclise, üniversiteye ve hayata hakim yerlerde hayat hakkı tanımayan, İslâmî değer sistemi içinde kadın ve erkeğin yerini, yani insana yaklaşımından bihaber ilkel bir anlayışın taşıyıcıları karşısında kendilerini savunamaz ve zayıf duruma düşürmelerine de hayıflanıyorum.

CİNSEL DEVRİM AİLEYE KARŞI

Önüçüne 'henüz' basmış bir İngiliz kızı Sarah ile Türk Musa'nın evliliği etrafında koparılan fırtınanın arkasında iki farklı medeniyetin değer yargıları yatmaktadır. Bugün artık, cinsel devrimi yaşayan modern toplumlarda görülen seks özgürlüğünün sınırlarının bile tartışılmadığı bir değer anlayışı ile karşı karşıyayız. Diğer tarafta, Müslüman toplumun meşruiyetini vahyi esasa dayalı hukuktan alan ve modern kırılmanın yaşanmadığı hemen hemen her toplumun değer yargıları ile örtüşen kadim aile kurumunun esasları çarpışıyor.

Bu konunun hukuki durumundan çok, 60'lı yıllardan bu yana batıda yaşanan cinsel devrimin sonuçları ile Sarah'nın evliliğine tepki gösteren ingiliz medyası doğrusu ikiyüzlü (hypocrisy) bir tutum izledi. Cinsel özgürlük adına onbeş yaşına gelmemiş kızların büyük bir kısmının cinsel deneyim yaşadığı bir toplumun, nikahlı olarak hukukî zeminde gerçekleşen evliliğe tepkisinde başka türden toplumsal şuuraltının ortaya çıkışını aramak gerekiyor. Belki de bir tür suç ortağı aramak türünde bir suçlayış tarzı...

Cinsel özgürlük ve cinsel eğitim gibi konularda önemli bir isim olan Patric Dixon, son çıkan kitabında; *The Rising prise of lo-*

ve: true cost of sexual freedom, Hodder&Stoughum 1995 (Aşkın yükselen fiyatı: cinsel özgürlüğün gerçek maliyeti), ikiyüz yıllık bir maceradan sonra son kırk yıldır yaşanan cinsel devrimin çocuklar üzerindeki etkisi üzerine ciddi bir sorgulama çalışması aslında. Özellikle aile kurumunun bir kenara bırakılarak okullarda verilen cinsel derslerin açtığı yaralara dikkatleri çeken önemli bir çalışma yapmış. Kız erkek karışık sınıflarda en uç deneyimlere kadar verilen bu dersler için isteyen velinin çocuğunu bu derslerden çekme hakkının yeni tanınıyor olmasını çok geç ve yetersiz bir karar olarak yorumluyor. Doksanlı yıllarda muhafazakârların ortaya attığı istikbal köklerdedir türünden, 'temellere dönüş' sloganının yükseklerden bir 'uçuş' olduğunu belirtiyor: Post Theatcherisizmin kimlik krizinin göstergesi bir slogan. Aslında İngiltere işlemeye başlamış olan yeni bir devrim sürecini yaşıyor.

1996'nın hemen başında Vatikan 63 sayfalık bir kitapçık yayınladı. Kitapta, Papa'nın tüm anne ve babalara yaptığı çağrı şu: Çocuklarınızı cinsel eğitim derslerinden çekin.

İşte cinsel özgürlüğün ahlakî ve fizikî faturasını ödemeye başlayan Batı, belki de böylesi bir 'suç'una karşı savunma mekanizması geliştirerek başka suçlular, suç ortakları üreterek vicdanını temiz tutmaya çalışıyor.

Türk toplumunun temelini oluşturan aile kurumu, Batı toplumlarının temel değeri haline gelen bireyselliğin karşısında önemli bir koz olarak durmaktadır. Türkiye ve pek çok İslâm ülkesini insan hakları adı altında sıkıştırmaya çalışanlara karşı eğer farklı normlarla çıkılabilirseniz, artık kendi sahanızda oynamaya başladığınız anlamına gelir.

İkiyüzlü tavırlara karşı ahlakın ve hukukun savaşı veriliyor Sarah ve Musa'nın evliliğinde. Türk toplumu ya kendini ayakta tutan kurum ve değerlerine sahip çıkıp, savunacak ya da Musa'yı hapse atıp Sarah'yı iade edecek. Yani siyasal ve askeri dayatmaları da meşrulaştırmış olacak, ya da kendi iradesini ortaya koyacak.

BİZİM MAFYAMIZ İYİDİR

Eskiden mahallenin kabadayıları vardı, Mafyası yoktu. Bu kabadayıların biraz kaba yanları olsa da dayı idiler sonuçta. Halk kavrayışında dayı olmanın ne anlama geldiği düşünülecek olursa, kabadayılığın da ne tür bir muhteva ile doldurulduğu ortaya çıkar. Bir tür sığınılan, güçsüzü kollayan, himaye eden mercidir dayılık. Her ne kadar bazıları feodal ilişki biçimine özgü bulsalar da ağalık, dayılık toplumsal olarak da; kültürel olarak da olumlu çağrışımı olan kavram ve kurumlardır.

Şimdilerde şüphesiz ne ağalıktan ne de dayılıktan eser kalmadı. En son hatırlanan ağa, Şener Şen'in "Züğürt Ağa" filminde kaldı.

Dayılığın bir fazilet, kabadayılığın yiğitlik sayıldığı dönemler geride kaldı. Kabadayıların kendini, can ve malını korumakla yükümlü bildiği mahaller de yok artık. Canı malı kabadayıya emanet edilen mahallerin yerini ya gece kondular, ya da dev beton yığınlarından oluşan siteler aldı.

Bu kabadayıları mahalleli koruyup gözetir; başına bir iş geldiğinde, mesela hapse düştüğünde, yardımlarını eksik etmezdi.

Mafyayı doğuran toplumsal kültür ve ekonomik ilişkiler ise tamamen farklı bir ortamın ürünü. Mafya doğuşu ve kurumlaşması aşamasında mevcut etik değerlere ve otoriteye karşı bir oluş söz konusu.

Vahşi kapitalizmin nimetlerine ulaşamayanların, yani 'uzanamadığı üzüme koruk' deyip vazgeçmeyen bir kültürün ürünü mafya. İnsan insanın kurdudur felsefesinin şekillendirdiği bir toplum modeli içinde, önerilen homo ekonomicus tekinin bir bakıma ıslah olmamış, yani sisteme entegre edilmemiş şekli..

Yasallaşmış vahşiliğe karşı yasallaşamayanların isyanı idi belki de Sicilyalı ezilenler.

Ne var ki, kabadayılığın yerini alan yerli mafyalar bir yanda etik değerlerden kopmuş bir tür 'dayı'lığı olmayan 'kaba'lığı ile sistemin bir parçası haline gelmiştir.

Batı'da esas olarak mafya derken sistemle boğuşan veya boğuşarak sistem içinde illegal olarak yerini alırken, bizim yerli mafyamız bir mahalle bekçisinin karakol davetine uyacak uysallık sergilemektedir.

YENİ SİMBADLAR

Kitaplarla, okumayla haşır-neşir olmaya başladığım yıllardan beri atlaslar ilgimi çekmiştir hep. Her zaman için büyük boy olan atlasların renkli sayfaları arasındaki girintili-çıkıntılı çizgilerin kıvrımlarında dolaşmak okuma zevkinden daha farklı bir tat verir. Adeta dünyayı keşfedersiniz haritaların kıvrımları arasında gezinirken.

Bilgi dağarcığımın çok daha kıt olduğu çocukluk dönemimde, genellikle yeşil renkle gösterilen İslâm dünyası haritalarında bir hususu merak ederdim. Yeşil renkli coğrafya içinde bana göre çok uzaklarda yerler vardı. Hind Okyanusu'nun ortasında nokta büyüklüğünde adalar. Maldiv Adaları mesela... Ya da Malezya, Filipinler gibi yeşil kütleden ayrı duran ada devletleri. Bu yeşil kuşak Afrika'da da ilginç bir yayılma gösteriyordu. Kara Afrika'nın ortasına, Ekvator çizgisine kadar iniyordu bu yeşillik. Bu yeşil alanı farketmenizle birlikte çok basit, ama temel bir soru hemen akla geliyor. Nasıl olmuştu da "yeşillenmiş"ti buralar?

Aslında eski dünyanın büyük bir kısmının yeşile dönüştürülmesi ile, bugün artık masal diye bildiğimiz "Binbir gece" kültürünü, "Simbad" tiplemesini doğuran kültürel zenginlik arasında doğrudan bir ilişki olduğunu farkedebilmiş değiliz. Bu kültürel ortam, gezgin bir toplumun (göçebelikten farklı bir şey) ürettiği masalsı bir zenginliğe, çeşitliliğe sahiptir.

Söz gelimi, Simbad tiplemesi; çok geniş bir coğrafyada, farklı insan tipleri arasında geçen maceranın öyküleme tekniği ile

aktarılması, muhayyile gücünün de katkısı ile zenginleştirilmesidir. Arap Yarımadası'ndan, Körfez bölgesinden yola çıkan Müslüman gemiciler rüzgarı arkalarına alarak, Hind Okyanusu'nu aşar, Asya'ya Büyük Okyanus'a kadar yayılan takımadalara uzanır; yanlarında getirdiği malı buralarda satar, mevsim dönüp rüzgarın yönü değişince, takas ettikleri yeni ve değişik mallarla birlikte aynı yolu katedip evlerine dönerlerdi. Aylarca süren bu meşakkatli yolculuk sırasında kimbilir nelerle karşılaşıyordu o dönemin Müslüman tüccarları. İşte Simbad, böylesi meşru bir "macera"nın ürettiği kahramanlardan biridir. Batılıların gizemli Doğu diye bildikleri, miskin bir toplumun oturduğu yerden ürettiği hayal kahramanları değildir. İşte haritaları yeşile çeviren şey, okuyanları değişik alemlere götüren, Simbad'ları doğuran kültürdür.

Simbad'la birlikte unutulan gerçek; İslâm'ın buralara yayılmasını sağlayan Müslümanların sahip oldukları tüccar bir toplum olma özellikleri ve İslâm'ın kılıçtan çok bu yolla yayılmış olmasıdır:

Benzer durum Kara Afrikası için de geçerlidir. Bugünkü Nijer ve Nijerya topraklarını merkez alan bir coğrafyada kurulan Sokoto hilafeti, Afrika'nın en önemli ticaret yollarını elinde tutuyordu ve buradaki ticaret hacmi dünya ölçeğinde idi. Afrika'nın en yaygın ve zengin dillerinden Swahilice aslında "sahil" dilidir ve gezgin tüccarlarla yakından ilgilidir.

Müslüman tüccarlar İslâm'ın askerî ve siyasî gücünün uzak beldelere ulaşmasını beklemeden okyanusları, sahrayı aştılar ve bugün keyifle boyanan yeşil haritayı çizdiler.

MÜSİAD'ın düzenlediği Müslüman işadamlarını biraraya getiren fuar, İslâm dünyasının içinde bulunduğu siyasi bölünmüşlüğe rağmen, yeni "Simbad" tipleri üretmek için bir başlangıç olabilir.

KASIM AYDINLANMACILIĞININ 'DOĞULU' HASTALIĞI

10 Kasım törenlerinin ertesinde bir gazetenin attığı manşet toplum olarak nasıl bir ruh haleti içinde olduğumuzu göstermesi bakımından iyi bir örnekti: "yerde gökte andık." Belki, agresif bir üsluba bürünen kutlama çağrıları içinde en cesur olanı bu ifade idi. Ama diğerleri de irrasyonellik ve agresiflik ortak paydasında birleşiyorlardı.

Yerde ve gökte anılanın ve anmaya değer olanın Müslüman bir toplumda ne anlama geldiği bilinerek atılmış bir başlık olduğundan kuşku yok.

Varoluş tasavvurunu tanrı merkezli bir inanca oturtan Müslüman toplumda geliştirilen, bu ilahlık çağrıştıran söylemin ne anlama geldiği yeniden değerlendirilmelidir.

Müslümanların inançlarından kaynaklanan dünyayı algılayışlarını 'düzene sokmak' ve 'adam' etmek iddiasındaki bir siyasi ideolojinin aklıbaşında bilinen aydın ve siyasetçilerinin de bu koroya katılması, 'durumu' provakatif olmaktan çok, bilinç altında yatan bir durumun dışavurumu olarak değerlendirmeye itmektedir. Görünen anlamda provokatif bir boyutun olduğu inkâr edilemez bir gerçek. Ancak provokatif üslubu belirleyen davranış biçiminin yapay olmaktan çok, daha derinlerde yatan marazi bir davranışa işaret ediyor olması durumu ciddileştirmektedir.

Aydınlanmacı bir devrim gerçekleştirerek, tekkelere, türbelere savaş açan neslin Çankaya'yı Kâbe ile kıyaslayan söylevler verişini eğer çok soğukkanlı iseniz, o döneme özgü doğulu karakterin irrasyonel, mistik algılayış tarzını üzerinden atamamışlığa yormak mümkündü belki. Ne de olsa o nesil de şeyhlerin, üfürükçülerin egemen olduğu örümcek ağlarının tüm afakı kapladığı dönemde yetişmişti. Zihinsel oluşumlarını tamamlarken beyin kıvrımlarının arasına birkaç örümcek ağı takılmış olabilirdi.

Mevlüd gecelerinin en Müslüman'cıyım diyen gazetelerde bile çok rutin bir üsluba büründüğü, hatta unutulabildiği bir dö-

nemde bu meydan okumanın muhatabı kimler olabilir? Futbol maçlarının bile ölen bir faniye adandığı bir ülkede atılan goller hangi 'örümcek ağlarına, takılmaktadır? Tüm bunlar 'kurulu düzenden çıkarları olanların rantlarını sürdürmek için ortaya attıkları yapay bunalım senaryolarıdır,' tarzında bir izahla geçiştirilecek basitlikte midir?

Söz gelimi Mümtaz Soysal'ın, bu söylemi savunurken aklına takılan putçuluk ithamına karşı savunmaya geçmesi ne tür bir aydınlanma ile izah edilebilir? AKM'de Atatürk için düzenlenen semah ve mevlevi ayini mistik ölçülerle mi, yoksa rasyonolite ile mi açıklanabilir?

Bir toplumun ait olduğu medeniyetten başka bir medeniyete atlaması sanıldığı kadar kolay değil. Üzerinizden atmak istediğiniz 'doğulu'lu karakter, en ilkel biçimiyle ruhunuzda yaşamaktadır ve doğululuktan intikam tarzınızı bile belirlemektedir. Komploculukla geçiştirilemeyecek kadar derinlerde yatan 'maraz' da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Müslümanların, rastyonalist olduklarını iddia eden bu türleri rasyonel olmaya çağırmalarının zamanıdır artık!..

ATEİZM, DOĞALLIK VE AYDIN AHLÂKI

Bir aydının kişisel tercihleri ile içinde yaşadığı toplumun tercihleri zaman zaman çatışabilir. Kendi düşünce serüveni ile toplumun değer yargıları arasında da mesafe olabilir. Tüm bunları, en azından katılmasanız bile saygı duyabileceğiniz tercihler olarak algılar, toplum içinde bir yere oturtursunuz. Toplumsal dokusu altüst olmamış yapılanmalardan beklenen ilişki düzeyi bunu gerektirir.

İnsanları, tercihleri ile olduğu gibi kabul edip, sağlıklı bir ilişki düzeninin tesis edilmiş olması modern zamanların kazandırdığı

bir erdem değil, çoğunun zannettiği gibi. Bu anlamda, herkesin tercih hakkını tanıma ve olduğu gibi kabüllenme olgusu İslâm toplumlarının tarihleri boyunca başat özelliği olarak kalmıştır.

Kişiliği ve birikimi açısından tanımış olmaktan dolayı kendimi şanslı saydığım muhterem Mahmud Kaya ile gittiğimiz bir kır gezisinde, üzerinde çalıştığı klasik İslâm düşüncesi metinlerinden yaptığı tercümelerden okuduğu bir parçayı hatırlıyorum. Sultan'ın huzurunda yapılan felsefî tartışmalardan tercüme edilmiş bir metin. Tartışmaya aktif olarak katılanlardan biri de Sultan. Katılanlar arasında bir de bugünkü terminoloji ile konuşacak olursak ateist sayılabilecek biri var. Tartışmanın neticesi önemli değil; ama o toplumun, 'siyaset meydanı'na katılanların, içinde yaşadıkları Müslümanlar'a karşı, türünde ilk defa karşılaştıkları bir mahluk görmüşçesine bakmadıkları kesin. Bu tavrın, günümüzde 'birarada yaşama' gibi dillere pelesenk edilen türden bir ilişki olmadığı açık.

Burada altı çizilmesi gereken birkaç nokta var: İlkin bir Sultanın felsefî tartışma yapabilecek birikimde ve bunca aykırılıkları olduğu gibi kabul edebilecek düzeyde olması. Bir diğeri, Müslümanlar'ın itikadî bir hususta bile, imandışı sayılabilecek tezleri ilmî düzeyde tartışabiliyor ve bunun savunucularını tüm doğallığı ile kabul edebiliyor olmaları.

Will Hutton, *The Guardian* gazetesinin en etkin yazarlarından biri. Kendisi bir ekonomist olmasına rağmen, düşünür yanı ağır basan kalemlerden. Televizyonda, kilisenin rolünün tartışıldığı bir açık oturumda, kendi kişisel tercihleri ile toplumun değerleri arasındaki farklılığı ortaya koyarken dürüstlük örneği olarak söylediklerini önemsiyorum: 'Ben bir ateistim. Ancak bu ülkede kilisenin daha da güçlenmesi gerektiğine inanıyorum. Çünkü, İngiliz toplumunu ayakta tutan en önemli kurumlardan biri kilisedir, Tüm doğallığı ile söylenen bu sözlerde bir aydında olması gereken dürüstlüğü görmemek mümkün değil.

Türkiye'de yaşayan sıradan insanların elinden alınan en önemli şeylerden birinin 'doğallık' olduğunun çoğumuz farkında değilizdir. İnsanlar doğal düşünemiyor, doğal davranamıyor. Doğal ilgileri, istekleri önünde siyasal, psikolojik engeller, baskılarla karşılaşıyor hayatının her safhasında. Bu anlamda, Jakobenlikle doğallığın bir arada bulunması da mümkün değil. İnsanların 'doğallıklarını yakalama' gayretlerinin önündeki engeller kaldırıldığı vakit, ülkenin kültürel ve siyasal olarak doğal sürecine girmemesi için bir neden kalmıyor.

Özellikle entellektüel birikiminin farkında olan, kimilerine göre aydın sayılan birisi için doğallıkla dürüstlük arasında zorunlu bir ilişkinin varlığından bahsetmemiz mümkün. Türk aydınlarının 'doğal' olmadıklarını nasıl rahatça söylenebilirse, ülkesi ve insanlarına karşı da dürüst oldukları da söylenemez. Türk aydınları, bir aydında olması gereken fikir ahlakının ne kadar uzağında ya da yakınında olduğu konusunda kestirme birşeyler söylemeden önce, Will Hutton örneğinde olduğu gibi kaç kişi dürüstlük ve doğallık sınavını geçebilir?

Düşünce özgürlüğünden, baskılara karşı çıkmaktan bahseden aydınlarla; özgürlük ve demokrasiden bahseden ama her fırsatta, söz gelimi Suud'daki idamların bahane edilmesinde olduğu gibi, içinde yaşadığı toplumun değerlerini, hatta toplumun kendisini tahkir etmeyi görev sayan politikacıların davranışlarında hangi türden bir doğallık ve ahlakilik bulunabilir?

"MC DONALDİZE" EDİLEN TOPLUM

Son yıllarını yaşadığımız bu yüzyıl sanırım kişilerin, simgelerin, markaların anlamını aşan içeriğe bürünerek, adeta kavramsallaştığı, hatta dünya ölçeğinde ideolojiye dönüştüğü bir yüzyıl olarak hatırlanacak. Hatta yirminci yüzyılın, markaların savaştı-

ğı, markaların pek çok şeyi belirlediği bir yüzyıl olduğunu söylemenin fazla abartılı bir iddia olduğunu sanmıyorum.

Bu markalar, logolar bazan bir kültürün, yaşayış biçiminin ifadesi, bazan da bir siyasal sistemin en iyi formüle edildiği birer kavram olarak karşımıza çıkabiliyor. Mesela, Ford bir araba markası veya bunun kurucusunun ismi olmaktan çok artık 'fordizm' olarak bilinen yöntemin, üretim biçiminin en iyi ifadesini bulduğu tanımlamaya dönüşmüştür. Veya kimse Coca Cola'nın masum bir içecek markası olduğunu, Amerikan kültürü ile, Amerikan siyasal sisteminin dünya ölçeğinde etkinlik alanı elde etme gayreti ile hiçbir ilintisinin olmadığını söyleyemez. Tıpkı Blue Jean'in salt ucuz, pratik giysi olmaktan öte bir anlam taşımadığının iddia edilemeyeceği gibi.

Coca Cola kadar olmasa da tüm dünyada hızla yayılan 'fast food' kültürünün en önemli ismi McDonald, artık lokantalar zincirini çağrıştırmaktan çok sosyolojik kavram haline geldi. Post endüstriyel, hatta kimilerine göre postmodern çağa girdiğimiz bir dönemde artık bireysel ve toplumsal hayatımıza Mcdonald yemek kültüründe kendini gösteren bir örgütlenme tarzı biçim vermeye başladı.

Söz gelimi eğitim kurumlarından, evlenmek isteyenlerin gazete ilanlarına ihtiyaç duyduğu sosyal yapılanmaya kadar yeni tür ilişkiler ağını içeren en çarpıcı kavramlardan biri aynı zamanda bu günlerde okuduğum bir kitabın başlığı: *The McDonaldization of Society*. Yani, toplumun McDonaldızasyonu. Bu yeni sosyolojik kavramsallaşmada McDonald'ın merkezde yer alıyor olması bu firmanın 1990 rakamları ile 6, 8 milyar Amerikan Doları tutarında ciro yapmış olmasından, ya da her 2250 Amerikan vatandaşına bir McDonald lokantası düşecek biçimde yaygın olmasından kaynaklanmıyor. Bu tür yemek kültürünü adeta zorunlu kılan modern zamanların hayatımızı örgütleyiş biçimini en iyi sembolize ediyor olmasından kaynaklanıyor.

I WANT YOU
LOVE
PEACE

Kitabın yazarı George Ritzer önemli bir tesbit yapıyor: Bu lokantalarda ayaküstü atıştırılan fast food cinsi yemek kültürü ile başlayan ve hayatımızın mahrem alanlarına kadar uzanan ilişkiler biçimini (belki de) zorunlu kılan 'rasyonel' çözümlerin uzun vadede insanoğlunu tehdit eden 'irrasyonel' bir yanı var. Tıpkı serbest rekabet esasına dayalı kapitalizmin özünde piyasa düşmanlığını barındırıyor olması gibi.

Toplumun McDonaldize edilmesi olarak tanımlanan hayatın örgütleniş biçiminin temelinde rasyonel aklın öncülük etmiş olduğu genel kabul gören bir gerçek. Hayatımızı biçimlendiren rasyonel aklın da ilk bakışta insanlık yararını gözetiyor olması beklenir; hatta rasyonalizmin öncülük ettiği bilimsel devrimlerin en büyük iddialarından, kendisini meşrulaştıran önemli argümanlardan biri budur.

Hayatımızın McDonaldizasyonu dediğimiz olgunun en tipik örneği olarak fast food sektörünün değişik isimlerle artık çok uluslu bir yapıya sahip olan lokantaları ele alacak olursak; bu durumun, hem bu lokantaların müşterileri, hem de çalışanları açısından ilginç ipuçları verir. Böye bir lokantaya giren müşterinin milliyeti, kültürü, damak zevki hatta dini ne olursa olsun çok fazla tercih hakkı yoktur. O, daha önceden burada kendisini ne tür çeşitlerin veya tekdüze standart yiyeceklerin beklediğini bilir. Lokantaya gelenler sıraya geçerek adeta bir üretim bandında yerlerini alır, olumlu ya da olumsuz anlamda kendilerini hiçbir sürprizin beklemediği standart tad ve büyüklükteki yiyeceklerini beklerler. Artık bu sırada yerinizi almakla, mutfak kültürünüzün ne olduğu, hangi inanç sisteminin bağlısı olduğunuzun önemi kalmamıştır. Tüm çeşitlilikler ve kültürel zenginlikler tek ve standart bir norma indirgenmiştir.

Bu durum lokanta çalışanları için de geçerli: İnsan olarak bireysel yeteneğinizden bir şey katmadığınız bir üretim bandında sizden istenen yeknasak şeyleri yapmak zorundasınız. Sonuç ola-

rak Taylorist bilimsel işletmeciliğe göre üretim bandı ne kadar insanî insiyatiften arındırılırsa o kadar üretim artar, yani rasyonalize edilmiş olur. Nitekim, bu anlamda en rasyonel mahlukların robotlar olduğu gerçeğini keşfetmekte gecikilmeyecektir.

McDonaldize toplum için ilk akla gelebilecek bu örnekten sonra başka bir alana göz atacak olursak; üniversite eğitimini de bu kategoride ele alabiliriz. Birebir hoca-talebe ilişkisini gerektiren üniversiteler bu özelliğini yitirerek, ilişkiler standart ders ve sınav ritüeline indirgenmiş hale geldi. Hazır ders kitaplarının yardımı ile verdiği derslerin sınavı için değişik alternatifler sunan bilgisayar disketlerinden hazırladığı sorularla öğrencisini sınamış sayılan hoca ile, bir üretim bandında rutin görevler için programlanmış robotun işlevi arasında mahiyet farkı bulabilmek mümkün mü?

Artık daha alternatifsiz, daha heyecansız, hatta nostaljiden bile daha çok yoksun, çeşitliliğin standart tek kültürlülüğe indirgendiği bir dünya toplumuna dönüşmenin, yani; 'insanilik'ten uzak bir toplumun adı McDonaldizasyon. Rasyonel aklın irrasyonel yanı, yani 'akl' edemediği boyut burada ortaya çıkıyor akıl sahipleri için...

SOMUT SUÇUN SOYUT CEZASI

Batı'da hapishane fikrinin gelişmesi ve bugünkü hali ile biçimlenmesi uzun bir sürece yayılan bir gelişmedir. Hatta yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar çok kötü şartlarda cezalarını çekip ıslah olmaları beklenen mahkûmların öyküleri Batı edebiyatında geniş yer tutar. Çoğumuzun okuduğu *Sefiller* romanı geçen yüzyılın Avrupası'ndan manzaralar verirken, *Kelebek* romanı da bu yüzyılın ilk yarısına kadar sarkan zaman dilimindeki Fransız ceza sistemi hakkında fikir verir.

Ancak İsrail'de olduğu gibi bazı ülkelerdeki ceza sisteminin mağdurları henüz dünya edebiyatına böylesi şaheserler kazandırmadıkları için nostaljik alıntılar yapmamız mümkün görünmüyor. Bana göre bunun temel nedeni, belki de tarihin gördüğü en korkunç işkence yöntemlerinin uygulandığı ırkçı ve ilkel yönetimlerin hâlâ ayakta olmaları ve dünya sistemi açısından yürütülmesine ihtiyaç duyuluyor olmasındandır. Ancak, daha önceden ortaya konmuş, şimdilerde kimsenin ilgilenmediği edebiyat ürünleri, Güney Afrika gibi tarihe karıştıktan sonra bir bakıma günah çıkarmak için dünya klasikleri arasında yerini alabilir.

Ünlü Fransız düşünürü Micheal Foucault, bu konu ile yakından ilgilenerek yazdığı 'Hapishanenin Doğuşu' adlı kitabında, Batı'da hapishanenin bir kurum olarak doğuşunu hazırlayan şartları, bugüne gelişini derinlikli olarak ele alır. Hapis cezasının insan psikolojisinde yaptığı olumsuz etkiler üzerinde durur ve hapis cezasına bir düşünür olarak olumsuz yaklaşır.

Londra'daki Holloway Prison üzerine bir ara yaptığım araştırmada o hapishanenin tarihi ile ilgili arşiv belgeleri arasında bulduğum bir resim ilginç olduğu kadar düşündürücü gelmişti; resim hapisane kilisesinde ayine katılan mahkûmları, hücre biçiminde tek tek kabinlere ayaklarından bağlı halde yerleştirilmiş vaziyette gösteriyor.

Ancak, Foucault'nun da üzerinde durmadığı bir husus işlenen suçun cinsi ne olursa olsun verilen cezanın mahiyetinin değişmediği gerçeği. Olaya hukuk felsefesi açısından yaklaştığımızda ortaya ilginç bir durum çıkıyor: Kasden adam öldürmek gibi çok somut bir suça karşılık hapis gibi soyut bir ceza verilmektedir. Mahiyeti bakımından herbiri tamamen farklı, diyelim rüşvet, zina, birine hakaret etmek gibi suçlara karşı verilen cezanın türü de yine soyut, süresi subjektif olarak tesbit edilen hapis cezası verilmekte. Yani işlenen suçların mahiyetleri farklı olmakla birlikte her bir suçluya aynı türden ceza verilmektedir. Bu du-

rum, potansiyel suçlulara karşı caydırıcı ve suçluları ıslah edici olması beklenen cezanın fonksiyonunu ortadan kaldırmaktadır. Sanıyorum hapishaneyi kurumsal hale getiren Batı hukukunun önündeki açmaz burada.

Fakat bundan önce aşması gereken saplantısı da, 'evrensel hukuk' iddiasını bir kez daha gözden geçirmesi.

BEYAZ TÜRKLER'İN ZENCİLERİ

Antik dönemde Barbarlar Avrupalı'nın korkulu rüyası idi. Avrupa Hristiyanlaştıktan sonra, yani Avrupalılıkla Hristiyanlık aynileştikten sonra barbarlık Hristiyan olmayan toplulukların ortak adı oldu. Müslümanlar Kudüs'ü aldıktan sonradır ki, barbarlık Müslümanlığı çağrıştırmaya başladı. Korku ve nefreti, bir medeniyetin bilinçaltındaki ifadesi barbarlık ya da Müslümanlık...

Sanıldığı gibi barbarlığın, Avrupalılığın kollektif bilinç ifadesi olarak ortaya çıkması, Türkler'in Viyana kapılarında görünmeleri ile ifadesini bulan bir tanım değildi. Müslümanlara karşı var olan ve hâlâ silinmemiş olan barbarlık yaftası, Osmanlı'nın Orta Avrupa'da at koşturması ile somut olarak Türkler'e yapıştırıldı.

Batı dillerinde barbarlık çoğu kez Müslümanlıkla eşanlamda kullanılır, korku ve nefreti, aşağılayıcı anlamları içerir. Örneğin İngilizce'de yaygın olarak kullanılan ve bir dönem akademik metinlere bile girmiş olan 'unspeakable Turk' tabirinin Türkçe karşılığını verecek olursak 'iğrenç Türk' şeklinde tercüme edebiliriz. Bir ara İngiltere'de Türkçe dersi verdiğim İskoç asıllı üniversite öğretim üyesine 'İngilizler Türklerden niçin nefret ediyorlar?' diye sorduğumda, tereddüt etmeden çok net bir cevap vermişti: 'Dinleri yüzünden.' Yazıyı yazarken sohbet ettiğim Lütfullah Göktaş'a göre İtalyanca'da da Türk demek gavur anlamına gel-

mektedir. İtalyancadaki şu örnekler de bu kanıyı güçlendiriyor: Farsi turco (Türkleşmek, Türk olmak, gavurlaşmak), bestemiare come on turco (Türk gibi mukaddesata sövmek). Bunları çoğaltmak ve tüm batılı dillerden örnek vermek mümkün.

Türkiye radikal biçimde yönünü Batı'ya çevirdiğinden beri, atlamak istediği Batı medeniyetinin değerlerine bir din gibi sarılmasının anlamı aslında burada yatmaktadır. Bu durumu, açıkça deklare edilmese bile, cumhuriyet elitinin Batı'yı algılayış ve diğer Müslümanlara yaklaşım biçiminden çıkarmak mümkün. Kendini Batı'ya ait görmeye hazırlanan cumhuriyet ideologlarının, kendi barbarlarını üretmeye ihtiyaçları vardı. Bu barbarlar da Araplar olabilirdi ancak.

Popüler kültür düzeyinde üretilen 'pis Arap' yakıştırması ile 'unspeakable Turk' benzetmesi arasındaki örtüşmenin tesadüfi olduğu söylenebilir mi? Cumhuriyet yönetiminin Araplar'a karşı geliştirdiği ve yıllarca kullandığı 'ihanet etmiş olmak' ithamı belli tarihsel gerçeklere yaslanarak üretilmiş olsa da, çok açık olarak ortaya konmuş 'farklı dünyalar'ı ifade etmemektedir henüz.

Ancak, resmî düzeyde Türk yöneticilerin yıllarca uzakta kalmakta ısrar ettikleri İslâm dünyasına karşı, tarihi ve uluslararası zorunluluklardan dolayı daha uzun süre kaçamaz duruma gelince kurulan temaslardaki tavrı tıpkı Avrupalı'nın 'barbar'lara yaklaşımı gibidir: Aşağılayıcı. Hristiyan dünyanın diplomatlarının bir dönem Osmanlı'ya bakışı ile, hariciyenin 'Biz laik bir ülkeyiz' tavrı arasında çok anlamlı bağlar mevcut.

Suud'da gerçekleşen idamlar vesilesi ile üretilmeye çalışılan imaj; ilk bakışta göründüğü biçimiyle ve bir yönü ile de öyle olan; şeriatı, İslâm'ı mahkûm etmeye, ucuz politik kaygılarla RP ile Suud ilişkisi kurmaya yönelik ise de; resmî ve gayrı resmî birtakım çevrelerin geliştirdiği söylemde dışa vuran ifade, barbar dedikleri dünyanın karşısında edindikleri kendi kimliklerinin açıklanmasıdır.

Beyaz Türkler'in yanıldıkları bir nokta var; Avrupalının 'barbarlık' tanımlanmasını yüzyıllarca birlikte paylaştığımız kardeşlerimize karşı bakışlarını değiştirmiş olsalar da, Avrupalının gözünde kendi 'barbar' imajlarında bir eksilme olmayacağıdır. Bu noktada Cemil Meriç'i hatırlamamak mümkün mü: 'Bütün Kur'anlar'ı yırtsak, yaksak, Avrupalının gözünde biz yine Osmanlı'yız, yani İslâm...'

NEREDE KALDI OSMANLICA DERSLERİ?

Artık edebiyat dersinden sınıfta kalınmayacakmış. Klasik liselerde edebiyat, imam hatiplerde ise Kur'an ve edebiyat şartlı derslerden olduğu için bu derslerden kalanlar sınıf geçemiyor(du).

Lise yıllarında okuduğum edebiyat derslerini hatırlıyorum, şimdi okutulanların daha farklı olduğunu da zannetmiyorum. Bırakın geçmiş edebiyatımızı tanıtmayı, genel anlamda bir edebiyat zevki vermekten, şiiri, öyküyü sevdirmekten uzak derslerdi. Edebiyat derslerinde işlenenler; Osmanlıca'nın ne kadar ağdalı bir dil kullandığı, halktan kopuk, sadece saray çevresine hitap eden bir edebiyat olduğu anlatılırdı. Divan edebiyatının muhteşem şairleri aşk ve şaraptan başı dönmüş saray yağdanlıkları idiler adeta. Yüzlerce yılın süzgecinden geçip gelen Türkçe'nin ve bu dilin edebiyatını anlayıp sevmek bir yana, kendi kültürüne yabancılaştırıcı kâbus gibi derslerdi. Dersi verenin ideolojik saplantıları bu durumu kat kat çekilmez hale getirmiş olsa da derslerin genel yapısı bu tür sonuçlar doğurmaya zaten elverişli durumda.

Son bin yıl içerisinde Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya kadar yayılan geniş alan içinde imparatorluk çapında devlet kurabilmiş ulus sayısı bir elin parmakları kadardır. Rusları, Almanları,

Türkleri, İranlıları sayabilirsiniz. Ve bunların bir ortak yanları da güçlü birer edebiyatlarının olmasıdır.

Bir Hafız'ı bilmeyen bırakın liseli öğrenciyi sokaktaki vatandaşa bile rastlayamazsınız İran'da. Ortalama bir vatandaşın ezberinde mutlaka Hafız'dan birkaç mısra vardır.

Shakespeare'i okuyup anlamayan bir lise öğrencisi düşünülemez İngilizler için.

Edebiyat ve büyük işler başarmış toplum olma bilinci arasında bire bir ilişkinin varlığı inkâr edilebilir mi?

Dahası, sağlam bir dil yapısına sahip olamayan bireylerin düzgün düşünme yetisine sahip olmaları da mümkün değildir.

Edebiyatın 'faziletlerine dair' bir şeyler söylemek değil niyetim. Nitekim bazı şeyleri savunmaya gerek yoktur. Tıpkı "Divan edebiyatı savunma istemez" sözü gibi, bizzat edebiyat eğitiminin gerekliliğini yazmak ortaokul kompozisyon ödevi olabilir ancak.

Ne var ki, toplum olarak bir varlık göstermenin olmazsa olmazlarının iyice lastikleştirildiği bir ortamdan böylesi temel bir insanlık durumu da nasibini alıyor.

Edebiyat eğitimini, dilimizi, bu dilin klasiklerini okuyup anlayacak düzeye çıkarmak, bir edebiyat zevki kazandıracak şekle dönüştürme yolunda yeni adımların atılması gerekirken, bir yük gibi telakki edilerek tümden işlevsizleştirilmesi, ülkenin en üst üniversite kurumunu yönetmiş bakan tarafından yapılması ilginç.

Dili ve o dilin sevdirilip öğretilmesi ile zorunlu ders olarak okutulması arasında doğrudan bir ilişki olmayabilir, ancak yeni kararla, milli eğitimin konuya olan duyarlılığını göstermesi bakımından hayli düşündürücü olsa gerek.

Nerede kaldı, seçmeli de olsa Osmanlıca dersleri okutma projeleri? Gündemde bile değil.

MANAVGAT SUYU İLE ANTİSEMİTİZM

Sosyoloji kitaplarında ilk çağlarda toplumların üretim biçimlerine ilişkin şöyle bir şablon verilir: Özellikle Mezopotamya ve çevresinde, su çevresinde yerleşik ve tarıma dayalı bir ekonomik geliştirmiş toplumlar mevcuttu. Daha sonra göçebe ve savaşçı toplumlar buralara gelmeye başlayınca şöyle bir tablo ortaya çıktı.!

Suya dayalı tarımı geliştiren ve belli bir hayat düzeyine ulaşan yerleşik toplumlar gelirlerin bir kısmını göçebe savaşçı kavimlere vererek-hem bunların şerrinden korunmuş olacak, hem de başka düşmanlara karşı denge unsuru göçebe savaşçılarının o topraklara el atıp yerleşik düzene geçinceye kadar sürdürülecekti.

Geçtiğimiz günlerde Türkiye'nin Manavgat Suyu'nu vermesi karşılığında İsrail'in Türkiye'nin savaş uçaklarını yenilemesini üstlenmesi bana ilk çağlara ait sosyolojik yapılanmayı hatırlattı.

İster istemez, İsrail'le ilk çağların asalak savaşçı kavimleri arasında bir benzerlik kurmak durumunda kaldım.

Bireylerin teknik donanım ve becerileri açısından iyi durumda olmasına karşın İsrail'in devlet olarak asalak bir yapısı var, su dahil hiçbir fizikî ve coğrafî imkânı bulunmayan İsrail'in saldırganlığının bir nedeni de bu noktada aranmalı.

Mevcut su ihtiyacını işgal altında tuttuğu Filistin topraklarından temin etmeye çalışmakta, bu da yetmemektedir. Kurulduğundan bu yana yayılma yönünü belirleyen en önemli unsurlardan biri de su kaynakları olmuştur. Ancak "göçebe kavmin" "asalak"ları da her gün dünyanın her bir köşesinde kopup gelmeye devam etmektedir. Bu noktada İsrail'le ilk çağ göçebe savaşçı kavimleri arasında çift yönlü işleyen benzeşme ve ayrışma durumundan bahsedebiliriz! Bir tarafta, yakın çevresine karşı saldırgan bir tavır alırken diğer tarafta Türkiye'ye karşı koruyucu imajını veren bir tavır sergiliyor.

Nitekim, bir ülkeden ithal edilen şey su da olsa ticari bir ilişki kurulmuş olur, karşılığının ticari ilişki çerçevesinde düşünülmesi gerekir. Ancak, burada su karşılığı kurulan ilişkinin askeri bir mahiyeti var.

Amerikan Yahudi toplumunun her yıl yayınladığı Antisemitizm raporunun 1995 yılına ait sayısında, antisemitik faaliyet gösterdiği iddia edilen yeni unsurlardan bahsediliyor. Özellikle, Batı'da faaliyet gösteren bazı İslâmî grupların siyonizm aleyhtarı söylemi örnek verilerek Yahudi düşmanlığı yapan gruplar arasında saymış.

Antisemitizm, batılı toplumlara özgü bir toplumsal hastalıktır. Kavramın kendisi de Müslümanlar için yabancı bir mahiyet arzeder. Ancak Müslümanlar'a asılmak istenen bu yeni yafta ile, yeni dünya düzeninin İslâm dünyasına karşı girişeceği "kampanya"larda batılı kamuoyunun vicdanı rahatlatılmak hatta, meşrulaştırılmak isteniyor olamaz mı?

Türkiye'de en büyük sorun, bazı hayati soruların sordurulmamasıdır. Mesela, Manavgat Suyu Projesi ile yeni antisemitizm kampanyası arasında ne gibi ilişki olabilir? Yahut İsrail'in Türk fantomlarının bakımını yapması ile GAP arasında nasıl bir bağlantı kurulabilir?

İsterseniz komplo teorisiyle fazla uğraşma diye bir öğütte de bulunabilirsiniz.

ÖNCE ULUS OL DA GEL!

Son birkaç yıldır, özellikle Bosna'da yaşanan olaylar nedeniyle işlerlik kazandırılması istenilen uluslararası hukukun gerçekte var olup olmadığı sorgulanmalı. Belli askerî ve ekonomik gücü elinde tutan Batılı devletler var olan bir uluslararası hukuk, uygulamakta da, söz konusu Müslümanlar olunca ikiyüzlülük mü yapıyorlar?

Fransız devriminin dönüm noktası kabul edildiği süreç sonunda Avrupa'da ulus bilinci ile birlikte ulus devletin doğuşunun eşiğindeki Avrupalı devletler; dünyanın diğer yarısındaki henüz uluslaşamamış bölgelere açıldılar. İlkin deniz yolu ile ulaştıkları bütün Afrika kıyılarından Hindistan'a, Hindu Çin'e kadar uzanan sahil şeritlerinde 'kolon'lar kurdular. Belli bir güç dengesi kuruluncaya kadar bu yarış devam etti. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra biraraya gelen bu devletler veya 'uluslar' paylaşımlarına belli bir hukukî çerçeve kazandıran bir anlaşmaya vardılar. Buna göre, bir üs gibi kullandıkları sahillerdeki kolonların hinterlandını işgal etme hakkına sahip olabilmenin hukukî altyapısı gerçekleştirilmiş oldu. Ve on yıl içinde, dehşetli boyutlarda 'yasal' bir sömürgeleştirme hareketi yaşandı.

Bu noktada şu ayrımın altını çizmekte fayda var: Uluslaşmış olanlar ve olmayanlar...

Uluslaşmış olanlar, henüz uluslaşmamış olanlar adına tasarrufta bulunma, hatta hukuklarını belirleme hakkını elde etmiş oluyorlardı böylece. Tıpkı, Batılıların sömürge uygulaması ile ilkel topluluklara uygarlık götürme iddiası gibi; uluslaşma kavramı da bu anlamda, belli bir gücü elinde tutan devletlerin uluslararası planda güç kullanımlarına meşruluk kazandıran anahtar kavramlardan biri oldu.

Bundan dört beş yıl önce Avustralya'ya beyaz adamın gelişinin (şu an kaçıncı olduğunu hatırlayamadığım) yıl dönümü törenlerini televizyondan naklen yayını sırasında yaşanan bir olay, belli bir zihinsel algılayışı yansıtması bakımından ilginç gelebilir: Bir stadyumda yapılan törenlerde, yamyamlar ülkesi Avustralya'nın yaşadığı karanlık çağ anlatılıyor. Daha sonra beyaz bir yelkenli ile beyaz adamın, İngilizlerin aydınlık bir uygarlığı getirişi sembolize ediliyor. Bu yaklaşımı protesto eden bir grup Avustralya yerlisinin yaptığı gösteri ister istemez ekranlara yansıyınca, spikerin kullandığı ifade: Bir grup fanatik ırkçı törenleri protesto ediyor...

'International law', yani uluslararası hukuk, uluslaşmayı önceleyen bir kavram. Muhatabı devletler olmasına rağmen, tanım gereği 'uluslararası hukuk'tur. İslâm dünyasında pek çok ulus-devlet kurulmasına karşın, Müslüman toplumların 'nation' anlamında uluslaşmadığı iddiası, bu hukukun kuramcısı güçlerin uygulamada başvurdukları önemli hareket noktalarından biridir. Bu anlamda, devlet kurmuş olsa da ulus olamayan toplumların, uluslararası hukuku referans alarak hak araması, bu hukuku oluşturan 'güçlerin' gözünde ne kadar geçerli olabilir?

Şimdi, Boşnaklar'a yardım etmeyen Batı veya barış adına bağımsız bir Boşnak devleti istemeyen batılı yaklaşımın arka planında, gerçekte Müslüman Boşnaklar'ı bir 'ulus' olarak görmeye yanaşmayan, sömürgeci yaklaşımın modern versiyonu vardır.

Ulusa mensup olmanın insan olmaktan önce geldiği bir yüzyıldayız.

mekânlar

BALKONSUZ EVLER

Postmodern mimarinin önemli kuramcılarından Charles Jencks, modern mimarinin teknolojiyi alabildiğine ön plana çıkardığını, dahası ilahlaştırdığını öne sürer. Bu abartmanın yalnızca modern mimariye özgü olmadığıda başka bir gerçek. Batı modernliği, her ne kadar belli bir dönemle birlikte başlayan 'durum' olsa da, Batı'nın kendi toplumsal ve düşünsel serüveninin izlerini taşır. Bir uygarlığı en iyi yansıtan mimari göstergelerden yola çıkarak toplumsal karakteri, insan tipolojisini okumak mümkün.

'Bir sanat olarak mesken' konulu özel bir ek yayınlayan *The New York Times*, batılı toplumlarda ev kültürünü bol görsel malzemeyle işlemiş. Mimarlık felsefesinden, Rönesans'tan bugüne evin gelişimine, postmodern evlere kadar açılan geniş bir yelpazede evler işleniyor. Hepsinin ortak özelliği günün şartalarına göre çok gösterişli olmaları. Adeta 'ben buradayım' diye bağıran evler. Ve bir başlık: Hiçbir zaman mütevazi olmadılar.

Osmanlı dostu olarak bilinen ve İngilizce Kur'an meali de hazırlayan Marmaduke Pickthall, aralarında uzun yıllarını geçirdiği Müslümanlar hakkında ilginç tesbitlere sahip. Filistin'de davet edildiği bir Müslüman evinin dışardan mütevazi, hatta biraz da viran görüntüsüne rağmen içeri girdiğinde gördüğü man-

zara karşısında hayretler içinde kalır. Yüksek duvarlar arkasında geniş, ferah bir avlu, evin çardağına yerleştirilmiş divanlara kurulup kahvesini yudumlarken duyduğu keyifle şunları yazar: 'Türkler evlerini yaşamak için yaparlar. O yüksek duvarların arkasında gerçekten yaşadıkları kendi hayatları vardır. Batı'daki gibi başkalarına göstermek için ev yapmazlar'. Aslında bu tesbitleri, değişik iki dünyaya ait farklı hayat felsefesini, iki farklı hayatı algılayış tarzını ele veriyor.

Bu mütevazi dünya; toplumsal sınıflaşmayı ekonomik göstergelere dayanan, dikey ayrıma yol açan bir yapılaşmaya imkân vermedi. Ama, kültürel kimliği ifade etmeye imkân veren göstergeleri esas alarak yatay bölümlemeye göre yanyana yaşamayı esas aldı. Belki bu nedenle, İslâm şehrinde 'emperial' yapıları göremezsiniz. Zenginle fakirin hayat içinde temas kurmalarını engelleyecek bir şehir, bir mesken tipi gelişmedi.

Abartı, Batı modernliğinin en önemli özelliği belki de. Yaslandığı değerler ve kavramları o kadar abartı ki, insan fıtratını zorlayan boyutlara taşıdı. Ve pek çok 'durum' için fıtri olana karşı durmak genel tavır halini aldı. İnsan aklının ve bedeninin kıyasıya abartıldığı bir uygarlık haline geldi.

Tevazuun esas alındığı bir medeniyetin çocukları olarak, bu sebepten ötürü güzelim Boğaziçi'nde devasa 'emperial' yapılar göremeyiz. Her ne kadar Batı şehirleriyle kıyaslandığında artık eziklik hisseder olmuşsak da. İşte bu nedenle evlerimiz balkonsuzdu. Onun için şair, evleri balkonsuz yapan mimarların alnından öpmeye gidiyordu.

ŞEHİRLERİN RUHU

Şehirlerin de bir ruhu vardır. Orada, oraya özgü olanı hemen hissedersiniz. Bir bütün olarak şehir, toplumun manifestosu

sayılabilir. Bu yönüyle şehir, siyasal boyutu olan göstergeler bütünüdür.

Dünyanın herhangi bir ülkesinde bir şehre kuşbakışı baktığınızda oranın en azından hangi topluma ait olduğunu kestirebilirsiniz. Birbirine açılan caddelerin kombinezonundan, yapıların yerleşimine kadar tarihî macerasıyla birlikte o topluma ait medeniyet oluşumunu yansıtır. Modern zamanların şehirleri insanı bir kenara iterek ideolojilerin propaganda vitrinine dönüştürüldü. Eski Sovyetler Birliği'nin inşa ettiği şehirler devasa bulvarların, tören alanlarının, görkemli resmi yapıların etrafında şekillenen yerleşim yerleri olarak boy gösterdi.

Her ne kadar Weber, 'İslâm şehrinin hiçbir formülasyonu yoktur' dese de; İslâm toplumları dünya tasarımlarını, bir yüzü öteye dönük olarak şehirlerde somutlaştırdılar. İslâm, şehirlerde kendini gösterdiği gibi, tarihin en önemli kültür, ticaret merkezi sayılan pek çok şehri Müslümanlar kurdu.

Bu şehirler siyaset toplum şehir ilişkisi açısından da önemli kodlamalara sahipti. Kubbe ve minare siluetleriyle resmedilen İstanbul 'gelenek'in hiyerarşik yapısıyla birlikte toplumun siyasal yapılanmasını da yansıtır. Devletin ve toplumun en tepesinde bulunan padişahın inşa ettirdiği camiyi, daha alt konumda biri tarafından yaptırılacak bir mabedin gölgede bırakmasına o dönemin siyasi terbiyesi izin vermezdi. Bu, camide somutlaşan siyasi (hatta dini) hiyerarşinin tüm estetik gücüyle şehre yansımış halidir.

İstanbul, tarihindeki en büyük eser kıyımını Cumhuriyet döneminde yaşamış bir şehirdir. Özellikle suriçinde yerle bir edilen beşyüz yıllık birikimin (daha öncekiler de nasibini alarak) bir başka örneğini bulmak kolay değil. Pekçok şey gibi bugünkü şehirlerimizin hiçbir değer yargısını devralmadıklarını söyleyebiliriz. Tıpkı hiçbir oran ve estetik ölçü tanımayan, minarelerinin yüksekliği ile yarışan gecekondu bölgeleri, yeni türeme şehirle-

rimiz gibi. Veya açılan her cadde ismi için birkaç resmi şablondan gayrısını göremeyen Ankara taklitleri gibi. Weber'in iddiası bugün kurduğumuz şehirler için daha anlamlı görünüyor.

Şehirlerin geliştirdiği siyasal göstergeler yalnızca bize özgü değil. Şehir kurabilmiş bütün toplumlarda bu tür yansımalar kendini gösterir. Fakat, bizden farklı olarak herşey tepetaklak edilerek, gelişim sürecini zorlayarak yeni şehirler kurulmaz. Söz gelimi, bugün İngiltere'de katedrali olmayan yerleşim merkezinin nufusu ne olursa olsun il olmayacağı gibi. Aydınlanma ve sanayi devrimine öncülük etmiş bir toplumun siyasi bilinci dini inancı ile birleşerek şehirlerinin ruhunu oluşturup okunmak üzere önümüze açılıyor.

İçinde yaşadığımız bir şehri nasıl farkettiğimizi ya da hergün arşınladığımız cadde ve sokaklarını nasıl anlamlandırdığımızı belirleyen değişik faktörler vardır. Bu, yaşadığımız ya da anlamlandırmaya çalıştığımız şehrin taşıdığı özelliklere bağlı olduğu kadar, önüne açılan haritayı izlemeye çalışan birey(ler)in görme yetenekleri ve birikimleri ile de yakından alakalı. Söz konusu İstanbul olunca iki tür insanın varlığından bahsedebiliriz. İlki, İstanbul'da yaşayanlar, diğeri ise İstanbul'da ikamet edenler ... İlk sınıflamadaki 'yaşayan'larla İstanbul'u yaşayanlar arasındaki inceliğe dikkat etmek gerekir. Ünlü Fransız göstergebilim kuramcısı Roland Barthes; 'bir şehir göstergebilimi yapmaya girişen kimsenin, aynı zamanda göstergebilimci, cografyacı, tarihçi, şehirci, mimar ve belki de psikanalist' olması gerektiğini savunuyor. Gerçekten bir şehrin anlamlandırılması ya da o şehir hakkında, çağımızda pek rağbet gören bilimsel çıkarsamalarda bulunabilmek için belli bir düşünsel temele ihtiyaç duyulduğu aşikârdır. Ancak, her geçen gün yeni yeni disiplinlerin geliştiği günümüzde, bir olgunun anlaşılması için 'disiplinlerarası' yeni bir disiplinin inşası ihtiyacı başgöstermiştir hemencecik..

Tüm bunlardan öteye benim için, soluk alıp veren canlı bir organizma olarak algıladığım varlık olan şehrin anlaşılması belli bir duyarlılığı, hassasiyeti, hatta bilinci gerekli kılmaktadır. Akademik ilgiyi aşan bir duyarlılıktır söz konusu olan. İstanbul'da yaşamakla ikamet etmek arasındaki farkı belirleyen ince ayrım burada kendini gösteriyor. Şehri bir yazıya, okunması ve kelimeleri, içinde dolaşanlarının yer değiştirmesine göre tekrar tekrar biçimlenen bir yazılı metne benzeten Victor Hugo'nun (gönderme Barthes'e ait) yaklaşımı sanatçı duyarlılığından başka nedir ki? Cumhuriyet döneminden sonra tarihinin ve belki de tarihin en büyük 'tarih' yıkımına şahit olan İstanbul'un yıkılan eserleri, evleri, mahallelerinden sonra 'okunacak ne kaldı' sorusunu sormadan edemiyor insan. Bu yönü ile İstanbul artık yazıları silinmiş bir kitaba benziyor. İstanbul'u okumakta güçlük çekiyoruz artık. Ayakta kalabilenler, tepelerden onun silüetini biçimlendiren tarihi camiler veya canlı bir organizma gibi, yükselen binalar arasında hiçliğe terkedilmiş bir tekke, bir kütüphane binası... Emperial anlamda tarihin en büyük başkentinden ayakta kalabilen bu binalar beslendiği, hayat bulduğu organik kaynaklarından koparılmış görünümündeler. Bu anıtların (aslında anıt değildi bunlar) dramı yalnız bir ulu ağaç gibi tek başlarına kalmalarından ibaret değil.

Şehircilik açısından en vazgeçilmez yerlerde konumlanan bu abideler modern yapıların üzerine abandığı saygısızlığa maruz kalmış durumdalar adeta. Köprüler, alt ve üst geçitler hatta gecekondu yaya geçitlerinin bile tahakkümüne kurban edilmekteler. Ya Boğaz ve Haliç Köprüsü'nün ya da Aksaray, Unkapanı gibi geçit ve alt yolların, bağlantıların gölgesine itilerek, hiçlenmekteler...

Sayfaları tarumar edilmiş metinlere benzedi İstanbul. İstanbul, fizik planda yazıları silinen bir kitap. Metinlerini okuyamadığımız elimizdeki kitabın sadece sayfa numaraları var.

YAPAY ŞEHİRLER

Her gün yeni bir yerde olmak, her gün yeni bir yerde uyanmak adeta yeniden doğmak anlamına gelir mi? Bu kadar iddialı olmasa da yeni yerler görmek, vardığınız yerin insan manzarasına bakmak en azından sizde bir heyecan uyandırır.

İlk defa bulunduğum Nijerya'nın başkenti Abuja, iklim, kültür, coğrafya, tarih bakımından haritanın en heyecan uyandırması gereken bir yerinde durmasına karşın, görülmemiş olmakla farklı olmanın başka şeyler olduğunu yeniden hatırlattı bende.

Hafif tropikal iklimi hatırlatan havası, yeşile bürünmüş çevresi ile uçaktan iner inmez sizi saran Kara Afrika'nın çekiciliği karşısında kendinizi frenlemeye çalışıyorsunuz adeta.

Abuja yapay bir şehir. Yeşilliğin içinde yapma bitkiler gibi duruyor. Bu haliyle bana Pakistan'ın başkenti İslamabad şehrini hatırlattı. Yerleşimin serbest olmadığı, yabancı diplomat ve devleti yöneten bürokratların ikametine ayrılmış bir kent. Bir de umut avcısı yabancılar için kondurulmuş devasa ölçekte Hilton ve Sheraton'u ekleyince manzara tamamlanıyor.

Şehre yaklaştığınızda ilk gördüğünüz şey, dört minareli, altın yaldızlı dev kubbesi ile cami. Çok geniş kubbesi ile sütunsuz tutulan bu çapta bir başka cami var mı bilmiyorum. Herşey beton ve demire bağımlı. Camiin karşısına bir de kilise inşaatı göze çarpıyor. Devlet Hıristiyanları da ihmal etmemiş. Ama her ikisi de yerleşimden uzak mekânda, adeta ibadet işlevinden çok sembolik yanları öne çıkarılmış izlenimi veriyor. İslamabad'daki Faysal Camii de buna yakın durumda idi. Ama onun etrafı modern bir külliye şeklinde İslâm Üniversitesi tarafından doldurulmuş, anlamlı bir işlev de yüklenmişti.

Şehir modern batı şehir tarzının çok kötü bir kopyesini oluşturuyor. Sadece caddelerde gördüğünüz insanların rengi siyah. Kurulan "shoping center" tarzı pazar yerlerinde Afrika'ya özgü olanı bulmakta güçlük çekiyoruz. Yine de Nijeryalılar gerek eko-

nomik şartlar, gerekse birer Yoruba, birer Fulani veya Hausa olmanın kaçınılmaz özelliklerini göstererek yapay standartları başka türlü kendilerine dönüştürmüşler. Her sokak başına kurulmuş bir dikiş makinasında dikilen elbise, buraya özgü meyvelerin satıldığı geçici tezgâhlar...

Bizi gezdiren taksi şoförünün dinlediği müzik Sûdan müziği idi. Sûdan etkisi, özellikle kara Afrika'nın İslâmlaşmasında hayli önemli. Doğu Afrika'dan Batı'ya kadar uzanan o geniş "Büyük Sahra" kuşağına da Sûdan deniyordu. Tüccar Müslümanlar Sahra'yı aşarak buralara, Fulaniler'e Yorubalar'a, Hausalar'a İslâm'ı tanıtmışlar. Libya'nın Akdeniz kıyısındaki Trablus şehrinde bulunan Türk Çarşısı'ndan sonra burayı görmek gerekiyor.

ENTELLEKTÜEL CİNAYETİN ALTINDAKİ İMZA

Bazı isimler, Kelimeler vardır, karşılık geldiği anlamlarını aşarlar. Hatta içerdikleri doğrudan anlamlarından çok çağrışımları öne çıkar. Mesela, 'ada' kelimesi, hiç deniz görmemiş biri için bile çok şey ifade edebilir. Yalnızlığı, sessizliği, bazan çaresizliği, hatta kuşatılmışlığı çağrıştırır. Huxley'in *Ada* romanı buna gösterilebilecek en başarılı örneklerden biri sayılabilir.

'Köprü'yü de çağrışımlarından soyutlayarak kavramamız mümkün mü? Köprüler vardır tarihle, geçmişle, ayrı olduğumuz ama yine bir olduklarımızla, kopamayacağımız, kopmamamız gerekenlerle bizi bağlayan... Köprüler, somut bir nesne olmaktan çok, başka şeyler ifade ederler çoğu kez. Örneğin Ivo Andriç'in *Drina Köprüsü* isimli romanı, etrafında gelişen olayların anlatıldığı herhangi bir köprünün romanı olmaktan çok bir toplumun, bir coğrafyanın, bir tarihin romanıdır. Tesadüfen Saraybosna Sırplar tarafından kuşatılmadan birkaç ay önce okuduğum, *Derviş ve Ölüm*'ün yazarı Mehmet Selimoviç'in Kale isimli romanın-

daki 'kale' çağrışımının, Boşnak kültüründeki karşılığını romanı okurken değil, Sarayova kuşatıldıktan sonra daha iyi kavradım.

Tarihi Mostar Köprüsü'nün resmini görüp de beşyüz yıllık bir Osmanlı macerasını hatırlamamanız mümkün mü? Bizi, belki en az bir Süleymaniye kadar biz yapan, bize bağlayan bir köprü. 1993 Yılında Mostar Köprüsü Hırvatlar tarafından bombalanarak yıkıldığında bu köprüye, beşyüz yıllık maceramıza daha çok bağlanmıştık. Mostar Köprüsü ayakta iken farketmediklerimizi farkettik, tek kare fotoğraf adeta bir tarih bilincine dönüşüverdi. Mostar Köprüsü, yaşadığımız anla unuttuğumuz tarihi birbirine bağlayan, bilince dönüştüren bir göstergeye bürünüvermişti adeta. Ayakta iken yapamadığını yıkılışında başarmıştı.

Aslında bilince dönüşen köprü ve köprünün yıkılışından çok, o köprüye sahiplenerek, bilincine henüz ulaşılan mirasın yeniden diriltildiği bir umut haline getirilmesi idi.

Ve bir bayram günü televizyon haberinde gördüğüm bir kare fotoğrafla bu köprü, tarihle varolan tüm bağlara ait tüm 'köprüleri atarak' tarihin zoraki reddi olarak karşımıza çıkarıldı. Türkiye'nin sahip çıkaramadığı Mostar Köprülerinden birine Avrupa el atmış, tarihi kendine göre yeniden yazmıştı. Artık o Osmanlı köprüsü yoktu. Artık, Begoviç'in Henri Levy'ye dediği gibi, dört yıl süren 'entellektüel katliamın' altındaki imza gibi, bu yeni köprünün dizaynında ve inşasında da Avrupa imzası vardı. Avrupa, Mostar köprüsüne imza atan medeniyeti hatırlamaya cesaret edememişti bunca katliamdan sonra.

* * *

Son onbeş yıldır hayatını Amerika'da sürdüren İranlı ünlü düşünür Seyyid Hüseyin Nasr, 1992 yılının Aralık ayında bir dizi konferans vermek üzere İstanbul'a gelmişti. Bir akşam birlikte televizyon izlerken yayınlanan Bosna ile ilgili tek kare görüntü karşısında nasıl dehşet içinde kaldığını çok iyi hatırlıyorum. Us-

tadı dehşet içinde bırakan sahne ise baştan sona savaşı özetleyen görüntü: bir Sırp topunun bir minare şerefesinde patladığı an... O günlerde, sanıyorum bir yardım kampanyası nedeni ile rutin olarak gösterilen bu sahnenin Amerika'da yaşayan biri olarak üstad için olağan bir görüntü olacağını zannediyordum. 'Bu sahneler eğer Amerika'da gösterilse, yer yerinden oynar' dediğinde hayretim bir kat daha arttı.

Son günlerde gazetede Reuters'den gelen Bosna ile ilgili fotoğrafları dikkatle izliyorum. Basında yayınlanan ve yayınlanmayanları bir araya getirdiğimde Prof. Nasr'ın tepkisinin ne anlama geldiği kafamda daha iyi oturuyor. *Newsweek*, *Time*, *The Economist* gibi Amerika ve İngiltere'de yayınlanan dergilerdeki fotoğraflar da çok bilinçli bir seçimi yansıtıyor.

Gerek ajanslardan gelen, gerekse dünya genelinde en çok okunan dergilerdeki Bosna fotoğraflarının ilk bakışta dikkati çeken özelliği çok dar mekânları yansıtıyor oluşu. Kitlesel kıyımların, sürgünlerin yaşandığı bir savaştan gelen resimler birkaç kişilik bireysel görüntülerden öteye gitmiyor. Yuvasından olmuş, kucağında bir çocuğu ile bir Müslüman kadın. Veya bir ihtiyarın hüzünlü bakışları. Hemen her gün, dünyanın her yerinde karşılaşabileceğimiz hüzün manzaraları. New York caddelerinde sabahlayan 'homeless people' ya da Londra metrosunda, pubda yudumlayacağı bira için para isteyen bir 'unemployed' fotoğrafı. Yani, Batı'da yaşayan biri için bildik bir hüzün resmi.

Alman dergilerinde yayınlanan fotoğrafların diğerlerinden farklı olduğu ilk bakışta farkedilebiliyor. Olayı daha olduğu gibi, yani 'fecaat' boyutunu veren resimler yayınlıyor. Almanlar'ın Balkan politikası ile yapılan yayınları ilişkilendirdiğimizde bu fotoğrafların da ne anlama geldiği daha iyi anlaşılır. Tıpkı İngiliz ve Amerikan dergilerinin yaptığı yayınların bu devletlerin politikaları ile örtüşmesi gibi. Basın hürriyeti ile ulusal politikanın kesiştiği yer.

Bu seçimin, medya teorileri ile ilgili bir yanı olduğu şüphesiz. Ancak salt fotoğraf felsefesi açısından bakıldığında; fotoğrafta görüntülenen 'şey'lerin, gerçekte kameranın arkasındaki gözü yansıttığı önermesinin somutlaşmış biçimiyle karşı karşıyayız.

BOSNA'NIN ŞARKISI

Bosna hayata bağlı insanların ülkesi. Boşnaklar, yaşama sevincini hayat tarzı haline getiren bir toplum. Umutla yaşamayı varoluşlarını anlamlı kılacak ilkeye dönüştürebilmenin destansı örneğini son altı yıllık mücadelelerinde gösterdiler. Boşnak atasözü hayat felsefelerini açıklıyor adeta: "Umut, ölen en son şeydir..."

Bosna'da şu an tanımlaması zor bir barış dönemi yaşanıyor. Barıştan çok dondurulmuş bir zaman yaşanıyor. Dondurulmuş zamana karşı da direniyor Bosnalı. Geçmişte ölümlere, şimdilerde ise kendilerine sunulan dondurulmuş sürece gülüp geçercesine hayatın akışına kulaç atıyor.

Hayat ve ölümün, düzen ve kargaşanın, korku ve umudun anlamsızlaşma sınırına geldiği bir geçmodern vandalizmi ile alay ederken hiç de postmodern durmuyor Bosna!

Başçarşıya'da erkek arkadaşı ile dolaşan genç kızın "Aliya!"sı ile, direnişin efsane ismi Çelo'nun bir katını müzeye dönüştürdüğü çayhanesinde resmi asılı Aliya aynı. Igman yakınlarında,eski Sırp mevzilerinin yanıbaşındaki evinde ziyaret ettiğimiz Boşnak kadınının, mahallesinin yıkık minareli camisine bakarak muştularcasına söylediği "Aliya bugün Erbakan'la görüştü, elhamdülillah..." ifadesindeki Aliyada aynı.

Adeta ev ev değil, oda oda savunulan ölü bir kent görünümüne bürünmüş MOSTAR'da, yıkık köprü başında verilecek konseri dinlemek için toplanmaya başlayan kızlı-erkekli genç-

ler... Ya da Tuzla'da onlarca insanın bir anda katledildiği bombanın düştüğü yerdeki, "Fatiha oku, düşün ve unutma!" yazılı kitabeye rağmen ölümü, savaşı, acıları umursamayan gençler, çoğu ziyaretçileri hayal kırıklığına uğratsa da Bosna kendi tarzına devam ediyor. Bosna, kendi şarkısını söyledi hep... Ve aynı şarkıyı söylemeye devam edecek.

Namazını kıldığı camiden çıkıp akıp giden kalabalığa karışmadan önce başörtüsünü çantasına yerleştiren bakımlı hanımın söylediğidir Bosna'nın "şarkısı." Bu şarkı, bir otel "restoranı"nda, Cemaleddin Latiç'in Aliya için yazdığı şiirin sözleri dudaklarından dökülen Bayan Solistin'kiyle ortak temaya sahip.

Bosna, hayat ve ölüm, umut ve korku arasında bir şarkı demektir aslında. Modern olana aykırı olduğu kadar, geleneği kendi alışkanlıkları sayanlarla da uzlaşmaz bir şarkı.

Boşnna Nehri hep kendi şarkısını söyler.

BOSNA'YI DOĞRU OKUMALI

Bir hafta kadar süren Bosna gezisinden sonra, bu toprakların insanlarına karşı beslenen duygularda abartı olmadığı yönünde kanaatim biraz daha pekişmiş olarak dönüyorum. Dört yıl süren bir insanlık dramından sonra arta kalan hayatı, insanları ve sorunları doğru okuyabilmek için önümüze serilen fotoğrafın parçalarını birleştirmek gerekiyor. Zira bu fotoğrafın birbirinden farklı, hatta çelişik duran karelerini anlamadan yapılacak yorumların yanıltıcılığı kaçınılmaz olduğu gibi, bizzat yorumcuyu da hayal kırıklığına uğratabilir.

Bir yanda yıkılan minareler, katliamlarla zulme uğramış bir halk, diğer tarafta alkol tüketiminden kadın-erkek ilişkilerine kadar uzanan hayat tarzının, bunca acılara muhatap olmalarının nedeni sayılabilecek değer yargıları ile çelişik olmasının izahını

yapamazsanız Bosna'yı bir kalemde silebilirsiniz. Belki şu dönemde, "Bosna'ya nasıl bakmalı?" başlıklı bir tartışmanın yapılması daha soğukkanlı değerlendirme yapmamızı mümkün kılabilir:

- Bu insanlar, yaşayış tarzları ne olursa olsun, isimleri Amina, Fatma, Ahmet olduğu için, yani kimliklerini Müslüman olarak ortaya koydukları ve buna sahip çıktıkları için bunca acıya muhatap oldular.Taşıdıkları kimliğin bedelini ödemeye razı oldular.
- Bir parçası oldukları İslâm ümmetinden fiziki olarak yüzyılı aşkın bir süredir kopmuş olmanın sonucu oluşan bir hayat tarzının empoze edildiği de unutulmamalı.
- Uzun süreli, yoğun biçimde İslâmî değerlerden uzaklaştırma gayretlerine, bu uğurda defalarca uğranılan soykırım, tutuklama ve kitlesel baskılara rağmen, bu toplumda İslâmî kimliğin ne kadar derin ve sürekli olduğunu görüyoruz.
- Savaş, Boşnaklar için toplumsal anlamda manevi bir şok olmuş, unutulmaya yüz tutan bazı değerler bilinç düzeyine çıkmıştır.
- Bosnalı Müslümanlar medeniyet görmüş, estetik bir duyarlılıkla tanışmış bir toplumdur. Bunun örneklerini savaş sırasında ve sonrasında sergiledikleri davranış ve hayat tarzları ile ortaya koymuşlardır.
- Savaş sonrası dönemden çok, sorunların dondurulduğu, anlaşmazlıkların neticeye bağlanmadığı bir geçiş dönemi yaşanmaktadır şu an.
- Savaşın faturası olan yıkımlar, ekonomik çöküntü, hâlâ açlık sınırında yaşayan göçmenler ve işsizler ordusuyla boğuşmak zorunda olan Bosna hükümetine İslâm dünyasının desteği (yardım değil) sağlanmalı.
- Siyasi bir varlık olarak ayakları üzerinde durabilmesi, kâğıt üzerinde varolan sınırlarda teorik hakimiyetin realize edilmesi için uluslararası platformda Bosna yanında ağırlık koymalı.

- Atıl durumda olan sanayi tesislerinin batılı büyük şirketlerin eline geçmesi, ancak büyük ölçekli destek ve yatırımlarla mümkündür.
- Toplumsal dönüşümün tamamlanması için gerek entellektüel gerekse kültürel düzeyde yakın ilginin ihmal edilmemesi gerekir.

Sonuçta, Bosna İslâm dünyasının verdiği ciddi bir medeniyet sınavıdır.

NEW YORK'UN GÜLÜMSEYEN İNSANLARI

Daha önce hiç görmediğiniz bir ülkeye gittiğinizde dikkatinizi çeken ilk şey ne olur? Bu sorunun cevabı biraz da o yere nasıl ulaştığınızla alakalı. Söz gelimi uzun bir kara yolculuğundan sonra vardığınız yere ilişkin ilginizi çeken ayrıntılarla, diyelim, deniz yolu ya da uçakla birdenbire yüzyüze geldiğiniz yeni bir coğrafyaya tepkileriniz farklı olacaktır.

Her ne yolla ulaşılmış olursa olsun gözlemciyi ele veren ilk izlenimlerdir. Yani, gözlemcinin anlattığı şey, bir bakıma gözlemcinin kendisidir. Çünkü, gerçekte var olanları değil, gördüklerimizi aktarıyoruzdur. Bu noktada görebildiklerimizin sınırını belirleyenin ne olduğu, insanların aynı 'resim' karşısında gerçekten çok farklı şeyler görüp görmedikleri sorusu ile karşı karşıyayız.

İnsanoğlu gezdiği, daha doğrusu yer değiştirdiği sürece kendi dışındakine aktaracağı 'fotoğraf'ları yanında taşımıştır. Aslında, geçtiği mekânlara ilişkin yanında taşıdığı bu fotoğraflarda bir parça da kendini taşıdı insanoğlu. Özlemlerini, yoksunlukları, tutkuları, kozmik olana, hatta öteye ilişkin yanlarını yansıtan fotoğraflar. Bu nesnelliği, modern zamanların icadı kamera bile bozamadı gerçekte. Çünkü herkes, birebir kendi fotoğrafını çe-

ker deklanşöre basarken. Çekilen bir kare fotoğraf, kemerayı değil, kameranın arkasındaki gözü yansıtır.

Eski seyahat kitaplarımıza gözatıldığında mutlaka 'bu diyarın insanları..' diye başlayan bahislerin yer aldığını ve geniş yer tuttuğunu farketmemek mümkün değil. Bu bahislerin yoğun oluşu tesadüfi bir ilgiden çok, dünya tasavvurumuzdaki insanın konumu ile yakından ilgili.

Örneğin ben, İran'ın Belucistan eyaletindeki Zehadan şehrine uçaktan inip zaten küçücük olan şehirde bir tur atınca, gezdiğim yerler içinde en çok etkilendiğim görüntülerle karşılaştım. Fakir ve tenha ama sefil olmayan bu şehirde beni adeta çarparcasına etkileyen şey; duvar diplerinde gölgelenen ihtiyarların sakallı çehreleri ve sarıklı başları arasından bir çift gözün dünyaya yorgun yorgun bakışları idi. Dikkatli bakınca, yorgun bakışların hemen arkasında ne denli derinlik yattığını sezebiliyordum. Bu derinliğe Müslüman coğrafyalarda çok rastlayacaktım.

George Orwell'in '*Up and down..*' isimli romanında deniz yolu ile İngiltere'ye geçen bir Romen göçmenin ilk dikkatini çeken şeyin, İngiliz mimarisinin dökünlülüğü oluşundan nasıl utandığını kahramanın dilinden anlatır. Hatta, gördüğü binanın, Fransızlar'dan kalma olduğunu uydurarak, bir yabancının yanında küçük düşmemeye çalışır.

Ünlü Fransız düşünürü Jean Baudrillard, bu sıralar Türkçe'ye de çevrilmekte olduğunu duyduğum '*America*' adlı kitabında New York'a ilişkin düşüncelerini yazarken bu şehrin insanlarını 'gülümseyen insanlar' olarak tanımlar. New York deyince gökdelenleri hatırlamaya alıştırılmış bir toplumda yaşayan fert olarak Baudrillard'nın New York'tan gülümseyen insan fotoğrafları sunması önemli. Bunca reklam çılgınlığına, yoğunluğa karşın diyor Baudrillard, üzerlerine abanan bu yoğunluk arttıkça daha çok gülümsüyor New Yorklular. Ve devam ederek, ama bu gülümseme başkalarına yönelik değil, kendi

kendilerine karşı bir gülümseme, diyor. Bu şehirde yaşayan insanlar, birbirleri ile elektrik şebekesinden başka bir ilişkisi olmayan bir yığın... Bu şehirde yaşamak için, kalabalık oluşturmak duygusunu tatmaktan öteye insani bir neden bulamıyor düşünür.

Gökdelenlerden bahsetmiyor düşünür ama gökdelen gibi betonlaşmış insan ilişkilerinin resmini sunuyor. Batı uygarlığını bir yanılsama olarak gören yazarın taş ve topraktan bahsedercesine insan manzarası sunmasına, ikisini bir özne üzerinde anlatıyor olmasına imkân veren başka bir uygarlık olmuş mudur tarihte?

KIRIM BİZE NE KADAR UZAK?

Artık bir Kırım uzmanı olarak da bilinen bir dostumun Kırım'dan çektiği görüntüleri izliyorum. Zaman zaman içimi bir hüzün kaplarken, bazen kendimden bir şeyler buluyorum. Sanki Anadolu'nun hiç de uzak olmayan bir kasabasından insan manzaraları seyrettiğim duygusuna kapılıyorum.

İşte seksenlik bir nine hayat hikâyesini anlatıyor:

1944'te toplu sürgüne gönderildiklerinde kırk yaşlarında olan bu Müslüman Tatar anası, bir tehcir uygulamasından çok soykırıma dönüşen sürgün sırasında çocuklarını bile kaybeder. Kırk yıllık bir acı ve çile yumağını sabırla ördükten sonra çocuklarını, torunlarını bulmayı başarır. Hepsinden daha önemlisi sürgün edildiği anayurduna, Kırım'a geri döner.

Anlatılan hikaye ne kadar dramatik olsa da az çok duymaya hazır olduğumuz bir insanlık trajedisidir. Beni daha da sarsacak olan tarafı ise adeta içinde bulunduğumuz kültürel trajediyi ortaya koyan bir ayrıntıda yatıyordu. Kırk yıllık ayrılığın yenemediği, bir çınar gibi hayata direnmeyi bilmiş bu Tatar anası, sohbet sırasında eski Kırım türküleri okuyor.

"Ağustos'ta suya girsem balta kesmez buz olur"

veya,

"Ey gaziler yine yol göründü garip serime..."

gibi Anadolu kokan türküler.

Osmanlı kültür coğrafyasının bunca uzağında olduğunu ve Çarlık Rusyası'nın işgalinden beri tümden ayrı düştüğümüzü varsaydığımız bir kültürün, adeta elinizi uzatsanız değecek kadar yakınlarda soluk alıp verdiğini tahmin etmediğimi itiraf etmeliyim. Ta ki, geçmiş zamanların hatırası bir çınar gibi hâlâ ayakta duran ninenin ağlayarak okuduğu Kırım türkülerini işitinceye kadar...

Sovyet döneminde kültürel asimilasyon politikaları gereği tüm yer isimleri değiştirilen Kırım'ın, değiştirilmeden korunan tek şehir ismi Bahçesaray'dır. Çünkü Puşkin'in eserlerinde Bahçesaray ismi aslına uygun şekilde kullanılmıştır. Rus edebiyatının büyük ustalarından olan Puşkin'e saygının bir ürünü olarak Bahçesaray stalinist uygulamalardan kurtulmayı başarmış.

Bahçesaray bize Puşkin'den daha mı uzak? Veya stalinist kültür politikaları bizimkilerden daha mı insaflı ki, aynı türküleri söylediğimiz bir kültür coğrafyasına bu kadar uzaktan bakıyoruz.

Kırım, Sovyetler'in çökmesinden sonra Ukrayna'da kaldı. Yurtlarından sürülen Kırım Tatarları'ndan hayatta kalmayı başaranlardan büyük kısmı zor şartlara rağmen Kırım'a geri döndüler. Kırım, sahip olduğu konum ve özellikle de Rus donanmasının sığındığı Sivastopol Limanı'nın burada olması nedeni ile Rus ve Ukrayna rekabetinin yoğunlaştığı bölgedir.

Ukrayna Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'ye gelmesi hem Kırım Müslümanlarının konumu hem de Türkiye'nin doğu Avrupa ve Kafkasya'daki etkinliği açısından değerlendirilmesi gereken bir fırsattır. Bu tür bir işbirliğine Ukrayna'nın sıcak baktığı bilindiğine göre geriye, ortak kültür ve terimin birleştiği noktada ortaya çıkacak jeokültürün jeostratejiye dönüştürülmesi kalıyor.

NİL'DEKİ ZENCİ TÜRK

Ankara'dan Kahire'ye ulaşabilmek için kuş uçuşu bir saat kırk dakika yol katetmeniz gerekiyor uçakla. Buna kırk dakikalık İstanbul-Ankara arasını eklerseniz, benim için Kahire yaklaşık 2,5 saatlik bir uçak yolculuğu demektir.

Kahire'den Libya'ya geçebilmeniz için Akdeniz üzerinde geniş bir yay çizip Tunus'un Cerbe Adası'na inmeniz gerekiyor. Bu uçak yolculuğu da üç saat kırk dakika tutuyor. Yani uçakla 5-6 saatlik bir uçuş.

Uçak Akdeniz'de geniş bir yay çizerken, üstünden uçtuğumuz Girit Adası'na bakıp içimden şunu geçirmeden edemedim: Saatlerce uçmamıza rağmen hâlâ Osmanlı haritasının dışına çıkamadık.

Aslında, beni böyle düşünmeye iten Nil Nehri üzerinde karşılaştığım garip bir tesadüften başka birşey değil. Serin Nil akşamlarını teneffüs etmek için Nil boyu yürürken bir an kıyıda bekleyen nehir turu yapan motorlara gözüm takıldı. Nil'de bir tur neden olmasındı? Son anda hareket eden bir motara atlıyoruz. Bindikten sonra bu motorun, aslen Sudanlı bir ailenin düğün için kiraladığı ortaya çıkıyor. Ve bu ilginç sürpriz karşısında kendimizi Nil'in akıntılarına bırakıyoruz. Yabancı olduğumuzu anlayan ev sahibi biz iki kişiyi özellikle motora almış.

Afrika esintileri ile Arap geleneğinin içiçe girdiği bir düğünü izleme şansını yakalamış olduk böylece. İsmini bile şu an hatırlayamadığım Sudanlı bir kabileye mensup ailenin gelini Mısırlı, Arapça konuşmalarına karşın ana dilleri yerel bir dil. Bunu okudukları ilahinin ne dilde olduğunu sorduğumda öğreniyorum.

Gelenekleri hakkında bilgi veren Sudan asıllı zenci liseli kız, soylarının Türk olduğunu söylüyor. Yarı tebessümle "nereden" geldiğini sorduğumda, M.Ali Paşa Türk olduğu için oralara kadar Türklük bulaştığını söylüyor.

Bosna Devlet Başkanı Aliya İzzetbegoviç'in annesi Üsküdar'dan. Kızkardeşi Bursa'da mukim.

Mısır Başbakanı Ganzayi, soyunda Türk kanı olmakla övündü resmî görüşmelerde.

Mısır Enerji Bakanı'nın annesi Hendekli.

Bu liste uzatılabilir.

Ama fazla uzatmadan yeniden keşfetmemiz gereken şey, tarihî sınırlar içinde kalan alanın bugün kültürel coğrafya olarak hayatiyeni sürdürüyor olmasıdır.

Kimin soyunda ne kadar Türklük olduğu, etnik anlamda beni fazla ilgilendirmiyor ancak, tarih, kültür ve ideal birliğinin önümüze ne denli zengin alan açtığı görülecektir değerlendirilebildiği takdirde.

İSTANBUL'U SAVUNAN TRABLUS

Trablus caddeleri yeşil bayraklarla süslü. Her taraftan devrim şarkıları yükseliyor. Her köşe başında asker veya polis devrimi koruyor! Yeşil Meydan'ın her üç köşesinde ayrı ayrı tören için hazırlanmış tribünler hâlâ flama ve afişlerle süslü. Bunlardan üçüncüsü tören sabahı aniden inşa edildi; güvenlik gerekçesiyle tören son anda burada gerçekleşiyor.

Hepsini geride bırakıp eski şehre doğru yürüyorum yoğun güneş altında. Şehir ikiye bölünmüş, iki ayrı dünya gibi. İlki, surların kuşattığı Osmanlı Trablus. Biri, köklü ve yerli olanı, diğeri sömürgeci ihtişamını hatırlatıyor.

Türk çarşısının içinden geçiyorum. Beyazın hakim olduğu kapalı çarşı, Magrip esintileri taşıyor. Bakırcıları, kuyumcuları, ipek dokumacılarıyla tam bir geçmiş zaman çarşısı. Bir an çarşının tahminimden daha büyük oluşu dikkatimi çekiyor. Birbirine açılan cadde ve sokaklar... Şu anki nüfusuna göre bile büyük sayılabilecek bir çarşı hangi zenginliğin işaretiydi.

Batılı seyyahların dar ve karışık bulduğu eski şehrin evlerindeki ihtişamı farkettim. Adeta tarih kendini hissettiriyor, insanların hareketlerine sinmiş gibi. Kişiliksiz meydanlardaki gençler şımarık uçarılığının aksine, vakur bir meydan okumayı görebiliyorsunuz hâlâ şehrin kan dolaşımını sağlayan bu çarşılarda.

Çarşı ile evlerin birbirine temas ettiği noktada denize bakan tarafta Turgut Reis'in türbesinin bulunduğu camiye dalıyorum. Namazı kılıp, sandukanın olduğu türbede Fatiha okuyorum. O an işte Trablus çarşısının neden bu kadar geniş ve canlı olduğunu çözüyorum.

Akdeniz'in sularını yara yara buralarda denizcilik yapan Turgut Reis'in gemileri aslında, Sahra'nın içlerine kadar inen bir ticarete hayat veren damarlara kan pompalıyordu. Sadece Osmanlı'nın deniz stratejisini belirlemiyor buna paralel olarak, bununla birlikte Afrika içlerine uzanan kervan trafiğinin yürümesini sağlıyordu. Afrika'ya açılan bir kapı olan bu şehir, denizle gelen her tür metanın dağıtıldığı bir çarşı idi.

Turgut Reis denizde savaşarak İslâm'ın Afrika içlerine savaşsız yayılmasını sağlıyordu. Ne garip tesadüf ki, BM ambargosunu delemeyecek olan uçağımız bir zamanların denizci yuvası olan Tunus'un Cerbe Adası'na inecekti.

Bir ay önce, Mostar Müftüsü, Bosna'da İstanbul'u savunuyoruz, diyordu. Turgut Reis de kabrinden 'İstanbul buralardan savunulur', der gibiydi.

NEFT KOKAN BAKÜ

Bakü... Havasından suyuna kadar her şeye neft kokusunun sindiği başkent. Özellikle bulunduğum şu birkaç gün içinde zor bulabildiğim içme suyunu içerken bende uyandırdığı çağrışım, neft tokusu. Yani petrol. Deniz seviyesinden 25 metre aşağıda, Hazar

Denizi kıyısında kurulmuş bu liman şehrinde Azerbaycan'ın toplam nüfusunun üçte biri yaşıyor.

1813 Yılında başlayan Rus işgali ile birlikte geçen uzun sürede şehrin genel görünümüne Ruslar kendi rengini vermişler. Rusların kendi rengini verdikleri sadece şehrin genel görünümü değil şüphesiz. Yüzelli yıla varan bir işgalin faturası hayatın tüm alanlarında, insanların davranış biçimlerinde görülüyor.

Eski Bakü ise, genişleyen modern Bakü'nün ortasında sıkışmış durumda. Ayakta kalabilmeyi başarmış birkaç cami, tarihi eser İslâm kimliğini hatırlatabilen unsurlar... Geride kalan büyük ve Sovyet tarzı kaba modernizm görüntüsü.

İnsanlar, yorgun ve gevşek görünüyor. Adeta, "Her şeyimiz alındı, elimizde kalanlarsa bu cesetlerimiz" dercesine.

Bağımsızlığın ilk adımlarının atıldığı Azatlık Meydanı milyonların özgürlük gösterilerine sahne oldu. Bir gecede Rus tankları altında ezilen 300 kişinin mezarı şehrin en hakim noktasında bulunuyor. Türk Cumhuriyetleri içinde bağımsızlığın bedelini ödemeyi göze alabilenler sadece bu 300 şehid. Daha sonra Ermeni katliamında can verenlerle birlikte defnedildikleri şehidlik, bugün Azerî kimliğini hatırlatan en önemli simgelerden biri.

Sovyet işgalinin sembolü Kirkov heykelinin yerle bir edildiği hakim tepede şehitlik yer alıyor. Bir de yeni inşa edilen cami.

Dünya petrol sanayiinin temelinin atıldığı bu topraklar, kendi petrolünü işletme hakkını bağımsızlıkla birlikte aldı. Kuveyt'in 30 yıl içinde elde ettiği hakkı, 1874 yılından beri Azerbaycan'ın henüz elde etmiş olması, Azeriler üzerindeki sömürgeciliğin boyutları hakkında yeterince fikir veriyor.

Bağımsızlık sonrası iç ve dış müdahalelerle başı iyice sıkışan Azerbaycan, birkaç yıldır nisbeten durulmuş gözüküyor. Bunda en büyük pay, ülkede tüm ipleri elinde tutan Haydar Aliyev'e ait.

Sovyet döneminde, ilk defa Müslüman kökenli birinin Politbüro'ya yükselme ayrıcalığına sahip Aliyev. Sovyet döneminde-

ki Politbüro ve KGB deneyimi ona ülkenin tek adamı olmasını sağlamada epey işe yaramış görünüyor.

Sovyet etkisinin ne kadar derinlerde olduğunu, ülkenin en önde gelen isimlerine yönelik yaptığı konuşmayı dinlerken daha iyi hissettim. Ayakta tempo ile liderlerini alkışlayan Azerî seçkinlerinin geçmiş dönem görünümden hiçbir farkı yok. Değişen ise isimler ve kavramlar olmuş.

Bakü'nün tüm kozmopolitliğine karşın ulusal anlamda bilincin en gelişmiş olduğu Türk Cumhuriyeti Azerbaycan'dır. Bunda, tarihi olarak ilk Türklük kongreleri düzenlemek gibi Türk milliyetçiliğindeki öncülüğünün etkisi mutlaka vardır. Azeri Türkçesi'ne bile Azerbaycan dili demeleri, ihtiyacını duydukları kimlik gelişimi için bulunmuş basit bir çözüm.

Bu anlamda İslâmî kimlikleri çok gerilerde ve yavaş gelişiyor. Azeriler'in durağanlaştırılmış bu kişilikleri için tecrübe, istikrarın karşılığı olan Haydar Aliyev ismi ateşli ama maceracı görünen şair Elçibey'e göre çok daha yakın görünüyor.

Ne var ki, Aliyev, Elçibey'i İran'dan gelecek İslâmî esintiye karşı kullanabilecek kadar politik manevra kabiliyeti olan bir pragmatizme sahip.

TARKOVSKİ'NİN KATEDRALİ

Moskova deyince gözümüzün önüne gelen silüet, ünlü Kızıl Meydan ve onu çevreleyen yüksek duvarlı, Slav mimarisini yansıtan kubbeleri ile görkemli binalar... Sovyetler'in sunduğu bu kare, kilisesi olmayan bir Moskova fotoğrafıdır.

Ortodoks dünyasının en büyük merkezlerinden birine verilecek ceza bundan daha büyük olamazdı herhalde. Oysa ki ünlü sinemacı Tarkovski'nin filmlerinden (*Andrei Roblev*) hayal perdemize düşen bir Moskova vardır. Bu, binlerce insanın ibadet edercesine inşası için kendini adadığı katedralin etrafında hal-

kalanan, Ortaçağ'ın sonlarında şekillenen tipik Rus şehridir... Tarkovski, filmlerinde, asmaya çalıştıkları devasa çanın ritimine ayarlanmış metafizik bir toplum örgüsünü dokur adeta.

İşte, Sovyet yönetiminin Moskova siliüetinden sildiği, Kruşçev döneminde de yüzme havuzu haline getirilen Moskova katedralinin inşaatı bitmek üzere imiş. Sıra Tarkovski'nin filmindeki çanı asmaya geldi.

Hıristiyanlıkta önemli bir yere sahip olan bin yıl dönümü (millennium) düşüncesinden hareketle 2000 yılına ilişkin değişik çalışmalar yapılıyor. Bunlardan biri de, 2025 yılında dünyadaki inanç dağılımını ortaya çıkarmaya yönelik Katolik kilisesi'nin yaptırdığı araştırma. Buna göre sanılanın aksine gelecek yüzyılda ateizmin önemli bir düşüşe geçeceği belirtiliyor. Dünyadaki mevcut ateist nüfusun miktarında önemli bir düşüş bekleniyor. Buna göre yüzde 2.5'a varan bir gerilemeye uğrayacakmış ateistlerin sayısı.

Müslümanlık artış hızı bakımından en önde görünüyor: Yüzde 15.26'dan yüzde 23.60'a çıkıyor. Hıristiyanlık'ta da bir artış bekleniyor, ama Müslümanlar'ın artış hızının hayli gerisinde kalıyor.

Artık, dinlerin öldüğü, aklın öncülüğünde insanlığın yeni bir aydınlanmanın peşinde gideceği kehaneti geçen yüzyılın bilimdincilerinin kitapları arasında kaldı. Dinin, insanlığın kaderini belirlemede ne denli önemli bir yer işgal ettiğini anlamak için açılan sancılı ideolojik parantezler kapanıyor.

Ancak dinler açısından temel sorun bundan sonra başlıyor. Ortadan kalkması bir yana, gittikçe daha da yaygınlaşan din olgusunun, modern dünyada nasıl bir 'din' olarak varlığını sürdüreceği gündeme gelmektedir.

Gerçekten dinler insan(lığ)a varlık bahşeden, güvenlik ve özgürlük sunan yapısı ile mi yaygınlaşacak, yoksa laik bir içeriğe bürünerek asliyetinden mi uzaklaşacak? Bu soruların olumsuz cevapları bol miktarda var.

Coca Cola ve Mc Donald yardımları ile bitirilmeye çalışılan Moskova Katedrali'nin Tarkovski'nin hayal perdesine akseden katedral olmaktan çoktan çıktığı söylenemez mi?

Modern dünyaya eklemlenerek ayakta kalan kilisenin bu tavrının, artık bir özellik haline geldiği tartışma götürmez. Ancak Müslümanlar dinlerine olan ihtiyaçları ve bağlılıklarının 2000'li yıllarda muhteva kaymasına uğrayıp uğramayacağını her müminin kendi kendine sarsan biçimde sorması gerekir.

İSTANBUL'U NİÇİN FETHETTİK

İstanbul'un taşı toprağı altın mıdır bilmem ama, her taşının altında beni heyecanlandırmaya yetecek derinliği barındırır. Bunu bilinç düzeyine taşımaya yetecek zenginlikte bir şehir İstanbul.

Bozdoğan Kemeri'nin yanıbaşına dizilmiş çay bahçelerinden birinde otururken, gölgesine sığındığınız ikibin yıla varan geçmiş ile Bizans su kemerinin ufkunu dolduran Şehzadebaşı'nı, daha ötelerde Süleymaniye'yi seyrediyor oluşunuz nostaljik bir geçmiş duygusunu aşan anlamları olmalı. Aksi takdirde 'bozgunda fetih düşü'gören Yahya Kemal'in durumuna düşebilirsiniz.

Bozdoğan Kemeri ile Şehzadebaşı Camii'ini birlikte düşünebilmek bu şehrin sunduğu bir avantaj olsa da, Şehzadebaşı'nı inşa ederken kemerleri koruyan medeniyetin farkına varabilmek artık bir ayrıcalık haline geldi. Ya Bizans hayranı olmanız gerekiyor veya Osmanlı'ya barbar yakıştırmasını yapmanız.

Bir başka boyutu ile İstanbul yaşayanlarına sancı veren bir şehirdir bugün. Her gün yanından geçmek zorunda olduğum İstanbul surlarına bakarken, içimde yer eden bir tedirginlikle kendimi hep sur dışında bir tür fetih bekleyişine duran ama bir türlü şehre giremeyişin ruh haleti içinde buluyorum.

Mezbeleliği çağrıştıran çevre, şehrin surlarına kadar dayanan karmaşa içinde şu soruyu sormadan edemiyorum kendi kendime: 'Biz bu şehri bunun için mi fethettik?' Aslında bu soruyu hayatın tüm alanları için sormak mümkün, hatta sormak gerekiyor. Şehrin surlarına dayanan dizboyu 'çöküntü'nün şehrin içine girdiği vakit ne hale getireceğini düşünüp ürkmemeniz mümkün mü? Belki de bu çörçöp şehrin içinden artık dışına kadar taşmış durumda.

Bu soruları sorma cesaretini gösteremediğiniz vakit, Bizans ve Osmanlı yer değiştirecek; HABİTAT sergisindeki ifadeye kadar gidilecektir: İstanbul'u işgal eden barbarlar...

Bizans'ı da, Osmanlı'yı da gittikçe boğan bir şehirde yaşıyor olduğunuzu hissetmek insana acı veren bir duygudur. Bu yönü ile İstanbul artık, bozgunda fetih düşünün bile görülmediği, yaşadığı çözülme ile birlikte acılar veren bir şehir...

Ama, her şeye karşın İstanbul'u, acılar veren bir şehir olsun için fethetmedik.

ABUJA HARLEM'E KARŞI

Gelişmiş ülkelerin en büyük korkularından biri, üçüncü dünyadan "barbarların" akınına uğrama tehlikesidir. Pahalı pembe dizilerin cazibesi ile harekete geçen kitleler artık Batı kapılarına dayanmıştır. Bu tehlikeye karşı ortak bir refleks geliştiren batılı gelişmiş ülkeler, varlık sebebi gördükleri standartlarını terketme pahasına her türlü önlemleri alarak daralan çembere karşı yasal bir zırh oluşturmaya çalışıyor.

Fakat Batı'nın içinde yaşayan başka "barbarları" bulunmaktadır. Bu barbarlarla toplumsal anlamda aralarında gittikçe açılan boşluk yer yer tehlike sinyalleri veriyor. Artık New York metrosunun ne kadar tehlikeli olduğuna, zencilerin nasıl birkaç dolar için göz kırpmadan adam öldürdüklerine ilişkin birkaç öykü dinlemeyen kalmamıştır. Dahası, Amerika'nın Harlem mo-

delinin ne anlama geldiğini bilmeyen var mıdır? Geçmişinde sömürgecilik ve köle ticareti olan Batılı ülkelerin artık yerli barbarları gözüyle bakılan zencilerine ait gettolar oluşmuştur. Bu gettolar, Amerika'da şehir boyutlarına ulaşmışken, örneğin, Londra gibi merkezlerde Brixton, Hocney gibi semtlere sığınan siyahi yığınların oluşturduğu bölgeler vardır.

Ekonomik ve toplumsal şartların dayattığı bir ortamda yetişen yeni nesil zenci yığınları, yaşadıkları toplum için her tür yasadışılığın simgesi durumundadırlar. Kural tanımaz, isyankâr, agresif zenci gençler batılı şehirlerde turistik gezi yapanlar için bile zaman zaman kâbusa dönüşür.

Herkesin aşina olduğu bu zenci portresinin, Nijerya'nın başşehri Abuja'da dolaşırken birden parçalandığını farkettim. Takside, toplu yerlerde dinlenen müziğin insanı ne kadar sükûnete davet eden bir ritmi var. Sanki kumsala yavaş yavaş gelen deniz dalgaları gibi. Davranışları ölçülü, bildik isyankâr, saldırgan zenci tiplemesini çağrıştıran hareketlerden eser yok.

Ne oluyor da, gülümseyen siyah çehrelerinde bembeyaz dişleri ile aydınlık saçan bu insanlar Batı'ya gelince "barbarlaşıyor"lar.

Aslında, çok uzağa gitmeden, Almanya'daki Türk gençlerinin durumuna bakarak bu sorunu anlayabiliriz. Hatta büyük şehirlerin varoşlarına sığınan insanların davranışları da bu tür eğilimler göstermektedir.

İçinde yaşadığı, soluklandığı toplumun değer ölçülerinden, normlarından, kültürel ve ahlaki ortamından uzaklaşan insanların, tüketim çılgınlığının insan iştahasını alabildiğince kabarttığı bir ortamda daha farklı davranması zor. Belki tüm bunlardan daha belirleyici olanı, batılı insanın bir türlü, kendinden olmayan kültürlerle birarada yaşama barışık olma istidadını bir türlü edememiş olması gerçeği belirleyici olmaktadır. Zenciler, Batı'nın çoğulculuğu içinde aşağılanmaya isyan etmektedir gerçekte.

BATININ İÇİNDEKİ "ÖTEKİ"LER

Geçtiğimiz yıllarda, Türkiye ile ilişkilerin gerginleştiği dönemde basında yayınlanan Alman bakanlardan birinin yaptığı açıklama hayli ilginçti. Almanlar'ın yabancılara ne kadar hoşgörülü davrandıklarını belirttikten sonra, her Alman şehirinde yüzlerce caminin bulunduğundan bahisle "İstanbul'da yüzlerce kilise gösterebilir misiniz? Önce bunun cevabını verin" türünden meydan okuma ile sözlerini bitiriyordu. Alman hükümetini temsil eden birinin batılıya özgü bir kibirle birlikte tarihe bakışını, daha doğrusu tarih konusundaki cehaletini de ortaya koyuyordu. Gururla karışık cehaleti besleyen şey, Batı'nın evrensellik iddiası ile birlikte, evrensel kabul edilen bazı temel hak ve özgürlüklerin batılı değerlerin ürünü olması gibi temel yangılıyı yansıtıyor aslında.

Tarihsel olarak baktığımızda, bugünkü Avrupa kimliğinin oluştuğu dönemden beri, Avrupalıların farklı kültürlerle bir arada yaşamayı hiç denememiş, denemek zorunda kaldığı zaman da bunu beceremediği olduğunu görüyoruz. Avrupalılık bir anlamda Hristiyanlık anlamında algılanmıştır. Bu durumun, hele Müslümanlar söz konusu olduğunda çok belirgin olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Maalesef bu konuda elimizde bol miktarda veri mevcut.

İslâm'ın yayılma döneminden itibaren son yüzyıla kadarki süreç dahil olmak üzere, müslümanların egemen olduğu coğrafyada Avrupalı kimliğini besleyen anlamda kültürel bir bütünlük oluşturmamıştır. Geniş İslâm fetihlerinden başlamak üzere, Osmanlı'ya gelinceye kadar İslâm hakimiyetindeki topraklarda demografik olarak Müslümanların sayısal anlamda ezici bir üstünlüklerinden bile bahsetmek mümkün olmamıştır. Balkanlar'da; Anadolu'da, Mısır'da, Hindistan'da yüzyıllar boyu Müslümanlar gayrimüslimlerle iç içe yaşamayı başarmışlardır. Sadece birlikte yaşamakla kalmamış, birlikte yaşamanın zamanın şartlarına göre, 'hukuk'unu geliştirmişlerdir.

Alman yetkilinin zannettiği, bazı Müslüman yazarların bile görmek istemediği gibi, Müslümanlar kilise ile, havra ile yeni tanışmıyorlar. Bu özelliğimizi tahrip eden tüm modern darbelere karşın, İstanbul'u, Kudüs'ü gezmeniz müslüman çoğulculuğunu görmeniz için yeterli.

Ancak hâlâ bir Almanya'da ve İngiltere'de açılan camiler ki, çoğuna mimari olarak cami demek mümkün değil, minaresizdir ve dışarıya ezan okuyamazlar. Çünkü minare Alman şehir mimarisine uygun düşmemektedir, ezan sesi İngilizleri rahatsız etmektedir. Ama hiçbir kilise Taksim Meydanı'nın mimari görüntüsünü bir caminin bozduğu(!) kadar, batılı şehirlerin hiçbir meydanın görüntüsünü bozmaz.

Bu anlamda Müslümanlar arasında kuşkucu bir tavır gelişmişse bu yeni bir durumdur. Ve ne zaman ki, İstanbullu Arnavutciğerini Arnavut, süt ve yoğurdu Bulgar hemşerilerinden alamaz, yiyemez duruma düşmüşse, o tarihten bu yana içine kapanma süreci de başlamış demektir. Bize bu içe kapalılığı dayatan tarihi gelişim gözler önündedir.

Tarihi atlayarak yapılan çözümlemeler bizi sonunda Alman yanılgısına düşürür.

* *

Batı ile temasa geçtiğimiz andan itibaren ilişkileri belirleyen temel unsurun "savaş"la tanımlanabilecek bir özellik taşıdığı tarihî bir gerçektir. Fakat ilişkileri büyük ölçüde belirleyen savaş durumu olsa da, bunu sürekli birbiri ile savaşan iki devletin veya devletlerin sürtüşmesi tanımına indirgenemeyecek boyutta olduğu da muhakkak. Sınırlar belli idi. Ticari ilişkiler sınırlı sayıda insan arasında gerçekleşiyordu. Orta Avrupa'ya kadar ilerlediğimiz dönemlerde galip olan saygı gören bizdik ve bu zaten üstün olmanın gereği idi. Yenilgiler çağı geldiğinde ise muhaceret yollarında bir yanda yokluk ve ölümle savaşırken daha da acı olanı, yan yana yaşadıklarımızın ihanetini gördük.

Sığındığımız Anadolu kıtasında dinleri dinimizden olmayanlarla yine yaşamaya itirazımız olamazdı, ama "yeni bir devlet yaratma" sevdasına onları da gönderdik. Sanki hayatımızın bir yanı, bir rengi kaybolmuştu.

İslâm dünyasının hemen her köşesi bir koloni döneminden geçmiş olsa da, bu coğrafya o kadarına tahammül etmedi. Acılarla biten, yenilgi ile sona eren yüzlerce yıllık Osmanlı serüvenine rağmen "efendi"lerin tahakkümünü görmedik.

Gün geldi "el kapılarına" işçi göndermeye başladık. Tam otuzbeş yıl önce, 1961 yılı Almanya'ya insanımızı göndermeye başladığımız tarih. Aslında bir dönüm noktası. Müslümanlar'la "ötekiler" arasındaki ilişkinin mahiyetinde daha önceki dönemlerde yaşanan deneyimlerden tamamen farklı bir boyut söz konusu idi şu andan itibaren. Savaşlar geçimsiz iki devletin ilişkisinden kaynaklanmıyordu; iki farklı dinin, iki farklı medeniyetin temsilcileri idiler kapışanlar. Şimdiki durum da aslında bu çerçevenin dışında bir ilişki biçimi olarak algılanamazdı.

İlk defa Müslümanlar, kendilerinden olmayan başka bir medeniyete ait toplumun içinde, onların üstünlüğünü (fiziki anlamda da olsa) kabul ederek, onlara hizmet sunarak biradada yaşamaya başlıyordu. Hatta yurtdışına giden 1 milyonuncu vatandaşımıza devlet töreni ile madalya bile takmıştık.

Önümüzde duran soru şu: Müslüman bir toplumun Müslüman olmayan batılı-modern toplumla birarada yaşıyor olması uzun erimde nasıl bir sonuç doğuracak?

İlk defa olarak, her ne kadar bir taraf sosyal ve siyasal şartlar bakımından belirleyici durumda olsa da, savaş ve düşmanlığın belirlediği ilişkinin dışında, yalın anlamıyla gönüllü diyebileceğimiz bir birlikteliğin söz konusu olduğu durumla karşı karşıyayız. Hemen hemen tüm Avrupa şehirlerinde, kendi değerlerini koruyan Müslümanlar biraraya gelmekte; grup, cemaat, cemiyet çatısı altında kendilerine varlık alanı açmaya çalışmaktadırlar.

Bunun da ötesinde bu gruplar, bulundukları coğrafyada bir misyonlarının olduğunun bilincindeler.

İslâm dünyasının nüfusunun yarısı Güney ve Güneydoğu Asya'da yaşamaktadır. Ve İslâm bu bölgenin büyük çoğunluğuna tüccarlar yoluyla ulaşmıştır. Tıpkı kara Afrika'da olduğu gibi. Bir gün tarihler, "İslâm Batı Avrupa'ya "işçiler" kanalıyla yayılmış bir dindir" ibaresini yazarsa şaşmayalım. Ve bu bilinçle, bu insanlarımıza donanım sağlayalım.

* * *

Fransız İçişleri Bakanı'nın göçmen konusunda danışmanlığını yapan Jean Claude Barreau'nun, Fransa'da yaşayan Müslümanlarla ilgili söyledikleri hayli düşündürücü.

Eğer birileri başka bir ülkeye göçetmişlerse yalnızca ülkelerini değil tarihlerini de değiştiriyorlar demektir. Fakat Fransa'ya yerleşen Müslüman "aşırı"lar, çantalarında tanrıları ve silahları ile birliket koloniciler gibi geliyorlar.

Mösyö Barreau'nun ifadelerinde yatan tüyler ürpertici bakış açısının, sadece Fransız kültürü ve laiklik anlayışı ile sınırlı olmasını ne kadar isterdim.

Fransızlar'a göre, çok daha özgürlükçü ve çok kültürlü bir toplum yapısına sahip İngiltere'deki yetkililerin ağzından da buna benzer ifadeler duyuluyor.

Pluralist ve liberal düşüncenin, toplum yapısının insanlığın ulaştığı en ideal model olarak takdim eden Batı'nın, Batı uygarlığının içe dönük tekelcilik yansıması olarak bu modeli doğuran kültürel doku, onulmaz bir hastalığa işaret ediyor.

Tarihleri boyunca ilişkileri kalın çizgilerin belirlediği sınırın iki yakasında "karşı duruş"ların belirlediği Batı-İslâm zıtlığının Batı cephesinde yeni birşey yok. Bu değişmezliğin sadece Müslümanlara özgü olduğunu söylemek zor. Söz gelimi tarihleri Avrupa tarihi ile özdeş hale gelen Yahudilerin bu ayrımcılıktan ne

kadar nasiplendikleri getto olgusundan kolayca okunabilir. Modern Batı'yı kuran düşünce ve sanat hayatında Yahudi asıllı düşünür ve sanatçıların olanca etkinliğine karşın, hâlâ Yahudiler isimlerini değiştirerek Batı toplumu içinde bir yer edinebilmekteler. Gerçi Yahudilerin ulaştıkları ekonomik seviye ve elde ettikleri güç, onları, adeta bazı mekânizmaları istedikleri yöne manipüle eden bir konuma getirmiştir.

Müslümanların Fransa'ya gelirken çantalarında "tanrılarını" da beraberinde getirmelerinden yakınan yetkililerin, asimile edemedikleri bu "yeni barbarlar"a karşı uzun vadede ne tür tedbir alacağını düşünmek zorundayız. Müslümanlar'ın Batı ile kurduğu bu yeni ilişki biçimi; gerçekte çoğulculuğu tarihsel olarak da içine sindiremeyen Batı kültürü açısından da hazırlıksızlığı içeriyor.

İlkin, Batı karşısında, daha doğrusu içinde, yenilmiş bir kültürün temsilcisi olarak kabul edilen hizmetlileri aşağılamak hakkını her zamankinden daha fazla kendinde görmektedir batılı.

İkinci olarak, Batı'ya giderken Viyana seferine çıkmadığının farkında olarak giden Müslümanların donanımları da gidiş amacına uygun nitelik sergilemektedir.

Tüm bu olumsuzluklara, asimilasyon çalışmalarının etkisine karşın, Batı'da yeşertilecek yeni kuşakların uzun vadede ortaya koyacakları, kendi medeniyet ve kültür ürünlerinin Batı tolumu açısından ilginç bir buluşma/karşılaşması olacak. En önemlisi, geriye dönük olarak, Müslüman ülkelere yönelik de yeni yansımalar sunabilir.

ROMA CAMİİ'NDEN HAÇLI SEFERİ

Petrol zengini Arap ülkeleri yöneticilerinin İslâm anlayışlarını en iyi sergileyen etkinliklerin başında yabancı ülkelerde yaptırdıkları camiler gelir. Bu yapıların genellikle israf derecesinde pa-

halı maliyetleri ve görkemden çok abartılmışlık çağrışımı yapan bir görünümleri vardır. Özellikle fakir İslâm ülkelerinde, çoğunlukla da kendi hanedan isimlerini verdikleri camilerle karşılaşmanız mümkün. Pakistan'ın başkenti İslamabad'da Suudi Arabistan'ın finanse ettiği, Vedat Dalokay'ın mimarlığını yaptığı caminin inşaatı sırasında karın tokluğuna çalışan işçilerin temizlik ihtiyaçlarını bile ormandaki dereden karşıladıklarını gördüğümde bu açık çelişkinin tanığı oldum.

Bu tür camileri ya da bazan kültür merkezi adını alan yapıları sadece İslâm ülkelerinde değil, Müslümanların azınlıkta olduğu özellikle Batı Avrupa başkentlerinde de görmek mümkün. Doğrusu buralara ilk gelenlerin bulundukları durum açısından hissettikleri ezilmişlik duygusunu biraz olsun hafifletecek zenginlikteki bu camiler, finansörlerinin çizdiği fonksiyona (ya da fonksiyonsuzluğa) uygun faaliyet gösterirler.

Niyetim, açılan camilerin gereksizliğini söylemekten çok, bu yapıların cami olma niteliklerinin ne kadar öne çıkıp çıkmadığını vurgulamak.. Bu halkaya bir yenisi eklendi, Katolik dünyasının merkezi Vatikan'a araba ile on dakikalık bir mesafede açılan Roma Camii. 1930'lu yıllarda da gündeme gelen Roma'ya bir cami projesi, Mussolini tarafından Mekke'ye de bir kilise açılması ön şartı ile reddedilmişti.

Papa'nın açılışa gönderdiği kutlamanın içeriğinde, beylik iyi niyet ve hoşgörü dileklerinin arasına sıkıştırdığı başka bir mesajı da vardı: Bazı İslâm ülkelerinde var olan din özgürlüğü kısıtlamalarından kaygı duymakta idi.

Eğer Papa, İslâm ülkelerinde bir din özgürlüğü sorunundan sözediyorsa bunun muhataplarının, daha doğrusu mağdurlarının Müslümanlar olduğundan şüphesiz haberdardır. Fazlası ile ayrıcalıklı durumda olan Hristiyanların din özgürlüğü gibi bir problemleri olduğunu kasdettiğini de hiç zannetmiyorum. Belki bazı yerlerde misyoner faaliyetlerine izin verilip verilmeyişini kasdet-

tiği söylenebilirse de bunun pratikte herhangi bir değerinin olmadığını bilmiyor değildir.

Yeni dünya düzeninin günah keçisi durumuna konmak istenen Müslümanların durumu ile, Papa'nın yaptığı gönderme arasında bir ilişki olduğunu düşünmeden edebilir miyiz? Son Haçlı Seferleri'nden bu yana yerlerini seculer teorisyenlere bırakmış gözüken Papalık'ın baltasını yeniden eline alışının işaretleri olabilir mi bu satır arasına sıkışan ifadeler? Veya bilim kilisesinin rahipleri, sistemlerini kutsama ihtiyacı mı hissetmeye başladılar?

ARNAVUTLUK VE TARİH BİLİNCİ

Doğu blokunun çökmesi ile birlikte Türkiye'de, özellikle Balkanlara yönelik bir ilgi alanı oluştu. Şüphesiz Balkanlar kadar Orta Asya Cumhuriyetlerindeki değişim de heyecanla karşılandı, yoğun duygu sağanağı altında insanımız, hayalindeki coğrafyaları kucaklamaya durdu. Bu noktada Balkanları incelememin nedeni, buraların ve bura halklarının insanımız açısından bir Orta Asya kadar bilinmezlerle dolu olmaması. Zira Balkanlar bir bakıma, tarihi zorunlulukların doğurduğu kopuşa rağmen, hâlâ bu ülkenin (en azından halk açısından) arka bahçesi olma konumunu bugüne dek sürdürdü..

Osmanlı'nın beşyüz yıl süren Balkan macerası görünürde bitmiş sayılsa da, bıraktığı miras, beşeri ve kültürel, hatta fiziki izler bir insan ömrünü bile doldurmayacak kadar kısa olan geçen sürede silinecek gibi değildi. Bu mirasın bir yüzü Balkanlarda ise, diğer yüzü Türkiye'de idi. Bizi, Orta Asya'daki oluşumlardan çok, Balkanlardaki oluşumlara daha yakın durduran bu mirastı. Yani halen var olan beşeri ve coğrafi bağ.

Bu noktada pek çok İslâmî grup kadar bağımsız, bireysel teşebbüsün de harekete geçtiği gözlemlendi. Altı çizilmesi gereken önemli teşebbüsler arasında bölge halkının İslâmî kimliğine kavuşması için gösterilen gayretler özellikle belirtilmeli. Cami yapılması, dini kitapların basılıp gönderilmesi gibi, yeterli olmayan ancak iyi niyetli faaliyetler bugün de devam ediyor.

Ancak bu noktada gözden kaçan, hesap edilmesi gereken, doğrudan 'din'le bağlantılı olmayan başka bir bilinç düzeyine dikkat çekmek gerekiyor. O da, Balkan halklarının toplumsal hafızası ile yakından bağlantılı olan, sağlıklı bir tarih bilincinin oluşması. 'Balkanlar'ın İslâm tarihi, bir bakıma Osmanlı tarihi demektir' şeklindeki tesbitin önemi burada ortaya çıkıyor.

Toplumsal kimliğin yeniden oluşmasında İslâm'ın bir kimlik olarak yeniden ortaya konması Balkan Müslümanları için bir var oluş sorunu olduğu çok açık. Balkanlarda yaşanan son trajik gelişmeler, aksi yöndeki safdil, yaklaşımların geçersizliğini ortaya koydu. Ancak, bu arada gözden uzak tutulan tarih bilincinin oluşumu yönündeki teşebbüslerin bu âna kadar ihmal edilmiş olması, en duyarlı olması beklenen Türkiye Müslümanları açısından bir zaaf belirtisi sayılmalıdır.

Arnavutluk'ta geçirdiğim kısa süre içinde edindiğim izlenimlerim, sıcağı sıcağına bunları yazmamı zorunlu kılıyor. İslâm dünyasından gelen pek çok gayretli Müslümanın yaptığı değişik tonda İslâmî çalışmaların en büyük zaafı, bu noktada ortaya çıkmakta. Çünkü bizzat kendileri de böylesi bir tarih bilincinde yoksun oldukları, özellikle Osmanlı'yı 'tarihi açıdan' sağlıklı değerlendiremedikleri için, toplumsal bilinç ve geleneğin oluşması bakımından atlanmayacak bir hususu rahatlıkla görmezlikten gelebilmektedirler. Oysa ki, tarih bilimi ve tarih bilinci İslâm medeniyetinde çok erken dönemde gelişmiştir.

Bir yanda saf İslâm bilinci oluşturmaya çalışırken diğer tarafta Arnavutluk'un (İslâm öncesi döneme ait) ulusal kahramanı, yani Osmanlı'ya karşı savaşan, yani İslâm'ı bu coğrafya ile tanıştıranla-

ra karşı mücadele eden İskender Bey idolünu yıkmıyor, daha kötüsü bunu bir problem olarak görmüyorsanız, burada oluşturmaya çalıştığınız İslâm toplumunda yapısal arızalar olacak demektir.

Oluşturulmasına inandığım tarih bilincinin, ilkel Osmanlıcılık iddiası ile alakasının olmadığını belirtmeme bilmem gerek var mı?

İlmihal kitaplarının yanında biraz da tarih lütfen. Aksi halde İskender Bey'in atı Ethem Bey Camii'nin üzerinde şahlanmaya devam edecek.

* * *

Her ne kadar Arnavutluk deyince insanımıza dünyanın en fakir ülkelerinden biri olmaktan öteye bir çağrışım yaptırmıyorsa da, bu ülkenin en belirgin vasfı, halkının ezici çoğunluğunun Müslüman olduğu tek Avrupa ülkesi olmasıdır. Bu özellik, Arnavutluk'u fakir de olsa, Avrupa'da herhangi bir ülke konumundan çıkarmaktadır. Şüphesiz uluslararası ilişkilerde belirleyici olan 'çıkar' anlayışının, bu ülkeye yönelik hesapları olan güçler açısından önceliğe sahip olduğu reddedilemez. Ancak çıkar olgusunun da yalnızca ekonomik alanla sınırlanamayacağını biraz bu konularla ilgilenen herkes bilir.

İtalya'nın kendi arka bahçesi olarak görme eğiliminde olduğu Arnavutluk'taki yabancı yatırımlara ve genel olarak ekonomik hayata ağırlığını koyduğunu 'çıplak gözle' dahi rahatlıkla görebilirsiniz. Anlaşılan, Avrupa'nın orta yerinde, hiçbir şey yapmasa bile turizm potansiyelini harekete geçirerek belli bir düzeyi yakalama şansı olan Arnavutluk'taki İtalyan yatırımları ekonomik konularla sınırlı değil. Yoğun misyoner faaliyetlerinin kaynağı İtalya ve İskandinav ülkeleri...

Türkiye'den ticaret yapmak isteyen işadamlarına görünmeyen zorluklar çıkarılırken, Türkiye ile geliştirilen askerî alandaki yakınlık ise şaşırtıcı boyutta. Şaşırtıcı olan herhangi bir alanda gerçekleşen işbirliği değil, diğer alanlarda engellemeler olurken askeri alanın kapısının açılması. Aslında bir arka bahçe söz

konusu olacaksa, bu, Türkiye için söz konusu olabilir. B.M. şemsiyesi altında bile Bosna'da askeri varlığına tahammül edilemeyen bir ülkeye, Arnavutluk'ta böylesi bir alanın açılmasının Türkiye'nin bölgesel operasyonları için olmaktan çok buranın 'iç güvenliği' ile ilgili olabileceği aklımdan geçiyor. İster istemez Franz Fanon'un, şimdilerde hayli gözden düşmüş(!) ifadesi aklıma geliyor, Üçüncü Dünya Ülkelerinde askerî örgütlenmeler dış düşmandan çok kendi halkına yöneliktir.

Arnavutluk'ta halk katında kendine dönüş hareketi potansiyel olarak mümkünse ve bu potansiyeli taşıyanlar da Müslümansa, durumun ciddiyeti ortaya çıkmaktadır. Bir yanda polisiye tedbirler alınırken diğer tarafta kültürel anlamda kimliksizleştirme, yabancılaştırma çalışmalarında profesyonelleşmiş mezhepler devreye giriyor. Bahailiğin bu konuda, yani Müslümanlığın canlanma eğiliminde olduğu coğrafyalarda ne denli deneyimli olduğu ortada. Arnavutluk'ta Müslümanlar açısından belki de Hristiyan misyonerlerden daha tehlikeli olabilecek etkinlik bu tür beşinci kol çalışmaları olabilir. Bir de yeni devreye giren Budistlere dikkat etmek gerekir.

Bir akşam üstü yol üstünde rastladığım insan kuyruğunu gördüğümde, gıda malzemesi temini için beklediklerini düşünmüştüm. Binanın girişindeki bez afişe gözüm ilişti: İsrail'den Kibbutz grubunun konseri vardı.

Maddi ve kültürel açlık içinde kıvranan Arnavutlar'a cami yaptırmaktan öteye yapılması gereken çok şey var.

YAHUDİLİĞİN 'SÜPERMAN'İ

Bugün Batı diye tanımladığımız tarihi, felsefî (ve de coğrafî) oluşumu en iyi ifade eden formülasyonlardan biri şu üç isim olsa gerek; Atina, Roma, Kudüs... Her biri, Batı'nın içinden geçtiği

medeniyetlerin sembolü durumundaki şehirler. Batı medeniyetinin, temelleri üzerinde yükseldiği üçlü saçayağı. Atina Batı düşüncesinin oluşumuna beşiklik eden Yunan düşüncesinin, medeniyetinin yurdu. Atina'yla ilgi kuramayan hiçbir sanat, düşünce eserinin Batı adına kabul görmesi, ciddiye alınması düşünülemez.

Roma, Avrupa'nın hukuk temellerinin atıldığı mekanın adı. Roma'da atılan siyasal sistemleşme bugünkü Avrupalılık normlarının biçimlenmesini sağladı. Ortak Avrupalılık bilinci Roma'ya çok şey borçlu.

Ve Kudüs... kudsiyet çağrıştıran mekan. Hristiyanlığın doğduğu ama sahip çıkamadığı kutlu şehir. Yalnızca Hristiyanlığın değil Yahudiliğin de kutsal mekânı. Tüm İbrahimî dinlerde olduğu gibi İslâm için de kutsiyeti söz konusu; ancak burada Avrupa ' amurunun yoğrulması açısından Yahudi ve Hristiyanlık açısından ne anlama geldiği önemli.

Avrupalılık bilinci ve Kudüs söz konusu olunca kaçınılmaz biçimde Avrupalılık ve Yahudilik ilişkisi gündeme gelmektedir. Gerek beslendiği ortak teolojik temel, gerekse tarihî süreç içinde birbirine olan katkıları bakımından Batı medeniyeti, bir Yahudi-Hristiyan medeniyetidir.

Modern Batı'nın oluşumunda Yahudi kökenli bilim adamı, siyasetçi, düşünürlerin sayısal olarak payı nerede ise Hristiyan kökenli olanlarla boy ölçüşecek sayıdadır. Etkinliklerinin ise sayısal varlıklarından çok daha fazla olduğu mutlaktır. Belki bu etkinliğin çok ileri boyutlarda olmasının çağdaş Batı'daki Yahudi karşıtlığının yükselmesinde payı olduğu söylenebilir. Söz gelimi, Nazi Almanyası'nda Yahudi iş adamlarının neredeyse Alman ekonomisi üzerinde tekel kurmaları gibi... Antisemitizm anlamında teolojik tavrın kökenleri çok daha derinlerde olsa da, böylesi pratik bir nedeninin geçerliliği gözardı edilemez.. Antisemitik tavırların doruk noktalarına çıktığı 1930'lu yıllarda bir karşı propaganda unsuru olarak geliştirilip medyatik

ortamda tüketime sunulan 'süperman' tipi aslında bir Yahudi savunma aracıdır. Bir bakıma, Yahudi ilahiyatındaki seçilmiş ırk anlayışının modern zamanlara tercümesidir Süperman tipi. *100 Yahudi büyüğü* (The Jewish 100) cinsinden bir kitap hazırlayan Michael Shapiro'ya göre, Süperman, İbranice Tanrı'nın isimlerinden olan Kal-El'den gelmektedir. Süperman anlayışı ile tarihe yaklaşan Yahudiliğin modern Batı'nın oluşumunda rolü ihmal edilemeyecek boyuttadır.

M. Shapiro'nun kitabında kimler yok ki. İşte ilk dokuz isim; Musa, İsa, Albert Einstein, Sigmund Freud, İbrahim, St. Paul, Karl Marks, Theodor Herzl, Meryem. Ve liste uzayıp gidiyor, F. Kafka, E. Durkheim. Artur Miller, Henry Kissinger, Sabatay Zevi, Golda Meir...

Felsefeden siyasete kadar uzanan bu çizgide sıralanan isimlerle çağdaş Batı'nın oluşumu arasında bir bağlantı kurmadıkça Batı'yı oluşturan unsurlar yeterince anlaşılamayacağı açıktır.

Süperman düşüncesinin arkasında yatan düşünsel arka planı çözümlemedikçe modern Avrupalılığı da anlayamayacağız demektir.

ORTADOĞU ONUR SAVAŞI VERİYOR

Osman Sarı'nın bir zamanlar dilimizden düşürmediğimiz bir şiiri vardı. "Ey yüzyıllarca bir ve dost kaldıklarımız..." diye başlayan bir yakarışı vardı. Bu şiir Ortadoğu savaşında ölenlerin cesedleri kıyılarımıza vurmaya başladığı zamanlar yazılmıştı.

Şu an bir Ortadoğu savaşı yaşanmıyor. Fakat Ortadoğu'nun savaşı hâlâ sürüyor. Ortadoğu'nun hesaplaşması bitmedi henüz, hatta yeni başlıyor. Pek çok medeniyete beşiklik eden Ortadoğu, semavi dinlerin yurdu Ortadoğu, insanlık onuru adına girişeceği hesaplaşmaya hazırlanıyor aslında.

Ortadoğu'nun hazırlandığı bu hesaplaşma kaçınılmaz bir tarihî zorunluluktur. Batı merkezli evrensel değerlerin yeryüzündeki tüm otantik ve yerel kültürleri, değer yargılarını, kültürleri erittiği bir dönemde direnebilen tek bir kültür kalmıştır; Ortadoğu'nun beslendiği kültür. Yani, Ortadoğu'yu dar anlamda coğrafî bir mekân olmaktan çıkaran, temsilcisi olduğu, fetiş haline getirmemek kaydı ile, çoğu kez özdeş olarak anıldığı İslâm kültürü ve İslâm medeniyetidir.

Ortadoğu tüm insanlığın çiğnenen, yok edilmeye çalışılan, yok sayılan kültürü, değerleri adına bir savaşa hazırlanıyor bir bakıma.

1096 yılında başlayan ilk haçlı seferinin 900. yılına girmek üzere olduğumuz şu günlerde savunduğu değerler adına, bu çağa özgü en sinsi saldırılara karşı bir onur sınavından geçiyor. Ve bu sınav, tüm ülkelerin olduğu kadar fert fert hepimizin vermek ve geçmek zorunda olduğumuz bir sınav.

Ve Ortadoğu, bugüne dek bu onur sınavını verebildiği, onurunu koruyabildiği içindir ki hâlâ var. Eğer bu onur sınavından geçebilirse Batı ile hesaplaşmasını kazanabilecek demektir.

Ne var ki, bu sınavın çok çetin olduğu açık. Artık, kutsal topraklarını kurtarmak adına sürülerle gelen haçlı orduları yok. Ortadoğu'nun içinde Truva atları dolaşıyor bugünlerde. Truva atının kapıları çoktan açılmış ve içindekiler bizden birileri gibi aramızda dolaşıyor. Ve bize onur dersi veriyorlar. Bizi de tek tek içine çekmeye çalıştıkları süfliliğin batağından başlarını uzatıp, bizim adımıza onur dileniyorlar. Ortadoğuyu diri tutan ne varsa elinden alıp onur savaşından uzak düşürme çabası bunlar.

Masum insan katili kan içenler barış meleği olup sana, bana, ülkeme, hatta tüm insanlığa onur(!) dağıtıyor artık. İçimizdeki askerleri ve aralarına aldıkları, onur sınavından geçemeyenler 'onur' dileniyor efendilerinden.

Hamurunu faziletin ve bereketin yoğurduğu bu coğrafyanın 'onursuz'ları ile aynı ülkede olmaktan utanıyorum.

Rabbim, beni onursuzluğun ve onursuzların zilletinden koru.

ORTADOĞU'DA BEŞYÜZ YIL KALAN KİM?

Yazıma, işgalci siyonist yönetimin, diye başlamaya hazırlandığımda, itiraf etmeliyim ki, söz gelimi en az altı ay öncesinde olduğu kadar bu tabiri kullanmakta kendimi rahat hissetmediğimi farkettim. Evet, işgalci siyonist yönetimin Ortadoğu'da işgalci bir güç oluşundan beri sürekli uygaladığı işgal, kıyım, işkence yöntemlerinin acımasız bir örneğini daha sergiliyor olduğu şu günlerde bizi tutuklaştıran, açık bir zulme karşı adlandırma düzeyinde bile edilgenleştiren şey nedir? Katilleri barış havarisi gibi takdim edenler kimler?

Lübnan'daki Müslüman sivil hedeflere yönelik saldırılar başladığında, Fransız Dışişleri Bakanı apar topar bölgeye gelerek diplomatik girişimlere başladı. Kudüs, Şam ve Beyrut'u içine alan bir programla bölgede olduğunu, bölgedeki oluşumlar üzerine söz hakkı olduğunu göstermek istedi. Fransa'ya bu cesareti veren şey nedir? Fransa'nın gerçekten bölgedeki tüm oluşumları belirleyecek askerî ve siyasî gücünden kaynaklandığını kimse iddia edemez. Ya da bombalanan ambulansta can veren çocukların daha fazla kıyıma uğramasını önlemek için insanî bir girişim olabileceğini de kimse düşünmüyordur sanırım. Bunun cevabını Fransız diplomasisine, refleksel denilebilecek hızda harekete geçecek meşruiyet hissini kazandıran unsurlarda aramak gerekir. Bu meşruiyet duygusu, Fransa'nın bölgedeki tarihî geçmişinden kaynaklanmaktadır. Lübnan, Osmanlı sonrası Fransız işgali altında idi ve bir müddet Fransız manda yönetimi ile yönetildi. Lübnan'a yapılan herhangi bir saldırıda Fransa kendini muhatap

kabul ederek devreye girmektedir. Yani, her ne kadar bağımsız bir ülke de olsa, Fransa hâlâ Lübnan'ı kendi nüfuz alanı dahilinde görmektedir. Fransa'ya Lübnan üzerinde bu denli söz söyleme 'hakkı'nı veren tarihî geçmiş ne kadardır? Osmanlı yönetiminin sona ermesi ile Lübnan'ın bağımsızlığını kazandığı süre arasında geçen birkaç gün denilebilecek zaman diliminden ibaret.

Öte yandan Lübnan'a tankı, topu, uçakları ile askerî bir saldırıda bulunma hakkını kendinde gören, dünyanın en organize terör örgütünün bu topraklardaki fiili işgalinin başladığı tarih ise daha dün denilecek kadar yakın bir geçmişten ibaret.

Tüm bunlara karşın, sınır denilebilecek bir mesafede meydana gelen, kendi varlığını bile etkileyebilecek olaylar karşısında hiçbir varlık emaresi göstermeyen Türkiye'nin 'varlıksızlığının' tarihi var mı? Meşruiyeti, Birleşmiş Milletler'e üye tüm ülkelerce bile onaylanmamış, var oluşu ile birlikte adı sürgünler, katliamlar ve acılarla birlikte anılan; bölge ile ilişkin politikalarını günübirlik çıkar anlamında bile bir kazanç sağlamayacak olan siyonist yönetimin politikalarına endeksleyen Türkiye'nin unuttuğu, hatta inkar ettiği, yok saydığı bu bölgedeki meşru yönetici varlığı ise beşyüzyılı bulur.

Hafızası olmayan toplumlara tarihin emanet edeceği hiçbir kalıcı değer yoktur.

İSTANBUL'UN 'KARŞI' TARAFI NERESİ?

Kimi şehirler, büyük yerleşim birimi olmaktan öteye anlam yüklenmişlerdir. Tarihle, kutsalla iç içedir kimi şehirler. Bazı şehirlerin belli misyonları olduğu kabul edilir. Bu anlamda, şehirlerin kendilerine çıkardıkları övünme paylarından söz edilebilir; stratejik olan, başkent olan, kültür merkezi olan, tarih yapan şehirler gibi...

İstanbul'u ayrıcalıklı kılan kaç boyutu vardır? Neredeyse tüm özellikleri, Asya ile Avrupa'yı ayıran ya da birleştiren Boğaziçi çizgisinde birleşmiş gibi duruyor. Tarihin, coğrafyanın, kültürün, estetiğin, stratejinin, kutsalın kucaklaştığı bir hat çiziyor boydan boya Boğaziçi.

İstanbul, İstanbul olalı beri, yani, Osmanlı'ya payitaht olalı beri Osmanlı sınırlarını aşan bir coğrafyaya yayılmış pekçok halkın pusulasının ibresi İstanbul'a yönelikti. İstanbul'u gösteren pusula ibresi yalnızca siyasî iradeden kaynaklanmıyordu şüphesiz. Mekân kavramı gibi, "kendi" olanla "öteki" olanın tayini bakımından belirleyici olan bir şehirdi İstanbul.

Coğrafyamız, daha doğrusu coğrafyayı algılayış biçimimiz küçüldükçe İstanbul hayalimiz de geriye çekildi, küçük boyutlara mahkum edilmeye çalışıldı.

Fakat, herşeye rağmen küçülmeyen yanları ile İstanbul, daha doğru ifade ile algılayışımızı aşan büyücek boyutları ile, hâlâ çok şeyin pusulası olma özelliğini koruyor. Tüm alanlarda altüst oluşları en dehşetengiz boyutlarda yaşayan bu şehir, insanımızın "algı" haritası olma özelliğini de sürdürüyor.

Anadolu'nun dört bir yanından kopup İstanbul'un varoşlarına sığınan insanların İstanbul'a ait mekân kavrayışları, ikibinli yıllara yaklaşıldığı şu dönemde ülkenin kültürel dokusu ile birlikte kendi olanla öteki olanı ortaya koyması bakımından ilginç sonuçlar verebilir.

Yerli bir İstanbullu için (bu tanıma kimler giriyor) karşı yaka, karşı taraf; İstanbul'a yeni yerleşmiş biri(leri)nin karşı yakası aynı istikamete tekabül ediyor mu acaba?

Söz gelimi, Beylerbeyi sırtlarında veya yeni oluşan semtlerden birine yerleşen kimse için bizzat İstanbul neresidir?

Bu örnekleri çoğaltmak mümkün.

Yeni İstanbullular'la eski İstanbullular'ın mekan ve yön tanımından Türkiye'nin kültürel yönünü okuyabiliriz.

İstanbul hâlâ pusula olma konumunu koruyor.

OSHİN'LER YAŞIYOR MU?

Dekor hep aynı. Adeta tek kare boş bir fotoğraf çerçevesi gibi duran odanın cephe görünümü. Kare kare çerçevelere bölünmüş kapıyı pencereden ayıran tek ayrıntı, kapının hafif bir hareket-te yana doğru açılışı. Bu çerçevelenmiş mekân anlayışı, hayatı sakinleştiren bir durgunluğa bürünüyor. Hayatın sükûnlu bir devingenliğe bürünmüş gibi durduğu mekân, boşluklu bir duruşa sahip.

Zemin neredeyse tüm dekoratif kalabalıktan arınmış sadelikte, daha doğrusu boş. İnsanlar adeta çıplak bir zeminde oturuyorlar. Konumlarına göre diz üstü ya da bağdaş kurarak oturmaları bize daha sıcak geliyor.

Diyaloglar kısa ve net. Uzun girişlerle başlayan kibarlık gösterilerine yer yok. Zaten herkes ve her şey yerli yerince imiş gibi duruyor. Şatafata boğulmuş saygı ve kibarlık belirtisi olan ifadelere yer bırakmayacak bir hiyerarşik konumlamanın mevcudiyetini hissedebiliyorsunuz.

En hamasi konularda, ateşli söylevlerde bile çok nesnel bir dil kullanılıyor. Yalın ifadeler, somut karşılığı olan göndermeler yardımıyla değişik bir soyutlamaya gidiliyor. İfadelerin yalın ve somut bir karşılık içeriyor olması, derinlikten yoksun olduğu anlamına gelmiyor. Bu durum, özellikle roman türünü geliştiren Batı edebiyatına aşina olan bizler için çok yadırgatıcı ve paradoksal görünebilir. Olanca yalınlığına ve basitliğine karşın, Japon düşüncesini yansıtan ürünlerin sahip olduğu bilgeliğin ipuçlarını gündelik hayatın satırlarında bulmak mümkün.

Bazı ipuçlarını yakalamaya çalıştığımız Japon tiplemesinin en iyi örneklerden biri, bir televizyon kanalındaki Oshin tiplemesinde karşımıza çıkıyor. Oshin tipinin, yaşadığı hayatla, daha doğrusu yaşamak zorunda kaldığı maceranın acımasızlığı ve elle tutulur somutluk içermesine karşın, bunun arka planında saklı duran bir bilgeliğin izleri yakalanabiliyor. Hayatı, bir tür bilgece

algılayış biçimi. Sıradan bir köylünün saflığı ve yüzeyselliğinin arkasına ustaca gizlenmiş bir Doğu bilgeliğinin örneği Oshin. Tıpkı, yaşadığı mekanın duvarda asılı duran çerçevelenmiş sade bir resim intibaını verişi gibi; Oshin de sıradan ve basittir. Mistik bir içe dönüklük sergilemekten çok, hayata dört elle sarılmış, kendi ayakları üstünde durmayı deneyen ezilenlerden biridir. Tüm dünyeviliğine karşın maddeyi, dünyalıkı önemsemeyen kişiliği ile, hayata karşı mistik bir ahlakî tavır alışı vardır.

Oshin tiplemesini okumak; yaşadığı modern dönüşüme karşın belli düzeyde sürekliliğini koruyan Japon kültürünü, Japon insanının mantalitesini, Japonlar'ın modernleşme tarihini okumak anlamına gelmektedir.

Bu noktada bir sorunla karşı karşıyayız; Japonya'nın geçirdiği modernleşme serüvenin sonunda sahip olduğu "bilge"likten elde ne kalmıştır?

izler

"DECONSTRUCTİON" VE KUTSAL METİN

Kur'an vahyedildikten bu yana, özellikle Hazreti Peygamber'in vefatından sonra "Kur'an'ı nasıl anlamalıyız?" sorusu Müslümanların gündeminden hiç düşmedi. Hayat devam ettikçe de düşmeyecek. Zira her toplum gibi, her fert de "Kur'an bana ne diyor?" sorusunun birebir muhatabı oldukça, bu soruya sürekli cevap aranacak demektir. Bindörtyüz yıldır Müslümanlar bu konuda sayısız eser verdiler. Yeni disiplinler geliştirdiler.

İslâm medeniyeti son birkaç yüzyıla kadar kendi dışındaki din ve medeniyetler karşısında, bazı geçici kesintiler dışında, üstün ve kendinden emin bir ilişki içinde idi. Bu durum İslâm medeniyetinin diğer medeniyetlerle kurduğu ilişkiyi çok açık biçimde belirleyen faktörlerden biri olmuştur. İslâm öğretisinin doğasından kaynaklanan "Hakikatin peşinde olma' eylemi, onu diğer düşüncelerle komplekssiz bir ilişkiye girmesini de sağlamıştı. Söz gelimi, İslâm dünyasında yoğun biçimde tercüme faaliyetlerinin yapıldığı dönemlerde, eski Yunan düşüncesi ile temasa geçerken o metinleri sadece aktarma yapmakla kalmamış; temasa geçtiği bu yeni düşünceyi anlamaya çalışmış, kendi bünyesinde özümsemiş ve yorumlayabilmiştir.

Ne var ki son birkaç yüzyıldır Müslümanların 'öteki' medeniyetler karşısında gerilemiş olması, fizik şartlar karşısında yenilik düşmeleri, kendi değerler sistemlerine bakışlarını da etkilemiştir. Hatta, zaman zaman kendi değerlerinden şüphe duymaya, yenilginin sorumluluğunu burada aramaya kadar işin götürüldüğü olmuştur. Devasa gücüyle üstüne gelen yeni güçler karşısında adeta bir panik havasında çöküşe çare arama girişimleri idi aslında.

Tüm disiplinlerde olduğu gibi Kur'an çalışmaları da bu telaştan nasibini almadı değil zaman zaman. Ancak, Batı'nın öldü dediği İslâm medeniyetinin ölmediği; yenik düşenin Müslümanlar olduğu bugün daha iyi anlaşılmaktadır. Son dönemlerdeki gelişmelere bakarak Müslümanların bu yenilmişlik psikolojisini üzerlerinden atmaları sonucunda galip görünen Batı ile kendilerinden daha emin olarak ilişkiye girecekleri, hatta bu ilişkinin kurulma aşamasında oldukları söylenebilir.

Artık bir zamanların aşırı rasyonalizm etkisi altında yapılmış zorlama Kur'an tefsirleri döneminin geride kaldığını görüyoruz. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğindeki durumları ile kıyaslandığında, Müslümanlar bir yanda kendi değerlerini yeniden keşfedip yeniden okumaya tabi tutarken, diğer tarafta hesaplaşma durumunda oldukları Batı'yı oluşturan felsefî temellerin kavranması ve çözümlenmesi anlamında önemli bir gayret sarf etmektedirler. En azından psikolojik olarak çok daha farklı yerde durmaktadırlar.

Bu uzun girişi yapmamın nedeni Dücane Cündioğlu'nun "*Kur'an'ı anlamanın anlamı*" başlıklı hacim olarak küçük fakat, taşıdığı iddia ve yazarının gayreti anlamında önemli gördüğüm yeni yayınladığı risalesi. Cündioğlu, epey bir süredir Kur'an çalışmaları üzerine yoğunlaşan bir araştırmacı. Fakat risalesini bahsedilmeye değer kılan taraflardan biri, Kur'an çalışmalarında önerdiği yöntemler. Doğrudan refere etmese de deconsruction (yapı çözüm) yöntemin izlerine rastlanıyor.

Anlam faaliyetinin kavramsal araçlarından yola çıkan yazarın, geçmiş yüzyıllar içinde tefsir ilminin oluşmasına yardım eden klasik ilimlerin yanısıra 'dil bilim'in son ikiyüz yıl içinde geçirdiği gelişmeden de istifade etmeye çalıştığı görülüyor kitap boyunca. Bu açıdan, genellikle Kur'an çalışmaları yapanların pek iltifat etmediği dil bilimin sunduğu imkânlardan yararlanarak, klasik kaynakları ihmal etmeden 'atlanılan' hususlara dikkatleri çekiyor. Bir bakıma modern disiplinlerle klasik yöntemler arasında bir bağ kurmaya çalışıyor. Doğal olarak burada tehlikeli bir alana da girilmiş olunuyor; eklektik olma tehlikesi. Bu tür denemeleri Muhammed Arkun da yapmış, yapısalcılıkla, yapı çözüm yöntemleri arasında eklektik denilebilecek bir tavır sergilemişti.

Kitapta anlam ve bağlam ilişkisi atbaşı gidiyor adeta. Bu noktada özellikle Türkçe Kur'an mealleri açısından içine düşülen vahim hataların, yanlış anlamlandırmaların nedeni üzerine metodik tartışmaya giriyor. Yanlış anlamlandırmaların nedenini de, anlamlar'ın anlamsızlığına yüklüyor yazar. 'Bir ayetin farklı şekilde anlaşılabilmesi, farklı anlamlar vermek üzere vaz edildiğini göstermez; yani farklılık anlaşılan'dadır, anlatılan'da değil! Üstelik bir sözün birden fazla şekilde anlaşılması halinde, onun birden fazla doğru anlamı'nın bulunduğu sonucunu çıkarmak yanlıştır, aksine 'onun birden fazla anlamı vardır ama neticede bir doğru anlamı vardır' demek daha doğrudur. Bu noktada meallerden ilginç örnekler de veriyor.

Yazar kitap boyunca temel yaklaşımını kendi ifadesi ile şu esasa dayandırmak istemektedir: "Anlam, sadece dil'in (=lisan'ın) temel birimi olan kelime, diğer bir tabirle gösterge (phonologic veya texic) düzeyinde değil, aynı zamanda söylem'in temel birimi olan cümle düzeyinde de ele alınmakta". Hatta cümleye daha önem vererek F. Saussure ve Chomsky'nin yaptığı ayrımı benimseyen bir yöntem izlemektedir.

Kur'an'ı anlama'nın ve/veya yorumlama'nın sadece metodoloji sorunu değil, aynı zamanda epistemoloji sorunu olduğunu da belirten yazar; bunun için bu eyleme girişenlerin birtakım sorulara cevap vermeleri gerekeceğini belirttikten sonra, soruları şu başlıklarda topluyor: Kur'an; ne söylüyor, niçin söylüyor, kime söylüyor, nasıl söylüyor?

Dikkat çekilen bir başka husus da Kur'an'ın yazısız bir toplumа indirilmiş olmasının gözden ırak tutulamayacağı.

Kitapta benimsenen yaklaşım tarzı açısından tartışılması gereken önemli husus, yazarın başvurduğu yöntemlerin kutsal metinlere uygulanıp uygulanamayacağı ile alakalı. Söz gelimi deconstruction (yapıçözüm) yöntemi, metni anlama noktasında bize yeni alanlar açarken, bunun en büyük temsilcisi Jacques Derrida'nın kendi yöntemini kutsal metinlere uygulayıp uygulamadığı veya uygulanabilir olup olmadığı hususu önümüzde durmaktadır. Veya daha sonra, Batı'da kutsal metinlere uygulanmış ise ne tür sonuçlar alınmış olduğu, bu konuda yapılan tartışmaların seyri de önemli bir boyut katacaktır yöntem açısından. Derrida'nın kendi yöntemini kutsal metinlere (sözgelimi İncil'e) uygulamadığını biliyoruz. Derida'nın hayatta iken bunu yapmamış olması bu alana gözümüzü kapamamızı gerektirmiyor ancak, bu tartışmanın da yapılması gerekiyor.

DİN DİLİ

İletişim çağına girdiğimiz, dünyanın bilgi toplumuna doğru gittiği, dolayısı ile toplumlararası bilgi akışının sınırları ortadan kaldıracağı yönünde ifadelerle karşılaşmamız artık sıradanlaşmaya başladı. Gerçekten iletişim devrimi denilen 'mit' bilgiye ulaşmada birebir insan ilişkisine dayalı, insanlığın tarihiyle yaşıt yöntemlerin yerini alabilecek mi?

Bilginin gerçekten sınırları aşarak her kesimden insanın ulaşabileceği 'değer' haline gelip gelmeyeceğine ilişkin varsayımlardan sağlıklı sonuçlara varabilmek için bilgi ile malumat, haberle mesaj ayrımının farkına varmak gerekiyor. Bilgi, sıradan malumat yığını olarak algılanmaya, aşkınlık boyutundan soyutlanmaya başladığından beri bilenle bilmeyen farkının bilgisayar tuşuna basıp basmamak düzeyine indirgendiği ortada.

Bilgiyi hangi anlamda ele alırsanız alın düşünce, sanat gibi entellektüel eylemlerin ayrıcalıklı (veya farklı) bir uğraş olduğu ve öyle kalacağı kanısındayım. İmkanların gelişmesi ancak 'enforme' etme noktasında bir yaygınlık kazandırabilir. Ancak benim değinmek istediğim ayrım kültürel anlamda, özellikle İstanbul olmak üzere entellektüel çevrelerin öbekleştiği merkezlerle taşra farkının hâlâ sürüyor olmasıdır. Bu anlamda merkez taşra arası açığın iletişim devrimi ile ilişkilendirilemeyecek bir mahiyet farkına sahip olduğu rahatça söylenebilir.

Nerede ise ilkokulu bile bulunmayan yerlere üniversitelerin açılıyor olması, tüm teknolojik gelişmelere karşın merkez-taşra farkı geçerliliğini korumaktadır. Sadece belli düzeyde insan birikimine sahip olabilmiş ve sahip çıkabilmiş 'adacıklar'ın kültürel hayatiyetinden söz edilebilir. Bunlar, ya mütevazi bir sanat -edebiyat dergisi veya küçük bir kitabevi etrafında kümelenmiş oluşumlardır. Çoğunlukla da gözleri İstanbul'a bakan sanatçı kümeleridir. Zaman zaman kendi kabuğunu aşan, hatta merkezi etkileyen bir ses sahibi oldukları da görülür.

Kültürel anlamda taşra sayılabilen bir şehirde, bir yayınevi fıkıh usulünden iletişime, siyaset biliminden felsefeye değin açılan geniş yelpazede pek çok yayınevi ile boy ölçüşebilecek nitelikte eserlerle karşımıza çıkıyor. Rey Yayıncılık'ın en son yayınladığı, Turan Koç'un *Din Dili* adlı eseri ile karşılaşınca, bende bu çağrışımları uyandırdı. Bir şairin felsefe ile uğraşıp şairliğini sürdürebilmesi aslında başlı başına bir olay sayılsa gerek. Turan

Koç'un bu anlamda, genelde din felsefesi ve özel olarak da dil felsefesi ile ilişkilendirilebilecek çalışması Türkiye'deki felsefe tartışmalarına önemli katkılarda bulunabilecek yetkinlikte.

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren din dilinin artık teologların iç sorunu olmaktan çıkıp, özellikle Viyana çevresi gibi etkin felsefî ekollerce genel felsefenin tartışma alanına sokulduğu düşünülecek olursa, Turan Koç'un bu geniş oylumlu çalışmasının anlamı ortaya çıkar. Hele hele felsefe ile uğraşanlarımızın hâlâ din denilence, felsefî olarak neden bahsettiğini anlamadan Nietzsche'nin 'Tanrı öldü...' haykırmasına sarıldığı bir ortamda *Din Dili*'nden okumaları gereken çok şey var.

DİVAN'IN OTURDUĞU YER

Türkiye'deki İslâmî çalışmaların, hatta gelişmelerin en iyi fotoğrafını yayınlanan dergilerde görmek mümkün. Düşünce ve ilim geleneği oluşturabilmiş, ekolleşebilmiş her çalışma bir şekilde kendini dergi, kitap gibi yayınlarda ifade eder. Bizde ise, bu durum biraz daha önem kazanıyor. Çünkü, henüz bir gelenek, disiplin oluşturma düzeyinde olmayan kıvılcımları da takip etme imkânı verir. Son otuz-kırk yıllık dergi koleksiyonlarını gözden geçirmek, bu dönemin düşünce, kültür hayatını takip etmenize imkân verdiği kadar, Müslümanların sosyal, siyasal eğilimlerini ve bu alanlardaki etkinliklerini ortaya koyar.

1980'li yıllara kadarki entelektüel hayatımızda hakim olan unsurun edebiyat ve düşünce ağırlıklı olduğu söylenebilir. Gerek genel ilgiler, gerekse entellektüel anlamda öncülük edenlerin çoğunlukla edebiyatçı olmaları (nedenleri ayırca tartışılmalıdır) yapılan yayın çalışmalarında edebiyat, kültür, sanat gibi konuların ağırlıklı olması sonucunu doğurmuştur. Siyaset ve polemik dergilerinde bile bu özellik kendini gösterir.

Büyük Doğu, *Diriliş*, *Edebiyat*, *Mavera* çizgisi bu tanımın en iyi örnekleri olarak gösterilebilir. Her ne kadar üniversite çevresini daha çok kollayan *Hareket*, diğerlerine göre ilmî kaygıları öne çıkaran *Nesil* gibi çalışmalar olsa da genel eğilimi belirleyecek etkinlikte değillerdi. Şüphesiz Müslüman aydınların edebiyat ve sanat ağırlıklı bir söyleme sahip olmaları onların hayatın diğer alanlarına ilgisiz kalmış olduklarını değil, bilâkis hayata ve olaylara daha çok sanatçı duyarlılığı ile yaklaştıklarını göstermekte idi. Bu yaklaşım tarzının Türkiye'de İslâmî düşüncenin oluşumunda ne gibi etkilerinin olduğu, olacağı ayrı bir inceleme konusu. Bu dönemde Müslüman aydınların edebiyatçı, sosyal ve siyasal önderlerinde çoğunlukla mühendis kökenli olmaları dikkat çekicidir.

1980'li yılların ortalarından itibaren yeni bir eğilimin, daha doğrusu dönüşümün işaretleri görülmeye başlandı. Bu dönemde Müslüman aydınların ve entelektüel hayatın yoğunlaştığı alan olarak akademik ve ilmî çalışmaları görüyoruz. Bir yanda yoğun olarak sosyal bilimlere ilgi artarken, diğer tarafta, hatta buna paralel olarak İslamî bilimler diyebileceğimiz hadis, fıkıh ve bunlara ait usûl ilimlerine, teorik konulara doğru gözle görülür bir ilgi artışı yaşandı. Bir yanda öbek öbek "okuma"lar yapılırken, diğer tarafta çıkan yeni yayınların muhtevasında, yaklaşım tarzında bu çalışmaların etkisi görüldü. Son on-onbeş yıldır çıkan dergilerin taşıdığı isimler bile bunun ipucunu vermeye yeterlidir.

Yenilerde yayın hayatına başlayan *Divân İlmî Araştırmalar* dergisi temeli 80'li yıllar varan çalışmaların dergiye dönüşmüş biçimi. Bilim ve Sanat Vakfı'nın yayınladığı dergi medeniyet eksenli bir kavrayış tarzının ve "iddiası"nın ortaya koyduğu çalışmaları kapsıyor.

* * *

Eşya ve hadiseleri tanımlama "kendi" olanla "öteki" olanın farkını ortaya koyabilme, isimlendirme yeteneği bir medeniyetin

varoluşunun olmazsa olmaz şartlarıdır. Yani, kavramsal düzeyde evrensellik iddiası taşıyan diğer yargıları üretebilen kültürler medeniyet olma iddiasını sürdürebilirler ancak. Yukarıda belirttiğimiz 1980 sonrası "okuma"ların uyandırdığı bilinç düzeyinin önemi, belki de bu noktada yatmaktadır: Bir medeniyeti yeniden inşa etmeye talip olmanın gereği sayılan donanımlara sahiplenme kavrayışı. Bir yanda yüzlerce yıllık geçmiş birikimlerle kopan bağın yeniden kurulmasına çalışırken, diğer tarafta yaşanılan çağda bu medeniyeti tekrar kurmanın, dominant olan "öteki" ile hesaplaşmayı sürdürmenin yoğun çabaları...

Bu çabalara bir katkısının olabileceğini düşündüğümüz *Divan* dergisinin tanımlama ve kavramsal düzeyde değeri üretebilme, yani, bilgi üretim sorunu açısından kendini nereye koyduğunu kısaca anlatan sunuş yazısından bazı bölümlere göz atmakta yarar var. "Bir medeniyetin dengelerini muhafaza ettiğinin ve hayatiyetini sürdürdüğünün en önemli göstergesi, bilgi üretimini yönlendiren bir ilmî geleneğe ve meşruiyetini bu gelenekten alan bir ilmî önderliğe sahip olmasıdır. Herhangi bir medeniyetin, zaman ve mekân sınırlamalarının getirdiği geçici dalgalanmaları, sarsıntıları aşabilmesini sağlayan öncelikli şart ve özelliktir. İslâm medeniyetinin son üç asırdır yaşayageldiği bunalımın kökeninde de bilginin kaynağı, kullanımı ve meşruiyeti meselesi vardır.

İslâm medeniyetinin klasik dönemlerindeki ilmî gelenek ve müesseseleşme çözülmüş; bu süreç içinde boşluğu dolduracağı iddiası ile tebarüz eden akımlar da özgün bir gelenek oluşturmak bir yana, gerek kavramsal çerçeve, gerek metedoloji, gerekse bilginin sosyal meşruiyeti konusunda tutarlı bir çizgi dahi geliştirememiştir.(...)

11. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında İslâm medeniyetinin üstünlüğü karşısında kendi geleneğini sorgulama sürecine giren Batı medeniyeti, 15.-18. yüzyıl rasında bu sorgulamanın getirdiği çeşitlilik ve dünya görüşünü yeni bir kavramsal çerçeve içinde ye-

niden kurma sürecini yaşamış, 18. ve 19. yüzyıllarda bu süreç geniş kapsamlı teorik çerçevelerin oluşturduğu eserler etrafında paradigmanın pekişmesi ile neticelenmiştir. 20. yüzyıl, Batı medeniyetinin kendisine siyasi hakimiyet alanı kazandırmış olan ilmî geleneğin ihtisas alanları çerçevesinde yeniden üretmeye yöneldiği bir yüzyıl olmuştur. Böylece bunalım dönemlerinin yorumlanmasından kaynaklanan ve felsefe, hukuk, teoloji, tarih gibi insanlık birikiminin kuşatıcı disiplinlerin sentezleri ile oluşturulmuş paradigma kurucu büyük teoriler, yerlerini sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, ekonomi ve işletme gibi paradigma sürdürücü ve siyaset eksenli disiplinlerin daha dar kapsamlı bir spesifik tahlillerine terketmiştir.(...)

Uzun dönemli dönüşümler çerçevesinde ele alındığında bu değişim süreci İslâm düşünce tarihinde büyük üstadlardan şarihlere geçiş sürecini hatırlatmaktadır. Şarihler dönemi İslâm medeniyet tarihi için nasıl siyasî ve ekonomik hakimiyetin sürdüğü, hatta daha da pekiştiği bir dönemse, Batı medeniyeti için de durum farklı değildi.(...)

Geçmiş tecrübeler göstermektedir ki, bu tür bunalım dönemleri farklı gelenekleri kavrayabilen ve yeniden yorumlayabilen bir yaklaşıma dayanan ciddi bir düşünce zenginliği ile aşılabilir."

Divan'ın bu uzun soluklu koşuda "iddia"sını yitirmeden yeni katılımlarla katkısının artarak çoğalmasını diliyorum.

ESED'İN MEKKE'YE GİDEN "YORUM"U

Muhammed Esed'i daha çok *Mekke'ye Giden Yol* ile tanıdık. Hakikat peşinde dolu dolu geçen uzun bir ömrün şiirsel öyküsü. Afganistan yaylalarından işgal altındaki Libya çöllerine uzanan geniş bir coğrafyayı anlatan *Mekke'ye Giden Yol*'u okuyan herkesi alıp bir yerlere götürmüştür muhakkak. Ya gizlice geçtiği Libya

sınırında Ömer Muhtar'la buluşmaya çalışıyordu ya da kaybolduğu Arabistan çölünde hayat ve ölüm arasında Kur'an'ın mucizesine tanık oluyordu. Birlikte uzun çöl yolculuğu yaptığı, güneşinh kavurduğu çehrelerinde safiyeti okuduğu Arap bedevileri ile Berlin Metrosu'ndaki yolcuların yüzlerindeki ifade Muhammed Esed için hakikatin okunması için yeter karinelerdi.

İslâm dünyasının yıkıntılarla sarsıldığı dönemde macera dolu yıllar geçirdi. Bir dervişi andıran hayat tarzı gerçekte hakikat arayışının bir özeti gibidr. Yıllarını verdiği Ortadoğu'da, bunca hareketli hayata karşı kendini adadığı Kur'an'ı anlamaya yönelik çalışmalarından uzak kalmadı. Medine'de aylarca süren ilmî çalışmalarına onun hareketli hayatı engel değildi. Gerçi uzun süren hayatı boyunca üst düzey diplomatlıktan gazeteciliğe kadar değişik alanlarda gösterdiği yoğun performans ömrünün belli bir bölümünü oluşturuyordu. Fakat eserlerini verdiği dönemin temeli bu fırtınalı yıllarda atıldı.

Siyasetten Kur'an ve hadis çalışmalarına kadar değişik alanlarda (gerçekte çelişik olmayan) eserler veren Muhammed Esed'in en önemli çalışması İngilizceye kazandırdığı Kur'an Mealidir. *Mekke'ye Giden Yol*'un girişinde yazdığı İslâm ve Batı medeniyeti hakkındaki değerlendirme de bence, diğer kitapları kadar yoğun ve önemli tesbitleri içeriyor.

Şu günlerde, uzunca bir süredir çıkması beklenilen İngilizce Kur'an meal-tefsirinin Türkçesi yayınlandı. Böyle bir çalışma ile karşılaşılınca ilk akla gelen soru (en azından benim için), mealin meali olur mu? şeklinde formüle edilebilir. Bu sorunun cevabı doğrudan yine sorunun içinde yatmaktadır. Durumun bir problematiğe yolaçtığı ortada ancak mutlak anlamda olumsuz bir cevabı da bulunmamaktadır.

Müslümanların düşünce geleneğini yeniden oluşturabilmeleri için var olan tüm birikimlerle birlikte çağdaş ürünleri de dikkatle izlemeleri gerekmektedir. Elimizde mevcut geçmişe ait bi-

rikimlere yeni bir renk eklenmiştir. Henüz az da olsa, Batılı Müslümanlar'ın çalışmaları, oluşturulması gereken çerçevenin önemli unsurları arasında yerini almıştır artık. Bu aşamada tüm alternatifler ümmetin önüne serilmelidir.

Muhammed Esed'in mealini Türkçeye kazandırılmasında emeği geçen "titiz" dostları kutluyorum.

portreler

TOYNBEE TÜRKLERİ ANLADI MI?

İngiltere'de yaşayan Müslümanlar *Q News* isimli haftalık bir dergi yayınlıyorlar. Benzerleri ile kıyaslandığında içeriği hayli zengin bir dergi. 2 Haziran 1995 tarihli son sayısında, Londra Üniversitesi'ne bağlı S.O.A.S (School of Oriental and African Studies- Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu) ilgili bir haberde Suudi Arabistan Kralı'nın bu okula 1 milyon İngiliz Sterlini tutarında nakdi yardım yaptığını yazıyor. Yardımı okulun direktörü Micheal McWilliams'a teslim eden S. Arabistan Büyükelçisi yaptığı konuşmada, bu para ile yeni bir İslâm araştırmaları kürsüsünün kurulmasına ve bu alanlarda çalışacaklara burs sağlanmasına katkıda bulunulacağını belirtmiş. Ve büyükelçi devamla, 'İslâm ve Batı dünyasının birbirini yanlış anlamasından doğan tehlikenin çok büyük boyutlarda' olduğunu belirtmiş.

Haberde bahsedilen yardımın isabetli olup olmadığından önce, büyükelçinin bahsettiği 'birbirini yanlış anlama' ifadesi bana başka bir olayı hatırlattı. 1916'da açılan bu okul Avrupa'da İslâmî konularda araştırma yapan ilk kurumlardan biri olarak tanınır. Ünlü tarihçi Arnold Toynbee de burada öğretim üyeliğinin yanısıra öğrencilik de yapmıştı. Bir ara Osmanlı'da Ermeni prob-

lemi çıkınca konuyla çok yakından ilgili olan İngiltere'ye yoğun Ermeni mülteci akını başlamış, İngiliz hükümeti bunlara insanî yardım sağlama adına Osmanlı'ya karşı kamuoyu oluşturmak için yoğun bir çabaya girmişti.

İşte bu aşamada Toynbee de bir Ermeni dosyası (Blue Book) hazırlanmasında önemli katkılarda bulunarak kampanyada aktif rol almıştı. Doğal olarak da Osmanlı münevverleri arasında adı 'Türk düşmanı'na çıkmıştı. Ancak Toynbee, bu 'barbarlık'ın Talat ve Enver paşalara ait olduğuna ve tüm Türklere maledilemeyeceğine inanmaktadır. Türkleri daha yakından tanımak için de Türkçe öğrenmek gerektiğine karar vererek o zamanki adı School of Oriental Studies olan S.O.A.S.'ın Türkçe bölümüne kaydolur.

Ancak okulda Türkçe derslerini veren Ali Rıza Bey isimli zat, yeni sınıf listesinde A. Toynbee'nin ismini görünce doğruca okul yönetimine gider ve 'Ben, böylesi Türk düşmanı birisine Türkçe dersi vermem' diyerek itiraz eder. Sonuçta Ali Rıza Bey, 'Eğer ülkenin haklı olduğuna inanıyorsan, karşı olanları bile doğru enforme ederek yanlış anlaşılmayı önlemiş olursun' şeklinde bir argüman öne süren okul idarecisi tarafından ikna edilir. Toynbee de bu şekilde Türkçe öğrenir, ilk tanıdığı Türk olarak Ali Rıza Bey ile de sıkı dost olurlar..

Toynbee'nin Türkleri doğru anlayıp anlamadığı ayrı bir konu ancak bildiğim kadarı ile çok yakın tarihlere kadar İngiliz resmi tarih anlayışına karşı tezleri savunan bazı doktora çalışmalarının reddedildiği bir gerçek.

Şerif Mardin'in bir yazısında, Toynbee'nin Medeniyet Tarihi adlı ünlü çalışmasında İslâm toplumları ile ilgili yaklaşımlarında nasıl olup da bu kadar önyargılı olduğunu bir türlü anlamadığını ifade ettiğini de ayrıca kaydetmeliyiz.

Suud Kralı'nın bu okula yaptığı yardımı bilimsel çalışmalara katkı olarak yorumlamak mümkün mü? Bu ayrıca tartışılmalı.

Fakat aynı kralın zaman zaman krize giren bazı ünlü gazete ve dergileri de bir şekilde krizden kurtardığı biliniyor. Ali Rıza Beylerin tavrı da bilimsel sayılmayabilir, ama bir iddianın takipçisi olduğu inkâr edilemez. Tıpkı bazı doktora tezlerini reddeden bilim adamlarının tavrı gibi.

Belki, ortada yanlış anlama diye bir şey de yok.

TURABİ, BEGOVİÇ KADAR TEHLİKELİ Mİ?

1979 yılının sıcak bir yaz günü bir otel odasında iki Afrikalı ile konuşuyoruz. Afrikalılar'dan biri, konuşmamız başlamadan önce elindeki transistörlü radyodan bir müzik yayını buluyor ve sesini açıyor. Bunun dinlenme ihtimaline karşı bir tedbir olduğu açıklamasını yapıyor ardından. Bu tür tedbirlere yabancı biri olarak bana ilkin biraz aşırı, biraz da tuhaf bir tedbir gibi geliyor.

Sudanlı olan bu iki insandan biri, bugün dünyanın çok iyi bildiği isim. Görüşmeden bazı notları, *Yeni Devir* gazetesinde editörlüğünü yaptığım Gençlik sayfasında yayınladığımda –Türkiye'de pek tanıyan olmadığı için detay vermeden yazmıştım. Bu isim, Sudan İslâmî hareketinin lideri durumunda olan Hasan el Turabi'den başkası değildi.

Üç dört saati bulan konuşmamız sırasında, Sudan'da yükselen hareketin gelişim çizgisini ayrıntılarıyla anlatmıştı. Gerilla eylemlerinden solun elinden almayı başardıkları sendikal örgütlenmelere kadar...

Turabi'nin bana çarpıcı gelen yanı, gerçekleştirdiklerinin parlaklığından çok, kendisinin insan olarak mütevazı görünümü oldu. Bu tavrı, bende saygı ile karışık sempati uyandırmıştı. Bu kanaatim, daha sonraki görüşmemde de pekişecekti.

İlk görüşmemden bu yana onun şahsında Sudan'da gelişen hareketi yakından takip etmeye çalıştım. Hatta bir İsrailli dok-

tora öğrencisinin, 'Sudan İhvanının İdeolojisi' başlıklı tez çalışmasının fotokopisinin peşine düşecek kadar. Zaman zaman beni şaşkınlığa düşüren tavırları oldu. Hep şüpheyle baktığım Numeyri'ye verdiği desteği hiç anlamamıştım. Her iki askerî darbeden sonra da ayakta kalmayı başardığı gibi belirleyici konumda oldu hep.

1986 yılında İstanbul'a geldiğinde görüşme talebimi hemen kabul etmiş ve bir grup arkadaşla birlikte buluşarak çok uzun süre konuşmuştuk. Görüşmemiz, adeta sorgulama gibi geçmişti. Ne de olsa, O artık bir hareketin teorisyeni durumunda idi. Sorulan sorulara kendinden çok emin bir şekilde cevap veriyordu.

Görüşme sonrası arkadaşların çoğunun ilk defa karşılaştıkları bu değişik tip karşısında hayret ettiklerini farkettim. Kafalarındaki İhvan tipinden farklı bir liderle karşılaşmışlardı. Zaten, İhvanın Mısır'daki genel rehberliğinden kendini bağımsız hissediyor, İhvan çevrelerinden de eleştiri alıyordu.

Zaman zaman pragmatizmle suçlanabilecek tavrının, hedefini seçmiş uzun bir yürüyüşün aşamaları olduğu, bugün Sudan'ı getirdiği konuma bakarak söylemek mümkün.

Bunları yazmamın nedenine gelince; bugün Sudan dünyanın en fakir ülkelerinden biri olmasına rağmen ABD'nin ambargo uyguladığı bir ülkedir. Amerika'nın terörist ülkeler listesine aldığı bu ülkeyi cezalandırmaya niyet ettiği açıkça görülüyor. Muhtemelen bunu da Mısır'ın eliyle yapacak gibi geliyor.

Kongreye sunulan raporda bile, bu güne kadar Sudan'ın ispatlanmış hiçbir terörist eyleminin olmadığı belirtilmesine rağmen, cezalandırmanın nedeni bu ülkenin fizikî potansiyelinden çok ifade ettiği sembolik değerinde aranmalı.

Tıpkı, Boşnaklar'ın başında Begoviç gibi simgesel bir isim olmasa idi muhtemelen bu kadar zulme maruz kalmayacakları gerçeği veya 1992 yılında Bosna'da ele geçen Sudan'ın Müslümanlar'a gönderdiği silahlar gibi...

BİLGE-KRAL'IN KONUŞMALARI

Olağanüstü dönemlerden geçen bir toplum için lider, o toplum için bir kurtuluş veya felaket habercisidir. Ancak Aliya İzzet Begoviç gibi hem 'felaket' hem de tarihin topluma sunduğu bir kurtuluş müjdesi olma misyonunu şahsında toplayan lider tipi az rastlanan bir olgu.

Begoviç, Bosnalı Müslümanlar için bir felaket sembolüdür, zira Boşnaklar'ın uğradığı zulmü bu denli acımasız ve sürekli kılan belki de başlarında böyle bir 'bilge kral'ın olmasıdır. Bilge kişiliği ile toplumunu sarsıp, tarihlerinden kaçamayacağını hatırlatarak, tarihle kopan bağları kurmaya yönelten bir lider ve bunun karşısında Osmanlı'nın Avrupa'dan bitmeyen tasfiyesi peşinde bir dünya. Tarih bilincini diri tutan bu isim olmasa idi Boşnaklar bunca acımasızlığa muhatap olmayacaklardı belki de.

En önemlisi Begoviç, Bosna için tarihi bir fırsattır. Bedel ödemeye değer bir kurtuluşun simgesi olarak tarihî rolünü oynadığına şimdiden tanıklık edebiliriz. Ödenen bu bedel; yalnızca birkaç milyon nüfuslu Boşnaklar adına değil Osmanlı'dan geri kalan ne varsa herkes ve her yer adına ödenmiş bir bedel... Aliya işte bu büyük yükü omuzlayabilmiş zamanımızın yüz akı bilge kralıdır..

Siyasetteki derin basireti kadar, 'tradisyon'daki anlamıyla 'bilge kral'lığı kişiliğinde birleştiren Aliya İzzet Begoviç'in konuşmaları İngilizce ve Boşnakça olarak nihayet bir kitap halinde basıldı. Henüz elime geçen bu kitapta yeralan konuşmalardan iki küçük alıntı yaparak kendisini ayrıcalıklı kılan hususiyetleri hakkında fikir vermeye yeteceğini düşündüğüm herhangi iki pasaj vermek istiyorum.

> Türkler Balkanlar'dan çekilmeye ve özellikle Danube Nehri'nin doğu yakasına doğru gerilemeye başladığından beri sürekli olarak komşularımızın genosit uygulamasına maruz kaldık. 1969'da bugünkü Macaristan sınırlarında kalan Kanije

> Kalesi kuşatıldığında, kaleyi savunan Müslüman komutan, Türk Sultanı'na şu mesajı gönderir: 'Hayli zor şartlardayız ve yeni bir haber beklemekten artık neredeyse bıkmış durumdayız. Savaşmaya devam edeceğiz, ancak göndereceğiniz atlıların haberini umutla bekliyoruz. Göçmen kuşların Osmanlı kıyılarından bu tarafa doğru uçuşundan beklediğimiz yardımın gelmekte olduğunu seziyoruz'.
> Bu fedakâr askerin umutları ne yazık ki boşa çıktı. Kuşatma altındaki Müslümanlara yardım ulaşmadı. O tarihten beri Balkanlar'daki Müslümanlar sürekli sürgün, katliam ve işkence altındalar.. Ve biz, hâlâ kuşatma altındayız ve hâlâ Müslümanlardan yardım bekliyoruz.'

(*İslâm Konferansı Örgütü toplantısı*, 13 Aralık 1994, Kazablanka.)

> 'Hac için çok şey söylenebilir, ancak benim vurgulamak istediğim hususlardan biri şu: Birazdan Kâbe'yi ziyaret edip Say yapma şansına sahip olacaksınız. Say, Hacer ve oğlu İsmail'i bir hatırlamadır. Yani; belli bir medeniyet ve kültüre sahip toplumla ilkel, gerici bir toplum arasındaki farkı hatırlayış...'

(Boşnak hacılara yaptığı bir konuşmasından, Mayıs 1994, Mekke)

NOBEL ÖDÜLÜ KİMLERE VERİLİR?

Yer, I. Dünya Savaşı sırasında Sibirya'da bir esir kampıdır. Çarlık Rusyası'nın Osmanlı ile kapıştığı yıllar.. Çarın haşmetli generallerinden biri esir kampını teftiş etmektedir. Kamptaki tüm esirler generalin gelişi üzerine ayağa kalkarak teftiş düzenine geçerler, buna saygı duruşu da denilebilir normal şartlarda. Ancak bir savaş esirinin gönüllü saygı göstereceğini beklemek ne kadar yerinde olabilir ki? Buna rağmen esirler arasında bir kişi sanki hiç birşey olmamış gibi istifini bozmadan oturmaktadır. Ve ge-

neralle aralarında o 'bilinen' konuşma geçer: Ben bir Müslüman olarak Müslüman olmayan bir ordunun komutanı karşısında saygı gösterisinde bulunamam.

Bu olayın kahramanının Said-i Nursi olduğunu sanırım okuyanların çoğu hatırlayacaktır.

İstanbul'da toplanan Uluslararası Said-i Nursi Konferansı nedeniyle Bediüzzaman yeniden gündeme geldi. Sunulan onlarca tebliğ arasında onun mücadeleci yanını öne çıkaran tebliğ sayısı sanırım birkaç tane denilecek kadar azdı. Hatırladığım kadarı ile bunlardan biri de Davud Dursun'un sunduğu tebliğ idi.

Görsel ve yazılı medya olayın medyatik tarafı ile ilgilene dursun, konferans tertip komitesinin yaptığı açıklamada, onun söylemini bugüne taşıma misyonunda bir derginin, sahiplenerek öne çıkardığı bir sözü burada hatırlatmakta fayda görüyorum: "...ölümünün 50. yılında Nobel'e aday gösterilecek ve ölümünden sonra Nobel adayı alan ilk insan olacaktır."

Yaşar Kemal'in Nobel'e aday olmasının konuşulduğu 1970'li yıllarda -gerçi konuşulmadığı yıl pek yoktur- TRT televizyonunda konu ile ilgili görüşüne başvurdukları Cemil Meriç'in söylediklerini hatırlıyorum: "Bir Türk yazarının Nobel'e aday gösterilmesinde sevinilecek bir şey göremiyorum. Batı kendi medeniyet değerlerini yansıtan, yani kendini anlatan eserlere Nobel verir. Eğer bir Türk yazarının aday gösterilmesi söz konusu ise bu, onun bizi değil başkalarını anlattığını gösterir." Hatırlayabildiğim kadarı ile Cemil Meriç'in söyledikeri böyle idi.

Şimdi bir an duralım ve düşünelim; bir yanda Nobel ödülü'ne layık görülen siyonizmin en önemli pratisyenlerinden Begin ve Rabin (ödülleri paylaşan diğer ortaklardan bahsetmeyi gereksiz görüyorum), diğer tarafta bir iman mücahidinin misyonunu bugüne sunmak için yapılan bir programın takdiminde talep ettiklerimiz. Doğrusu ben ne taraftan bakarsam bakayım bir yere oturtamadım.

Batı kendi medeniyet değerlerini evrensellik iddiası ile tüm dünyaya dayatırken, ödünç alınan kavramlarla kendi değer yargılarınızı savunamaz ve kendi dünyanızı talep edemezsiniz.

BERNARD LEWIS TÜRKİYE'DE

Üniversiteler bir yanda lise düzeyine inerken, diğer tarafta akademik birikimin belli bir düzeyi tutturduğu özel üniversiteler açılıyor. Sanırım bundan sonra Türkiye'de taşralı çoğunluğun bazı üniversitelerde etkin olması imkânı, daha doğrusu yolu açılırken üniversiteli olmanın imkân ve gerekleri de elinden alınmış olacak. Kalite ve etkinlik yine özel sektör aracılığı ile elit kesimin tekelinde kalacak gibi görünüyor.

Devlet üniversitelerinin çoktan beridir unuttuğu dışa açılma gibi, değişik bilim çevrelerindeki tartışmaları takip edip buralara taşıma gibi etkinlikler de yine bu nevzuhur üniversiteler kanalı ile yürütüleceğe benziyor. Üstelik gerek seçim, gerekse bunların değerlendirilişi bakımından da daha rahat bir taraflılık içinde olarak. Artık dünyada isim yapmış bilim adamı, politikacı, yazar kim varsa Türkiye'ye medyatik zarf içinde sunularak, belli kulüp üyelerinin katılımı ile ve de büyük ücretler ödenerek davet edilebilmekte. Çoğunlukla iş çevrelerinden, medyadan, üniversitelerden ve bürokrasiden belli çevrelere açık veya çoğu çevrelere kapalı olarak tertip edilen bu bilimsel ve kültürel toplantılarda dünya sorunları tartışılmakta, hatta ara sıra yüksek memleket meselelerine de sıra geldiği görülmektedir. Örneğin, bilgi çağına yönelik yaptığı çıkarsamalarla tanınan, belki de kendisine ödenen yüksek telifi kıramayarak Türkiye'ye ilk defa gelen tanınmış bir futürologa Kürt sorununun nasıl çözüleceğine dair soru sorulabilmekte, verilen yuvarlama bir cevabı da adeta bir 'vahiy' inmişçesine büyük bir kutsama ile dinlemekteyiz.

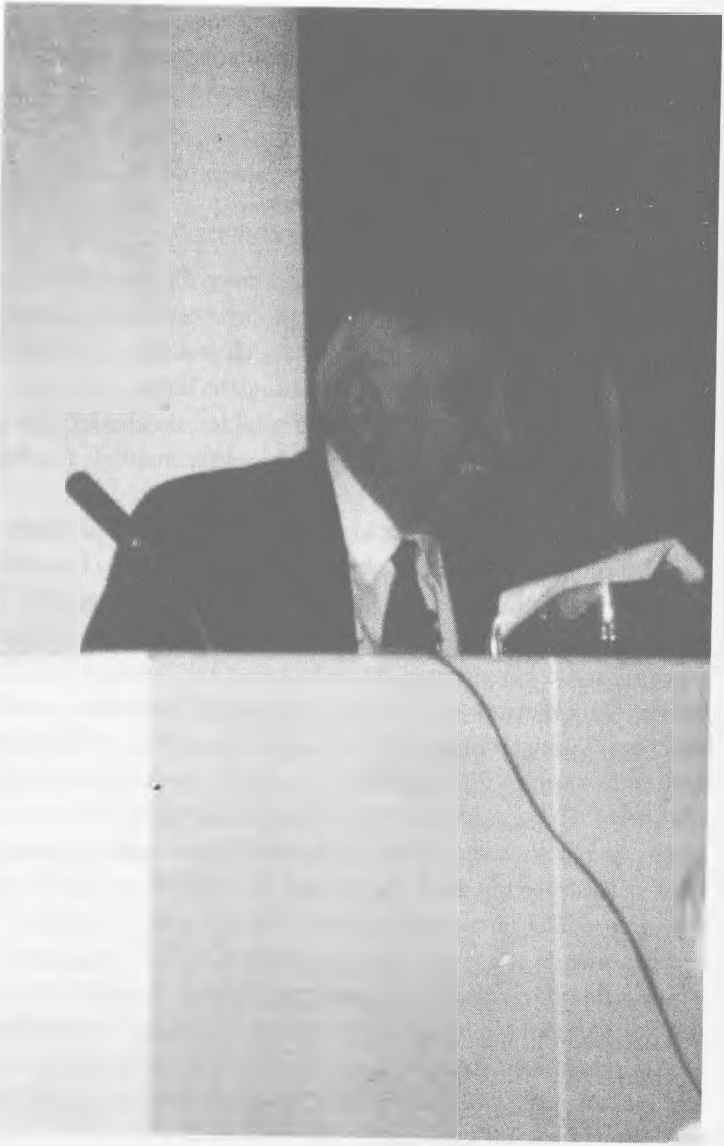

Bu hafta sonu ünlü tarihçi Bernard Lewis İstanbul'a geliyor Koç grubunun davetlisi olarak. Nelerden bahsedeceğinden çok, ona neler sorulacağını merak ediyorum. Türkiye'de daha çok, ilk kitaplarından biri olan ve tarih kurumu tarafından bastırılan "*Modern Türkiye'nin Doğuşu*" adlı kitabı ile tanınan Bernard Lewis, bilim çevrelerinde İslâm tarihçisi olarak tanınan bir otorite. Bernard Lewis'in bizde sevilmesinin gerçek nedeninin, onun akademik seviyesini takdir etmekten çok, ideolojik bir tercihe dayalı olduğunu düşünüyorum. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî tarih tezlerine uygun görüşlerini uluslararası platformlarda rahatlıkla savunabilmiştir. Ermeni soykırımı gibi Türkiye'nin başını ağrıtan konularda hayli Türkiyeci bir tavır aldığı bilinen bir gerçek. Ancak, Türkiye'yi bu konularda memnun ederken genel Ortadoğu merkezli sorunlarda fazlaca İsrailci bir yaklaşımı vardır. Hatta Türkiyeci yanını, İsrailci yanına destek sağlamak için öne çıkardığını ileri sürmenin fazla abartılı olmadığını düşünüyorum. B. Lewis'in İsrailci ve Yahudi merkezli politikasında, İslâm'ın bile belli bir yerinin olduğu söylenebilir. 1989 *Encuenter* dergisinde yayınlanan, makalesinde antisemitizm konusunda özetle şunları söylüyordu.

"İslâm dünyası Batı'yla temasa geçtikçe Batı'daki bazı ideolojik ve fikrî akımların etkisi altında kaldı. İslâm dünyasına sonradan giren ancak onların geleneğinde olmayan akımlardan biri de antisemitizmdir. Yahudiler Müslümanların nazarında ehli kitaptır ve hiçbir zaman Yahudi düşmanlığı söz konusu olmamıştır. Yeni yeni gelişen Yahudi ve İsrail düşmanlığı Batı'nın etkisiyle İslâm dünyasına giren akımlardır" Bu tesbitler bağlamından soyutlayarak yaklaştığımızda bazı doğruları içeriyor gibi görünse de, yaslandığı bağlam ile ele aldığımızda nelere tekâbül ettiği apaçık ortaya çıkacaktır.

Bu hafta sonu Türkiye'ye gelecek Bernard Lewis'in ne anlatacağından çok, kimlerin neler soracağını merak ediyorum.

BATIDA GAZETECİ OLMAK FARKI

İngiltere'de yaşayan Müslümanlar arasında adından en çok bahsedilen isimlerden biri Kelim Sıddıkî artık bu dünyada değil. Sevenleri ve karşı olanları ile birlikte herkesin kabul edeceği gerçek şu ki; gerek, bilhassa İngiltere'deki Müslümanlara ilişkin, gerekse dünya Müslümanları ile ilişkin önemli olaylarda konuya ilk sahip çıkanlardan biri mutlaka Kelim Sıddıkî idi.

Yayın dünyasının hemen her alanında çalışmalar yaptı. Kurucusu olduğu Open Press'te yayınladığı kitaplarla belli bir çizgiyi, anlayışı eleştirmeye, İngilizce konuşulan dünyaya taşımaya çalıştı.

Daha sonraları kurduğu *Crescent International* adlı onbeş günlük dergide belli bir çizgiyi uluslararası platforma taşımayı başardı. Kanada'dan Malezya'ya, Arap alemine kadar belli bir kesim tarafından takip edilen yayın organı haline geldi. Özellikle 1980 sonrası yükselen devrimci İslâm çizgisinin uluslararası düzeyde en medyatik temsilcisi durumuna geldi. İngilizce'nin yanısıra daha sonraları Arapça olarak da yayınlandı. Türkçe basma projesi ise gerçekleşmeyecekti.

Aylık olarak yayınladığı ve sadece özel abonelerine ulaştırılan *Muslim Media*, belki de Sıddıkî'nin yayıncılık anlamında gerçekleştirdiği en dikkate değer çalışması idi. Dünyanın dört bir yanından, birinci elden kaynaklanara inerek, uzmanlarına hazırlattığı bir İslâm dünyası raporu idi. Kendisi ile ilk tanışmam, kurmuş olduğu Müslim Institute'un yayınladığı bu yayınlarla oldu.

Londra'da, uluslararası düzeyde İslamî çalışmaların temsilcilerinin, gazeteci ve yazarların, akademisyenlerin, hatta siyaset adamlarının büyük katılımı ile konferanslar düzenledi. Her ne kadar kendisi radikal bir söyleme sahip olsa da bu konferanslara İslâm dünyasından ve azınlık durumundaki Müslüman toplumlardan hemen her eğilimden Müslümanların temsil edildiğini görmüştük.

1990'ların başlarına kadar içinde yaşadığı İngiltere'deki Müslüman toplumun sorunlarına yönelik olarak hemen hemen hiç pratik çalışması olmadı. Etkisi başta İngiliz medyası olmak üzere basında ve İslâm dünyasındaki belli çevrelerde yankı buluyordu. 1992 yılında kurduğu Müslüman Parlamentosu ile İngiltere'ye yönelik örgütlü çalışma yapmaya başladı ki, bu yeni bir dönemdi onun için. Bu kuruluşun İngiltere'de kurulan İslâm Partisi'nden hemen sonra faaliyete geçmesi ayrıca dikkat çekicidir. Bu dönemden sonra Müslümanların helal kesim et gibi günlük hayatlarını ilgilendiren somut konulara eğildiği görülür.

Yazdıkları ve söyledikleri ile İslâm dünyasına yeni bir şey getirdiği söylenemez. Ancak Batı'da yaşayan ve Batı medyasını çok iyi kullanan biri olarak, olduğundan çok daha fazla yankı bulduğu muhakkaktı. Her şeyden evvel Batı'da yaşayan ve İngilizce yazan biri olarak, bu konuda görmezlikten gelinemeyecek bir zaafiyeti olan Müslümanların ilgisini çekmekte başarılı oldu.

Bir zamanlar editörlüğünü yaptığı *The Guardian* gazetesinin kendisine ayırdığı tam sayfa yazıda altını çizdiği bir nokta onun farklı yanına dikkati çekiyordu; medyayı çok iyi kullanabilen biri olması. Bir de geliştirdiği söylemin zamanlama olarak İslâm dünyasında, hiç değilse belli kesimlerde karşılık bulduğu muhakkak.

O her şeyden evvel bir gazeteci ve eylem adamı idi. Allah rahmet eylesin.

ÖLÜM VE TERKEDİLİŞ

1980 ihtilâlinin tüm ülkenin ufkunu kararttığı günler. Hangi ideolojik kesimden olursa olsun herkes için artık birşeylerin bittiği, en azından hiç birşeyin eskisi gibi olmayacağının belli olduğu günler. Bir bakıma kaybetmişlik duygusuyla birlikte gelen,

karamsarlığın alabildiğine arttığı; birkaç gün öncesine kadar her sabah ateşin zafer umutları ile uyanan gencecik bedenleri korku ile karışık yılgınlığın kapladığı bir terör ortamı...

Ufukların iyice karardığı o günlerde sosyal ve siyasal yıkımın ardından, hayatta oldukları sürede kimilerince belki farkedilmeyen ama çoğunluk için var olduklarını bile hissetmenin toprağa daha emin bir şekilde basmaya yeten, adeta toplumun sırtını yasladığı manevi sütunlar bir bir göçtü. Birkaç yıl içinde peşpeşe ölümler geldi.

Eylül ihtilalinden birkaç ay sonra Mehmed Zahid Efendi binlerin uğurladığı yolculuğa çıkarak bırakıp gitti.

Ahmet Davudoğlu Hoca yalnız köşesinde sürdürdüğü hayatı terkederek hiç yalnız kalmayacağı sessizliğe gitti.

Mahmud Sami Efendi'nin dünya sürgününü bitirmesi, asli olana dönüşü de bu sıralarda gerçekleşti.

Ardarda gelen ölümler, peşine taktığı binlerce uğurlayanı biraz daha yalnızlığa iterek, doldurdukları mezar çukuru ile kıyaslanmayacak boşluklar bırakıyorlardı bir bir... Garip bir hüzün, yalnızlık, adeta terkedilmişlik ruh hali sarmalamıştı Müslümanları.

Bir Mayıs ayında apansızın geliveren Necip Fazıl'ın yolculuk haberi duygular kadar tüm ülkeyide alt üst edecekti. Cemil Meriç'in daha sonralara rastlayan 'fildişi kule'sinden iniş haberi, sanki bu zincirin son halkasını tamamlayacaktı.

Üstad Necip Fazıl'ın vefatı ile, fikir ve aksiyon planında Cumhuriyet devrinden bu yana olanca renk tonları ile tüm İslâmî oluşumların bileşkesi ortadan kalkmıştı. Artık agora terkedilmiş, boşalan sahne kararmıştı. Adeta her tat ve kokudan suların aktığı yedi oluklu çeşme sükût etmişti.

Şimdilerde etrafıma bakınca, varlığımı varlıkları ile anlamlandırabileceğim, beni biraz da bu toprakların gerçek sahibi kılacak, toprağa kök salmış gölgesine sığınılacak o çınarlardan pek kalmadığını farkediyorum.

Adeta bir terkedilmişlik atmosferini yaşıyor gibiyiz hâlâ. Bu duygunun ölümlerin peşpeşe geldiği ihtilal sonrasının ortamı ile alakası olmadığı hissi kaplıyor içimi ister istemez. Kimbilir, artık yeni şeyler aramak gerekiyor belki de.

PICKTHALL'İN CUMA HUTBESİ

Muhammed Marmaduke Pickthall, bu yüzyılın başlarında Müslüman olmuş bir İngiliz. Ortadoğu'yu yani o zamanki Osmanlı topraklarını gezmiş, Arapça öğrenmiş bir batılı. İstanbul'da bir yıl kadar kalarak kitaplaştırdığı anılarında Balkan Savaşı sırasında İstanbul'dan çok ilginç fotoğraflar sunar. Türkçe'ye de çevrilen bu anılar, (*Harpte Türklerle beraber*, Kültür Bakanlığı yayınları) dönemin sosyal ve siyasal çalkantılarının anlaşılması bakımından hayli yararlı olabilir.

Pickthall'i yazı konusu yapmamın nedeni ne Türkiye ile ilgili anıları ne de bir romancı olarak Müslümanları konu ettiği eserlerindeki (Said Fisherman gibi) bize yönelik değerlendirmeleri. Bugünlerde elime geçen bir hutbesi onun Batı'daki Müslümanlar için önemini hatırlattı; daha doğrusu Pickthall tipinin. 1935 Yılında Londra'da verdiği uzun Cuma hutbesinde İslâm'da ve Batı toplumlarında kadın-erkek ilişkisi, özellikle bu iki farklı toplumun kadına bakış açısını ele alıyor. Hutbenin, Pickthall'in bazı özel görüşleri dışında, bugün için bize orijinal gelebilecek fazla bir yanı yok. Ancak, bence hutbeyi anlamlı kılan 1935 yılında verilmiş olan bizzat hutbenin kendisidir.

Pickthall'in I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'de bir Osmanlı lobisi gibi faaliyet gösterdiği, dergiler yayınladığı, hatta bu dergilerden bazı sayılarının Hindistan gibi İngiliz sömürgelerindeki Müslümanların eline geçmemesi için İngiliz yönetimince toplatıldığı biliniyor. Daha sonra bir elin parmakları kadar az

sayıda İngiliz asıllı Müslümanlarla bir araya gelip cami kurduğu ve bizzat bu mütevazi cemaatin imamlığını üstlenerek Arapça ve İngilizce hutbe verip, namaz kıldırdığı da gözden kaçırılmaması gerekiyor. Çünkü, daha çok İngilizce'ye yaptığı Kur'an meali ile tanınan Pickthall'in sanatçı yanı ile birlikte eylemci yanı gözardı edilir.

Bugün pekçok Batı Avrupa merkezinde olduğu gibi Londra'da da çoğu ucuz emek işgücünü karşılamak üzere getirilen Asya ve Afrika kökenli Müslümanların sayısı bir hayli yekûn tutuyor. Yine çoğu Müslüman asıllılarla olan evliliklerin sonucu da olsa, entellektüeller başta olmak üzere değişik kesimlerden Batılıların oluşturduğu bir Müslüman kitle oluşmuş durumda. Oluşan bu yeni Avrupalı Müslüman kitleye rağmen istisnalar yok denilecek kadar az, bu kitleye kendi anadilinden hutbe verenler yok. Yapılan masraflı camilere, bir yığın kuruluşa rağmen "yerli" bir oluşuma yönelik ciddi kaygıların uzağında bir durum sergilenmektedir.

Türkiye söz konusu olduğunda, işin Avrupalı Müslüman tipi ithaline kadar sulandırıldığı bir ortamda, bu kafalar biraz da Avrupa'da yerli Müslümanlar yetiştirmeye yönelseler daha iyi olacağı kanaatindeyim. Pickthall'in yetmiş yıl önce verdiği hutbeleri bu açıdan önemli bir yerde duruyor. Sorun Batı'dan buraya Pickthall'ler getirmek değil, Batı'da hutbe verebilecek Pickthall'ler yetiştirmekte.

HARİS SLAZCİÇ'LE KONUŞMA

Sarayevo, da beş katlı apartmanın son katına nefes nefese çıkıyorum. Çok da sıkı olmayan bir aramadan sonra parti merkezine giriyorum. Hâlâ savaş ortamında olmasına rağmen Bosna'da genel özgürlük ortamında yadırgatıcı bir durum. Bu, Bosna topraklarına adım attığımdan beri ilk defa kimlik gösterişim.

Biraz sonra Bosnalı Müslümanların güçlü isimlerinden Haris Slazciç'le buluşacağım. Burası, Sarayevo'nun kalbi Başçarşıya'ya tepeden bakan Begoviç'in partisinden ayrılarak Slazciç'in yeni kurduğu partisinin merkezi. Odasının hemen girişinde, sol tarafta büyükçe bir resim asılı: Haris'i Clinton'la el sıkışırken gösteriyor. Altında da Clinton'ın el yazıyla yazıp imzaladığı iyi dilekleri. Kapının sağ tarafında ise Haris'i S. Arabistan kralı Fahd'la birlikte gösteren bir resim duruyor.

İki resmin arasındaki kapıdan içeri girince Haris Slazciç'i arkadaşları ile toplantı halinde buluyorum. Ayağa kalkıp karşılıyor. Bihaç'ta saldırıya uğrayacak kadar Müslümanların önemli kısmından tepki alan savaş döneminin başbakanı ile konuşurken saygı uyandıran bir yüz ifadesi dikkatimi çekiyor.

SDA (Demokratik Eylem Partisi)'nın kurucularından olmasına rağmen neden karşı çıkıp ayrı bir parti kurduğunu soruyorum. Verdiği cevap içinde altını çizdiği husus şu: "Biz SDA'nın düşmanı değiliz. Benim karşı olduğum nokta yapılan yanlışlıklardır." Son belediye seçimlerini kasdederek, Mostar'da neden SDA'yı desteklediğini sorduğumda ise verdiği cevabın özeti şöyle: "Ben SDA'yı desteklemedim, uygun olanı yaptım. Müslüman oyların bölünmesine neden olamazdık."

Boşnak basınında Amerikan desteğini aldığı yönündeki yazıların çıktığından haberdar olduğum için, kendisini İslâm dünyasına mı yoksa Batı'ya mı daha yakın hissettiğini soruyorum. Verdiği cevap çok net: "Ben Bosna'ya yakınım." Ve ardından kendisinin ve ailesinin İslâmî birikiminden bahsediyor, Bosna'nın en tanınmış aliminin oğlu olduğunu özellikle belirtiyor. Konuşma boyunca kendilerine dayatılan anlaşmayı ve seçim yasasının ülkeyi böleceğinden endişe ettiğini belirtiyor.

Haris Slazciç, iktidar partisinin tepesinden önemli kopararak SDA karşısında küçümsenmeyecek bir güç olduğunu gösterdi. Ancak Müslüman kesimin oyunu bölmekten ileriye gidemeyece-

ğini de herkes biliyor. Burada en iyimser tablo Mostar'daki tavrının genelleştirmesi olabilir. Aksi takdirde savaş sonrası yıpranmış görünen SDA'ya geliştirdiği suçlamalarının haklılığı ortadan kalkabileceği gibi Amerikancılık yaftası üzerinde kalacaktır.

ABDULLAH İBRAHİM'İN CAZI

Caz, müzik olarak bende isyan duygularını canlandırmıştır hep. Caz ve siyah derili insanların özgürlük savaşı neredeyse özdeşleşmiştir kimileri için. Siyahilerin genlerine işleyen Afrika ritminin değişik türde yansıması bir bakıma.

Evvelki gün Cemal Reşid Rey'de Abdullah İbrahim'i izlerken, bir isyan müziğini mistik boyutlara taşıyan usta cazcıdan başka türde caz bekleyenleri şaşırttığını hissettim.

Abdullah İbrahim, eski adıyla "Dollar Brand" Güney Afrikalı bir caz ustası. Tam ondört yıl ülkesinin dışında sürgün hayatı yaşadı. Modern cazın en etkileyici isimlerinden biri olarak biliniyor. Doğup büyüdüğü toprakların bitimsiz ritmini, müzik geleneğini modern caza taşıyarak devraldığı zenginliğin titiz bekçisi oldu.

Film müziğinden, solo bestelere kadar çağımızın en velud bestecilerinden biri olmasının yanısıra klasik besteleri ile de tanınıyor. Gerçi İstanbul'da verdiği konserde solo olarak çıkmadı, "Yarona" adını verdiği üçlü ile izleyenlerin karşısında idi. Fakat piyanosunun ağırlığı konser boyunca kendini hissettirdi.

Abdullah İbrahim'i önemli kılan yanlarından biri de benimsediği ismini rahatça kullanabilmesidir. İlk bakışta, bunun ne anlama geldiği sorulabilir. Bir insanın ismini kullanmasından daha doğal ne olabilir ki?

Önemli bir pazar olan sanat dünyasında, piyasa şartlarını belirleyen unsurlara yakından baktığımızda bunun anlamı daha iyi anlaşılır. Artık dünya çapında bir piyasa oluşturan Hollywo-

od'un başı çektiği sinema dünyasının ne denli rekabet sanatına dönüştüğü, nasıl tekellerin bu çekici dünyayı belirlediğini bilmeyen yoktur. Sinema dünyasında, tekel oluşturan belli sermaye çevreleri ki ezici olarak Yahudilerin oluşturduğu tekellerdir, belli ideolojik tercihlerin dışında oluşumlara nefes aldırmaları mümkün değildir.

Film piyasası kadar müzik dünyası da büyük bir pazardır. Bu piyasada da etkin olmak, saygın olmak sadece yetenekle belirlenen birşey değildir. Dünya çapında tanınan sanatçılar arasında Müslüman sanatçılar da vardır. Ancak bunların büyük kısmı Müslüman ismini kullan(a)mazlar. Müslüman isimleri ile ortaya çıktıkları anda önlerine büyük duvarların örüleceğini biliyorlar çünkü. Halen ünlü sanatçılar arasında ismini gizleyen epey Müslüman var.

Abdullah İbrahim'in sanatı kadar tüm kınamaları göze alarak seçtiği ismi ile öne çıkması bu Güney Afrikalı sanatçıyı ayrıcalıklı kılıyor. Batı'daki olanca şöhretine ve özgün sanatına rağmen Türkiye'de pek çok kimsenin tanımıyor olması ayrı bir duyarsızlık örneği.

AYŞE ŞASA'NIN TELEFONLARI

Rahmetli Cahid Zarifoğlu vefat ettiği yıl, Erdem Bayazıt, bir mecliste onunla ilgili hatıralarını anlatırken; "Çok çağdaş biri idi. Teknolojiyi çok iyi kullanırdı. Mesela pilotluk ehliyeti bile vardı. Aramızda telefonu en iyi kullanan o idi" şeklinde O'nun hayat tarzını özetlemişti.

Ve devamında herkes temennilerle oyalanırken, bir çırpıda telefona sarılıp nasıl bağlantılar kurup "Beyler, bahsettiğiniz iş tamam, haydi kolları sıvayın" deyişini örneklerle anlatmıştı.

Erdem ağabeyin verdiği telefon örneğinin tesadüfi olup olmadığını bilmem ama yıllar sonra telefonun kullanıcısının elin-

de, ne denli işlevsel olmaktan da öteye "insani" bir aygıt olabileceğini kavrayacaktım.

Hızla gelişen iletişim teknolojisi karşısında bazı aletler nostaljik bir boyut kazanır. Söz gelimi radyonun televizyon karşısında nostaljik bir değeri vardır. Bu, biraz da televizyonun izleyiciyi edilgenleştiren, hatta metaforik bir terör aygıtına dönüşen 'dili' karşısında kazanılmış insancıllık.

Telefonun rahmetli Zarifoğlu'nun elinde yüklendiği anlamın telefon nostaljisinden kaynaklandığını kimse iddia edemez. Ahizeyi kaldırdığınızda duyduğunuz 'alo'nun frekansı mikrofonik olduğu kadar insanidir de.

Sinemacı Ayşe Şasa ile tanışmıyor olabilirsiniz. Ama hiç ummadığınız bir anda sizi arayabilir, eğer bir şekilde 'iletişim' ağının içinde iseniz. Uğraşılarınız sizce çok önemli olmayabilir ama şöyle veya böyle başka biri ile ilintili ise, bir derde deva olacaksa mutlaka telefonunuzda müşfik bir alo duyarsınız. Artık listeye girdiniz demektir. Yüzyüze görüşmediği ama telefonla en duyarlı iletişim kurduğu pekçok dostunun olduğunu biliyorum.

Bir cümlenizin bile karşılığının olduğuna inandığı an o cümle ulaşması gereken numarayı bulur ve işlevini yerine getirir.

Mekanik iletişim aygıtı olarak telefon 'metateleks'e dönüştüğü yeni bir sürece girmektedir Ayşe Şasa'nın elinde. Yüzyüze belki aylardır görüşmediği dostları ile telefonla yüzyüzeliğin yakınlığı kurulmaktadır.

İnsanı yok sayan eşyanın belirleyiciliği tezi çürümekte, unutulmakta olan değerlerin devreye girmesi ile merkezi rol oynamakta adeta.

Değil mektuplaşmanın, telefonlaşmanın bile ihmale uğradığı iletişim çağında, eşyanın eşya olmaktan öteye bir anlam yüklenemediğinin en güzel örneğini ortaya koyuyor Ayşe Şasa.

Daha doğrusu paylaşıyor olmanın bereketini gösteriyor.

TOFFLER KÜRT SORUNUNU ÇÖZECEK

İlkin, şu soruyu soralım: pozitif bilimlerde geleceğe ilişkin kesin hükümler vermek mümkün mü? Yani bir bilim adamı, sosyal bilimci ya da matematik bilimcisi olması farketmez, elindeki verilere yaslanarak geleceğe yönelik bir hüküm verebilir mi? Modern bilimin yaslandığı paradigmaların sorgulandığı bir dönemde bu tür 'bilimsel 'çıkarsamalara ne kadar prim verilebilir.

Bu tür bilim adamı tipinin en çarpıcı ve en etkin ismi Karl Marks'tı. Fakat o, fütürüst olarak değil bir sosyal bilimci ve düşünür olarak anıldı. Çağının toplumsal yapısını çok iyi analiz etmesine, sanayi toplumunun zaaflarını çok iyi tesbit edip yerinde sorular sormasına karşın, istikbale yönelik varsayımlarını bilimsellik iddiası ve kesinliği içinde kurması, adeta bir 'emek' cenneti vaadetmesi onu yirminci yüzyılın etkin bilim adamlarından biri yaptı. Tarihi, açıklamaya çalışırken geliştirdiği diyalektiğin rijit ideolojik söyleme dönüşmesinin insanlığa neye malolduğu şimdilerde yeni anlaşılıyor.

Geçtiğimiz hafta Türkiye'ye gelen Alvin Toffler basında abartılı bir şekilde yer aldı. Her zaman film, şarkı ya da moda yıldızları ilgi görecek değildi şüphesiz, bu ülkenin düşünen, entellektüel kafaları da vardı ne de olsa. Basında yansıyan şekline, en aklı başında yazarların Toffler'ı ele alış biçimine bakınca sanki magazin yayınlarında görülecek türden hayranlıkla karışık bir üslup hemen gözünüze takılıveriyor.

Evet, Toffler yazdıkları ile ilginç tesbitleri olan, geleceğe yönelik varsayımlarını bilimsellik iddiası ile sunan bir yazar. 1970'li yıllarda yazdığı insanlık tarihini üç dalga halinde izah eden, geleceğin toplumunda belirleyici olanın bilgisayar teknolojisine dayalı bilgi üretiminin faziletlerine dair uçuşlarından birini yaptı. İnsanlık üçüncü dalga değerlerini ürettiği oranda daha huzurlu, daha demokratik olacak özetle. Ekonomiden, sosyal yapıya, siyasal sistemlere kadar pek çok temel sorunu bu çerçe-

vede izah ediyor ve geleceğin toplumlarının bu bilgi üretimi ekseni etrafında şekilleneceği öngörüsünde bulunuyor.

Toffler'ı, kitabını yayınlayacak kadar yakından takip etmeye çalışmama rağmen, Kürt sorunundan Türkiye'nin AB üyeliğine kadar her konuda çözümlemelerde, daha doğrusu kehanette bulunmasını bekleyen aydınlarımızın yaklaşımı karşısında kendi adıma hayrette kaldığımı belirtmeliyim.

Medyadaki ilginin bir aydın duyarlılığından çok, alt kültür (subculture) ürünü bir stara gösterilen ilgiye benzeyişi, aslında Toffler'ın söylemi ile çok benzeşiyor. Şöyle ki, Toffler, cilalanmış retoriğini nerede ise insansız bir modele göre kurmuş gibidir. Herşeyi halledecek olan mikroçiplerdir, bu teknolojiye adapte edilen bilgi üretim modellerine dayalı yapılanmalar toplumları dönüştürecektir. Nerede ise hiç bir etik kaygıya yer verilmemektedir. Din, tarih, kültür gibi kavramlar uçup gitmiştir adeta. İnsanlık tarihini belirleyen bu kavramları aradan çektiğinizde açıklayamayacağınız insana ilişkin sorun kalamayacağı gibi, geleceğe yönelik cennet vaadeden çıkarsamalarda da bulunmanız zor olmayacaktır. Bu noktada, içinde bulundukları topluma ait her türlü etik, kültürel, tarihî ve de dini değerlerine yabancılaşan bir aydınlar yığınının Kürt sorununu Alvin Toffler'a sormasından doğal ne olabilir ki?

EDVARD SAİD'İN FKÖ'SÜ

Yaser Arafat'ın emrindeki polislerin öldürdüğü gencin cenazesine 30 bini aşkın Nabluslu katılmış. Bu, Batı Şeria'ta görülen en büyük kitlesel gösteri anlamına geliyor. Gösteri, İsrail'e ve Yaser Arafat yönetimine karşı... İsmi Filistin mücadelesi ile birlikte anılan bir lider için çelişkili, çelişkili olduğu kadar da acı olsa gerek.

Defter dergisinde, Amerika'da yaşayan ünlü yazar, bilim adamı Edward Said'le yapılan konuşmayı okuduğum günün ertesinde televizyonda Nablus şehrinde yürüyen kitleleri görünce Said'in söyledikleri daha bir önem kazandı. Özellikle Amerika'da Filistin sorununu tüm platformlarda savunan, sözcülüğünü yapan E. Said aynı zamanda FKÖ parlamentosu üyesi idi. 1991 Madrid Anlaşması'ndan sonra istifa etti.

Ortadoğu'da Arap milliyetçiliğinden yükselen İslâmî dalgalara, barış sürecine değin uzanan konuşmada ilginç açıklamaları var Edward Said'in: "Herşey kendine yeni bir yuva arıyor, bu yeni yuva da İslâm. Bence bunun olumlu bir yanı da var. Laik bir insan olduğum için onlara karşıyım, ama toplum içinde, en sonunda birbirleriyle konuşmaya başlamış olan eski laik sol ile İslâmî eğilim arasında bir diyalog oluştu; Arap dünyası için tamamen yeni bir bağlantı" şeklindeki yaklaşımı bizim için de bir şeyler hatırlatıyor.

Barış süreci adı altında İsrail'le FKÖ'nün yaptığı anlaşmayı şiddetle eleştiren Said, gelinen noktayı kabul edilemez buluyor. Haritanın bile kullanılmadığı görüşmelerden sonra varılan bu anlaşmayı Yaser Arafat niçin kabul ettiğinin cevabını şöyle veriyor: "Birincisi, Körfez Savaşı'ndan sonra, daha doğrusu 1982'de Lübnan'dan kovulup Tunus'a gittiğinden beri, başka seçeneğinin kalmamış olması. İkincisi, otuz yıl boyunca dışlanmış bir hayat yaşadıktan sonra artık kabullenilmek istiyordu. Beyaz adamın ona, "Sen makbulsün. Bir terörist değilsin" demesini istiyordu. Tarihte başka hiçbir ulusal kurtuluş önderi böyle bir şey yapmamıştı. Bütün geçmişinden vazgeçiyor. Bence gerçekten tercih edilmesi gereken, Nasır'ın 1967'de yaptığıydı, istifa etmek."

Tüm bu onursuzluğa karşı çıkan sadece Edward Said mi: "Arafat'la çalışan herkes bana katılıyor ama korkuyorlar. Çünkü Arafat çok zekice bir iş yaptı. Barış sürecini beğenmiyor musu-

nuz? Beğenmeniz gerekmiyor, zaten İsrailliler domuzdur. Ama gel benimle çalış, ben de seni Sağlık Bakanlığı'nda genel müdür yapayım. İyi bir maşa alacaksın, yıllardır bir mülteci olarak ya da Tunus'ta yaşıyorsun, ömründe ilk kez geri dönebilirsin. Bunların 30 yıldır Filistin'e ayak basmamış bir Filistinli için ne anlam ifade edeceğini bir hayal etmeye çalışsın.".. Arafat, IMF'den, Avrupa Birliği'nden her ay 20-25 milyon dolar alıyor. Bu para altyapı yatırımlarına, Gazze'de kanalizasyon ya da ev yapımına harcanmıyor. Polislerin maaşının ödenmesine ayrılıyor.

Yaser Arafat örneği özellikle Müslüman ülke önderleri için tam ibret vesikası. Pragmatizmin ilkelere galip geldiği oyunun sonu tükenip gitmek, dahası meşruiyetini yitirmektir. Meşruiyetini yitirmiş bir siyasal önderliğin ayakta durması mümkün değildir. Meşru temellerden kalkan yeni bir dalganın içinde boğulup giderler. Nablus'taki cenazeye katılan kitlenin ifadelendirdiği mesaj bundan başka birşey olmasa gerek.

LEYLA HALİD'İN EYLEMİ HAMAS'IN TERÖRÜ

Bir direniş ya da kurtuluş hareketi ne zaman şiddete başvurur? Veya şiddet yöntemleri ile bir hareket netice elde edebilir mi? Aslında, var olan uluslararası dengelerin işleyiş tarzı bakımından sorgulanması gereken husus, bu tür soruların belli cevapları almak üzere hazırlanmış tuzak sorular olduğunu farkedip etmediğimizdir. Belli çevrelerin politikalarına hizmet edecek konuma düşme tehlikesinin farkında değilseniz eğer, bu tür sorulara vereceğiniz cevabın ne yönde olacağını kestirmek hiç de güç değil.

Meşru olanla meşru olmayanı ayırdeden ölçüyü belirleyecek olan da, şüphesiz, toplumların varoluşlarını anlamlı kılacak olan veya kılan değer yargılarıdır. Türk toplumuna empoze edilen 'se-

çilmiş' tanımlamalar da, bu anlamda, kendi varlık nedenini dinamitlemeye yönelik; daha doğrusu toplum olarak hep bir irade serdetmiş bir varlığı kemiksizleştirerek 'sümüklü böcek' edilgenliğinde bir hayata razı etmeye yöneliktir.

Bu durumun en aktüel göstergelerinden biri Filistin ile ilgili yaklaşımlarda ortaya çıkıyor. Artık; 'Filistin'e yönelik tavrına bak, kim olduğunu anlarsın.'

Bir zamanlar laik sol aydınların sevgilisi Arap milliyetçisi, yarısosyalist FKÖ'lü Filistin, HAMAS'lı Filistin'e 'inkılap' edince kötülükler prensi oluverdi birdenbire. Che'li posterlerle mest olan uçuk aydınlarımız için Leyla Halid'in kaçırdığı uçakta uçma heyecanından daha devrimci ne olabilirdi. Filistin'in Müslüman halkına sahip çıkmaya çalışan azınlık Müslüman aydınları 'komünistlik'le suçlamanın hazzını yaşayan sağ kalemler de pek cakalı idi doğrusu.

Oysa ki, hayran olunan o FKÖ ise daha bir karış Filistin toprağı bile kurtaramamışken çürümeye başlamış, örgüt kurumlarında rüşvet kanalı ile iş görülür olmuştu 1980 öncesi. Bunlara yakından tanık olan Cengiz Çandar, FKÖ yöneticilerinin şatafatlı gardrobundan yakınacaktı daha sonraları. Tüm bu kokuşmuşluğun, çürümüşlüğün yıkıntıları arasından Filistin mücadelesini laik bir örgütün tekelinden alan İslâmî inisiyatif ortaya çıktı. Bu İrili ufaklı örgütler Filistin hareketinde bir dönüm noktası teşkil etmişler ve İntifada gibi hiç kimsenin itiraz edemeyeceği bir halk harketini filizlemişlerdir.

Ancak, harekette öne çıkan İslâmî unsurlar, bekleneceği gibi, genelde Filistinli Müslümanlara duyulan sempatiyi tersine çevirmeye yetmiştir. Destek almanız için zulüm gören bir insan olmanız yetmiyor; hele Müslüman kimliğinizi ortaya koymuşsanız tümden kaybetmiş sayılırsınız.

Artık HAMAS adıyla özdeşleşen Filistin etrafında odaklanan terör suçlaması, aslında, Ortadoğu'da zemini kayan Arap

milliyetçisi sosyalist unsurlar olarak ortaya çıkan batıcılığın yerine, tabanla buluşan hareketin doğmuş olmasınadır.

Son intihar saldırılarının ne kadarının masum halka yönnelik olduğu tartışmalı olmakla beraber, hatası ve sevabı ile yeni uluşumlar bir halkın gasbedilmiş ideolojik temsiliyet hakkını iade etmesi bakımından önemli.

Leyla Halid'i kurtuluş savaşçısı olarak selamlayanlar İslâmî direnişi destekleyemezler çünkü, Beyrut'u bugünlerde bombalayan İsrail'e alkış tutanlarla memleketin bir kısmını filistinleştirmeye çalışan aynı irade.

ÖMER ABDURRAHMAN KİMİN KURBANI?

Ömer Abdurrahman ismi, 1981 yılında Enver Sedat'ın öldürülmesinden sonra tüm dünyada duyulmuştu. Bunun nedeni ise olayın efsanevî ismi Halid el İslambuli'nin, eylemi için aldığı fetvanın altında Ömer Abdurrahman imzasının bulunması idi. Bu fetva ile yükselen 'radikal İslâm'ın karizmatik lideri haline gelmişti.

Ömer Abdurrahman'ın fiziksel durumundan beklenmeyecek hareketlilikte geçen onbeş yılının son durağı Amerika'da jurinin kendisini suçlu bulduğu mahkeme salonunda noktalandı..

Ömer Abdurrahman'ı Amerika'da eylem yapmaya iten nedenler üzerinde ise pek duran olmadı, nasıl olsa ondan böylesi eylemler beklenirdi? Oysa ki, ben bu noktada Ömer Abdurrahman'ın çok önceden planlanmış 'made in America' ürünü bir operasyonun habersiz figüranı durumuna düştüğünü sezinliyorum. Bu iddiayı temellendirecek somut delillerimin olduğunu söylemem pek mümkün değil. Ancak birkaç somut olaydan hareket edebiliriz; Sudan'dan Amerika vizesini bir yanlışlık sonucu alması ile oyunun ilk sahnesi sergilenmiş oldu. CIA'in adım adım izlediği bildirilen bir şahsa, masum yanlışlıklarla vize veril-

mesinin, daha sonraki gelişmeler göz önüne alındığında hiç de sanıldığı gibi masumane olmadığı düşünülebilir. Bir başka ve daha önemli olay, Dünya Ticaret Merkezi'nin bombalanmasında bilfiil CIA ajanlarının tahrikçi olarak görev almasının skandal boyutlarda ortaya çıkması. Bu skandalın Amerikan kamuoyunu nasıl altüst ettiğini hafızamızı fazla yormadan hatırlayabiliriz..

Amerika böylesi bir komployu düzenlemeye niçin ihtiyaç hissetti? İslâm korkusu üzerine yeni dış politikasını geliştiren Amerikan yönetiminin bu tehlikeyi somutlaştırması gerekiyordu. 1990 Körfez krizi sırasında, Amerika'da çıkan bir kasırga sonrası gördüklerini bir televizyon kanalına anlatan felaketzedenin, 'İlk gürültüyü duyduğumda Saddam saldırdı zannettim' şeklindeki cevabını çok iyi hatırlıyorum. Evet, Irak'la aralarındaki mesafeyi bile unutan Amerikan halkı için bu saldırının gerçekleşmesi gerekiyordu.

Tüm bunların pek çok kimse için sıradan bir komplo teorisinden öteye bir anlam ifade etmeyeceğinin farkındayım. Ancak bu komplonun somut delilleri saydıklarımdan ibaret değil. Komplo teorimi de saydığım somut verilere yaslanarak kuruyor değilim. Teorinin en önemli verisi Ömer Abdurrahman'ın bizzat kendisi.

80'li yılların sonlarına doğru, uluslararası bir konferans için İstanbul'a gelen Ömer Abdurrahman'la kaldığı beş yıldızlı otel odasında birkaç saat konuşmuş, değişik sorular sormuştuk. Konuşma sırasında bulunanların hemen hepsinin, onu, adeta devrimci bir hareketin rehberliğini yapan ulemanın bir temsilcisi gözü ile dinlediklerini iyi hatırlıyorum.

Sorulan sorulara verdiği cevaplar devrimci bir üslupta idi ve eminim çoğumuzun beklediği türdendi. Örneğin İhvan'la aralarındaki farkı anlatırken, şimdilerde rahmete yürüyen liderinin, Enver Sedat için "Hz. Osman'ın ölümü gibi öldü" dediğini aktarması hepimizi şok etmişti.

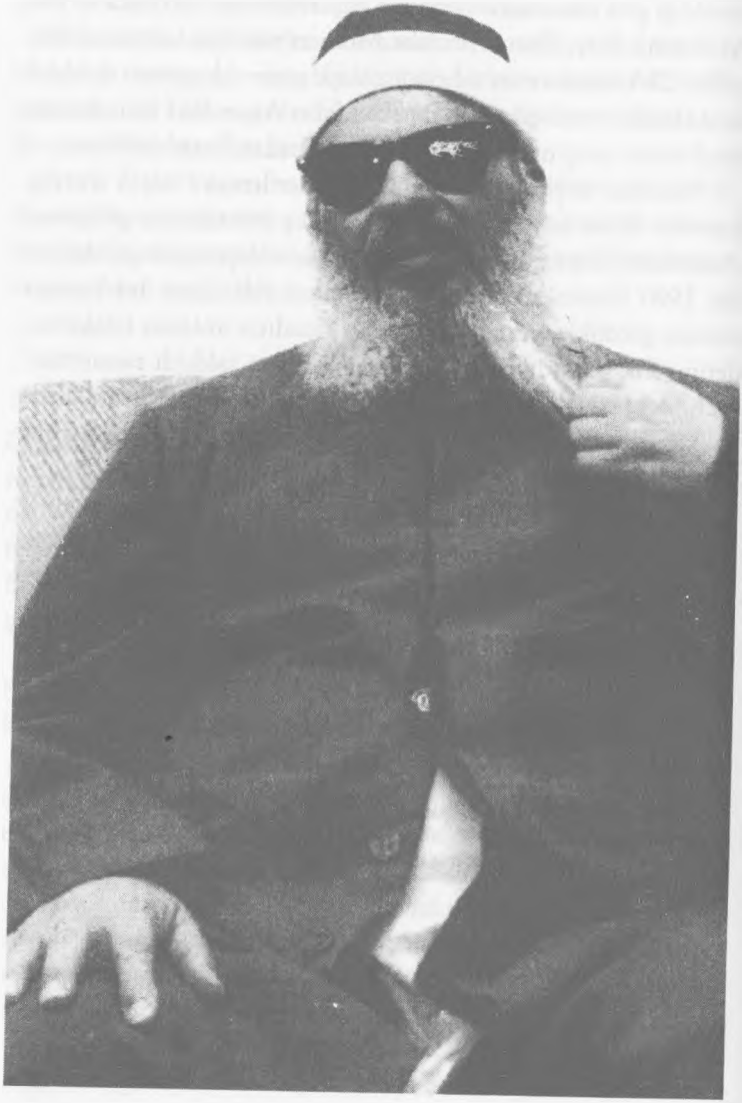

Arada sorulan, sıradan bir soruya verdiği cevap, tüm görüşmeden daha önemli idi. "Bu tür lüks mekânlarda İslâmî sorunların tartışılmasını nasıl buluyorsunuz?" Böylesine safça sorulmuş soruya verdiği karşılık 'Faydalı buluyorum, böylece İslâm'ın gücünü göstermiş oluyoruz."

Ömer Abdurrahman'la ilgili komplo teorimin en somut göstergesi bu cevapta yatmaktadır. Bilmem bir bağlantı kurabildiniz mi? Ömer Abdurrahman kendisinin kurbanı oldu.

Ömer Abdurrahman tiplemesi etrafında geliştirmeye çalıştığım protipin yanlış anlaşılmasından, haketmediği bir yere oturtulmalarından duyduğum kaygıdan dolayı bu noktada yeni bir parantez açmak gerekiyor.

Öncelikle şu hususu belirtmekte yarar var: Yanlış yapmak, hatta kavgasını verdiğiniz 'dava'ya zarar vermek için mutlaka hain olmanız gerekmiyor. Bu anlamda Ömer Abdurrahman'ın hain olduğunu hiçbir zaman düşünmedim. Ancak, samimi olmanız kişisel zaafiyet ve yetersizliklerinizden kaynaklanacak zararlara engel değildir.

Çoğunun temelleri sömürge döneminin getirdiği şartlarda atılan ve ideolojilerinin oluşmasında bu dönemin belirleyici etkisi bulunan birçok İslâmî hareket iki tür açmazla karşı karşıya bulunuyor. Bunlardan biri, sömürgeciliğin bitmesinden sonra kurulan siyasal iktidarların Müslümanların doğrudan inançlarını hedef alan totaliter uygulamaları karşısında hazırlıksız, kimi zaman zamansız eylemlere başvurma zorunda kalmaları, ya da kendilerini birşeyler yapma zorunluluğunda hissetmeleri. Bunun pek çok örneğini geçmişte ve günümüzde görmekteyiz; Mısır, Suriye, Cezayir bunların en bilinenleri.

Siyasal temsiliyetten mahrum bırakılmış, temel hak ve özgürlükleri kısıtlanarak, en azından kendilerini ifade imkânı bulamayan kitlelerin talepleri mevcut yönetimlerce hiçbir zaman anlayışla karşılanmadı. En azından sosyolojik bir okuma bile bu

tür toplumsal sıkıntıların kitleleri nerelere götürebileceğinin ip uçlarını vermeye yetecekti.

Bu aşamada, çoğunlukla ve belki de kaçınılmaz olarak, İslâm adına mücadele verme iddiasındaki gruplar beslendikleri ideolojik çizgi gereği aktif tepki gösterme gereğini duydular. Ancak, pek çok hareketin önünde bulunan önderlerin yetersizliği, değiştirmeye talip oldukları sistemi tanımamaları ve karşısındaki güçlerin iktidar uğruna her türlü baskıyı göze almış olması gerçeği bu hareketleri adeta bitirdi.

Diğer bir açmaz ise daha köklü sorunları gündeme getiriyor: İslâmî oluşumların ortak bir özelliği olarak, gerçekleştirmek istedikleri hedefi siyasal iktidarla sınırlamış olmalarıdır. Bu nedenle siyasal sistemin de içinde bulunduğu dünya sistemini yeterince kavrayamadıkları görülmektedir. Kuruluşu 60-70 yıl öncesine dayanan ve ulusal sınırları aşan bir etkiye sahip kimi hareketlerin çizgisinde görülen kimi zikzakların temelinde bu kavrayış eksikliğinin olduğunu düşünüyorum. Yani, daha geniş anlamda, dünya sisteminin beslendiği medeniyeti kavrayamamanın verdiği temel sorunlarla karşı karşıyadır Müslümanlar. Aslında, sadece İslâmî hareketler değil, yeryüzündeki tüm Müslümanlar, her düzlemde kendi medeniyetlerini yeniden inşa etmeyi temel sorun olarak ortaya koyup koymamakla ilgili sıkıntıları yaşıyor.

Bir yanda Müslümanların kurulu sistem içinde karşılaştıkları sorunların aciliyeti, diğer yanda uzun vadede tarihle girecekleri kaçınılmaz hesaplaşmanın gerektirdiği birikim ve donanım eksikliği Müslüman liderlerin önünde durmaktadır. Kitlelerin dini sorumluluğunu yüklenenlerin önce kendilerini, sonra ayak bastıkları toprağı çok iyi tanımadan ortaya konacak girişimler, tutarlılıktan uzak olacaktır. Aksi takdirde, mücadele ettiğiniz sistemin argümanları içinde ara parantez olmayacağınızın garantisi yok.

GELLNER VE POSTMODERN DİN

Meslekten bir felsefeci ve sosyal bilimci olan Ernest Gellner, geçtiğimiz günlerde öldü. Türkçeye çevrilen ilk kitabının (*Uluslar ve ulusçuluk*) yayımcısı olmak gibi bir bağlantımın da olduğu Gellner üzerine bir şeyler söylemeyi kendi adıma yükümlülük olarak görüyorum.

Batı düşüncesi ve toplumlarına yönelik felsefî argümanlar geliştirmesinin yanı sıra İslâm toplumlarına yönelik çalışmaları ile de tanınan Gellner, zaman zaman önemli tartışmalara neden oldu. Felsefî geleneği itibari ile Karl Popper'la birlikte anılan, eleştirel pozitivizm ekolü içinde değerlendirilebilecek bir düşünür ve sosyal bilimci idi.

Çağdaş düşüncenin en belirgin özelliğinin bilginin konumu ve muhtevasında yattığını savunan düşünür, Descartes'a kadar bilginin dünyadaki şeylerden bir şey olduğunu, ancak Descartes'dan sonraki düşünceyi niteleyenin, dünyanın bilgi içinde birşey olduğu görüşündedir. Geleneksel bilgi haritasının istikrarlı yapısına karşılık modern dönemlerin bilgi haritasının feci halde çarpık olduğunu, bazı bilgi alanları büyürken bazılarının küçüldüğünü belirtir. Geleneksel bilginin yerine geçen bilgi türlerinin tüm çeşitliliğine karşın birbirini destekleyecek biçimde kullanılamamasından kaynaklanan bir daralma söz konusudur Gellner'e göre. Yani bilgimiz o kadar karmaşık, teknik ve de uzmanlık dallarına ayrılmış bir hale gelmiştir ki, insan ilişkilerinden ve günlük hayattan giderek kopan bir dille ifade edilir olmuştur.

Marksizmin temelde yanıldığını, bazı doğru sorular sormasına karşın bunlara yanlış cevaplar ürettiğini savunur.

Türkçeye çevrilen ilk kitabı *Nations and Nationalism*'de ulus ve ulusçuluk kavramlarına yeni yaklaşımlar getirdi. Ona göre ulus devlet ulusçuluğun değil ama ulusçuluk, ulus devletin doğurduğu bir sonuçtur.

Gellner'in İslâm toplumlarına yönelik ilk çalışmaları Magripteki Atlas dağlarında yaşayan, hemen her yıl gidip bir süre kaldığı kabilelere yönelik antropolojik araştırmalardır. Aslında Gellner, çok ididalı biçimde İbni Haldun'dan hareketle bir İslâm antropolojisi geliştirmeye çalışıyordu. Daha sonraki yıllarda yazdığı *Muslim Society* kitabı ile çağdaş Müslüman toplumları belirleyen dinamikleri yakalamaya çalıştı. Bu noktada zaman zaman çoğu doğu bilimcinin (oryantalist) düştüğü hatalara o da düştü. Bu nedenle özellikle son yıllarda polemiğe girdiği Edward Said'in, "Müslümanların kullandığı hiçbir dili tam olarak bilmeden Müslümanlar hakkında hüküm vermek" ithamına muhatap oldu.

Türkçeye çevrilen ikinci kitabı *Postmodernism, Reason and Religion*'da, postmodern durum ve din, özelde İslâm ilişkisini irdelemeye çalıştı. Kendi tanımı ile İslâm fundamentalizminin postmodern durumla ilişkili bir yanı vardı. Postmodern durumda gelişme gösteren İslâm fundamentalizminin, geçmişte belli bir azınlığın tekelinde olan İslâma ait 'üst kültür' değerlerinin tüm tabana yayılmasına imkân vermesi ile açıklamaya çalışarak bu tezini kavramsal bir temele oturtmaya çalıştı.

Gellner, açıklamaya çalıştığı İslâm toplumu üzerine geliştirdiği tezlerinde isabet edip etmemesi bir yana, çoğunlukla tutarlı argümanları ile anılmayı hakeden bir sosyal bilimci ve felsefeci idi.

TURGUT CANSEVER MİMARLIK OKULU

Bir ara Prens Charles ile Lady Di'nin 'cesur' itirafları ile çalkalandı medya dünyamız. Bu durum yalnız bizim medyamızla sınırlı değil. Karşımıza çıkan bu modern zamanların premodern kurumlarından neş'et eden postmodern durum (postmodern condition), bir zihin kayması şeklinde bazı önemli noktaları atlamamıza neden oluyor.

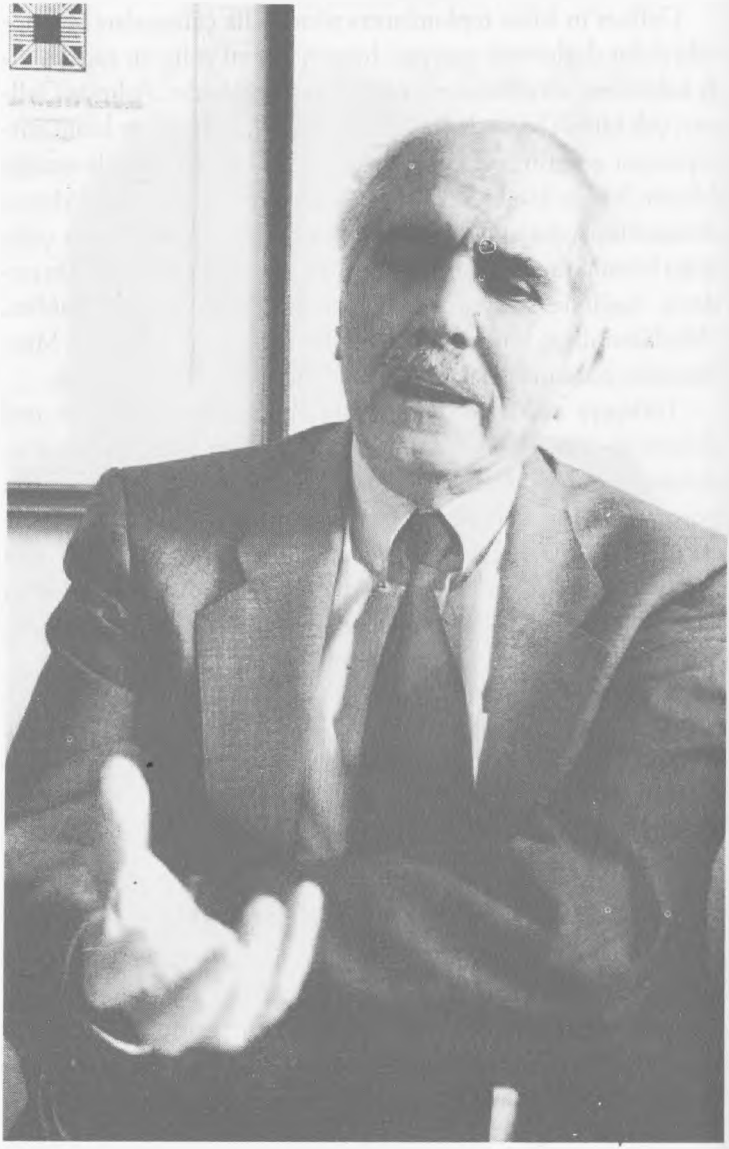

Prens Charles, her aristokrat soylu gibi sanatsal uğraşları olan biri. Ancak onu diğer soylulardan biraz olsun farklı kılacak bir özelliği, belli düzeyde sanatla ilgilenmesinin yanısıra bir takım mistik eğilimlerinin olması. Öyle ki bu özelliği onun, kimi zaman Hinduların, kimi zaman Müslümanların (gizli olarak) kendi dinlerini seçmiş olduğu yolunda iddialarına cesaret kazandırır. Bu eğilimi, onun ilgili olduğu sanat dallarına da yansır. Resim yapmasının yanısıra teorik düzeyde ilgilendiği mimari, Charles'ın bana göre dikkate alınması gereken yanıdır. Geleneksel mimarlık anlayışını yaşatmak için yalnızca doktora düzeyinde eğitim veren bir okul açan Prens Charles'ın bu özelliğinden, 'cesur itiraflar' gibi skandallardan başını kaldırmayan intelijansiyamızın ne kadar haberi vardır? Batı'nın nerede kokuşan, ifsat olmuş yanı varsa ona imrenen, öykünen çağdaşçılarımızdan kalite beklemek de haksızlık olurdu doğrusu. Geleneksel mimariyi oluşturan unsurların tarih, insan, cografya olduğunu belirten prens, İngiltere gibi her tarafından gelenek akan bir toplumda, bu mimarî anlayışını canlandırmak için ülkenin en seçkin mimarlarına yönelik yüksek lisans düzeyinde eğitim veren okul açıyor. Bu konudaki görüşlerini kitaplaştıran Charles, ayrıca yazılar yazıyor ve televizyon programı yapıyor. Charles'ın entellektüel birikimine karşılık lise düzeyinde bir eğitimden başka hiç bir birikimi olmayan prensesle çok daha yakından ilgiliyiz.

Müslüman mahallesinde Batıcılık satanların durumu bu da, Müslümanlar acaba çok mu farklı? Bu ülkede yaşayan Turgut Cansever gibi bir mimardan ne kadar haberliler? Mimarlığından önce bilge kişiliği ile başlıbaşına bir değer olan bu şahsiyetin hakkını veren kaç kurum mevcut. Konusu Turgut Cansever olan bir yazıya başlayabilmek için bile ta 'İngiltere'den su getirmek' ihtiyacını duyuyorsak aşılması gereken çok ciddi sorunlar

VIVA CHE

var demektir. Seksenli yılların başında *Mimar* dergisinin adına hazırladığı özel sayıdan bugüne, ona karşılık gelebilecek herhangi bir yayın kuruluşunun çalışması göze çarptı mı?

Doğrusu burada Turgut Cansever Hoca'nın kişiliğini, birikimini anlatacak değilim. Ancak, insan, şehir, çevre sorununu medeniyet merkezli bir düşünce ile ele alması beklenen kurumlara -mesela İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne- bir sorum ve de önerim var: Neden Turgut Cansever'in yönetiminde lisansüstü düzeyde eğitim verecek bir mimarlık okulunun açılmasına öncülük etmezler?

CHE

Habitat II toplantılarına katılmak üzere Türkiye'ye gelen liderler arasında en fazla ilgi göreni Küba Devlet Başkanı Fidel Castro oldu. Bu ilgi o kadar sulandırıldı ki sömürge valisi edası ile Türkiye'ye siyasi tercihlerini dikte ettirmeye kalkışan İsrail Cumhurbaşkanı'na gösterilmesi gereken tepkiyi bile unutturdu.

Castro'nun isminin geçtiği yerde bir zamanların romantik gerillası Che'yi hatırlamamak mümkün mü? Nitekim Castro'yu karşılayanların ellerinde Che Guavera'nın posterleri vardı. Soğuk savaş döneminin romantik sosyalist devleti Küba gibi Che de şimdilerde nostaljik devrimci olarak hatırlanıyor. Aslında onun altmışlı ve yetmişli yıllarda da romantik bir gerilla imajının ötesine taşan, reel olarak söyleminin karşılık bulduğu toplumsal bir zeminden bahsetmek güçtü. Başında kirli beresi, seyrek sakallarının çevrelediği çehresi ve nice delikanlının aklını başından alıp bir yerlere götüren bakışlarının altına yazılmış bir kaç cümlelik afişler. Üniversite koridorlarında yankılanan devrim marşları, batılı başkentlerin caddele-

rini, meydanlarını dolduran kitlelerin haykırdığı sloganlar... Tüm bunları, kapitalist toplumların popüler kültür düzeyinde ürettiği mitlerden ayıran bir yanı var mıydı? Veya üniformalı giysileriyle efsaneleşen Castro'nun smokini ile toplantıya gelmesi yeni bir durum muydu?

Che'nin Castro ile birliket Küba devrimini gerçekleştirdiği süreçte gerilla faaliyetlerini anlattığı "savaş anıları"ndan, ancak bir köy basabilecek kapasitedeki devrimcileri ile nasıl böyle bir işi başardığını anlamak mümkün değildir. Ne var ki, başarısızlıkla neticelenen Güney Amerika deneyimine karşın Che efsanesi özellikle Batı'da yayıldı. Batı'da kültür tüketimini pazarlayanlar kendi markalarını bulmuş, piyasalarına zarar vermeyecek, hatta işlemesine katkıda bulunacak bir meta haline getirdikleri romantik devrimci tipini üretmişlerdi. Bu tipin popüler kültür malzemesi olarak piyasaya sürüldüğü hiçbir ülkede gerçekten toplumsal olarak, devrim anlamında bir karşılığı olmamıştır. Bunun tipik örneklerinden olarak Türkiye'de yirmi-otuz kişilik bir grubun Nurhak Dağları'nda başlattıkları kır gerillacılığıyla halk ayaklanması oyunu, sadece 12 Martçılar'ın işine yaramıştır.

Oysa ki, bu tür söylemin toplumsal karşılık bulduğu, "sistem"e gerçekten kafa tutan Güneydoğu Asya'daki örnekler, Batı'da popüler hale getirilmek şöyle dursun, unutturulmaya çalışılmıştır.

Küba devrimi her ne kadar Angola'dan Afganistan'a kadar uzman gerillalar ihraç eden bir rejimin ifadesi olsa da, Che romantizminin soğuk savaş dönemindeki siyasal temsilcisi olmaktan başka bir şey değildi.

Yani Castro smokinini ilk defa Habitat II'de giymiyor, yıllardır smokinli gerillacılık oynuyordu gerçekte.

ŞAH MESUD'UN KİTAPLIĞI

Afgan cihadı 1979'larda duyulmaya başladı. Gerçekte daha evvel başlayan bir direniş, örgütlü bir mücadele vardı. Ancak kitlesel anlam kazanması, daha doğrusu bizim gibi uzaklarda bulunanların yüreklerini yerinden fırlatması için 1979'u, yani Ruslar'ın Afganistan'ı resmen işgal etmesini beklememiz gerekiyormuş.

Direnişin yayılması ile birlikte bazı isimler duyulmaya, bazıları bunların arasında öne çıkmaya başladı. Bunlardan biri de o zaman henüz yirmilerini yaşıyan Ahmed Şah Mesud'du. Hafif yana yatırarak başına yerleştirdiği meşhur Afgan başlığı ve yüzünü çevreleyen seyrek sakalı ile tipik bir gerilla lideri görünümünde idi.

Daha sonra Penşir aslanı namını alacak olan bu karizmatik liderin benim bildiğim en ayırıcı vasfı savaş boyunca her türlü politik ayak oyunlarının oynandığı Peşaver'e hiç inmemiş olmasıdır. Elinde tuttuğu Penşir Vadisi'ne Ruslar'ın hiç girememiş olmasını belirtmeye gerek yok.

Afgan direnişi ile birlikte İslâm dünyasının her tarafından yüzlerce genç direnişe katılmak veya bu direnişin dinamiklerini keşfetmek amacı ile cephelere, kamplara koştular. Gelip gidenlerden çok şey dinledik, hatta bir kısmı yazıya bile döküldü, okuduk.

Bunlar arasında bazları Penşir'e kadar gitti, Mesud'la başbaşa görüşenler oldu... Buna rağmen Afgan direnişi ve Afgan toplumu yanlış veya en azından yetersiz okundu ki, işgal sonrası gelişmeler pek çok kimse için tam bir şok oldu. Yaşanılan heyecan gerçeklerin üstünü kapatmıştı. Tıpkı, bir din adına devrim gerçekleştiren İran'a, Türkiye'den ulemanın devrimden on-oniki yıl sonra inceleme yapmaya gitmesi gibi, belki de görmesi gerekenler zamanında gitmedi.

Bernard Henri Levy'nin son yazısını okurken Ahmed Şah Mesud'la ilgili bir ayrıntı ile karşılaştım ilk defa. Belki de Afgan

direnişini neden doğru okuyamadığımızın ipuçlarını veren bir ayrıntı idi aslında. Levy'nin yirmi yıl önce tanıştığını söylediği Mesud'la ile karşılaşması, Penşir'e götürdükleri bir radyo vericisini teslim etme vesilesi ile olmuş. O tarihlerde değil Mesud'un ismini, Afganistan'ın haritadaki yerini bile gösterebilecek kaç aydın bulunuyordu Türkiye'de? Gerçi Mesud'un özellikle Fransızlarla yakın ilişkisi olduğu daha sonraları biliniyordu. Yıllar sonra Sareyova kuşatması sırasında birkaç yıl burada kalıp, Boşnaklarla aynı acıları paylaşacak ve yaşadıklarını harika bir filme dönüştüren, ayrıca günlük olarak basacak olan Henri Levy'nin yirmi yıl öncesinden Penşir'e bir radyo vericisi ile gitmesi ibretlik bir durum olsa gerek.

Tüm bunlardan daha önemlisi, Levy'nin verdiği ayrıntı şu: Mesud'un yerleştiği Penşir'deki köylerde, sığındığı mağaralarda beraber taşıdığı tam beş bin kitaplık bir kütüphaneye sahip olması.

Eğer Ahmed Şah Mesud'un veya daha başkalarının bu tür entellektüel ilgilerinin olup olmadığını görmeye çalışsa idik, herhalde bir direniş daha doğru okunabilirdi.

RABBANİ, HİKMETYAR, MESUD

1979 yılında gerçekleşen Sovyet işgalinden bu yana Kabil ilk defa bu kadar sakin, çatışmasız ve kan dökülmeden el değiştirdi. Şehri elinde tutan hükümet güçleri, belki gizli bir anlaşma ile şehri terk ederken, şehre giren Taliban'a bağlı milisler de araçlarına beyaz bayrak takmışlardı.

Bu gelişme, son 17 yılın gündemini tutan üç karizmatik liderin artık Afganistan siyaset sahnesinden çekildikleri, en azından eski belirleyiciliklerini yitirmiş oldukları bir dönüm noktasına işaret etmektedir.

Sovyet işgaline karşı verilen direnişle isimleri adeta özdeşleşen üç isim, kendilerini Afgan dağlarından Kabil'deki yönetime taşıyan ve oradan da dramatik bir sonla terketmeye zorlayan sürecin bizzat kahramanı oldular.

Doğrusu, Cemiyetî İslâmî Afganistan'ın lideri durumunda iken Ruslar'a karşı yürüttüğü mücadele ve kişiliği göz önünde tutulduğunda, Burhaneddin Rabbani bu durumu hak etmemişti. Zaten gerek tarihî geçmiş, gerekse bugünkü şartlarda etnik ve kültürel nedenlerden dolayı mozaikleşme eğilimi gösteren Afgan toplumu için toparlayıcı bir isimdi Rabbani. 1984'te cihadın en sıcak günlerinin yaşandığı dönemlerde, gerek örgütlenme yapısı, gerekse değişik etnik grupları toparlamada kişiliğinin oynadığı rolü bizzat müşahede etmiştim. Zaten hassas etnik dengeler üzerine kurulu olan Afgan toplumu üzerinde oynayabileceği kilit rolün işaretlerini o dönemden veriyordu.

Afganistan'da Ruslar'a karşı amansız mücadele verirken Peşaver'deki siyasi rekabete prim vermeden bir Penşir modeli ortaya çıkaran ve bu nedenle "Penşir Aslanı" olarak tanınan Ahmet Şah Mesud, yıllar önce ilk defa Kabil'e girerken, bu denli sessiz sedasız başkenti terketmek zorunda kalacağını hiç düşünmemişti belki de. Ortaya koyduğu gerilla savaşının en başarılı örneğini vererek, sıcak savaş ortamında düzenli ve yaygın bir askerî ve siyasî birliğe dönüştürebilmeyi başarmış, Ruslar'ın korkulu rüyası haline gelmişti. Hizip farkı gözetmeden cepheler arası koordinasyonu siyasi birliğe dönüştürmüş askerî ve siyasi bir deha idi. Doğrusu bu durumu o da hak etmemişti.

Liderliğini yaptığı Hizbi İslâmî Afganistan ile, Ruslar'a karşı verilen mücadelenin önde gelen iki büyük örgütünden biri olarak kendimize en yakın hissettiğimiz isimdi Gulbeddin Hikmetyar. Geliştirdiği ideolojik söylemin keskinliği ile örgütlediği gücün ulaştığı nokta, ona Afgan direnişinin sınırlarını aşan bir ün ve imaj kazandırmıştı. Peşaver'de ilk gördüğümde siyasi manev-

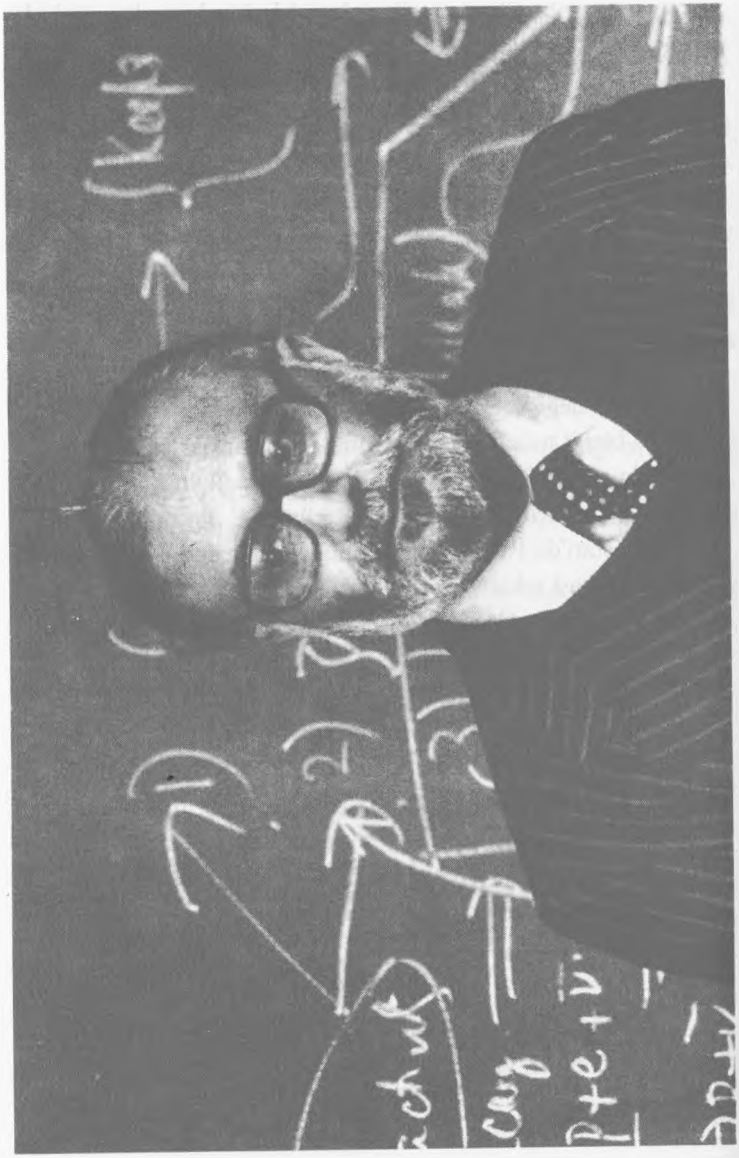
(Kafa

raya müsait bir tip izlenimi bırakmıştı bende. Gelişmeler, kendine biçtiği rol için uzlaşmazlıkla uzlaşmaları nasıl biraradada tutabildiğini gösterdi. Bu üçlüden kendini bu sona belki en az layık gören ama bu sürece en fazla katkıda bulunanı da o idi. Tarih Ruslar'ı kovduktan sonra anlaşılmaz bir ihtiras uğruna Kabil'i bombalarken, hem kendi kazanımlarını, hem de Afgan cihadının geleceğini bombalayan lider olarak yazacak belki de.

Talibandan sonra ne olur?

Afganlılar'ın pratikte hayatına yeni bir şey katmayacaktır bu gelişmeler. Yine bazılarına hicret yolları düşüyor. Ama bu hicret, Meral Maruf'un mektupları kadar ilgi görmeyecek, yürekleri gögüs kafesinden zorlamayacak. Belki gözyaşları içe doğru akacak.

Afgan direnişi, süper bir güce karşı, modern teknolojiye karşı cihadın mümkün olduğunu göstermişti. Ve misyonu Ruslar'ın kovulması ile bitmişti. Zira tarihi birikimi, liderlerin vizyonu onları buraya kadar taşıdı.

Şu anda Kabil'e girenler bir zamanlar gidenlerin silah arkadaşı idi. Cehaletleri yüzünden ve dünya siyasetinin figüranı, daha doğrusu kurbanı olduklarının farkında bile değiller.

Afgan cihadı Kabil kapılarına kadardı.

Dr. ABDÜSSELAM'IN ARDINDAN

Pakistan'ın Nobel Ödülü almış tek bilim adamı olan Abdusselam 21 Kasım 1996 Perşembe günü öldü. Sanırım İslâm dünyasında da bilim dalında ödül almış başka biri de yok. Edebiyat dalında da Necip Mahfuz var sadece.

Necip Mahfuz'un Müslümanlar'a karşı takındığı tavrın Nobel Ödülü'nü verenlerin hoşuna gidiyor olması ile, aldığı ödül arasında kurulacak bir bağ veya Abdusselam'ın bir Ahmedî oluşu gerçeği İslâm dünyasının içinde bulunduğu durumu meşru kılmıyor.

Esas konusu olan teorik fizik dalında dünya çapında bir isim olan Abdusselam, özellikle bu konuda ilk defa kendisinin kurduğu uluslararası bilim kurumlarına başkanlık yaptı. Teorik fizik, matematik, nükleer enerji, tarımın geliştirilmesi, genel halk sağlığı gibi konularda çalışma yaptı, projeler geliştirdi. Zaman zaman yazdığı makalelerde, bilim-tarihi açısından İslâm dünyasının bilimde gerileyiş nedenlerini ele aldı. Çağdaş dünyada Müslümanlar arasında bilimin gelişmesi için somut öneriler geliştirmeye çalıştı. Örneğin, Müslümanlar arasında siyasi birlik sağlanamamış olsa da, Müslüman bilim adamları arasında birliğin oluşturulması gerektiğini savundu.

Devlet bursu ile gittiği Cambridge'den 1951'de ülkesine matematik dersi vermek üzere döndüğünde kısa zamanda umudu kırıldı ve 1954'te Cambridge'e geri döndü. Uzun yıllarını verdiği Batı'da, bilim çevrelerinde önemli bir yer edindi. Fakat ülkesinden gelen haklı eleştiriler onu rahat bırakmayacaktır: Artık ülkene hizmet et.

Pakistan'ın Hindistan'a karşı giriştiği nükleer enerjiye sahip olma (daha doğrusu nükleer silah) yarışında bilimssel katkı Abdüsselam'dan geldi. Çin'le yapılan işbirliği ile gerçekleştirilen nükleer reaktör yıllarca Pakistan'ın önemli bir kaynağını bu alana harcaması anlamına geldi.

Her ne kadar Abdüsselam'ın bizzat kendisi, ülkesinde tarım ve sağlığın geliştirilmesi konularına eğilmiş olsa da Pakistan'ın nükleer silah konusundaki politikası tartışılmalı idi. Bir yanda Pakistan gibi fakir bir ülkenin kıt kaynaklarını nükleer silah türünden "lüks"lere harcaması, hem etik, hem stratejik açıdan Müslüman aydınlar tarafından eleştirilmiştir. Öte yandan, uzun vadede stratejisini "Hind birliği" adı altında, Hind alt kıtasındaki ülkeleri kendine katma yönünde belirleyen Hindistan'ın elinde bulundurduğu nükleer güç karşısında, Pakistan'ın bu yöndeki girişimlerini meşrulaştırmıştır kimilerinin gözünde. Bir yanda

ekonomik problemler, diğer tarafta başta Amerika'nın teorik konularda bile uyguladığı "bilimsel ambargo", bu girişimlerden şu ana kadar bir netice almasını engellemiştir. Sonuçta pratik olarak, kendi bilimini üretemeyenler; ürettikleri teorik çalışmalarla başkalarına destek vermiş oldular.

Pakistan radyosunda 1965 yılında yaptığı bilimsel konuşmaları içeren eserine yazdığı önsözde yazdıkları ise anlamlı: "Bu çalışma, fiziksel evreni ve "şey"lerin temel doğasını anlamada tevhide ulaşma gayreti olarak sayılmalıdır."

siyasal coğrafyalar

İKİ FARKLI DENEYİM; BOSNA VE AFGANİSTAN

Son yirmibeş yılın İslâm dünyası açısından en önemli gelişmelerinin başında Afganistan ve Bosna'da yaşananların geldiğinde herkesin hemfikir olduğunu sanıyorum. Bunlara bir üçüncü farklı deneyim, İran devrimi de eklenebilir. Her birinin oluştuğu coğrafi ve kültürel atmosferin farklılığı bize daha zengin birikimler sunuyor aslında. Soğuk savaş döneminin yani, süper güç olmanın her şeye muktedir olmak anlamında algılandığı, bu güçlerin dünyaya empoze etmeye çalıştıkları sistemlerin mutlaklaştırıldığı bir dönemde Müslümanlar, önce İslâm dünyasına sonra tüm dünyaya unutulmuş bir mesajı yeniden hatırlattılar. İran'da gerçekleştirdikleri devrimle başlarına musallat olmuş çagdışı rejimleri, ne kadar güçlü olursa olsun devirebileceklerini, siyasal iradelerini kazanabileceklerini, gösterdiler. Üç gün boyunca Yeni Şafak'ta yayınlanan M. Foucault ile yapılmış röportajda, İran devrimini bizzat yaşamış yirminci yüzyılın kuşkusuz en önemli düşünürünün ifadesi ile, tüm batılı normlar altüst oldu. Gerçekte Şah'ı değil, Amerika'yı yenmişti İranlı Müslümanlar.

İran İslâm devrimi ile aynı dönemde meydana gelen Afgan mücadelesi bir başka açıdan önemli idi. Girdiği tüm ülkelerde hiç-

bir yerel direnişe imkân tanımadan ezip geçen Kızılordu silahsız, organize olmamış bir halkın umulmadık direnişi ile karşılaştı. On yıl süren bir mücadele boyunca, bünyesinde barındırdığı tüm beşeri zaafları ile birlikte Afganlı Müslümanlar, tüm dünyaya 20. yüzyılda da olsa İslâm'ın cihad emrinin geçerli olabileceğini ispatladılar. O sıralarda Türkiye Yazarlar Birliği'nin düzenlediği bir panalde bu düşünceleri savunduğumda yanımda oturan diğer panelist Ufuk Güldemir (o zaman Cumhuriyet'e yazıyordu), 'bunun İslam'la bir alakasının olmadığını, baskıya uğrayan, özgürlüğü elinden alınan her halkın gösterebileceği bir tepki, başkaldırı' olduğunu savunmuştu. Şüphesiz zulme, haksızlığa karşı tepki herşeyden evvel beşeri bir özelliktir, ancak bu beşerî özelliği manevi donanımla bir yükümlülük haline getiren inancın hiç mi rolu yoktu?

İlahi kader çizgisi, Müslümanlara çok daha değişik mekan, zaman ve kültür ortamında çok daha değişik türden bir sınav sundu. Soğuk savaş döneminin aksine olarak, tüm dünyayı iyimserlik rüzgârlarının sardığı bir dönemde, Müslümanların bile dünya barışına inanmaya başladığı, dünya sistemine eklemlenmeye hazırlandıkları bir dönemde Bosna deneyiminden geçtiler ve hâlâ da geçiyorlar. Belki de son yüzyılın en den'i, en acımasız katliamlarına maruz kalarak cihadı kuşandı Boşnak Müslümanlar. Aliya gibi bir şahsiyete, bilge krala sahip çıkmakla da cihadın ve bilgeliğin nasıl yüceltilebileceğini gösterdiler.

Afganlı Müslümanlar yeni bir sınav veriyorlar, beşerî ve sosyal zaafların başat duruma geçtiği ve ilkelere kurban edildiğinde hiç bir kazanımın garanti olmadığının acı örneği sergileniyor. Birbirini yiyen cihad önderlerinin yerine artık Dostum gibi, Müslüman canına kıymış eski rejimin bir generali, başta Türkiye olmak üzere İslâm dünyasına özgürlük savaşçısı olarak takdim edilmenin tadını çıkarıyor.

Bosna Başbakanı Haris Sladziç, Begoviç'in önderliğini yaptığı Demokratik Eylem Parti'sinden ayrılarak yeni bir parti kurdu.

Bu noktada hemen Afganistan örneğine atıfta bulunacağım zannedilmesin o tür bir tehlikeyi bünyesinde barındırmakla beraber. Etnik ve kabilevi taassubun öne çıkması ile kardeş kavgasına dönüşen Afganistan'a karşılık, Bosna'da belki daha kültürel yanı öne çıkan bir zıtlaşma yaşanacak gibi geliyor. İslâmî birikimine karşın daha Batı ile entegre olma yönünde tercihlerinin öne çıktığını bildiğimiz Sladziç'in önceki birikimlerden ders alacağını beklemek hakkımızı saklı tutuyoruz.

GARPZEDELERİN BOSNA'DA İŞİ NE?

Değişik kesimlerden pek çok yazar, sanatçı, dernek temsilcisi biraraya gelerek Bosna ile ilgili bir bildiri yayınladılar. Ve sonuna da '9 Ağustos'ta Mostar'da buluşalım!' çağrısını eklemişler.

Hemen şunu belirtmekte yarar görüyorum, Bosna'da işlenen vahşeti durdurma yönünde atılacak her adımı desteklemek durumundayız. Geç de olsa, harekete geçenlerin hareketi değil geç kalışları eleştirilebilir.

Ancak, bahsini ettiğim 'İnsanlığa Çağrı' bildirisindeki çağrının referanslarına baktığımızda bunca yıldır işlenen cinayetlere karşı Türk aydınlarının harekete geçmekte neden geç kaldıkları da 'okunabiliyor.' Bildirinin Avrupa merkezli bir medeniyet ve insanlık anlayışı ile kaleme alınmış olması sorunun çözümü için harekete geçmesi istenen değerleri tartışmamızı gerekli kılıyor aslında.

Bildirideki şu iki paragrafa bir gözatalım:

> "Bosna'da İslâm'a ve Müslümanlara karşı sürdürülen saldırılar, yalnızca farklı bir dine veya millete karşı değil, aynı zamanda asırlar boyu süregelmiş hoşgörü, güzellik ve ahenk ile ibadethane, okul ve kütüphanelere karşıdır. Bu, medeniyete karşı barbarlığın savaşıdır."

> "Avrupa öncelikle kendi topraklarındaki bu vahşeti engellemelidir. Bu vahşete seyirci kalan bir Avrupa'da, birleşik Avrupa olma idealleri üzerine şüphe ve güvensizliğin ağır gölgesi düşecektir. Bugünkü Avrupa, Rönesans ve Reform Avrupası'nın, Aydınlanma Avrupasının kültür ve medeniyet mirasını reddedemez, evrensel insani değerlerin öncülüğü iddiasını görmezlikten gelemez. Kendi içindeki soykırımını önleyemeyen bir Avrupa, kendini inkar etmiş olur."

İmdi, merak ediyorum Rönesans ve Reform Avrupası'nın, aydınlanma Avrupası'nın değerlerine bu denli, haydi diyelim güvenle, sarılanlar bizzat bu değerleri sorgulamayı akıllarından geçiriyorlar mı?

Önce bu katliamın Boşnaklar'ın Müslüman kimliklerinden dolayı, bağlı oldukları tarihten dolayı işlenip işlenmediği noktasında doğru tesbitler yapmak zorundayız.

Aksine, bu durum dinin hiçbir şekilde rol almadığı bir sonuç ve ulus temelli bir Avrupa'yı doğuran değerler 'adına' verilen, bu değerlerin doğurduğu bir savaş olarak yorumlayanlar açısından da ele alınsa, sığınılan 'değerler'i temize çıkarır mı?

Aydınlanma sonrası dönem dahil Avrupa merkezli medeniyet ve kültür aslında 'öteki'nin varlığına çok da toleranslı bir medeniyet değildir. Sözkonusu özellikle Müslümanlar olunca bu sınır daha da küçülmektedir. Batılılar tarihleri boyunca Müslümanlarla birlikte içiçe yaşamaya hiç de alışık değillerdir.

Bildiride övgü ile bahsedilen Bosna-Hersek 'üç dünyanın buluştuğu bir ülkedir' tesbitinde yatan gerçekliğin temelinde ise hiç de Avrupa medeniyeti yatmıyor. Aksine, Avrupa değerlerinin egemen olması ile bu özelliği zorla ve hızla bozulmuştur, tüm Balkanlar'da olduğu gibi Bosna'da da.. Osmanlı'nın tasfiyesi ile başlatılan bu sürecin sorumlularından çözüm beklenebilir mi?

Bu arada aklıma bir şey takılıyor; koro halinde söylenen batılılar Avrupa'nın ortasında bir Müslüman devlet istemiyor tes-

bitine karşılık neden Bosna'nın Gümrük Birliği'ne girip girmeyeceğini kimse konuşmuyor?

Veya halkı Müslüman olduğu halde Türkiye'yi neden Gümrük Birliği'ne almak istiyorlar.

Aydınlarımız, bu soruları kendine hiç sordular mı acaba?

Bunlara sağlıklı cevap veremeyen garpzede aydınlarımızın gerçekten bir katkısı olabilir mi Bosna için?

Yine de eksik ve geç de olsa iyi niyetli girişimlerin sesinin yükselmesini diliyorum, en azından İspanya iç savaşına gösterilen duyarlılık kadar.

SÖMÜRGE DENEYİMİNİN SİYASAL İRADESİ

Türkiye'de yaşayan insanların tarihsel olarak sömürge deneyiminden geçmemiş olmasının kendilerine olan özgüvenin, kültürel ve siyasal anlamda ortaya koyacakları açılımların özgünlüğü anlamında nasıl bir ayrıcalığa sahip oldukları tezini çoğumuz savunmuşuzdur. Bu sömürge "deneyimsizliği" bir bakıma yaralanmamış bir tarih anlayışının da gelişmiş olmasını beraberinde getirmektedir. Yani sahiplenilen, özümsenen ve de bugüne taşınan bir tarih bilinci, özellikle de geçerli bir siyasal iradenin mevcudiyetinin varsayılması anlamına gelmektedir.

Doğrusu resmi Türkiye'nin böylesi bir ayrıcalığın bilincinde olduğunu her an için söylemenin mümkün olmadığı da başka bir gerçeklik olarak karşımıza çıkıyor. Ama barındırdığı potansiyeli ve kopmuş durumdaki kendi varoluşuna kan pompalayan hayat damarları arasında kuracağı bağla yakından ilintilidir varsayılan bu ayrıcalığın bir anlam kazanması.

Toplumsal anlamda varolan "deneyimsizlik," siyasal anlamda dolaylı yollardan sömürge ilişkilerine özgü bir iradesizlik ve teslimiyet sergilediği gerçeği ise, zaman zaman ama çoğunlukla ülkenin kaderini belirleyen hususlarda ortaya çıkar.

Söz gelimi Türkiye neden kendi uçağını üretemez? Bu soruya verilebilecek özgüvenli bir cevabın olduğunu düşünemiyorum. Cumhuriyetin ilk yıllarında Douglas firması ile birlikte kurulan tesislerin, bugün sadece hangarlara çekilen uçakların tamiratına mahkum edilmiş olmasının nasıl bir izahı olabilir? Ülkenin dışpolitikası gibi bilim politikaları ve teknolojik stratejileri sömürge sonrası bağımsızlık lutfedilmiş ülkelerin bağımlılık ilişkileri ile izah edilebilecek bir görünüm sergilemiştir. Bu konuda teknik ve bilimsel altyapıdan çok, siyasal iradenin daha belirleyici olduğunu siyasal tarihimize ve dünyadaki gelişmelere bakarak anlamak mümkün.

Endonezya, Malezya gibi ülkeler bağımsızlığını daha dün gibi yakın bir tarihte kazanmış olmalarına karşın bazı konularda siyasi irade ortaya koyarak ambargoların, kartellerin baskılarının kırılabileceğini göstermişlerdir. Bir noktaya kadar İran'ın bazı başarılarının temelinde bu siyasi iradenin varlığı yatmaktadır. Ekonomik ve teknik başarının uzun vadede özgün bir kültür oluşturup oluşturmayacağı ayrı bir konu olmakla beraber, uluslararası dengeler açısından kendilerine daha güvenli bir alan açtıkları şüphe götürmez.

Gerek teknik ve bilimsel, gerekse insan altyapısı bakımından bizden çok geride olduğu varsayılan Endonezya'nın kendi imkânları ile kendi uçağının tasarımını yapıp uçurmuş olması, Türkiye'nin bilim ve teknoloji politikalarının belirlenmesinde söz sahibi olanların düşünmeye değer bir konu olarak gördüklerinden emin değilim.

Gerek bağımsız siyasî karar verme geleneği, gerekse ülke birikimi açısından Endonezya ile kıyaslanmayacak durumda olan Türkiye'nin yedek parça tamiratı ile uğraşıyor olması siyasi irade açısından kolonyalizm deneyiminden daha geride olduğunu göstermez mi?

EGE ADALARI, ÇILGIN UYSALLIK

Bir ulusa öncülük eden kahramanlar, kişisel yetenekleri kadar tarihte iz bırakacak çaptaki çıkışlarıyla hatırlanırlar. Şüphesiz, belli bir ortalamanın üstünde yetenek ve özellikleriyle öne çıkarlar. Hatta bu özelliklerin "deha" ile "delilik" sınırına çok yakın çizgide gittiği olur. Bu davranışları çoğu kez, başarılı oldukları için dahice buluyoruz bugün. Eğer başarısız olsalardı belki tarihe geçecek çılgınlıklar olarak da nitelendirilebileceklerdi.

Cumhuriyeti kuran, kurtuluş savaşında kurmay heyet arasında yer alan kadrolara baktığımızda, özellikle savaş sonrası uluslararası ilişkilerdeki sergiledikleri tavırlar açısından hiç de böylesi özellikler taşımadıklarını görüyoruz. Mâkulün de ötesinde çok uysal karakter sergiliyorlar. Bu liderlerde hiç de bir halkı, "harimi ismet"ine saldıran düşmana karşı harekete geçirmiş, ateşin insanlara özgü tavırlar, uygulamalar görünmüyor bağımsızlık sonrasında.

Bu uysallığın iki tür "zayıflık"tan kaynaklandığını düşünüyorum. Dünya paylaşımında ulus devletlere yer veren güçler, dünya sistemi açısından sorunsuz siyasi kadrolara ihtiyaç duyarlar. Özellikle sömürgeciliğin ardından kurulması düşünülen ulus devletlere "zayıf" ulusal liderler tayin edilir. Halkın değerlerine yabancı, halktan kopuk kadrolardır bu çoğu üçüncü dünya ülkeleri liderleri. Bu bakımdan, halka yaslanmayan kadro ve liderlik iktidarını sürdürmek için bir dış güce yaslanmak ihtiyacı duyar. Zaten onların işbaşına gelmesini ve iktidarlarının sürmesini sağlayan da onlardır. İkinci zayıflık ise kişisel birikim ve donanımlarından kaynaklanır. Onun için bu tür liderler genellikle cüce insanlardır. Okudukları kitap listesine bile bakmak yeterlidir bunu anlamak için. İstenilen politikalar doğrultusunda çok uyumlu icraat yapabilirler.

Son günlerde ortaya çıkan Ege'deki bir kayalıkta Yunanistan'la koparılan fırtınanın temelinde de bir tür zayıflık yatmaktadır. Ege adalarının nasıl "hediye" edildiğini artık bilmeyen

yok. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun *Ordu ve Politika* isimli kitabında Mareşal Fevzi Çakmak'la ilgili ilginç bir anekdot anlatılır. Lozan Antlaşması'ndan sonra Ege'de antlaşmaya dahil edilmemiş, haritada Yunanistan'a ait gösterilmeyen irili ufaklı ada ve adacıkların varlığını farkeden bir yetkili, bir motora yüklediği onlarca bayrak direğini yanına aldığı bir manga askerle bu adalara tek tek diker. Adalar doğal olarak sınırlara katılmış olur. Zaten Yunanistan'a verilmemişse, Lozan öncesi olduğu gibi şimdi de bizdedir. Ancak, iş bununla bitmez, bunu haber alan (veya haberdar edilen) Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak; "başlarına bela olmak"la suçladığı yetkiliyi bir güzel azarladığı gibi bayrakları sökmesini ister.

"Çılgınlık"la "deha"nın kesiştiği noktada çılgınlığı, deliliği göze alamayanlar, kahramanlığı hak edemezler.

CEMAAT-PARTİ ARASINDA CEMAAT-İ İSLÂMÎ

Pakistan'ın Peşaver şehri, Peştunlar'ın oluşturduğu Kuzey Serhat Eyaleti'nin de merkezi. Geleneksel yapının, kültürel kimliğin hemen hiç değişmediği bir bölge. Yıllar önce, Ziya-ul Hakk'ın döneminde seçim kampanyasında bir salon toplantısındayız. Salonun ancak dolduğunu farkedebiliyoruz. Konuşmacılardan ilki gayet durgun bir üslûpla, adeta bir üniversite anfisinde ders verir tonda İslâm'da siyasetin esasları, yani işin kuramı üzerine konuştu. Konuşmalar bölgede geçerli dil olan Peştuca yapıldığı için tercüme aracılığı ile takip edebiliyorum. Söylendiğine göre tanınan bir müfessir imiş. Diğer konuşmacıların da üslûbu hiç de bir seçim propaganda çalışmalarında görmeye alıştığımız türden değildi. Dinleyenlerden arasıra yükselen "narayı tekbir" çağrısına katılım gayet alçak tonda ve cılız... Son olarak kürsüye gelen Gazi Ahmed Hüseyin, Cemaat-i İslâmî Pakistan'ın genel sekre-

teri olarak (şu an genel başkanlığını yapıyor) partinin (veya cemaatin) seçimlerde takınacağı tavrına sözü getirdi nihayet...

Son günlerde Pakistan'dan gelen haberlere göre Cemaat-i İslâmî, Butto hükümetine karşı kitlesel muhalefetin başını çekiyor. Doğrusu cemaatin, bilinen üslûbu ile pek örtüşmeyen bu yeni muhalefet tarzının köklü bir dönüşümünün habercisi olup olmadığını zaman gösterecek. Mevdudi'nin kurmuş olduğu bu siyasî hareket neden Pakistan siyasetini etkileyecek bir kitleselliğe ulaşamadı? Fikirleri ile Pakistan dışındaki İslâm dünyasında etkin olabilen bir hareketin doğduğu coğrafyada güçsüz bir muhalefet hareketi olarak kalmasındaki nedenler iyi incelenmelidir.

Hareketi yıllardır belli bir azınlığın dışına taşıyarak kitlelere yayamamanın teorik olduğu kadar çok pratik nedenleri var. Görünen o ki, hareket modern anlamda siyasal bir parti mi, yoksa geleneksel anlamda bir cemaat mi olduğuna karar verememiş. Belki de bu durum geliştirdiği söylemin doğal bir sonucu.

Pakistan gibi geleneksel İslâm anlayışının ve sosyal yapısının tüm şubeleri ile egemen olduğu bir toplumda rahmetli Mevdudi'nin çok "modern" sayılabilecek düşüncelerinin ve başını çektiği hareketin geniş tabana yayılmasını engelleyen doğal reaksiyonları göğüsleyici yöntemler geliştirilmeli idi. Daha çok siyasal eliti ve toplumdaki etkin seçkin kesimleri etkilemeyi önceleyen politikalar geliştiren cemaat, bu durumda cemaat olmakla siyasal parti olmak arasında tercih yapamamanın zaaflarını göstermektedir. Bir tarafta siyasal bir partiden çok içe kapalı, üyelerinin tek tek ahlâkî ve fikrî olgunlaşmasına önem veren bir cemaat görüntüsü verirken, diğer tarafta bir cemaatten çok baskı grubu olmak isteyen bir fikir kulübü gibi çalıştığı intibaını vermiştir. Mesela bir yanda alttan alta Ziya-ul Hakk yönetimine muhalefet ederken, aynı zamanda partinin önde gelen bazı isimleri Ziya-ul Hakk'a danışmanlık yapabilmiştir. Bu çelişik durum ne

kitlesel muhalefeti arkasına alacak bir stratejiye, ne de tamamen elit kısmı etkileyecek bir politikaya elvermiştir.

Gazi Ahmet Hüseyin'in gözaltına alınmasına kadar giden yeni kitlesel muhalefet bir dönüm noktası mıdır? Eğer öyle ise, cemaatin (parti) yapısı bir kitle hareketinin önüne geçebilecek güçte midir? Cemaati İslami'nin teorik sorunları (Pakistan için) bir tarafa, aşması gereken pratik ama belirleyici sorunları olarak bunlar gözüküyor.

RP TARTIŞMALARINA BİR KATKI

MSP ile tanıştığım ilk yıllarda, ona karşı geliştirilen itirazlardan benim açımdan en ciddiye alınması gereken ve tavrımı belirleme noktasında cevaplanmasını zaruri bulduğum nokta şu idi: MSP'nin 'dava'yı harcaması. Zaman zaman o çocuksu zihnime kıymık gibi batar durdu bu itiraz. Peyami Safa'nın benzetmesi ile, iç dünyamda hep konup kalkan ama hiç terketmeyecek olan bir at sineği gibi benimle birlikte yol aldı.

1990'lara gelindiğinde bu hareket çeyrek yüzyılını tamamlamış, geriye dönüp bakıldığında bir yığın iş(z) bırakmıştı. Buna paralel olarak, bu harekete yönelik tartışmalarda da yer yer bir mahiyet değişikliği olduğu görüldü. Artık RP'ye ilişkin eleştiri geliştirenlerin, en radikal çıkışların bile, böylesi bir argümana yaslandıkları görülmüyor. Bunun sebebinin RP'nin bu itiraza mahal bırakmayacak biçimde kendini ispatlamış olmasından mı, yoksa muhtemel itiraz sahiplerinin de 'harcanacak dava'larının kalmadığına mı yormak gerektiği hususu, en azından benim açımdan, üzerinde durulması gereken bir husus. Gerçekten Refah Partisi bunca yıllık geçmişi, yaptıkları ve yapamadıkları ile kendine bir meşruiyet zeminini açtığından dolayı mı bu soru gündem dışı kalmıştır? Yoksa kimilerinin Müslümanlığının sos-

yolojik Müslümanlığa dönüştüğü bir ortam da, pek çok Müslümanı herhangi bir şu ya da bu partiden olmaktan koruyan/alıkoyan RP'de sosyolojik bir kategoriye mi indirgendi? Ancak ben bu yazıda böylesi bir soruya cevap aramak gibi medyatik de olabilecek bir tartışmayı başlatmaktan çok, muhtemel cevap yetiştiricilere kilometre taşı olabilecek bazı işaretler koymanın daha anlamlı olabileceğini düşünüyorum.

İlkin MNP çizgisi ile başlayıp RP ye kadar gelen Müslümanların bağımsız siyasi bir çatı oluşturmalarından hareketle, RP'nin ne olup ne olmadığını tesbit etmek gerekiyor.

Her şeyden önce RP partilerden bir partidir, ancak Müslümanların kurduğu bir partidir.

Bugün RP olarak temsil edilen siyasi çizgi, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Müslümanların geliştirdiği en büyük ve en kapsamlı siyasi oluşumdur, ancak herşey değildir.

Çizgisi ve söylemi itibari ile tüm Müslümanları bağlayıcı ve kuşatıcı konumda değildir, ancak bulunduğu platformdaki rakipleri de alternatifi değildir.

Fazlası ve eksiği ile genelde, Türkiye'de yaşayan Müslümanların veya Türkiye Müslümanlığının bir göstergesi durumundadır, idealize edilen bir şema değildir. Yaptıkları ve yapmak istediği 'şey'lerin tümünün Müslümanlıkla örtüştüğü iddia edilemez, ancak eylemlerinin tümü (günahı ve sevabı ile) Müslümanları ilgilendirir. Bu yanı itibari ile, kendi adıma bugün RP'yi anlamlı kılacak olan misyonun, Türkiyedeki Müslümanlara ne kadar 'Şemsiye' olup olamayacağı ile doğru orantılı olduğunu düşünüyorum.

Yani, Re Pe, bir bakıma Müslümanların Ce He Pe'sidir. Ne kadar Ce He Pe'lik yapıp yapamayacağı ise, Müslümanların siyasal ve genel birikimleri ve insanî kaliteleri ile doğru orantılıdır.

Son bir ip ucu daha: Re Pe'li olmak ne zaman 'alında şark çıbanı taşımak gibi olmak'tan çıkarsa, o zaman ya Türkiye'de, ya da Re Pe'de birşeylerin değiştiğine hükmedebilirsiniz.

ÖZGÜRLÜK VE TUTARLILIK

Artık evrensel bir standart haline gelen (?) batılı değer yargılarından bizi ve Batı dışı toplumları yargılamaya yönelik olarak en sık başvurulan kavram, "özgürlük"tür. Eğer bir Üçüncü Dünya ülkesinde askerî darbe olmuşsa siyasal tepkilerden, yaptırımlardan önce entelektüel çevrelerin, medyanın tepkileri yükselir. Hemen her zaman sebep olarak da özgürlüklerin kısıtlanması gösterilir. Eğer doğrudan bir işbirliği sözkonusu değilse, bu özgürlük ve insan hakları korosuna siyasîler de dahil olur, hatta yaptırımlar bile gündeme gelebilir.

Soğuk savaş döneminde Batı blokunun kendine özgür dünya (veya hür dünya) yakıştırmasını seçmesi bu kavramın Batılı toplumlar, özellikle de Avrupalılar için ne denli anahtar bir kavram oluşunun iyi bir örneğidir. Bu anahtar kavram aslında, bugünün Batı toplumunun özellikle Avrupalı toplumların tarihinin kavranması açısından çok daha önemli ve çok daha "anahtar" bir işleve sahip. Çünkü Braudel'in nefis tanımlaması ile, zaman ve mekân içinde Avrupa'da en sık karşılaşılan sorun özgürlük daha doğrusu özgürlükler sorunudur.

Birilerinin özgürlüğü başkalarının özgürlüğüne rağmen olmuştur hep. Aydınlanma dönemi arefesinde Avrupa'da bile vuran özgürlük durumu, hastaların, yoksulların bile her cinsten suçlu ile birlikte, M. Foucault'nun tabiri ile "büyük kapatılma"sı noktasındadır.

Bugünkü batılı insanın, özellikle Müslüman toplumlara pek çok konuda olduğu gibi, özgürlük konusunda peşin kabullerle yaklaşmasının arka planında, kendi geçmişindeki "özgürlük"ü yatmaktadır.

Çok güncel olarak ele alırsak Refah Partisi'nin Türkiye'de iktidar ortağı olması, dış çevrelerde ve özellikle medyada İslâmcı partinin iktidara gelişi olarak yansıtıldı. Batı kamuoyu nezdinde bunun anlamı, kendi toplumlarında bunca mücadele ile

kazandıkları özgürlüklerin baskı altına alınması, ortadan kaldırılmasıdır. Sözgelimi, İslâm'ın kadına tesettürü emretmesi, kadına baskı uygulamak anlamına gelmektedir. Zira kadının insan olup olmadığına karar vermek için konsüller toplayan bir dinî tarihe sahiptir. Bugün bile, Batı'da yer yer feminizmi besleyen ortamların, alanların varlığını görmek şaşırtıcı olmayacaktır.

En masum haliyle bile ele alındığında Müslümanların, Batı'nın kendi tarihi ve kültürel mirasının oluşturduğu değer yargıları karşısında özür dilemeci tavırlarla kendini beğendirmesi mümkün değildir. Değer yargıları bağlamında tutarlı olmadığımız müddetçe saygınlık ve de haklılık durumunu yakalamamız mümkün olabilir mi?

Laik Türkiye'de ilk İslâmcı iktidar tanımlaması ile takdim edilen Refah'ın Batı karşısında saygınlığı da bu tutarlılıktan geçmektedir.

BİR ZAMANLAR GENÇLİK ÇALIŞMALARI VARDI

Bir zamanlar üniversitelerde Müslüman öğrenci faaliyetleri ve bu öğrencilerin başı çektiği gençlik çalışmaları vardı. Bu çalışmaları, yapısal özellikleri itibari ile iki grubta değerlendirmek mümkündü.

İlki, çoğunlukla üniversite öğrencilerinin başı çektiği ve genel olarak gençlik faaliyetleri adı altında toplanabilecek bir örgütlenme modeli idi. Bunların ortak özelliği bir tür 'salon' çalışması olması idi. Bu çalışmalarda öykünülen yöntem, sağcı yönelişlerle kendini ortaya koyan 'Aydınlar Ocağı' tipi örgütlenmelerdi. Bu çalışmaları omuzlayanlar alışageldikleri geleneği değişik tabelalar altında bugün de sürdürmeye devam ediyorlar.

Bir diğeri ise, tabelası olmayan mütevazı öğrenci evlerinde, çay sohbetlerinde demlene demlene kıvamını bulmaya çalışan

arayışların ürünü idi. Bunlar bağımsız, bağlantısız, duyarlı ama pek çok etkiye açık arayışlardı. Zamanla bu çalışmalar, örgütlenme modeli olarak 'sol'dan mülhem şablonları taklit etmeye başladığı görülse de belli bir duyarlığı hep korudu.

Her ne ad altında olursa olsun, bu tür analitik tahlillerden habersiz ve de uzak bir tür saflığın, zaman zaman aşırı da olsa heyecanın bir araya getirdiği genç insanlardı bunlar.

Ve sonra, genellikle her bahar mevsimi ya da yaz dönemlerinde kır gezileri olurdu; bir tür sıcaklığın, kaynaşmanın, coşkunun sergilendiği... Bir tür gizemlik içersinde kulaktan kulağa yayılan fısıltı ile herkesin doğal olarak kendini davetli saydığı gezilerdi. Pek gösterişli tipler bulunmazdı, belki birkaç mezun olmuş 'emeği geçmiş' ağabey olurdu. Eğer içlerinde davet etme cesaretini gösteren biri çıkarsa, bugün artık unvanları araştırmacı-yazar olan tiplerden biri konuk edilir, önemli sözleri kaçırılmamaya çalışılırdı.

Adeta, değil Türkiye'ye, dünyaya yeniden düzen verecek kadar devrimci, zaman zaman yeni şair adayların yeteneklerine yer verecek kadar duyarlı birlikteliklerdi bu geziler, toplantılar... Ancak, Türkiye'de insanların henüz ekonomiyi keşfetmediği dönemler olduğu için, bu gezilerde iş ve kariyer konuşulmaz, politik yatırımların yapıldığı hiç görülmezdi. Sanırım bu durum son dönemlere kadar da sürüyordu.

Geçtiğimiz günlerde bir arkadaş, hep bu çerçevede düşünmeye alıştığım bir okul gezisinin davetiyesinden söz etti. Demek artık okul gezileri davetiye ile oluyormuş. Bana asıl bu yazıyı yazmama neden olan ve yazı boyunca da geçmiş zaman kullanmama neden olan yalnızca gezilerin davetiye ile yapılıyor oluşu değil; davetiyede ayrıca iş sahibi olmuş ağabeylerden birinin firmasının reklamı varmış.

Anlaşılan doksan sonrası gençliği, tüm salon türü örgütlenmeleri de aşarak 'reklam' felsefesine uygun örgütlenmeye geçti. Bu olgu, tümü ile yeni bir durum ve artık bilinen 'gençlik' tanımlamalarının dışına taşıyor.

ENTELLEKTÜEL KAMBURLUK

Cumhuriyet dönemi aydınlarının Osmanlı münevverlerine yönelttikleri aşağılayıcı bir eleştiri vardır; Osmanlı aydınının, sanatçısının halktan kopuk yaşadığı ve sarayın dağıttığı ulûfeler ile beslendiği iddiası. Cumhuriyet'in yetiştirdiği aydınların zorda kaldıkları her durumda başvurdukları bir demogoji konusu haline getirilir hâlâ. Çoğu zaman köşe yazarlarının başvurduğu sıradan polemik konusu olan bu durum; kurulan Cumhuriyet rejimi aydınlarının, sanatçılarının refleksel olarak geliştirdiği kendini savunma söylemlerinden biri olarak hafife alınacak türden de değil. Bunun böyle olmayışı, daha soğukkanlı olması beklenen akademik çevrelerde de egemen olmasından kendini ele veriyor.

Birkaç yıl önce bilimsel bir toplantının konuşmacısı olarak bulunan, yaşayan en önemli Osmanlı tarihçilerinden sayılan Halil İnalcık'a sol, hatta marksist akademisyenlerden gelen itirazların merkezini bu konunun oluşturması bana, bunun savunma refleksi olmaktan çıktığını düşündürdü bir kez daha.

Cumhuriyet döneminde devlet eliyle bir hayli sanatçı, bilimadamı, hatta düşünür yetişti. Gazeteleri oldu bu yetişkinlerin, yarım yüzyıllık yayınevleri oldu; ülkemizin insanları kitap, gazete, dergi sıkıntısı çekmedi, aydınlandılar. Kültür, sanat ve de akademik hayata değeri (kendinden menkul) son zamanlarda bazılarının unutturmaya çalıştığı insanlar yetişti. Değil mi ki, vatandaşların aydınlanması ve bunun için büyük kaynakların ayrılması devletin görevleri arasında idi nasıl olsa.

Ancak, bu arada sistem dışına itilen Müslümanlar kendi öz kaynaklarını seferber ederek karanlığa karşı kibrit yakmaya çalıştılar. Özgürlükçü, aydınlanmacı sistemin yasal baskı ve tehditlerine, okumuş elitin ayıplamalarına aldırmadan kitap yayınlamaya, dergi hatta gazete çıkarmaya çalıştılar. Bu ülkenin kültürel birikimi, tarihi, değerleri ile kopmuş olan bağlarını yeniden kurmaya çalışırken bir taraftan da yaşadığı zamanı yakalamaya

gayret eden öncüler çıktı. Zamanla bu öncülerin sayısı ve ilgi alanları arttı ve yaygınlık kazandı. Üniversitelere, medyaya, sanat dünyasına girmeye, bu ülkeye özgü yeni bir soluk getirmeye çalıştılar. Bir yol açtılar, arkasından kitleler yürümeye başladı bir kemmiyet olarak.

Bence bu öncülerin en büyük özelliği yaptıkları hizmetin, tepeledikleri zindanlara kadar uzanan çileli yolu hiçbir zaman cemaatine, okuruna fatura etmemiş olmalarıdır. Makama, servete, medyatik şöhrete dönüştürmeyi düşünmemiş olmalarıdır.

Ne var ki, tüm eğilimleri ile hepimizi çepeçevre saran onulmaz hastalık, bu öncülerin halefi olması gereken entellektüellerden bazılarına da bulaşmadı değil. Yaptıklarının bu toplumda neye karşılık geldiği ayrı bir tartışma konusu olabilir; ancak yazdıklarını, ürünlerini kendisinden daha fazla sahiplenip bir misyon yükleyen kitlelere bir fatura çıkarmaya başlayan 'tür'ler çıktı. Bu ahlakî zaaf, sari bir hastalık gibi sistemin bünyesinde beslendi, mahfillerin temsilcilerine kadar sirayet etti. Sonunda rejimin dışladığı, muhalif kesimlere ve de Müslümanlara kadar yayıldı.

Entellektüel çilesini sistemin ona tahvil ettiği çilelerle besleyip, ancak okuruna karşı 'entellektüel kambur' olmayı varoluş sorunu saymış tüm öncüleri selamlıyorum.

RADİKAL İSLÂM ÖLDÜ MÜ?

İslâm dünyasının değişik kesimlerinde farklı toplumsal ve tarihsel sürecin ürünü olarak ortaya çıkan İslâmî hareketlerin Türkiye'ye yansıması aynı sürecin sonucu olduğu söylenemez. En azından Osmanlı sonrası farklı toplumsal ve siyasal süreçlerden geçen Arap dünyasında gelişen düşüncelerin Türkçe'ye tercümeleri ile başlayan yeni oluşumların, Türkiye'deki muhatab kitle açı-

sından bir tekabüliyet malülü olduğu genelde hep söylenir. Bu hareketlerin kitleselleşememesinin temel nedenlerinden biri olarak da bu tekabüliyet sorunu gösterilir.

Özellikle 60'lı yılların sonlarında başlayıp 70'li yıllarda yoğun bir şekilde gerçekleştirilen tercümeler Türkiye'de belli bir gençlik kesiminde etkin oldu. Bu gençlerin çoğunun kafası karışıktı, çıkış arayışı içinde adeta bir kurtuluş reçetesinin peşinde idiler. Hepsinden önemlisi ülke çok politize bir ortamdan geçmekte idi. Ülkenin, toplumun ve de aziz İslâm'ın içinde bulunduğu durum onları derinden yaralamakta idi. Daha ileri gidilirse yaşanılan zillet halinin bir sorumlusu olmalı idi.

Başından beri modernist özellikler taşıyan Mısır kökenli 'kaynaklara dönüş' hareketi ile başlayan ve işgal ortamının reaksiyoner etkilerini taşıyan İhvan çizgisi ile örgütlü hale gelen bu akım, Türkiye'deki Müslümanlar için önemli ve yeni şeyler söylüyordu. Gelişen bu yeni söylem, geçmişi sorgulayan, hayli politize olan ortama uygun çözümler öneren diri bir söylemdi. Ne var ki bu söyleme sarılan gençler 'atalarının dinine bağlı olmakla' suçladıkları geniş kitleler tarafından anlaşılmayacaktı bir türlü.

1980'lerde İran İslâm devrimi ile birlikte, tüm dünyada olduğu gibi bu ülkede de İslâmî hareketler bir dönüm noktasına girdi. Bu aşamada, daha önce Vahhabi damgasını yiyenler bir anda Şiiliğe (de) terfi ettiler. Emperyalizm karşıtı tavrına hayran oldukları Humeyni, kendilerini bir türlü anlamamakta direnen kitlenin gözünde bid'at ehlinin biri idi.

Tüm sivrilikleri törpüleyen Özalizme direnebilen pek kimsenin kalmadığı 80'li yılların sonuna gelindiğinde gelişmelerden bunlar da nasibini almış, buna karşın geniş kitlelerin sert tavrı da kırılır gibi olmuştu.

Ülkenin başbakanının batı kapılarında haklarında şikayetçi olduğu, var olduğu söylenen tehlikeye karşı alternatif İslâmlar'ın türetildiği bir dönemde radikal İslâm'ın gerçekten var

olup olmadığı veya özgün bir söylem geliştirip geliştirmeyeceği tartışıladursun, şu bir gerçek: Tüm zaaflarına rağmen belli gençlik kümelerini etrafında toplayan bu eğilim, Müslümanların belli bilinç düzeyine ulaşmalarında öncü rolü oynayarak adeta kendini feda etmiş bir nesildir. Her büyük hareketin öncü kolları vardır ve bu öncüler çoğunlukla kendilerini feda ederler, ama öncülük ölmez.

Türkiye'de İslâm ve Müslümanlık adına gerçekleştirilen oluşumların son yirmi-otuz yıllık birikimlerinin şekillenmesinde bugün adeta "günah keçisi" gibi gösterilmeye çalışılan "çevreler"in katkısını kimse yadsıyamaz. Bu oluşumlar beraberinde birtakım sosyolojik arızalarla gelmiş olsa da, gündeme getirdikleri "sorular ve fikri açılımlar tartışılmaya, bu ülkede yaşayan Müslümanlar'ın gündemini belirlemeye devam edeceği şüphesizdir. Zaman zaman çok sağlıksız ortam ve yöntemde gündeme gelen, tartışılan bu konular bir yanda Müslümanların ufkunu açmak, zihin uyuşukluğunu gidermek gibi işlev görürken, diğer yanda Türkiye'nin genel gündemine, şu veya bu adla da olsa Müslümanların girmesini sağladığı söylenebilir.

Ülkenin içine girdiği değişim ve entegrasyon süreci, "radikalizm" yaftası gibi yapay kotlamaların muhatabı oluşumları da etkiledi. Toplum gerçeklerini keşfetme yolunda sosyalleşme, siyasal alanda da "eklenme" sürecine girildiği genel bir kabul olarak karşımızda duruyor.

Oysa ki, toplumu oluşturan tüm kesimlerin koro halinde birlikte yaşama şarkılarını söylediği, hatta bu koroda yer almak için paradoksal biçimde, birbirinin boğazına sarılma garabetinin yaşandığı bir dönemde, en azından başka şarkıların olduğunu ve başka başka şarkıları da söyleyeceklere hayati derecede ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Söz gelimi, siyasi felsefesini ve etik boyutunu hiç hesaba katmadan Özal döneminin uygulamalarına 'Müslümancılık' adına katılımın sağlandığı dö-

nemde yüzde altılık bilincin diri kalmasının bu ülkede yaşayanlar adına ne anlama geldiğini zaman göstermiştir. Aykırı olmanın verdiği ayrıcalıklılık hazzını aşan ciddiyette gerekliliği yaşıyoruz bugün de.

Müslümanca düşünme adına önemli konuları gündeme getiren "radikal İslâm" gibi hak etmediği birtakım yakıştırmalarla kategorize edilerek, belli bir konuma indirgenen akımın bugün içinde yaşadığı toplumla ve toplumun değer yargısı ile barışma sürecine girmesi, varlık sebebi olan belli 'karşıtlıklar'ın törpülenerek eklemlenme olgusunu beraberinde getirmektedir. Ne var ki, tercüme eserlerle gündemimize giren görüşlerin neşet ettiği ülkeler, coğrafyalar en azından sosyal ve siyasal gelişmeler açısından Türkiye'deki İslâmî oluşumun takipçisi durumuna girmeye başladıklarını söylemek çok iddialı olmayı gerektirmez.

Önümüzdeki dönemde, ciddi tehlikelerin bekliyor olmasına karşın, önemli şansa da sahip olarak giriyor "radikal" akım. Bir yanda aktardığı düşünceleri hazmedip, kendine bir güven kazanırken diğer tarafta artık aktarılacak fazlaca bir şey de kalmış değil. Toplumla daha anlaşılabilir ilişkiye girerken eklemlenme tehlikesine düşmeden "buranın" dinamiklerini harekete geçirecek, kendine de doğal hayat alanı açacak düşünme eylemlerine yapılacak katkı bu ülkeye çok şey verecektir. Mutlak olanla evrensel boyutu sürekli kollayarak ihmal edilen yerel kaynakları harekete geçirici, tarihsel olanı da yok saymadan kurulacak sağlıklı bağlantıların çok şey katacağına inanıyorum.

Bir süredir göreceli bir durgunluğu yaşayan "öncü"lerin tüm kınamalara aldırmadan yürüyüşü sürdürmeleri gerekiyor. Kendilerini bir türlü anlamayan halkı anlamaya çalışırken, belki de önemlerinin bir yerlerde saklı kalan anlaşılmaz yanlarını korumaktan geçtiğini farketmeliler.

TÜRKİYE İSRAİLLEŞİYOR MU?

Türk İsrail ilişkilerinin illegal bir boyutu oldu hep. Her ne kadar Türkiye İsrail'i tanıyan ilk ülkelerden biri olsa da, kendi vatandaşlarının vicdanında, sürdürdüğü politikayı aklayabilmiş değildi. O yüzden resmen tanımış olmasına rağmen, bu işgalci ülke ile Türkiye'nin sürdürdüğü ilişkiler Türk halkının gözünden gizlenerek yürütülmüştür. Bu gizlilik, sanıldığından daha sıkı düzeyde işleyen istihbarat servisleri arası ilişkilere indirgenmiş bir gizlilik değildir. Türkiye'yi bağlayacak, bölgesel ilişkilerini hatta iç işleri ile doğrudan alakalı konularda bile İsrail'le bağlantılı, resmi ama gizli bir network olagelmiştir. Bu gizliliği besleyen unsurun, resmi söylemin meşruiyet sorunundan kaynaklandığını tahmin etmek güç değil.

Demirel'in İsrail'e yapacağı ziyaretin ilk olmak gibi bir özellik taşımasının yanısıra, bundan daha önemlisi, belli bir gizlilik içinde sürdürülen ilişkilerin yeni bir safhaya gelmiş olduğunu göstermesi bakımından ilginç veriler sunuyor. Artık İsrail'den hükümet modelleri devşirmeye başladığımız bir dönemde, devşirilen modelin sadece hükümet modeli ile sınırlı olmadığını kestirmek zor değil. Özellikle Türkiye'yi halkı ile ilişkileri açısından İsrailleştiren bir olgu sözkonusudur ve bunun kökleri çok daha derinlere dayanmaktadır.

Her ne kadar İsrail'i devlet olarak pek çok ülke resmen tanımış olsa da, İsrailli yöneticilerin kendi içlerinde yaşadıkları bir meşruiyet sorunu bulunmaktadır. Bugün bile, İsrail'i yönetenlerin büyük kısmı İsrail doğumlu değildir. Nüfusunu oluşturan yarıya yakın insan vatandaş statüsünde değildir. De facto olarak yürüttüğü siyasal yapıyı aynı türden çözümlemelerle yarınlara taşımaktadır. Milyonlarca Filistinli ile ilişkisini askerî yöntemler belirlemekte, Beyrut varoşlarına kadar uzanan bir katliam zinciri her an tazelenebilmektedir.

Güneydoğu'da sürdürülen politikaların yöntemi ile İsrail'in Müslüman halka karşı sürdürdüğü politika, daha doğrusu, İsrail'in Filistinli Müslümanlara karşı belirlediği teorik ve teolojik anlamda kapanmayacak mesafeyi, Türkiye kendi vatandaşlarına karşı fiili olarak üretmeye çalışmaktadır. Fiili duruma, teorik bir altyapı oluşturma gayretlerinin muhatabı durumundaki unsurlar sadece Kürtler olmadığı gibi Müslümanları ve Müslüman Türkleri de içine almaktadır. İşin daha da ileri aşaması olarak, Kürtlerden de sadece Müslüman Kürtleri kapsamaktadır.

PKK'ya karşı gizli servisler düzeyinde işbirliği yaptığını gizlemeyen Türkiye, acaba PKK'nın oluşumunda ve yaşamasında bir şekilde İsrail'in de katkısının olabileceğini düşünmekte midir?

Bir yanda kendi halkına karşı, diğer tarafta bölgedeki ilişkileri bakımından, bölge ülkelerine karşı yalnızlaştırılmış ve yabancılaştırılmış bir Türkiye'nin İsrailleşmekten ve geleceğini İsrail'e endekslemekten başka seçeneği kalmış mıdır?

Bu arada 'sisteme' entegre edilmeye çalışılan Müslümanlar açısından, İsrail cumhurbaşkanı ilk özel görüşmeyi 'Müslümancı' bir gazete ile yapması ve barış meleği gibi sunulmasının tesadüf olduğu düşünülebilir mi?

TÜRKİYE FRANSALAŞIYOR MU?

Ortadoğu'da İsrail'in başı çektiği yeni yapılanma Türkiye'yi doğrudan etkiliyor. Daha doğrusu Ortadoğu'da İsrail merkezli yeni bir denge kurulmaya çalışılıyor. Bu aşamada İsrail, Amerika'ya karşı tümüyle bağımlı politikaları radikal olarak terk etmese de, kendine belli bir hareket alanı açmaya çalışıyor. Barış süreci, başta İsrail'i yönetenler olmak üzere, İsrail'in devlet olarak içinde bulunduğu meşruiyet krizini aşma girişimlerinden başka birşey değil şu aşamada. Ancak buna dört elle sarılanlar başta Arap

ülkeleri olmak üzere Türkiye'dir. Bu etki alanının, bölge ülkelerinin dış politikaları kadar, hatta ondan daha fazla iç politikalarına yansıdığı söylenebilir.. İsrail'in terörle mücadele adına yaptıklarını pek çok ülke kendi halkına uygulamaktadır.

Bu açıdan sorunun Türkiye için ifade ettiği anlam çok daha derin ve tarihi anlamlar içeriyor. Belli bir elit zümrenin ülkede yürütmek istediği halkla çatışan değerler sistemi, adeta İsrail'den ithal edilmiş intibaını veren uygulamaları karşımıza çıkarmaktadır. İsrail'in sınırları içinde yaşayanlarla arasındaki mesafeyi teoloji belirlerken, Türkiye'deki elitle halk arasındaki mesafeyi belirleyen ideoloji oldu. Bir evvelki yazıda belirttiğimiz bu hususlar bizim için bir politika sorunu olsa da aslında doğrudan Ortadoğu'nun ve İslâm ümmetinin temel problemleri ile alakalıdır.

Türkiye için Tanzimat'tan beri kültürel ve siyasal anlamda model denilebilecek boyutta belirleyici bir yere sahip olan Fransa modeli son yıllarda başka bir anlam ifade etmektedir. Fransa, bizim tatlısu frenklerimizin efsunlu diyarı idi. Sosyetemiz bile bir zamanlar evlerinde 'fransi tekellüm' ederdi. Bu efsunluk, toplumsal ve siyasal anlamda sekülerleşmemizde Fransız etkisinin yoğun biçimde kendini'göstermesi olarak da tezahür etti.

Kilise ile en fazla başı dertte olan Avrupa ülkesi herhalde Fransa'dır. Tüm büyük dönüşümleri gerçekleştirdiği radikal yöntemler, Fransızlar için, kilise-devlet ilişkilerinde de tezahür etti. Kilise ile uzlaşmaktan çok, safdışı etmeyi, bastırmayı yeğleyen Fransız uygulaması diğer Batı ülkelerine göre daha uzlaşmasız bir görüntü sergiliyor.

Bu anlamda Ortodoks bir laiklik uygulaması peşindeki Cumhuriyet eliti için iyi bir şablon sundu doğrusu Fransız laikliği.

Ne var ki, bizde hiç görülmek istenmeyen başka bir yanı daha var Fransız tipi laikliğin; tüm emperyal politikaları gereği yeni sömürgeler peşindeki Avrupa'nın dayandığı en önemli payandalardan biri de kilise olmuştur. Yani, Hişam Cueyyid'in ifadesi

ile 'içerde dinin defteri dürülürken dışarda tepeye oturtulmuştur.' Kilise ve misyoner faaliyetlerinin, sömürgeleştirme uygulamalarında nasıl bir rol oynadığı sinema seyircisi bir vatandaşın bile malumu artık. Bosna'da, Kuzey Irak'taki uygulamalarına karşı bir duyarlılık geliştirmemiz için ise, bunların tarih olmasını bekleyeceğiz, ne yazık ki.

Türkiye'nin, özellikle Orta Asya'ya yönelik uyguladığı politikalarda üstü örtük biçimde, gecikmeli de olsa, Fransız modelinin cumhuriyet tarihi boyunca atlanılan kısmını adapte etmeye çalıştığı gibi bir izlenime kapılmamak mümkün değil. Buralardaki dini faaliyete verilen resmi destek, inkâr edilemeyecek boyutta olduğu kadar, gizlenemeyecek bir resmiyette yürütülüyor. Türkiye'nin var olan İslâmî dinamizmi, ister istemez zaten harekete geçecekti. Ne var ki, Türkiye'de hâlâ kendi adına bağımsız ve belirleyici politika üretebilen 'odak'ların bu konuda köstek olmadıkları da çok açık. Engel olmak bir yana, çok açıktan bir desteğin varlığından bile bahsedilebilir Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan coğrafyada.

Buraya kadar fazla problem yok gibi görünse de, kışlada bile ezan sesine tahammül edemeyenlerin, dışarda nereye kadar tahammül edecekleri sorusu sorulmalı. Yani, içerde kiliseyi bastıran Fransa'nın dışarıda kiliseye biçtiği rol kadar olsun, cemaatlerin gösterdiği gayrete, bir rol biçmeye razı olabilecekler mi? Veya bu role hazır görünen Müslümanların dinamizmi, perdenin hangi sahnede ineceğini kestirebiliyor mu?

Yani Türkiye ne kadar Fransalaşabilecek?